

Títol: Colloqui de recerques potencies

Autor:

Fecha: 01/01/1970

Número: 0209

BURGUESÍA DEBIL O BURGUESÍA FASCISTA : LA ESPAÑA DEL SIGLO XX

La interpretación más común de la historia reciente de España ~~se~~ insiste en la supuesta oposición ~~existente~~ entre la burguesía ~~a~~ liberal y las "fuerzas

tradicionales", la "oligarquía terrateniente", etc. Esta oposición, se asegura, se resolvió cuando esa burguesía liberal (en gran parte radicada en las regiones periféricas) se subordinó a esas "fuerzas tradicionales", y en este sentido ~~1917~~ 1917 anticipa a 1923 y a 1939. La conclusión es que a España le han quedado tareas democrático-burguesas por resolver, y la consecuencia política es que está a la orden del día una segunda edición de la segunda República o, incluso, una segunda edición de la Restauración monárquica parlamentaria cuyo objetivo sería llevar a cabo tales tareas frustradas en anteriores ocasiones.

Esta interpretación global no es sin embargo compartida por todos los autores. Una ~~nueva~~ tesis se va abriendo pasos. (Una exposición muy clara de esta tesis, que distingue cuidadosamente entre revolución burguesa, ya concluida en el siglo XIX, y desarrollo del capitalismo, que ciertamente no terminó en el siglo XIX, puede verse en la introducción anónima al trabajo de M. Viñas publicado en Horizonte Español 1972, tomo III, Ruedo ibérico, París). Un ingrediente fundamental de esta nueva tesis es que el carácter de la revolución que se ~~planteó~~ planteó en España en 1931-1939 no era democrático-burgues sino socialista proletario. En esa guerra grande hubo a la vez dos guerras chicas: la que enfrentó a defensores de la revolución proletaria con la coalición de republicanos, partido comunista y socialistas de derecha que defendían una república democrática y la que enfrentó, por así decir, a Barcelona ~~(y a Euzkadi)~~ (y a Euzkadi) con Madrid ~~§~~ (Madrid estando transitoriamente en Valencia).

El análisis de la oposición ~~existente~~ entre "fuerzas tradicionales" o "aristocracia terrateniente", etc. y "burguesía liberal", "burguesía industrial", "burguesía periférica", etc. es cuestión esencial por cuanto la interpretación acostumbrada atribuye la debilidad de la República a la debilidad de una burguesía incapaz de imponer su hegemonía sobre los intereses de esas "fuerzas tradicionales" y de esa "aristocracia terrateniente", en tanto que la crítica de la nueva izquierda niega que esa oposición de clase existiera realmente.

Para que ~~la nueva tesis~~ la nueva tesis sea convincente debe conseguir demostrar porqué la República no consiguió dar una solución estable y firme a la cuestión latifundista y a la cuestión de las nacionalidades minoritarias.

La burguesía latifundista: ideologías legitimadoras y especificidad política

En tanto que el tópico al que fue durante mucho tiempo ~~atribuido~~ que los latifundios pertenecían a la nobleza absentista, el tópico reciente, cultivado desde el poder, es que estos nefastos señores están siendo sustituidos, ~~definitivamente~~ felizmente, por modernos empresarios agrícolas. Pero no hay que dejarse engañar. No es cierto que los latifundistas fueran, durante la República, "señoriales" y ahora "empresariales". Lo que ha cambiado ha sido la forma de legitimar la existencia de la propiedad latifundista. Antes se acostumbraba a hablar de la "función social de la propiedad", noción ~~esta~~ muy cara al pensamiento social-cristiano, ~~un~~ ^{El} origen de esta terminología (a través del jurista Duguit, profesor de derecho en Burdeos) está en Durkheim, el padre de la ideología corporativista por la que se "superaba" la lucha de clases, ya que todas ellas desempeñaban una "función social". Los ataques contra los latifundistas "señoriales" que viven de "renta" sirven para defender al propietario que cultiva directamente la tierra (es decir, con obreros y no con arrendatarios), mediante esa ideología de la "función social" del propietario agrícola. En épocas más recientes, en que esa doctrina ^{propaganda} (propaganda por un Giménez Fernández, un Martín-Sánchez Juliá) va pareciendo un tanto pasada de moda, se prefiere calificar a los latifundistas de "empresarios agrícolas", lo que es bastante parecido.

¿Qué razón hay para pensar que el latifundista que arrienda su tierra es menos "empresarial" (es decir, menos deseoso de ganar dinero) y más nocivo socialmente que, por ejemplo, el capitalista que corta los cupones de sus acciones de empresas industriales o que el latifundista que extrae lucros del trabajo de los obreros y no del trabajo de arrendatarios o aparceros? El absentismo del propietario que no vive en su finca, por qué ha de ser más nocivo que el absentismo del industrial que no vive en su fábrica? Lo que ocurre, en realidad, es que los latifundistas han tenido dificultades mayores que los industriales en legitimar su propia existencia, debido a las características técnicas de una agricultura poco mecanizada todavía, en la que los trabajadores agrícolas hubieran podido hacerse cargo de la tierra con suma facilidad. Esa posibilidad de que la gestión se transfiera de los propietarios a los trabajadores se manifiesta claramente cuando los latifundios se arriendan a pequeños arrendatarios o aparceros, y es por esta razón, para evitar que aparezca claramente este carácter superfluo y esa falta de "función" específica del gran propietario agrario, que la legislación y, en general, la ideología de la derecha han penalizado o han amenazado con penalizar el "cultivo indirecto"

Desde luego que en momentos decisivos, como en 1936, la derecha ha prescindido de estas sutilezas ideológicas y ha defendido los latifundios a bala. Pero en otros momentos estas posiciones ideológicas han tenido su importancia y ciertamente han cumplido su papel de sembrar la confusión. Así ha surgido la idea de que, por fin, el latifundio señorial está dando paso al latifundio empresarial, cuando lo cierto es que los latifundios no han tenido, desde la desamortización ~~de 1801~~, un carácter señorial ~~ni empresarial~~. Nunca hubo servidumbre en el sur de España. Hubo, eso sí, ciertas restricciones al perfecto funcionamiento del mercado capitalista de trabajo asalariado, instituciones tales como el "alojamiento" o la "limosna", que son el equivalente andaluz de las Poor Laws inglesas: residuos de una época en que los hombres no se avenían del todo a tratar a otros hombres únicamente como mercancía. Pero esos residuos desaparecieron ya hace tiempo. Incluso en los terribles "años del hambre" de la década de 1940, a los latifundistas triunfantes les gustaba mostrarse desprovistos de tales escrúpulos precapitalistas, impugnando el sistema de ~~alojamiento~~ "alojamiento", como "empresarios agrícolas" que eran.

Así pues, el latifundismo ha sido capitalista desde mediados del siglo XIX, por lo menos. Y se han intentado legitimar esa realidad con ideologías expresadas con palabras que cambian con el tiempo: la ideología de la "función social de la propiedad" y del "cultivo directo", la ideología del "empresariado agrícola". La legitimación ha sido muy necesaria (en el siglo XX) ante la amenaza revolucionaria de los obreros del campo y ante los ataques al latifundismo provenientes de otros sectores de la sociedad. Pero no hay que confundir ideología legitimadora con descripción objetiva de la ~~realidad~~ sociedad. Es ~~mucho~~ equivocado por tanto atribuirle la idea de que los latifundistas son ahora más empresariales que antes (como lo ha hecho Salvador Giner). Esa es una idea de los propios latifundistas y de sus ideólogos, y ni análisis estudia esa ideología "empresarial" en tanto que ideología legitimadora.

Una cuestión que aún no ha sido estudiada a fondo es la utilización de las ganancias de los latifundistas. En parte, ciertamente, esos beneficios se han dedicado (como ocurre también con los beneficios obtenidos por los industriales) a gastos suntuarios. Una pequeña parte se dedicó a la reinversión en la agricultura que, debido seguramente a la abundancia de mano de obra y a la no competitividad, por tanto, de la maquinaria, durante muchos años estuvo en un estado que pudiéramos llamar de "reproducción simple": las mismas técnicas eran aplicadas año tras año, y la inversión agrícola iba más bien hacia la ampliación de la extensión de tierra cultivada (por ejemplo, al pasar en las campiñas andaluzas de la rotación "al tercio" a la rotación "año y vez"). Con la emigración de la mano de obra y por tanto con la mecanización, la inversión en la propia agricultura ha aumentado mucho en los últimos años. En el caso de algunas técnicas (como el empleo de tractores de cadenas para labrar los rastros),

4

la mecanización empezó a ser competitiva ya en la década de 1950, debido al ahorro neto de capital que representaba (en la forma de mulos para la labranza), y eso a cualquier nivel de salarios. Pero éste es un caso muy especial.

Aparte de los gastos suntuarios, y aparte de la inversión en la propia agricultura, es muy probable que la mayor parte de la acumulación de capital realizada en la agricultura latifundista haya circulado, a través del sistema bancario, hacia otros sectores de la economía. ~~El~~ Las investigaciones en curso van a aclarar esta cuestión. Si el dinero que provenía de los latifundistas ha servido para financiar otros sectores de la economía, esto no es al fin y al cabo más que un ejemplo del proceso normal en ^{casi} todo país que se desarrolla económicamente, en que la agricultura, sector inicialmente predominante, ha de ser necesariamente el sector que financie la expansión de otros sectores. Ahora bien, tales inversiones, a través del sistema financiero, ciertamente se hicieron según criterios de rentabilidad y no según criterios de necesidad social, puesto que al fin y al cabo España ha tenido una economía capitalista. Y esa evasión de capitales hacia sectores rentables ciertamente debe haber tenido consecuencias muy negativas (todavía no estudiadas) sobre el desarrollo regional de las provincias latifundistas. En este sentido, * puede decirse que los burgueses latifundistas no sólo han ~~man~~ sacrificado políticamente a la España del sur con el horrible masacre del verano de 1936, sino que además han traicionado económicamente a su propia región, de tan fuerte personalidad histórica y cultural, forzando a sus habitantes no sólo a emigrar a las ciudades, como es normal, sino a emigrar también hacia otras regiones de España de cultura muy distinta o hacia el extranjero.

Estas consideraciones contrastan con la visión tradicional de los latifundistas en la literatura histórica y sociológica española (desde un Nicols Vives, un Brenan o un Ramos Oliveira, hasta un Tamames o un Carlos Moya). Hemos dicho ya cómo, al atacar al "absentismo", al "feudalismo", al latifundismo "señorial", implícitamente (y a menudo explícitamente) se está defendiendo al latifundismo empresarial, capitalista. Y así, los autores de "izquierda" que, como Tamames, han adoptado tales posiciones, en realidad han tomado sopas con honda y han hecho el juego a la derecha, puesto que han adoptado la propia ideología de los ideólogos de los latifundistas. Incluso durante la República, una vez se dio por sentado (en contra de la evidencia empírica) que los latifundios eran en general propiedad de la nobleza, y una vez se adoptó la noción de que el "cultivo directo" era una forma de expropiación o por lo menos la atrasaba (cosa que ocurrió ya durante el primer bienio), la partida la tenían ganada los latifundistas (de cara a la reforma, aunque no, claro está, de cara a la revolución campesina) puesto que la

reforma agraria se quedaba sin armas contra los latifundistas burgueses que eran la gran mayoría y que pasaron a emplear asalariados.

A primera vista puede parecer, pues, que estamos diciendo que es difícil caracterizar a un sector latifundista que políticamente se distinga de otros del bloque dominante. En efecto, he señalado el origen burgués de los latifundistas, he insistido en que sus relaciones con los obreros han sido de corte capitalista, he indicado que los latifundistas han estado ~~integrados~~ integrados en la economía del país a través del sistema financiero, etc. Sin embargo, los latifundistas han sido gente distinta que los industriales, mucho más sanguinaria que incluso eso industriales catalanes de la época del "sindicato libre". La revolución campesina estaba ya en marcha antes de la sublevación militar del 18 de julio, y puede pensarse que la sublevación militar fue, en gran parte, precisamente una respuesta a esa revolución. La represión fue despiadada.

La burguesía, una vez superada su etapa de desarrollo social a expensas del "antiguo régimen" que en España se puede dar por concluida con la desamortización, y una vez enfrentada al movimiento obrero, cifra sus deseos políticos en un régimen fuerte: si no un régimen fascista, por lo menos un régimen corporativista o en todo caso un régimen autoritario: ese régimen que permite un "pluralismo limitado" a los varios sectores de la burguesía, negando al mismo tiempo expresión política y aun sindical al proletariado; una especie de "dictadura democrática" de la burguesía. ~~En esta situación, la burguesía española, al igual que la burguesía italiana, se enfrenta al problema de la sublevación militar del 18 de julio, y puede pensarse que la sublevación militar fue, en gran parte, precisamente una respuesta a esa revolución. La represión fue despiadada.~~

Y si esta tesis de que la burguesía tiende al corporativismo e incluso al fascismo una vez instalada en el poder me parece en general válida para todas las burguesías de España (con la excepción de las que han defendido reivindicaciones nacionalistas minoritarias), lo es especialmente para la burguesía agraria del sur. El sindicalismo de los obreros del campo supuso un peligro mortal para esta burguesía, precisamente porque las características técnicas de la agricultura hacían sumamente plausible que los obreros sindicalizados se apoderaran y manejaran los latifundios sin dificultad. Y tal como ocurrió en el norte de Italia, la burguesía agraria del sur de España se hizo muy rápidamente fascista. Ya en 1919 los "labradores" de Córdoba se pronunciaban en favor de una sindicalización "mixta", es decir, corporativista, "vertical". En este sentido, el gran peso del problema latifundista antes de 1930 y hasta hace pocos años explica en buena parte el origen y el carácter del franquismo. Casi todos los burgueses se vuelven fascistas cuando está en juego la propiedad de los medios

de producción, pero los burgueses agrarios se vuelven fascistas antes y con mayor entusiasmo porque la propiedad de la tierra carece de la legitimidad social con que cuenta la propiedad de las fábricas. En España, se ha hablado de reforma agraria desde hace mucho tiempo, mientras que sólo la extrema izquierda proponía análoga medida para la industria. Así pues, hay una cierta diferencia política entre burgueses agrarios y burgueses industriales: los primeros son mucho más fieros, porque han estado muy directamente amenazados y porque la represión en el campo y en los pueblos rurales ha tenido necesariamente un carácter más directo, con menos instituciones mediadoras entre los dueños de los medios de producción y los obreros.

Comentando las investigaciones de Gabriel Jackson sobre la represión durante y después la guerra civil, particularmente ~~en~~ feroz en el sur de España, escribí en 1944: "Muchas de las personas que todavía hoy, y en los próximos diez o quince años, ocupan altos cargos, participaron o aprobaron expresamente lo que parece haber sido, más que una guerra civil, una matanza prácticamente unilateral. En aquella época es muy posible que ese proceder les pareciera legítimo a ellos mismos: tanto o más drástico era el régimen nazi, que tanta gente admiraba por entonces; pero hoy son procedimientos que no pueden justificar, ni tan siquiera retrospectivamente. La estructura social actual de España, el rápidamente creciente nivel de vida -y la emigración de los obreros del campo a zonas industriales ~~en~~ en España o Europa donde seguramente perderán parte de su radicalismo- hacen tal vez posible a primera vista una evolución moderadamente democrática sin que la derecha pierda el control. Pero los gobernantes actuales seguramente temen que si se permite la libertad de expresión habrá individuos, grupos y partidos políticos que sacarán a relucir la matanza ya que es un magnífico tema de propaganda. Temen seguramente, y no sin razón, que eso les desacreditaría a ellos y a sus sucesores ante los ojos de quienes ignoran lo que pasó o lo han olvidado un poco, al no poderse discutir de ello publicamente. Una gran parte de la población, especialmente obreros, pequeña burguesía e intelectuales, podría ser muy susceptible a esa propaganda: tal sólo el poder hablar de la guerra ya contribuiría a sacarles el miedo del cuerpo. Los sucesores del régimen de Franco, que ya no participaron directamente, podrían, aun siendo de derechas, lamentar los excesos que se cometieron, etc., e incluso podrían aceptar la interpretación de la guerra civil como una matanza prácticamente unilateral. Pero los que la hicieron o la condenaron personalmente, jóvenes entusiastas en aquella época, no pueden aceptar que se hable de lo que parece haber ocurrido en 1936-43: correrían el riesgo de desacreditarse a ellos mismos y de desacreditar a quienes nombren ~~sucesores~~ herederos. Por eso

la "liberalización" no alcanza a permitir la discusión de la guerra civil: pero sin tener en cuenta la represión que ocurrió entonces no se puede entender la reciente historia social andaluza. El latifundismo fue seguramente una de las razones más importantes de la guerra civil: si influencia se va a hacer sentir aun después de que por la emigración se haya resuelto la cuestión agraria andaluza. Si el latifundismo fue incompatible con el liberalismo, el recuerdo de la guerra civil, que esa incompatibilidad ayudó a producir, tal vez también lo es". (La estabilidad del latifundismo, París: Ruedo ibérico, 1968).

La cita señala la especificidad del latifundismo dentro de la política española: la incompatibilidad radical entre el latifundismo y el liberalismo (y muy especialmente la sindicalización obrera en el campo), incompatibilidad que ha dejado esa memoria de una represión brutal cuya discusión pública el régimen no ha podido permitir.

Lo importante es darse cuenta que esa incompatibilidad con el liberalismo no proviene de que los latifundistas fueran aristócratas del "antiguo régimen", sino, precisamente, de que eran propietarios burgueses amenazados donde más les dolía: en su derecho de propiedad.

Hay un punto, sin embargo, que hoy empujaría en esa cita. No pienso que la cuestión ^{agraria} vaya a quedar tan fácilmente "resuelta" por la emigración. Para el próximo futuro, la tendencia claramente marcada es la continuada existencia de latifundios que, en zonas ~~de~~ cerealícolas de secano emplearán a una cantidad de obreros muy reducida, pero que en zonas de regadío (y en zonas olivareras y viñícolas) deberán emplear todavía a nutridas masas de obreros, situación que conserva buena parte de su potencial de conflicto. Las fuerzas de la oposición no han conseguido, en general, organizar la lucha de los obreros del campo, donde la represión es ciertamente mayor y más ostentosa que en la ciudad. Aunque ha habido negociaciones de convenios colectivos ^{rurales} en Andalucía, rara vez han dado lugar al surgimiento de comisiones obreras (que, en los pueblos, serían a la vez lo que las comisiones de barrios han sido en las ciudades). Pero hay todavía cerca de un millón de obreros agrícolas en España y un sindicato único de trabajadores de la tierra sería hoy todavía más nutrido que un sindicato de obreros metalúrgicos y, seguramente, no menos combativo. No es pues solamente la "mala conciencia" de la represión de 1936-1939 lo que impide la "liberalización", sino también los intereses concretos de esa burguesía agraria (más o menos ligada a la burguesía industrial). Tanto la burguesía agraria como la industrial están naturalmente en contra de que se vuelva a poner en tela de juicio la legitimidad de la propiedad, ya sea agraria o urbana o industrial.

Latifundismo

INTERPRETACIONS DE LA QÜESTIÓ NACIONAL ALS PAISOS CATALANS A LA POSTGUERRA

Comunicació presentada al Ier col.loqui de "Recerques" per
Rafael Ribó

Aclariment: això és un avanç d'investigació, per tant és poc elaborat i força caòtic. Justament el principal motiu per presentar-ho aquí és la possibilitat de discussió i crítica per un enriquiment del treball.

-- Objectiu: Aquest treball té com principal objectiu el tractament comparatiu de les interpretacions de la qüestió nacional als Països Catalans a la postguerra, com diu el títol, per a contribuir a l'aclariment d'una sèrie d'elements, molt sovint tòpics emprats de forma reiterativa, que trobem en totes les discussions sobre la nostra col·lectivitat.

En aquest sentit començo per subratllar que em sembla poc important la polèmica semàntica sobre la mateixa realitat que sovint veiem esmentada amb termes diferents. En el títol de la comunicació faig servir el terme "qüestió nacional" el que implica ja una determinada opció dins la polèmica però crec que hec matissat aquest terme per entendre l'abast que li donci:

a) En general, en aquest camp, hi ha una gran confusió terminològica: trobem els termes Nació, Nacionalitat, Grup Nacionalitari, etc., utilitzats respecte a la mateixa realitat. Per mi la distinció més important que no podem oblidar és la que hem de fer entre l'Estat-Nació (forma concreta d'organització política que ha rep la seva importància política amb el liberalisme i les revolucions burgeses) i la Nació (o Nacionalitat o Grup Nacionalitari, resultat d'una solidaritat col·lectiva que no coincideix amb les fronteres de l'Estat-Nació. Dins d'aquest últim es poden donar, i en la majoria dels casos es donen, uns interessos socials i nacionals diferents. L'Estat-Nació serveix precisament per homogeneitzar el cos social amagant aquells interessos, mantenint la cohesió social, en definitiva reproduint unes determinades relacions) (Aquesta diferència la tracto en l'article "Aproximació metodològica al fet

nacional", que es publicarà a "Recerques" nº 4).

b) Una forma més genèrica d'acostar-se a l'objectiu del meu treball és utilitzar el criteri de l'especificitat, o peculiaritat, (de caràcter nacional, regional, etc., segons l'opció escollida). Anar, doncs, a tractar de forma comparada als autors que davant de les realitats de l'Estat Espanyol consideren aquelles especificitats nacionals: trobarem doncs autors que les consideren en diversos graus i autors que les ignoren o que explícitament les neguen. (Pel concepte d'especificitat, entre altres: Anouar Abdel Malek: "La Dialectique Sociale", Anthropos).

En resum, crec molt interessant veure com els autors tracten les especificitats, amb quins termes, quins conceptes fan servir, i quines solucions proposen pel seu configurament institucional.

--- Materials: Per aquest treball utilitzo bàsicament dos tipus de materials de cultura escrita. En primer lloc el de caràcter individual, i en segon lloc l'orgànic.

El material de caràcter individual pot ésser assaig lliure o assaig amb pretensions (si més no pel lloc on es publica) científiques i així s'accepta entre la comunitat de científics. (Pense que un exemple del primer és el llibre de Marías i la resposta de M. Serranilla). (Un exemple del segon, els articles de J.J. Linz).

El material de caràcter orgànic crec que l'hem de subdividir entre aquell de caràcter individual de dirigent i el programàtic anònim de l'organització. Així per entendre la posició del P.C.E. front al problema serà interessant distingir entre la visió de S. Carrillo i el que es diu al Programa del P.C.E., per exemple.

Ara bé, dins aquest camp hem de situar uns límits, en l'espai i en el temps, per les mateixes dificultats i possibilitats en la investigació. El límit espacial més clar, pel meu objectiu, és el dels diversos Països Catalans. En la gran majoria de treballs trobarem, conscient o inconscientment, aquest límit definit. En primer lloc molts d'ells ignoraran tot el que no sigui el Principat o la Catalunya estricta. En segon lloc haurem de palesar els criteris que serveixen a alguns dels treballs per afirmar o negar l'especificitat a nivell de Països Catalans. Per tant aquesta anàlisi comparada

ja pot donar un fruit positiu concret: sintetitzar els criteris diferencials per aquest punt tantpolèmic.

El límit temporal, en principi, està fixat al títol, la postguerra o sigui de 1939 ençà. Però aquí cal palesar les dificultats creixents que es troben a mida que un retrocedeix, sobretot en el que es refereix a interpretacions personals, innumbrables a l'exili, i a grups i corpuscles de curta durada. Una dificultat adicional és la de la clandestinitat per quasi tot tipus de paper publicat a l'interior de l'Estat, com a mínim fins ben bé els anys 61-62. (Un exemple pot ser el paper "Meditació catalana" de C.Cardó).

Per tot això i com punt de resum sobre els materials a treballar, he de precisar el tipus de dificultats que es presenten al llarg del treball i algunes de les solucions pensades. En primer lloc cal una parcel·lització del material en l'espai i en ~~el~~ temps (estudiar un període concret, un àrea, etc.) si més no per raons d'eficàcia. Si considerem l'objectiu d'aquest treball i volem donar-li un caràcter exhaustiu, sense dubtes ens trobem davant d'un treball de llarga durada i potser impossible a dur a terme per un investigador individual.

En segon lloc, però, hi ha un altre tipus de dificultats que ens mostren els múltiples aspectes del material a analitzar i la seva necessària consideració. Per exemple, la diferència entre posicions personals i posicions de grups als que pertanyem, la diferència entre una declaració i una actuació, la correcta consideració d'una sèrie de fenòmens que si bé no són directament o manifestament nacionalitaris expressen el mateix (l'exemple que dona en Termes del militant genetista que, tot i que no creu en el nacionalisme políticament manifest, que el rebutja, ell participa en els jocs florals i fa cants a la terra on viu). Potser, com es veu en aquest darrer exemple, la font més important de dificultats a tenir en compte a l'hora de les interpretacions és la fugissera psicologia social, que al meu entendre, malgrat el seu oblit per ~~els~~ estudiosos de l'esquerra té tanta importància per l'explicació complementària de molts fets socials (En aquest

sentit és molt important retornar als clàssics de l'austro-marxisme, sobretot a O.Bauer, "Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie", i als seus posteriors intèrprets, com autors que han anat més lluny en aquesta direcció).

-- Formes de treball. Criteris de classificació: El primer criteri que simplistament ens pot passar pel cap per classificar aquests materials i per classificar aquests autors és el de la dreta i l'esquerra, o bé, en termes més acurats, el criteri ideològic. Amb aquest material podem aplicar aquest criteri ideològic sigui per escoles a les que participen els autors (per exemple el positivisme dels anglosaxons: la diferent visió d'un Payne: "Catalan and Basque Nationalism", de la de H.Thomas), i també els podem classificar per la seva procedència política sobretot si són militants en algun corrent concret. Ara bé, crec que una hipòtesis correcta, com avanç de les que assenyalaré al final de la comunicació, és la negació de relació directa entre la ideologia i el tractament del fenomen nacionalitari de forma contínua i progressiva. En altres termes i per evitar males interpretacions, crec que no hi ha cap "continuum" ideològic entre escala dreta-esquerra i la correcta consideració (afirmació o negació) del fet nacional. Justament per la gran càrrega ideològica de la ideologia liberal de Nació i per la penetració de la mateixa hi ha un cert nombre de creuaments que compliquen la qüestió.

Una altra forma de treballar amb aquest material seria el seguiment de la relació històrica dels treballs. A part de la pobresa interpretativa de la pura ordenació cronològica dels mateixos, vull subratllar la diferència entre un treball com el que pretenc dur a terme i una història, d'altra banda necessària, dels diversos moviments polítics que sobre la base nacional han estat proposats en el l'Estad Espanyol a la postguerra (Un treball parcial en aquest sentit és el de J.Roig: "Veinticinco años del movimiento nacional en Cataluña"). No cal dir que malgrat que pretenc defugir de l'elaboració històrica, que repeteixo crec que hauria d'ésser objecte d'un altre treball, moltes de les visions i les interpretacions que podem fer d'elles només tindran sentit que

anant a la recerca del fil històtic.

Al meu entendre hi ha tres criteris importants a considerar a l'hora de treballar aquest material: els plantejaments generals de la qüestió, les explicacions de la mateixa, i les solucions donades.

a) Els plantejaments generals dels diversos autors o grups front a la qüestió: quins termes i conceptes són utilitzats per la seva consideració (Nació, Regió, poble, etc.). Quina importància es dona als termes utilitzats i als mateixos fets analitzats, per tant, a l'hora d'anàlisis concretes (sovint trobem l'enunciat del dret d'autodeterminació però amb una importància nul·la). Quines actuacions es segueixen, o segueixen, a determinats plantejaments. En tot això hi ha una certa confusió i dificultat d'interpretació sobretot amb els termes i conceptes però que molt sovint expressa quelcom més que una pura imprecisió i està molt relacionat amb la importància real donada als termes i amb les actuacions concretes que potser neguen els fets o les paraules utilitzades per qualificar-los. (Un exemple de confusió conceptual amb transcendència a nivell d'importància política és la posició d'alguns grups d'esquerra que si bé parlen de "nacionalitats diverses dins de l'Estat Espanyol" fan crides al poble per mitjà de la figura de la "nación española", "España", "misión nacional", etc.).

b) Les explicacions: una vegada analitzats els termes hem de veure com s'explica la formació, l'existència dels fets que configuren la qüestió nacional (o, important i a recordar, com es neguen). Quin ús es fa de la Història, de l'Economia, de la Cultura, etc., de la seva interrelació al moment de justificar la posició adoptada en cada visió.

c) Les solucions: com una vegada definit i explicat el fet es proposen solucions o configuracions polítiques pel mateix. En definitiva, veure la institucionalització proposada (o la crítica de l'existent) per evitar conflictes de caràcter nacional. És evident que aquest punt està íntimament lligat i condicionat amb els dos anteriors, però jo crec que per tot el treball és necessari treballar amb els tres criteris a l'ensens com podem veure

en aquest exemple següent, referit a l'Estat Espanyol.

Segons els tres criteris esmentats, podem classificar les interpretacions entre dos extrems molt clars. Primerament les que neguen qualsevol tipus de consideració de la qüestió. Aquesta negació pot ésser activa o passiva, militant o latent, però en ambdós casos representa una posició de nacionalisme espanyolista. En la seva forma més extrema, es nega l'existència de especificitats nacionals dins l'estat i al mateix temps es manté activament, sovint com punt de recolzament per la negació, l'existència d'una sola i uniforme especificitat. S'utilitzen conceptes com els de "Nación española", "Unidad de destino en lo universal", "Unidad y patriotismo", "lengua castellana como lengua nacional", etc.. En una dimensió més àmplia es fa servir la idea d'imperi: "Imperio español y espiritualidad", "Hispanidad", "Unidad Ibérica", i evidentment amb aquest recolzament es monten determinades reivindicacions territorials (per exemple: F.Castiella i J.M.Areilza: "Reivindicaciones de España").

En la seva posició activa ^{i passiva} interessa palesar el seu entroncament històric amb tota una tradició i que per tant no ha estat una creació de postguerra. És inevitable treballar autors com Maeztu, Pradera, Royo Villanova, Calvo Sotelo (les dues "hordas": la marxista i la separatista, "la anticatólica y la antipatrística"), com directes inspiradors d'algun dels ideòlegs destacat en aquesta posició a la postguerra (com pot ser Giménez Caballero).

També trobem un activisme en aquest sentit a algunes escoles històriques i en alguns intel·lectuals que després evolucionaren cap a posicions més passives però no menys espanyolistes (Entre els historiadors cal destacar a Sánchez Albornoz, entre els segons podem situar a Laín). El que ja és més xocant però real és la coincidència, a nivell d'enunciats conceptuals i importància, de molts autors liberals i de l'esquerra amb els anteriorment esmentats. Per tots ells, i a nivell de solucions, tot intent autonomista o coherentment descentralitzador és interpretat com un atac a la "Unidad de la patria".

Al meu entendre també participen d'aquest espanyolisme encara que

amb menys intensitat, aquells que obliden la consideració d del fet. L'oblit, malgrat que no comporta negació expressa de tota realitat diversa de l'oficial, equival a acceptació d'aquesta darrera. (Per exemple, quasi tots els autors que participen al recent numero monogràfic de "Cuadernos para el Diálogo" sobre la "cultura española").

A continuació hi ha totes aquelles interpretacions que fan un reconeixement del fet amb diversos graus i conceptes (fenomen regional, pobles dins l'estat, nacions, etc.). Tots ells accepten com mínim punt d'acord l'existència de peculiaritats, especificitats, diverses. Dins dels partidaris del regionalisme podem distingir, aplicant criteris clàssics, entre els qui defensen una regió administrativa, econòmica de caràcter funcional, i els que defensen la regió política (sembla que avui potser podríem diferenciar-los per ideologies respecte aquest punt concret però cal recordar el cas italià i l'evolució oposada del PCI i la DC front al problema del 1946 ençà). Tan els uns com els altres, encara que amb continguts diversos, tard o d'hora es giren cap a Europa i la seva futura "regionalització".

Per últim, en aquesta breu anàlisi d'interrelació de concepte i solucions institucionals en el nostre estat, cal situar als partidaris de solucions més radicals com pot ser la federació, la confederació o la independència. Respecte a la posició federativa (i a la confederativa) cal matissar les unitats a federar (Països Catalans, per exemple) i el procés federatiu. En moltes visions actuals es barregen ambdós nivells de reconeixement, fins i tot com estratègia concreta: en primer lloc, en el plantejament de les solucions, es defensa el restabliment de les institucions "regionals autònomes" per passar a l'autodeterminació. Evidentment que en algunes d'aquestes interpretacions va implícita la independència pel camí esmentat (Comparem per exemple, el federalisme independentista de Front i l'esment federal de "Treball" després dels primers esdeveniments de la Junta). També cal assenyalar que en la majoria d'aquestes visions ja s'utilitza, junt a la barreja de conceptes, o millor dit dins d'ella, cada dia més sovint, la

XXXXXXXXXX

expressió "multinacional", o "societat multinacional", o el reconeixement de l'Estat Espanyol com un on es produïx la "multinacionalitat" (Assenyalem, per exemple en aquesta direcció, el llibret de D. IBarruri: "España estado multinacional").

-- Hipotesis: Per últim nomes em queda que enunciar aquelles hipotesis que jo crec, que malgrat la fase poc avançada en que es troba aquest treball, són potser les que ja puc recolzar amb major evidència empírica, i són aquelles susceptibles aquí, al col·loqui, de major discussió i crítica.

En primer lloc el criteri més clar ~~em~~ a seguir en el treball de classificació i interpretació del material és justament aquells de síntesi de l'element classe i l'element històric, en una doble perspectiva de passat i d'actualitat, tot anant a la recerca dels elements que fonamenten la "solidaritat de grup" (En aquest sentit, la clauíssima exposició de P.Vilar al primer capítol, introducció de la seva tesi).

En segon lloc, en la mateixa línia anterior, la majoria d'autors donen una explicació del per què existeix ~~em~~ l'especificitat i crec que les meves correctes o coherents són aquelles que es basen en el "desenvolupament desigual de les diverses zones de l'Estat (Veure: Vilar: "Catalunya dins l'Espanya moderna", Mandel: la qüestió nacional als països imperialistes, Ferrater Mora: "Les formes de ^{la} vida catalana", Sole-Tura: "Catalanismo y Revolución Burguesa" i "Notas sobre el nacionalismo catalán de la posguerra").

En tercer lloc, malgrat la claretat dels criteris anteriors i del seu ús cada dia per més autors, crec que manquen forces anàlisis dels elements ~~em~~ de base (econòmics, socials i sobretot culturals) que permeten l'existència de les diverses estratègies (en base a unes ideologies) de caràcter nacional (o regional). Com dos exemples d'aquesta manca assenyalaré primer la ja esmentada no consideració per la majoria d'autors dels Països Catalans si més no en la dimensió lingüística innegable (Per exemple, els límits ~~em~~ espacials fixats a treballs com el report FOESSA, on no solament no s'estableix cap lligam entre el Principat, País Valencià i Majorca sino que ademés es cau en els temes de la diferenciació lingüística establint com màxim un certs lligams de derivació. En un altre banda, amb ideologia molt diferent, penso ~~em~~

en el treball de Recalde: "Les Nationalités en Espagne", per exemple, on malgrat el correcte plantejament de la qüestió, amb criteris similars als esmentats en les dues primeres hipòtesis es parla de València com "província").

També com manca de consideració de dades actuals, i per lligar aquesta deficiència amb l'existència i manteniment de determinats tòpics, es pot treure l'exemple de la famosa "petita burgesia" i del "proletariat" com classes socials front al nacionalisme. Deixant de banda la pobresa terminològica de molts anàlisis front a la diversitat de fraccions de capes socials a aquest nivell, hem de palesar la quasi total manca de dades sobre l'estratificació social o en termes menys positivistes, la composició social i localització espacial de les diverses fraccions que porta a tòpics com la "dissolució de la petita burgesia", la "no existència de proletariat català autòcton", etc.. (Crec que treballs com el de Pinilla: "Immigració i Mobilitat Social a Catalunya", i la seva continuació, ens han d'ajudar a suplir aquesta deficiència).

La quarta hipòtesi és derivació de l'anterior: encara mantenim una quantitat estimable de tòpics que compliquen moltes de les interpretacions malgrat una correcta metodologia. Primer tòpics de caràcter & històric justament perquè la majoria d'autors en el tractament del fet nacional a la postguerra es limiten a projectar unes interpretacions històriques al període posterior de 1939 sense adonar-se'n dels canvis produïts en un o en un altre sentit. (Tòpics històrics com el del proteccionisme-lliurecanvisme que fa girar la política i el moviment(s?) catalanistes a l'entorn de la qüestió "arancelària", com el del predomini burgès o el caràcter burgès de tot el moviment, la Renaixença, etc., o en un altre sentit les institucions catalanes, la constant històrica etc..) Un dels tòpics més acceptats en alguns cercles i connectat amb el del predomini burgès, és el de la manipulació cultural actual per part de la burgesia. Crec que és manifestament evident el que podríem anomenar "mecenatge esquifit" de la burgesia o d'alguns sectors de la mateixa, avui, conseqüència, front a certs mecenatges de preguerra més importants, a l'opció històrica de 1936, opció de classe però també cultural i per tant lingüística,

renúncia a velocitats nacionalitaris~~xx~~. Crec per tant exagerada l'afirmació d'en Sole quan diu que "un grupo de capitalistas catalanes...se propone es crear sus propios cuadros intelectuales, sus intelectuales orgánicos"). Un tòpic connectat amb l'anterior i amb certa circulació actual és el de l'apertura i integració de la reivindicació cultural per part del règim.

Per últim, quinta hipòtesi~~x~~ aquí mantinguda, molt sovint els autors o les organitzacions s'acosten a aquestes realitats específiques amb criteris abstractes allunyats de la realitat per simplisme o per una idealització lligada al ja esmentat contingut liberal de l'Estat-Nació. Penso en plantejaments com els de "hispanic"~~x~~, "fer país", i "contradiccions universals úniques" (sigui des de la dreta com des de l'esquerra).

Un resum de tota l'exposició que crec mostra la situació del camp tant en les interpretacions concretes de la nostra realitat com en general dins de les ciències socials és el següent:

- Manca cos teòric, sobretot d'un punt de vista d'esquerres, per precisar més marxista, sobre la qüestió: manquen anàlisis marxistes teòrics sobre l'extinció de l'estat i de la nació, internacionalisme, i manca també l'exercici d'aplicar el marxisme a les realitats dites socialistes.

Hi ha sovint a l'esquerra una ignorància o menyspreu per la qüestió sigui per la raó anterior, o per la manca de dades i refugi en el automatisme mental, que sovint es delata a l'hora de les solucions on es parla amb^{un} exclusiu to de formalitat, per sortir del pas.

Hi ha per últim, en la base d'alguns dels fenòmens esmentats, la participació, conscient o inconscient, en els subconjunts ideològics dominants (com la participació de certes organitzacions d'esquerres en l'espanyolisme, per exemple el PSOE a la II República).

Tot això provoca majors dificultats en les anàlisis polítiques i una disminució de l'eficàcia i poder de determinades estratègies que potser s'allunya de la realitat.

Vicente Martínez Santos

La bibliografía relativa a los temas urbanos es ciertamente numerosa. No obstante, los criterios sociológicos y económicos predominan sobre los históricos con superioridad manifiesta. La historia urbana es, como dice uno de sus principales estudiosos, el último continente incorporado a las preocupaciones de los historiadores, hasta el punto de que sus objetivos y métodos no están claramente definidos (1). La ciudad ha sido definida lapidariamente como "encrucijada entre murallas"; pero cuando nos alejamos del mundo medieval y penetramos en el de la industrialización, la ciudad se nos presenta como encrucijada del cambio social y se multiplican sus conexiones con gran cantidad de variables. En este papel intentaremos esbozar ese conjunto de relaciones, subrayando también la diversidad de pautas que puede seguir el proceso de urbanización. Para ello, acotamos un espacio determinado -Europa occidental- y un tiempo definido -el siglo XIX básicamente-, aunque no queden excluidas otras referencias en ambas dimensiones.

Como es sabido, una de las manifestaciones que acompañan al proceso de industrialización es el crecimiento de las ciudades, convertidas cada vez más en núcleos de la producción industrial, de la administración y de las actividades intelectuales y artísticas (2). Pero la industrialización comporta una serie de profundos cambios estructurales, entre los que interesa destacar los que afectan al tamaño de las poblaciones y sus nuevas pautas demográficas, su redistribución geográfica y su redivisión ocupacional. La urbanización, pues, tiene lugar en un contexto social sometido a profundas tensiones, resumidas en última instancia en el enfrentamiento entre las viejas pautas sociales y las nuevas. La dicotomía entre lo viejo y lo nuevo suele traducirse en muy diversas encarnaciones, pero una de las que ha adquirido mayor fortuna estriba precisamente en asimilar vida rural y tradición frente a vida urbana y progreso. Es incluso frecuente que se utilice el índice de urbanización como uno de los elementos más visibles para caracterizar un determinado nivel de desarrollo económico. De hecho, sin en-

bargo, son los países subdesarrollados quienes presentan en la actualidad unos niveles de concentración urbana más patológicos. La contraposición rural-urbano, campo abonado para las interpretaciones ideológicas, se convierte así en la expresión simplificada y distorsionada de una realidad muy compleja, cuyos perfiles resultan mucho menos nítidos de lo que se pretende.

Buena prueba de ello es, por ejemplo, el hecho de que no existe gran unanimidad respecto a los criterios más pertinentes para definir una ciudad. Los criterios estadístico-administrativos son, además de insuficientes, muy variados de país a país; si se aplican criterios funcionales, encontramos también una gran diversidad. En unos casos, se considera la existencia prioritaria de las actividades mercantiles; en otros, el elemento esencial es la inexistencia de actividades agrarias; en otros, finalmente, se pretende subrayar la especificidad urbana en función de un peculiar way of life de resonancias ~~weberianas~~ ^{weberianas} (3). Aquí seguiremos el parecer de M.Castells entendiendo la urbanización como una forma peculiar de ocupación del espacio, cuyos dos rasgos más sobresalientes son la concentración y la diferenciación funcional creciente dentro de dicha población; para decirlo con palabras de un historiador, communication plus togetherness (4). De ahí, que nos resulte sólo parcialmente aceptable la idea de que la diferenciación entre la ciudad y el campo, entre la vida rural y la vida urbana, bajo la forma que nos es familiar, sea un producto de la revolución industrial (5). Es indudablemente difícil no establecer cierta correlación entre el avance de la industrialización y el crecimiento de las ciudades, pero ello no debe hacernos olvidar ciertos hechos que inducen a matizar tal afirmación. A finales del siglo XVIII, encontramos en Italia ciudades como Nápoles, que superaba los 300.000 habitantes; y otras, como Milán, Roma, Venecia o Génova, tenían más de 100.000 (6). En el Japón de la era Tokugawa el grado de urbanización había alcanzado también niveles considerables (7). Y si se quieren ejemplos correspondientes a un contexto histórico más distinto, es suficiente comparar el concepto que merecían las ciudades europeas a los predicadores del siglo XII, nuevas

encarnaciones de Babilonia y antros de iniquidad, con los consejos que daba a sus frailes, mediado el siglo XIII, el superior de los dominicos, quien consideraba la predicación urbana como el mejor procedimiento para dominar el campo, puesto que éste emulaba a aquella (8). No puede haber un reconocimiento más sutil, pero más explícito también, de lo que representaban ya las ciudades, no solo en cuanto a su capacidad de atracción, sino en cuanto a su influencia económica y social (9).

Con todo, no cabe duda que la industrialización planteará el problema urbano en términos distintos, y muy particularmente en su dimensión cuantitativa. Así, en 1800 había en Europa 5.5 millones de persona viviendo en 23 ciudades con más de 100.000 habitantes, pero en 1900 eran 46 millones y 135 ciudades. Los cambios que en este sentido se producen en algunos países son bien reveladores. Gran Bretaña, por ejemplo, contaba a comienzos del siglo XIX con una sola ciudad millonaria -Londres- y muy pocas superaban los 50.000 habitantes. Pero cien años más tarde había 46 ciudades con población superior a los 100.000 habitantes, en tanto que Londres tenía 4.5 millones. La progresión es igualmente espectacular en Alemania, Austria y Francia (10).

Más interés ofrece el crecimiento selectivo de las ciudades. En el caso británico, por ejemplo, ciudades de prolongada tradición, como Lancaster, York o Chester, fueron muy pronto desplazadas por Liverpool, Manchester o Birmingham. En Alemania sucedió algo similar. Viejas ciudades como Munich, Colonia o Dresde, fueron rápidamente desbancadas por impresionantes aglomeraciones urbanas en la cuenca del Ruhr: entre mediados del siglo XIX y comienzos del XX, Essen pasó de 9.000 a 295.000 habitantes, y Düsseldorf, de 27.000, a 359.000 (11). Algo semejante ocurrió al otro lado de la frontera, en las zonas francesa y belga de la cuenca carbonífera (12).

El crecimiento cuantitativo, que es con demasiada frecuencia el rasgo más destacado de la urbanización, no podía dejar de traer consigo transformaciones más profundas. En 1776, Adam Smith subrayaba la interdependencia entre la ciu-

dad y el campo. "El comercio de toda sociedad civilizada -escribía- es el que tiene lugar entre los habitantes de la ciudad y los del campo". Pero menos de cien años después, Marx consideraba que la historia económica de la sociedad podía sintetizarse en el antagonismo campo-ciudad(13). En definitiva, las ciudades estaban asumiendo un nuevo papel, más dinámico, en un contexto histórico dominado por dos hechos de magnitudes hasta entonces desconocidas: el incremento demográfico y el crecimiento económico. El contraste, por tanto, no residía únicamente entre el campo y la ciudad, sino entre las viejas ciudades y las nuevas, entre las ciudades ortogenéticas y las heterogenéticas (14).

La presión demográfica, pues, juntamente con la división técnica y social del trabajo, inciden sobre el proceso de urbanización favoreciendo diversos tipos de asentamiento, en función de la nueva estructura ocupacional. A grandes rasgos, parecen cumplirse plenamente los cambios en la distribución de la población activa, según la clasificación de Colin Clark, al menos por lo que se refiere al número de activos en cada sector, es decir, el descenso de los activos correspondientes al sector primario y el aumento de los correspondientes al secundario y terciario. Otro problema distinto, que aquí no nos concierne, es lo que sucede con la participación de cada uno de los sectores en cuanto al producto, aspecto en el que cabe registrar un comportamiento más aleatorio de cada uno de los sectores (15). Pero incluso en el primer sentido, y al menos durante las primeras etapas de la industrialización, podría citarse algún ejemplo, como el caso de México, en el que el descenso de los activos primarios no tiene lugar (16).

En cualquier caso, estas migraciones profesionales(17) se traducen también en migraciones espaciales y repercuten, por tanto, sobre la urbanización. Ahora bien, ésta se producirá según distintos modelos, incluso dentro de una misma categoría ocupacional, según sea el tipo concreto de actividad productiva. Tomemos en consideración, primero, tres casos en los que el tipo de actividad productiva dominante sean la industria textil, la metalurgia y la minería respectivamente.

A cada una de estas actividades productivas corresponden no solo distintas formas de ocupación del espacio, sino diferentes niveles de renta y, por tanto, posibilidades diversas de consumo. Pero también se pueden discernir distintos niveles de cualificación y, en consecuencia, de alfabetización; diferentes niveles de comunicación y asociación, es decir, distintos grados de conciencia de clase y politización; diferentes niveles de sanidad y tasas de mortalidad profesional distintas. Es decir, un conjunto de factores que incidirán con toda seguridad en las variaciones detectables en el comportamiento de las principales tasas demográficas, esto es, la natalidad, la mortalidad y la fertilidad y, por tanto, sobre el movimiento de la población.

Pero visto el problema desde otra perspectiva, encontraremos que, en los tres casos propuestos, existen diferencias notables en el tamaño de las empresas y su forma jurídica; diferencias en la composición orgánica de los capitales respectivos; y, en una palabra, diferencias en el grado de compacidad de las burguesías correspondientes.

Por último, el grado y la forma de vinculación al mercado nacional serán igualmente distintos y la importancia de las comunicaciones con el campo circundante o lejano y con las restantes ciudades, asumirá una relevancia diferente.

La distribución de las posibilidades que anteceden tanto en el tiempo, como en el espacio, dará combinados urbanos muy distintos unos de otros. Así, un área regional que cuente con una estructura productiva diversificada, contará con un tipo de urbanización más equilibrada, mientras que el predominio de un tipo determinado de industria, producirá perfiles urbanos y demográficos mucho más vulnerables a los cambios coyunturales. Por otra parte, las relaciones campo-ciudad seguirán derroteros distintos en unos casos y en otros.

Aduciremos algunos ejemplos que corroboran cuanto acabamos de decir. Al menos hasta el último cuarto del siglo XIX, cuando verdaderamente hacen sentir sus efectos la mejora de las condiciones sanitarias y urbanísticas, el comportamiento demográfico de las poblaciones urbanas se caracteriza por tasas de morbilidad

y mortalidad más elevadas que las de zonas rurales; los matrimonios son tardíos e incluso muchos matrimonios no se producen; y la fertilidad es reducida. La consecuencia fundamental es la necesidad de importantes contingentes inmigratorios a base de los cuales se nutre en buena parte el crecimiento vegetativo de las ciudades(18). Ahora bien, a este cuadro general cabe añadir ciertas precisiones de detalle. En las zonas urbanas de los departamentos franceses de Pas-de-Calais, Aisne y Somme, la tasa de mortalidad por 1.000 habitantes era, a comienzos de los años 70, de 22.1, 26.7, y 23.4 respectivamente; pero en las áreas rurales de los mismos departamentos y en las mismas fechas, era de 21.3, 18.9, y 21.9. Aunque las diferencias tienden a reducirse hacia comienzos del siglo XX, no obstante, continúan existiendo. En el caso de Alemania, la situación es muy parecida, aunque las diferencias sean más reducidas (19). Pero si se toma el mismo campo de observación -en este caso, las áreas industriales de la cuenca carbonífera francoalemana- se aprecia una mortalidad selectiva según el tipo de industria predominante. Por ejemplo, en el caso de las industrias textiles, la mortalidad femenina es algo más elevada que los promedios nacionales, en tanto que en las zonas de industria pesada, lo es la mortalidad masculina, (20).

Por lo que se refiere a la fertilidad, si se toma como punto de referencia las grandes ciudades, como París, Berlín, Hamburgo o Marsella, su tasa queda por bajo de los promedios nacionales; pero si se toma como punto de comparación los distritos industriales, la fertilidad resulta más elevada que los promedios, incluso en el caso de Francia, donde la reducción de la fertilidad fue más acusada que en ningún otro país europeo (21).

En otro orden de cosas, un estudio reciente ha mostrado cómo pueden variar las actitudes políticas de la clase obrera de ciudad a ciudad, según la estructura de sus actividades productivas (22). Así, Oldham, una ciudad con industria textil y extracción carbonífera, que contaba poco más de 70.000 habitantes a mediados de siglo XIX, se muestra con una elevada conciencia de clase, mientras South Shields manifiesta una elevada fragmentación en su estructura social, de-

bida fundamentalmente a la propia dispersión de su producción y la naturaleza de sus trabajos (transporte de carbón y diversas actividades portuarias).

Así pues, en aras de la simplificación, y para presentar contrastes muy marcados entre la ciudad y el campo, se tiende a simplificar el proceso de urbanización, considerándolo únicamente como crecimiento de las ciudades, fruto del desarrollo industrial. De hecho, en las zonas donde el domestic system llegó a estar bien implantado, la población implicada fue adquiriendo pautas de comportamiento urbano mucho antes de estar urbanizada. E incluso cuando comenzaron a predominar las factorías que buscaban la energía hidráulica como fuerza motriz, la localización y la dispersión impuesta por tales circunstancias contribuyó a extender fuera de los ámbitos estrictamente urbanos el proceso de urbanización (23).

El otro gran cauce por el que se extiende la urbanización de proporciones crecientes de la población, es el movimiento migratorio hacia las ciudades y zonas industriales, el denominado "éxodo rural". En líneas generales, parece admisible la explicación de que tales desplazamientos se producen desde las áreas de baja renta y alta presión demográfica, hacia las de posibilidades económicas prometedoras y gran capacidad de absorción demográfica. Si trasladamos este esquema a niveles internacionales, parece adecuado pensar que serán los países más atrasados quienes nutrirán el grueso de la corriente migratoria. Sin embargo, también aquí caben ciertos matices, porque de lo contrario no sería factible comprender la magnitud de la emigración británica, dejando aparte el caso irlandés. Ciudades como Birmingham o Liverpool, por ejemplo, proporcionaron contingentes de emigrantes en la década de los 30; distritos mineros como el de Chesterfield o el de Barnsley, los dieron en la década de los 40 y de los 80 (24). Por otra parte, sabemos que en el caso del Japón, una parte considerable de la emigración campesina hacia las ciudades no era definitiva, sino temporal, produciéndose el retorno a los lugares de origen, ~~en su~~ ~~en su~~ (25). Este fue, sin duda, un factor de importancia que aceleró el proceso de urbanización japonés. ¿Puede pen

bida fundamentalmente a la propia dispersión de su producción y la naturaleza de sus trabajos (transporte de carbón y diversas actividades portuarias).

Así pues, en aras de la simplificación, y para presentar contrastes muy marcados entre la ciudad y el campo, se tiende a simplificar el proceso de urbanización, considerándolo únicamente como crecimiento de las ciudades, fruto del desarrollo industrial. De hecho, en las zonas donde el domestic system llegó a estar bien implantado, la población implicada fue adquiriendo pautas de comportamiento urbano mucho antes de estar urbanizada. E incluso cuando comenzaron a predominar las factorías que buscaban la energía hidráulica como fuerza motriz, la localización y la dispersión impuesta por tales circunstancias contribuyó a extender fuera de los ámbitos estrictamente urbanos el proceso de urbanización (23).

El otro gran cauce por el que se extiende la urbanización de proporciones crecientes de la población, es el movimiento migratorio hacia las ciudades y zonas industriales, el denominado "éxodo rural". En líneas generales, parece admisible la explicación de que tales desplazamientos se producen desde las áreas de baja renta y alta presión demográfica, hacia las de posibilidades económicas prometedoras y gran capacidad de absorción demográfica. Si trasladamos este esquema a niveles internacionales, parece adecuado pensar que serán los países más atrasados quienes nutrirán el grueso de la corriente migratoria. Sin embargo, también aquí caben ciertos matices, porque de lo contrario no sería factible comprender la magnitud de la emigración británica, dejando aparte el caso irlandés. Ciudades como Birmingham o Liverpool, por ejemplo, proporcionaron contingentes de emigrantes en la década de los 20; distritos mineros como el de Chesterfield o el de Barnsley, los dieron en la década de los 40 y de los 80 (24). Por otra parte, sabemos que en el caso del Japón, una parte considerable de la emigración campesina hacia las ciudades no era definitiva, sino temporal, produciéndose el retorno a los lugares de origen, ~~entre~~ entre (25). Esto fue, sin duda, un factor de importancia que aceleró el proceso de urbanización japonés. ¿Puede pen

sarse en algo similar en el caso de Europa?

En definitiva, pues, interesa resaltar que existen diversidad de modelos según los cuales se desarrolla el proceso de urbanización, tanto en el espacio, como en el tiempo. Y que son precisamente las formas que reviste dicho proceso las que contribuyen a explicar en gran medida las distintas dinámicas de las sociedades europeas durante la época de su industrialización. La estructura urbana preindustrial es marginada por una estructura nueva, mucho más receptiva al cambio y la innovación. En las áreas donde el paso a ocupaciones no agrarias se hace principalmente apoyándose en la industria textil, la transición hacia las nuevas formas de asentamiento suelen ser más suaves, a causa de la disciplina previa del trabajo a domicilio, y las concentraciones humanas crecen más lentamente. Por el contrario, donde la actividad principal consiste en el trabajo de las minas o la metalurgia, la transición es más violenta, sociológicamente hablando, y los fenómenos de aculturación más violentos, en tanto que el crecimiento de las poblaciones suele ser más rápido. Pero en el caso de las cuencas mineras, los asentamientos son más aleatorios y, a menos de producirse oportunamente una profunda reconversión productiva, la cristalización de las formas urbanas puede verse sometida a procesos involutivos si se agota el yacimiento (26).

En aquellas industrias con mayores necesidades tecnológicas y con mayor exigencia de fuerza de trabajo cualificado, existe mayor probabilidad no solo de que se produzca paro tecnológico, y por tanto aparezcan circunstancias favorables a la emigración, sino también de que aparezcan más pronto comportamientos demográficos maltusianos, puesto que la elevación de los costes de la reproducción de la fuerza de trabajo, inducen a restringir el tamaño de la familia, incluso si los salarios se elevan. En el mismo sentido opera la elevación de las tasas de empleo femenino. (27)

Por otra parte, el crecimiento de la población urbana supone el reforzamiento del factor demanda. Semejante circunstancia no puede por menos de influir so-

bre el hinterland rural, estimulando no solo el incremento en la producción de alimentos, sino la agilización de su comercialización, de donde surgirá una demanda suplementaria de comunicaciones, multiplicándose los contactos campo-ciudad es decir, irradiando urbanización. Aunque no siempre, por supuesto, la industrialización conduce a la urbanización, puesto que tal resultado depende en gran medida, por una parte, del carácter específico de la industria y, por otro, de la estructura socioeconómica del contexto rural en que se instale. Una industria pesada o con alto potencial tecnológico, puede convertirse en un "enclave" sin mayores consecuencias para la región, excepto una ligera demanda de fuerza de trabajo no cualificada durante la fase de su instalación (28). Por otro lado, cuanto más diversificada sea la producción agrícola de una zona determinada y su producción requiera trabajo intensivo, menos probabilidades hay de que la ciudad cercana o las industrias próximas atraigan emigrantes de estas áreas, y su demanda de obreros se nutrirá de regiones más apartadas.

En teoría, podría admitirse que en una llanura donde los recursos estuvieran homogéneamente repartidos, la población se agruparía en comunidades de tamaño semejante y a intervalos regulares, de acuerdo con un modelo paretiano (29). Sin embargo, los condicionamientos geográficos y la localización precisa de los recursos energéticos y de las materias primas, introducen perturbaciones fundamentales en esa distribución ideal. Una serie de factores económicos —red viaria, costes de transporte, disponibilidad de mano de obra, etc— inducen a las empresas a instalarse unas junto a otras, buscando el amparo de las economías externas. Ello conduce, no obstante, a la aparición de fuertes desequilibrios regionales y a peligrosas concentraciones de poder, capaces no ya de torcer, sino incluso de invertir la tendencia evolutiva de determinadas áreas (30).

Se ha sugerido que a los historiadores corresponde precisar el momento en que, en cada sociedad, las ciudades y la vida urbana adquieren la preponderancia sobre el campo (31). Se ha apuntado también la conveniencia de elaborar una tipología urbana considerando principalmente el tipo de relaciones que sostienen

las ciudades con el campo(32). Por lo que respecta a la urbanización que surge al hilo de la revolución industrial, creemos de mayor utilidad discernir las distintas proporciones en que se combinan los diversos elementos que determinan el crecimiento urbano y observar las razones que inducen a sus transformaciones en el largo plazo. Las áreas urbanas se convirtieron durante el siglo XIX en puntos nodales del crecimiento económico. Entender, pues, su evolución, en un momento en el que tienden a valorarse cada vez más los factores no estrictamente económicos del crecimiento, puede proporcionar valiosos elementos adicionales para comprender la realidad histórica. La posibilidad de realizar comparaciones con otros modelos de urbanización, y en particular el soviético, pueden conducir a debilitar la impresión de que las urbanizaciones europeas siguieron un curso fatal, en la acepción más estricta del término. Las razones que algún historiador ha aducido para no hacerlo, parecen en realidad poco convincentes(33).

NOTAS

- (1) H.J.Pyos, Agenda for Urban Historians, en H.J.Pyos (ed.), The study of urban history, Londres, 1968. Cf., en el mismo volumen, S.C.Checkland, Toward a definition of urban history y la discusión subsiguiente resumida por W.Ashworth.
- (2) D.S.Landos, The unbound Prometheus. Technological change and industrial development in Eastern Europe from 1700 to the present, Cambridge Univ. Press, 1969, p.5
- (3) Un examen de la cuestión, en P.George, Compendio de geografía urbana, Barcelona, 1964, cap.I. M.Castells, La cuestión urbana, Madrid, 1974, pages 15 y ss.
- (4) R.S.Lopez, The crossroads within the wall, en O.Handlin y J.Burchard (Eds), The historian and the city, M.I.T. press., 1970, p.28
- (5) H.Frankfort, The birth of civilization in the Near East, citado por C.Cipolla, The economic history of world population, Penguin Books, 1962
- (6) A.Armengaud, Population in Europe, 1700-1914, Fontana-Collins, 1970. p.18-20
- (7) Thomas O. Wilkinson, The urbanization of Japanese labor, 1868-1955, Univ. of Mass. Press, Massachusetts, 1965, p. 18-25; D.V.Class y R.Revelle (Eds), Population and social change, Londres, 1972, en particular, Susan B. Hanley, Population trends and economic development in Tokugawa Japan, pag. 437 y ss.
- (8) Jacques Le Goff, The town as an agent of civilisation, en Fontana Ec.History of Europe.The Middle Ages, Londres, 1972, pag. 72,78.
- (9) M.Dobb, Studies in the development of Capitalism, pages, 57-62 de la ed. francesa, Maspero, 1969
- (10) A.Armengaud, Op.cit., pag.24
- (11) Ibid.
- (12) E.A.Wrigley, Industrial growth and population change, Cambridge Univ.Press, 1962
- (13) A.Smith, The wealth of nations, ed. abreviada por A.Skinner. Pelican Classics, Libro III, Capitulo I; C.Marx, El capital, III, 286. Cf. igualmente La ideología alemana.
- (14) Roberte Redfield y Milton B.Singer, City and countryside: The cultural indo-

- pendence, en T. Shanin (Ed.), Tenant societies, Harmondsworth, Middlesex, 1971
- (15) Una revisión del problema en J.D. Gould, Economic growth in History, Londres, 1972, págs. 48-50
- (16) Donald B. Keesing, Structural Change Early in Development: Mexico's Changing Industrial and occupational Structure from 1895 to 1950, Journal Of Ec. History, XXIX, Dic., 1969, 716-738
- (17) J. Fourastié, Migrations professionnelles, P.U.F., 1957
- (18) J. Hajnal, European marriage patterns in perspective, en D.V. Glass y D.E.C. Eversley, Population in history, Londres, 1965, pag. 101 y ss; E.A. Wrigley, Population and History, versión castellana en Guadarrama, Madrid, 1969; M. Drake, Population in Industrialization, Londres, 1969
- (19) E.A. Wrigley, Industrial growth and population change, 121-22
- (20) Ibid., 114, 117
- (21) Ibid.
- (22) J. Foster, Nineteenth Century Towns: A class dimension, en H.J. Dyos, The study of urban History, 281-300
- (23) J.D. Marshall, Colonisation as a Factor in the Planting of Towns in North-West England, en H.J. Dyos, Op. cit., 215-230; W. Ashworth, British industrial villages in the nineteenth century, Economic History Review, 2ª ser., III, 1950/51, 378-87
- (24) A.K. Cairncross, Internal Migration in Victorian England, Manchester School of Economic and Social Studies, XVII, 1949, 67-87; G.J. Erickson, Who were the English and Scots immigrants to the United States in the late nineteenth century?, en D.V. Glass y R. Revell, Population and social change, Londres, 1972, 347-82
- (25) Thomas O. Wilkinson, Op. cit., 98 y ss
- (26) H. Carter, Phases of Town growth in Wales, en H.J. Dyos, Op. cit., 231-52; A. Birch, The economic history of the British Iron and Steel industry, 1784-1879, Londres 1967, 145-68, 331-51
- (27) Sidney H. Coontz, Teorías de la población y su interpretación económica, F.C.E. Mexico, 1960, 153-174

- 18
- (28) J. Larbiou, Industrialisation-urbanisation? L'exemple de Lacq, Etudes rurales, 49-50, 1973, pag. 245-64
- (29) Shigeto Tsuru, The economic significance of cities, en O. Handlin y J. Burchard (Eds), Op.cit., 44-55; Hugh O. Nourse, Economia regional, Vilassar de Mar-Barcelona, 1969, 47 y ss, y 249 y ss
- (30) Un ejemplo clásico puede ser el de la relación norte-sur en el caso de Italia Cf. E.M. Capezotro y A. Carlo, Per la critica del sottosvilupo meridionale, Antologia di scritti, Firenze, 1973
- (31) G. Duby, L'urbanisation dans l'histoire, en Etudes rurales, 49-50, 1973, 10-14
- (32) E. Juilliard, L'urbanisation des campagnes en Europe occidentale, Etudes Rurales, 1, 1962, 18-33
- (33) A. Gerschenkron, City economies. Then and now, en O. Handlin y J. Bruchard, Op.cit., 56-62. Una demostración de lo contrario, en H.H. Stahl, Urbanisation et vie rurale en Roumanie, en Etudes rurales, 49-50, 1973, 296-303.

1. CATALUÑA EN LOS ORIGENES DEL PARTIDO SOCIALISTA OBRERO ESPAÑOL

Cataluña figuró en un primer plano durante el periodo constitutivo del socialismo en España. Ello se debió, particularmente, a la adhesión del sector societario encabezado por José Pàmies, que tenía en Las Tres Clases del Vapor su principal base social; ese núcleo societario fue durante un decenio el elemento material, que le dió cuerpo físico, del socialismo en nuestro país. Es, en consecuencia, mi convencimiento el que el estudio de los orígenes del Partido Socialista Obrero Español, no puede limitarse en su ámbito a la formación de lo que habría de ser su grupo dirigente (el núcleo madrileño), limitación de la que resulta una versión excesivamente rectilínea, que parte de la Nueva Federación Madrileña, atraviesa la Asociación del Arte de Imprimir y alcanza finalmente la meta del Partido Socialista; ha de comprender, por el contrario, tanto la formación de su grupo dirigente como ese acontecimiento de la adhesión inicial de un sector importante de la clase trabajadora catalana, y las relaciones que entre ambos se establecieron. ~~Ello es lo que constituye el núcleo del problema~~ Lo que lleva consigo la trascendental importancia que tiene, no solo para Cataluña sino para toda la península, el fracaso histórico del PSOE en el Principado.

La trascendencia de la adhesión del núcleo catalán debió ser comprendida por el grupo dirigente del Partido socialista (y en particular por García Quejido), que aceptó incluso sus sugerencias respecto al proyecto de Programa, incluyendo un párrafo que postulaba "la constitución de la sociedad sobre la base de la federación económica, de la organización científica del trabajo y de la enseñanza integral para todos los individuos de ambos sexos". Ha hecho notar al respecto Tuñón de Lara las reminiscencias proudhonianas de esa fórmula de "federación económica", y estoy ciertamente de acuerdo en que ello es un exponente más de la confusión ideológica de los fundadores de nuestro socialismo (1). No obstante hay que remarcar asimismo que la mencionada fórmula llevaba consigo una contrapartida en absoluto desdeñable. A diferencia de lo que habría de ocurrir en el futuro, su inclusión significaba que el grupo dirigente socialista era

sensible, por aquellas fechas, a una proposición sustancial venida de sus correligionarios de Cataluña; por otra parte, por encima del propio apelativo de proudhoniano, hay que reconocer que la consigna de "federación económica" respondía a los sentimientos existentes en el seno del proletariado catalán (2), ~~que se había formado en el seno del proletariado catalán~~.

Sin embargo, lo trascendental habría de ser el que el grupo dirigente socialista se echó en manos de aquel núcleo societario, estableciendo un vínculo, no de unidad ideológica y política, sino de contemporización, y , a la postre, de dependencia en Cataluña. (3) Resultaría luego nefasto desde el momento en que los dirigentes socialistas destacados en Cataluña (Toribio Reoyo desde 1879 y García Quejido a partir de 1885, ambos ~~xxx~~ procedentes del Arte de Imprimir), no rompieron el predominio societario existente en el seno de los sectores con que contaban para la construcción del partido. Acaso contribuyera a ello que, por el momento, la entente entre societarios y socialistas aportó a estos últimos dividendos interesantes: durante los años transcurridos entre la concepción del PSOE (1879) y su constitución oficial (1888), Las Tres Clases del Vapor fue, junto con la de los tipógrafos, la principal organización obrera con que se contaba; además, el órgano fundado en 1880 por Pamies, El Obrero, portavoz y propiedad de Las Tres Clases, ~~xxx~~ y en el que colaboraron habitualmente Pablo Iglesias y sus compañeros, fue (antes de la fundación de El Socialista, en 1886) la principal tribuna escrita del socialismo; por último hay que considerar que aquella entente proporcionó una prometedora extensión de los grupos afiliados, que eran en 1882 ya cuatro: los de Barcelona, Tarragona, Manresa y Vilanova i la Geltrú. Quizás todo ello deslumbró a los hombres del grupo dirigente que, apegado a Madrid, no dieron muestras de prever las sustanciales diferencias que les habrían de separar del societarismo y de la política de Pamies; lo que es más grave, la identificación que permitieron que existiese entre ambas cuestiones y el socialismo habría de acarrearles un distanciamiento progresivo del proletariado catalán, para el que las formas tradicionales de lucha

mantenidas por Las Tres Clases del Vapor tenían cada vez menor vigencia (dicha organización, a mayor abundancia, mostraba una marcada tendencia a la colaboración con la burguesía que beneficiaba a los anarquistas en sus esperanzas de alzarse con la imagen de defensores genuinos de los intereses obreros). En definitiva, la preponderancia societaria en el seno del primer socialismo catalán, si bien proporcionó algunas ganancias iniciales, se habría de volver finalmente contra él, apartándole de la evolución que seguía la clase obrera de Cataluña(4)

Cuando se produjo la ruptura final entre socialistas y societarios (en 1887/1888), en el preciso momento en que nacían oficialmente el PSOE y la UGT, se abrió una prolongada crisis de sus respectivos grupos catalanes. Ha señalado Izard que la ruptura no se produjo por la visita de Pamiés a la Reina regente, durante la Exposición Universal de 1888, sino por motivos más profundos, y alude en su argumentación a la dimisión de Toribio Reoyo como director de El Obrero, en abril de 1887. En efecto las diferencias políticas que aparecen en el momento de la consolidación del socialismo como partido son sustanciales; a sabiendas de la trayectoria posterior del PSOE podemos inferir que mal podrían casar con su grupo dirigente la tradición de colaboración con el movimiento republicano existente en el proletariado algodonero y vivamente defendido por Pamiés, como tampoco podía ser aceptado por aquel la colaboración de los líderes de Las Tres Clases del Vapor con la burguesía en la lucha contra el tratado comercial con Francia. La ruptura ~~estuvo~~, evidenciada en abril de 1887, se consumará en el curso del mismo año cuando El Obrero y Las Tres Clases del Vapor se opongan a la celebración del congreso obrero que en 1888 daría nacimiento a la Unión General de Trabajadores; la razón de mayor peso que para ello dieron fue la de que era de todo punto inoportuno crear una nueva asociación, a escala peninsular, que tendría como principal instrumento de lucha la huelga, dadas las circunstancias de crisis económica por las que se estaba atravesando. En esos años el abierto colaboracionismo de Pamiés y Cia. había llegado ya al extremo de ofrecerse por completo a "los intereses del Capital", en la confianza de que éste habría de devolverle posteriormente el favor.

insensata medida difícilmente podía tener su contrapartida en la asignación de Barcelona como sede de la dirección de la UGT; pero de cualquier manera, el III Congreso de la Unión acordó trasladar tal sede a Madrid en 1899. Alejado físicamente de Cataluña, y dominado por sus prejuicios ante todo lo que en ella, incluso en el seno del movimiento obrero ocurría, el grupo dirigente socialista, no tuvo nunca una justa comprensión de la situación del Principado. ~~El fracaso del socialismo en Cataluña no solamente tenía repercusiones en este país; resulta casi una perogrullada decir que llevaba consigo aparejado la descalificación del PSOE como verdadera cabeza política de todo el proletariado español.~~

2. EL PSOE Y LA SOLIDARIDAD OBRERA.

El desprestigio de la organización socialista en Cataluña tocó fondo en 1902, cuando la dirección del PSOE se negó a ~~secundar~~ secundar la huelga general propugnada por las sociedades obreras barcelonesas, y llegó a boicotear abiertamente cualquier movimiento solidario que pudiera producirse en las zonas de predominio ugetista (Vizcaya, Asturias y Madrid). Aquel tremendo error situó al socialismo catalán ante la ya inaplazable necesidad de aportar una nueva imagen de sí mismos o morir definitivamente en la conciencia de sus compañeros de clase. Esa labor tuvieron ocasión de desarrollarla durante el periodo de existencia de la Solidaridad Obrera. En 1904 decidieron no seguir ya porfiando por la integración de las sociedades obreras en la UGT y se dispusieron, en cambio, a apoyar la reorganización del movimiento obrero local sobre bases unitarias amplias. Como consecuencia lógica de esa posición en 1907 participaron, junto con sindicalistas y anarquistas, en la constitución de la Solidaridad Obrera. Fue éste, y recoge la apreciación de Connolly Ullmann(6) el "segundo gran esfuerzo" del socialismo en Cataluña, pero un esfuerzo que guardaba importantes diferencias con respecto al anterior. Partió, en primer lugar, de los propios socialistas catalanes, fue, por así decirlo, un impulso autó-

tono, que contó con la tolerancia de la dirección del PSOE, ~~para~~ Por otra parte, ¿era colorario, ese esfuerzo, de la iniciativa política del PSOE? ¿o significaba simplemente un esfuerzo por no perder definitivamente el tren ante el auge del sindicalismo?. Todo parece apuntar en el sentido de esta última alternativa. La unidad del proletariado se estaba planteando ya en el terreno organizativo y, en consecuencia, durante un par de años Cataluña asistirá a la colaboración, parafraseando a Abad de Santillán, casi fraternal entre socialistas, anarquistas y sindicalistas. Las tres corrientes fueron las constitutivas de la Solidaridad y no es precisamente desdeñable el detalle de que fuera el socialista Badia Matamala el que proporcionara el local para celebrar el acto. Los socialistas jugaron un papel destacado en su dirección y en su extensión y Fabra Ribas (recién llegado a Barcelona) tuvo un papel destacado, y meritorio, en su primer Congreso (septiembre 1908), en el que afirmó la unidad proletaria por encima de las diferencias ideológicas. Fue un tiempo en que ^{para} los socialistas catalanes predominaron los intereses de clase por encima de los chovinismos de partido, con el convencimiento de que con ello no podrían sino resultar beneficiados. Y por de pronto consiguieron estar no sólo en el primer plano de la nueva organización, sino en el de la lucha obrera, participando en el Comité de huelga de 1909.

La vitalidad del socialismo catalán se mostró también en otro terreno. De la mano de Fabra Ribas y José ~~Comaposada~~ Comaposada mantuvieron una importante y asidua relación con el republicanismo catalanista, de cuya convergencia esperaban, en 1909, dar una solución política a la crisis planteada por la huelga general.

Su organización dió un salto cualitativo con la creación de la Federación Catalana y la aparición de su portavoz, La Internacional, que habría de ser, mientras existió, uno de los órganos obreros más interesantes de la península. Sus efectivos numéricos no experimentaron variaciones considerables, ~~existen~~ pero eso no era lo más significativo; en la medida en que se estaban situando en el corazón de la clase obrera catalana, la Federación Socialista estaba, no cabe duda, echando una semilla excelente, ~~de~~

7

Finalmente, cabe preguntarse si la actitud más realista de los socialistas catalanes y su fortalecimiento, a través de la personalidad de Fabra Ribas, de un ideario no ya provinciano, sino entroncado con las corrientes más dinámicas del socialismo europeo no fue acaso uno de los estímulos que contribuyeron a la aproximación de la izquierda catalanista hacia el socialismo(7).

Toda esa trayectoria tan prometedora habría de empezar a torcerse a comienzos de 1909. En primer lugar, por las vacilaciones de Pablo Iglesias ante las presiones que se le hicieron por llamar de manera efectiva, y no solo con amenazas, a la movilización general de la clase obrera contra la guerra de Marruecos; ello dejó en una difícil posición a los socialistas catalanes, que habían garantizado un comportamiento más decidido del partido. Ese fue un factor capital, al que se sumaron las propias limitaciones del nuevo curso emprendido por la FSC. En primer lugar, la constituida por la falta de previsión acerca del posible giro revolucionario que podrían tomar los acontecimientos en Barcelona. Fabra Ribas creyó hasta el último momento en un desarrollo pacífico de la huelga general y, lógicamente, pensaba que, en tales circunstancias, el Comité de Huelga podría controlar en todo momento la situación y mantener el papel dirigente que le permitiría luego capitalizar los frutos de aquella acción antimilitarista. Los hechos se encargaron de darle un cruel desmentido. El Comité de Huelga quedó desbordado. Fabra Ribas intentó, en vano, encontrar una salida a la movilización de la clase obrera (acudió a los republicanos catalanistas, esperó inútilmente la acción del PSOE y de la UGT en toda España, pugó por evitar la ruptura entre Cataluña y el resto del país); cuando todas sus esperanzas se habían desvanecido, el que había sido la gran figura de aquel renacimiento socialista, abandonó la partida, en un gesto comprensible desde el punto de vista humano pero que ciertamente no le benefició desde el político.

Fabra Ribas había aportado una ampliación de miras al socialismo catalán, en el sentido de infundirle un respeto hacia el sindicalismo y una concepción menos rudimentaria de la lucha política. Bajo su dirección se

organizó la Federación Socialista Catalana y la situó ante una salida de su anterior marasmo. Pareció, empero, como si esa salida estuviera demasiado cargada de aceros libresco, inspirada en las doctrinas, argumentada sobre ellas. Fabra Ribas fue cogido a contrapié por las vacilaciones de Iglesias, no las previó; no tenía un conocimiento suficiente de las reticencias del grupo dirigente socialista hacia el movimiento obrero catalán. Tampoco mostró mayor conocimiento del estado de ánimo, encrepado, del proletariado, ni de la mella que en él hacían las demagogias lerrouxistas. Fabra Ribas podía lanzar iniciativas, pero no estaba en condiciones de desarrollarlas materialmente más que en un grado ínfimo en comparación con lo que requerían las circunstancias. Y téngase en cuenta que pudo contar entre sus correligionarios con apoyos importantes, como el de José Comaposada, pero que también hubo de hacer frente a no pocas reticencias e incomprensiones en el seno de la Federación (por no insistir en las de la dirección del PSOE). Fue como una cabeza sin cuerpo ni miembros y tuvo que asistir impotente a la derivación del movimiento en violencia anticlerical, es decir a la pérdida de su identidad inicial.

El desenlace de la huelga general del verano de 1909 fue un grave revés, por cuanto frustró las ilusiones de alcanzar la dirección política del movimiento obrero. Pero, a pesar de ello, el traspiés real no se dio sino un año más tarde, cuando la dirección del PSOE decidió acabar con la iniciativa de sus aliados catalanes. Contra el parecer de Fabra Ribas, que consideraba que era preciso mantenerse en Solidaridad Obrera, ~~exigir~~ la dirección nacional forzó a la FSC a abandonarla, arguyendo que sus proyectos de constituirse a nivel nacional entraban en competencia con la existencia de UGT. Solidaridad Obrera quedó, por tanto, en manos de los anarquistas y los sindicalistas. La decisión de echar por la borda el trabajo de tres años fue mucho más grave que las limitaciones de la FSC en la huelga general, porque con ello hundieron de manera definitiva las posibilidades del socialismo entre la clase obrera del Principado. Si en los años ochenta ~~se mantuvo en la línea de la FSC~~ el grupo dirigente socialista no fue capaz de ver ^{la necesidad} la necesidad de desprenderse de las formas tradicionales de lu-

9
cha y de organización, no supo apreciar el contenido de fondo de la nueva
marca anarquista, en 1910 fracasaron una vez más al no reconocer tampoco
en la Solidaridad Obrera el punto de arranque de un nuevo período histórico
del proletariado. Dos errores que pueden explicar mejor la debilidad del
socialismo catalán que toda la literatura sobre el ~~antagonismo~~ supuesto
antagonismo entre la "psicología" del obrero catalán y el contenido de la
doctrina marxista o incluso de la versión psicoista de ella.

3. LA SEGUNDA OPORTUNIDAD Y LA ESCISION DEL SOCIALISMO CATALAN.

En 1910 la dirección del PSOE hundió las posibilidades de la FSC como
organización de clase. No obstante, no había perdido aún de manera definitiva
sus posibilidades en el terreno político; éstas, por el contrario,
quedaron inicialmente reforzadas por la nueva actitud del PSOE respecto a
los republicanos. Se mantuvo, con ello, la puerta abierta para que la Fede-
ración Catalana pudiera capitalizar la aproximación de la izquierda cata-
lanista hacia el socialismo. Una aproximación que venía anunciándose des-
de comienzos de siglo, en boca de algunas de sus más relevantes figuras:
Martí i Julià, Gabriel Alomar. El doctor Martí Julià, junto con Serra Mo-
ret, fueron los artífices de un programa socializante que la asamblea de
la Unió Catalanista adoptó en 1913, pero no consiguieron que éste prendie-
ra en el ánimo de las masas que seguían a la Unió. Tampoco obtuvieron ma-
yor éxito Alomar y Francesc Layret en su intento de conseguir que el repu-
blicanismo catalanista se convirtiera en promotor de "un catalanisme de
tercer moment", "catalanisme obrer" que la firma del Pacto de San Gervasio
con los lerrouxistas echó por tierra (8). Progresivamente, las posibilida-
des de orientar a un sector masivo del catalanismo hacia el ideario socia-
lista había ido desvaneciéndose. Pero cuando ante los protagonistas de ese
proceso se abría un período de reconsideraciones la Federación Catalana
del PSOE adoptó en su congreso de 1916 una moción reconociendo, por pri-
mera vez en la historia del partido, la legitimidad de la cuestión catala-
na. Era el fruto de la labor de la nueva generación socialista promocionada
en los años de ~~1907~~ 1907/1910 y uno de cuyos elementos más representativos
era Josep Recasens Mercader, reusense como Fabra, ~~antiguamente~~

ra una parte sustancial de la izquierda catalanista. En 1917 Serra
Moret y el Doctor de Arriaga (ambos de la Unión Catalana; Maslats
había militado) ingresaron en su Federación Catalana; Alomar y Layret pre-
firieron mantener su independencia organizativa, pero algunos militantes
del republicanismo catalanista, como Joan Comorera, decidieron dar el paso
también hacia la organización socialista. Por un tiempo el hielo entre el
PSOE y Cataluña habría de romperse de nuevo y fue un hecho significativo
que Largo Caballero obtuviera precisamente su acta de diputado, en 1918,
por el sufragio de Barcelona, que si votó en él al miembro del Comité de
Huelga no pudo ignorar tampoco su afiliación política. El auge general
del movimiento obrero en aquellos años, del que fue fruto el pacto de unión
CNT-UGT de 1917, este mismo, la irrefernable crisis política del régimen
monárquico... todo ponía al PSOE ante la necesidad de adoptar iniciativas
claras sobre el conjunto de problemas de orden político social. Y también
incidía la convulsión general de Europa, la crisis del final de la guerra
y la victoria de la revolución soviética de 1917. El XI Congreso del
PSOE dió un primer paso en la superación de las limitaciones de su progra-
ma democrático, al incluir entre sus preocupaciones la de la reivindicación
nacionalitaria (interpretada, empero, por la mayoría de sus participantes
como el "problema regional"). Hubo de esperarse, con todo, al año siguien-
te para que el XII Congreso del partido adoptase una formulación progra-
mática al respecto: "confederación republicana de las nacionalidades ibé-
ricas, reconociendo a medida que vayan demostrando indudablemente un de-
sarrollo suficiente, y siempre sobre la base de que su libertad no entrañe
para sus ciudadanos norma alguna de sus derechos individuales ya estableci-
dos en España y de aquellos que son patrimonio de todo pueblo civilizado"(9)
El cauteloso texto no solo distaba muy mucho del reconocimiento del derecho
a la autodeterminación propugnado por Lenin, sino que mantenía, de manera
implícita, una gran desconfianza hacia las posibles derivaciones reacciona-
rias de la reivindicación nacionalitaria; era una formulación ecléctica
pero constituía con todo un paso adelante en la línea preconizada por los
socialistas catalanes. Hay que añadir que el PSOE no habría de avanzar ya
más, aquel paso adelante sería a la vez el techo de su aproximación doctri-
naria a lo que, todavía, continuarían llamando el "problema regional".

Como ha señalado Balcells en 1920/1921 se produjo un movimiento de reflujo en la directiva del PSOE, que había roto con los partidos catalanistas, y a la que la escisión comunista había llevado a situarse en una postura abiertamente defensiva. Ese movimiento no fue seguido aún por el grupo dirigente de la Federación Catalana, que entendía que era preciso profundizar la aproximación a la cuestión nacional y -con tal inspiración- trabajaba por la constitución de un partido obrero de masas en Cataluña, participando, con Layret, Seguí, Alomar y Marcelino Domingo en las tertulias animadas por tal perspectiva (por la FC, eran Serra Morot y Comaposada). Se fue abriendo una brecha entre el grupo dirigente de la FC y el del PSOE; en 1923 la brecha se convirtió en ruptura abierta después de que Fabra Ribas y Prieto manifestaran - en Reus precisamente - la irreconciliabilidad entre el ideario socialista y las reivindicaciones nacionalitarias, ~~convirtiéndose~~ convirtiendo los prejuicios y reticencias del pasado en postulados doctrinales. La Unió Socialista de Catalunya, plataforma política concebida por ~~Serra Morot y Comaposada~~ el grupo dirigente catalán, a los que se habían unido los Alomar, Campalans, etc. ~~sobre~~ sobre la base de la identificación de aquellos mismos términos que Prieto consideraba antagónicos (socialismo y catalanismo en este caso), y constituida oficialmente en 8 de julio de 1923, no fue reconocida por ~~la~~ la directiva del PSOE, que se empeñó en condenarla como una maniobra escisionista. ~~(10)~~

El PSOE, ~~con su afirmación~~ con su afirmación ^{de} la irreconciliabilidad ^{entre} su programa y las reivindicaciones nacionalitarias liquidó sus propias posibilidades como organización socialdemócrata (y emplea aquí el término en su acepción después de 1917) en Cataluña. Su obsesión en no saber apreciar, y comprender, uno de los puntos fundamentales de la lucha política en el país le enajenó la posible adhesión de las capas superiores del proletariado ~~urbano~~ urbano, de amplios sectores del proletariado ~~en~~ de comarcas, así como el de la pequeña burguesía. Su organización careció de la política justa con la que tender el puente entre

ella y la base social que por su ideología le habría correspondido. En 1909/1910 había perdido su oportunidad como partido de clase, ahora, diez años más tarde, perdía incluso su propia cara política. La Federación Catalana del PSOE fue, hasta la república, un grupo de gentes sin personalidad, sin perspectivas, un verdadero espectro reducido a la triste función de la delegación del PSOE en Cataluña. El rol que como organización socialdemócrata había abandonado lo asumió la Unió Socialista; ésta, empero, por su posición reformista y sus escasas conexiones con el movimiento obrero no se hallaba en condiciones de asumir la dirección política de las clases trabajadoras del Principado. La USC solo aportó una vía de solución a uno de los dos términos del fracaso histórico del socialismo en Cataluña.

El socialismo español habría de sufrir una profunda convulsión durante la República cuyos primeros síntomas aparecieron ya en 1932, pero se desarrollaría plenamente a partir de 1934. Los acontecimientos alcanzaron también a Cataluña, donde vinieron a sumarse a los últimos coletazos del debate interno que la Federación arrastraba sobre la cuestión catalana desde 1923 los años veinte. Había llegado, en 1931-1932, al extremo de realizar una campaña contra la enseñanza del catalán en los centros de enseñanza). ~~Antx~~ Tras un frustrado intento de fusión de las dos organizaciones socialistas catalanas, frustrado por la oposición de la directiva del PSCB, una buena parte de la Federación (entre ellos los Ricardons Mercader, Pla Armengol, etc) ~~xxxxxx~~ quedó militando en las filas de USC. La Federación quedó en manos de una nueva generación, entre los que destacaban antiguos conetistas, como Rafael Vidiella o Desiderio Trilles, que centraron la labor del partido en el reforzamiento de sus vínculos con la clase obrera, en coincidencia con lo postulado por la facción largocaballerista; en este sentido fue un hecho de importancia trascendental la aproximación de algunos sindicatos de oposición (el de Sabadell) a los socialistas. Con todo ello fue a inscribirse ya en el proceso, más amplio, del movimiento unitario desarrollado en 1935/1936. La Federación Catalana del PSOE,

12

a la que la incorporación de un grupo procedente del Bloc a fines de 1935 (Colomer, Estivill,...) estimuló para que reconsiderara de nuevo su actitud sobre la cuestión nacional, fue x, como es harto sabido, uno de los grupos constituyentes del Partit Socialista Unificat de Catalunya; con este por fin una organización de confesión marxista pudo convertirse en partido de masas en Cataluña. Pero esa sería ya otra historia.(11)

José Luis Martín Ramos

14

(1) Tuñón de Lara, El movimiento obrero en la historia de España. Taurus, Madrid 1972. cap. VI y VII. Véase también el librito de Arbolea Orígenes del Partido Socialista Obrero Español 1873-1880. ZYX Madrid 1972

(2) Josep Termes El movimiento obrero en España: la primera Internacional (1868-1881). Ariel, Barcelona 1971.

(3) Miquel Izard Revolució industrial i obrerisme. Los "Tres Clases del Vapor" a Catalunya (1869-1913). Ariel. Barcelona 1970

(4) Es muy significativo el entreentamiento, que Izard ha captado en Manresa, entre los veteranos, que ostentaban por lo general los cargos directivos, y las jóvenes generaciones.

(5) "Com hem vist, el 1891 es produí un nou acostament entre els homes de les Classes del Vapor i els del PSOE, causat en part per l'actuació ultrarrevolucionaria dels anarquistes enfront del 1º de maig" Izard, op. cit., pag 114.

(6) Joan Connolly Ullman, La Setmana Trágica, Ariel, Barcelona

(7) remito a mi propio artículo Traietòria de l'Unió Socialista de Catalunya (1923-1936).

(8) "Jo em demano si és possible, avui, la constitució d'un nou partit en la política de Catalunya. Responc: un partit no s'imprevisa. Jo crec que el partit nou en cas de neixer, té d'esser un catalanisme obrer, un catalanisme de tercer moment, completant l'escala de catalanismes que comença en el catalanisme dels rics, o de la Lliga, i seguirix en el de les classes mitges o nacionalisme" ~~Excerpt~~ citada por Antoni-Lluç Ferrer en Gabriel Alomar. El futurisme i altres assaigs. ~~Excerpt~~ Ed. 62, Antologia Catalana. Barcelona 1970.

(9) Recogido de la recopilación de Roger Arnau Marxisme català i qüestió nacional catalana (1930-1936). Vol. II.

(10) Traietòria de L'Unio...

(11). remito a mi Tesis de Licenciatura. La cuestión del Partido unico del proletariado en Cataluña, presentada en Universidad Autónoma de Barcelona, setiembre 1973.

LA QUESTIÓ NACIONAL EN EL MARC DE LA POLEMICA DE
FRANCESC CAMBÓ I ANDREU NIN SOBRE LES DICTADURES.

El moment polític en que foren publicades les obres Les Dictadures i Les dictadures dels nostres dies de Francesc Cambó i Andreu Nin, respectivament, era particularment interessant. El règim autoritari de l'estat espanyol es trobava en crisi i una de les manifestacions més importants fou la caiguda del govern del general Primo de Rivera, precisament en el període de temps que separa la publicació del llibre de Cambó de la del llibre de Nin. La qüestió nacional no resolta durant els anys de la dictadura, ans tot lo contrari, significà un problema més i important a resoldre. Totes les forces polítiques catalanes l'havien de tenir present en el moment de preparar els seus programes, condicionats pels desplaçaments tàctics que imposava la inestable realitat política. L'aparició dels llibres de Cambó i de Nin ofería un interès especial per que cap dels dos podia deixar de considerar el problema nacional i per que representaven corrents polítiques i ideològiques oposades. Tots dos havien de manifestar la seva posició i intentar donar una sortida, al menys teòrica, a la qüestió nacional.

El fet de situar els seus anàlisis en el terreny teòric polític i l'intent d'escapolir-se de la censura governativa comportà que cap dels dos autors encares de ple la qüestió nacional catalana i ambdós s'orientessin continuament cap a l'anàlisi polític general, utilitzant els exemples que ofería la situació internacional creada des de la primera guerra mundial. Ara bé, la qüestió nacional no es el punt més important del llibre de Cambó i per lo tant tampoc ho es del d'en Nin, que bàsicament es una rèplica a l'anterior. En els dos casos és tractada en el context de l'estudi de la formació i la fi de les dicta-

dures i ens trobem que aquest problema no es ~~estudiat~~^{examinat} tant a fons com podiem imaginar tant pels moments de la seva publicació com per la personalitat dels autors. La deficiència ~~d'anàlisi~~^{d'anàlisi} d'anàlisi augmenta quant un dels ~~interès~~ temes fonamentals a incloure en un estudi de les dictadures, i més concretament del feixisme, no es considerat quasi bé. El nacionalisme i el seu paper o la seva relació amb els règims autoritaris no es examinat per Francesc Cambó a excepció de quan afirma que el sentiment nacionalista ha vist en els règims de Mussolini, Mustafà Kemal i Pilsudski "exemples d'exaltació patriòtica desitjables i envidiables per la propia patria". Andreu Nin tracta una mica més aquesta relació nacionalisme-règim autoritari (particularment feixisme) utilitzen quasi sempre les idees programàtiques del moviment comunista internacional.

Es molt possible que la manca d'interès de Cambó per a estudiar més a fons la qüestió nacional sigui degut a que fou el punt important d'un altre llibre seu, Per la concòrdia, conegut desde 1927, però no publicat legalment fins el mateix any 1930. Andreu Nin, encanvi deixa aquesta qüestió per a més endavant, per a tractar-la en un llibre posterior, Els moviments d'emancipació nacional. De totes maneres Cambó ofereix una certa definició de lo que ell enten per ~~na~~ nació i per estat. La nació es per ~~ell~~ en Cambó un "fet natural" i l'estat "òrgan polític d'una nació ha d'organitzar-se i funcionar a base de la duració indefinida del fet natural que ha de regir".

L'eix al voltant del qual van perfinlantesse les referències a nació i als moviments ~~de~~ d'emancipació nacional queda constituït per l'estudi que fan Cambó i Nin de la nova configuració geogràfico-política d'Europa sorgida dels tractats de pau posteriors a la conflagració mundial. Francesc Cambó afirma que la qüestió de les "personalitats nacionals" es troba a la base dels problemes

polítiques i econòmiques, mentre Nin exigeix que quedi clara i manifesta la permanència del dret nacional a Europa malgrat els tractats de pau. Cambó es mostra partidari d'"el més sagrat respecte al dret d'autodeterminació de les col·lectivitats nacionals" i admet que els tractats de pau anaren davant les il·lusions que en un principi hom tenia respecte aquesta qüestió, però assegura que ha quedat garantida la protecció ~~de~~ de les minories de raça, llengua o religió i que aquestes són protegides contra els intents d'assimilació, concepte aquest últim que preocupà constantment a Cambó i que junt amb el separatisme foren sempre el blanc dels seus atacs. En canvi, per en Nin la pau de Versalles mantení l'espina de la qüestió nacional a Europa i si bé provocà la desaparició d'Austria-Hongria com a "mosaic de nacions" en creà o en feu sorgir d'altres; i nous estats plurinacionals com Polònia, Romania, Txecoslovàquia, Iugoslàvia es convertiren en "presons de pobles", mentre que les noves nacions del Bàltic passaren a ésser "instrument de l'imperialisme". D'aquesta forma, sosté Nin, hom no pot aconseguir una ~~XXXXXX~~ Europa "formada per la unió voluntària dels pobles lliures" i solament resta una Europa "esmicolada en estats també i estats vasalls, separats per barreres geogràfiques i aranzelàries sense cap condició per una existència independent".

La ~~XXXX~~ "unió lliure, voluntària, dels pobles", organització ideal per les diverses nacionalitats, segons Nin, comporta segons ell mateix, "l'entrada en escena de les grans masses proletàries i camperoles". Com podem apreciar Nin te present, en tot moment, l'aspecte teòric de l'exemple soviètic, que significa per ell la "solució perfecta", afirmant que aquesta solució porta el segell de la ~~XX~~ revolució democràtico-burguesa. Nin adopta de forma tàcita i sense cap dubte la forma teòrica bolxevic de plantejar i abordar el problema de l'emancipació de les nacionalitats, la qual el condueix, sempre

4/

en el terreny teòric a acceptar en última extrema, mides radicals per a solucionar el problema, com es la de la separació, solució rebutjada sempre per Cambó, sense reflexionar si aquesta mida extrema s'hagues pogut materialitzar durant el procés revolucionari soviètic i oblidant completament, orcs de forma interessada, les tensions sorgides a la Unió Soviètica des de 1917 sobre la qüestió de les nacionalitats. Per en Min la defensa de la constitució federal de la URSS tal i com estava configurada l'any 1930 era total i completa. En aquest sentit la utilització de la teoria nacional bolxevic havia d'ésser aplicada exactament a Europa, asseverant que la centralització econòmica i política d'Europa no es podia fer per dalt (i cita ~~el~~ el procés de Bismark a Alemanya) sino solament per la unió voluntària i en forma federal dels pobles lliures, impugna l'opinió de Cambó de que l'existència de plets minoritaris o nacionalistes en el si d'un estat trituren el parlamentarisme i ~~provocan~~ provoquen, de forma indirecta, una de les causes de l'aparició de les dictadures. Cambó no admet, ni teòricament, la possibilitat d'escisió d'una nacionalitat per a constituir el seu propi estat, i exigeix la solució de les qüestions nacionals en el si del mateix estat. Per aixó cal buscar una solució intermitja entre l'assimilació de les diverses nacionalitats per part d'un estat central i la separació de les diverses nacionalitats. Aquesta solució pot trobarse, creu Cambó, introduint-se a l'esfera política i administrativa de l'estat central, intent que Cambó portà sempre endavant encara que no sempre fructuosament i que intentarà de nou de forma més completa amb la creació del Centrez Constitucional l'any 1931.

Ens trobem a l'any 1930 devant de dues possibles solucions o sortides a la qüestió nacional. Les dues representatives de dos forces oposades encara que desiguals políticament i econòmicament.

Cambó representa una força conservadora que políticament juga a Catalunya un paper de primer ordre, a més a més de disposar de molts mitjans de movilització política i econòmica. Nin, en canvi, representa una força marxista molt reduïda, dividida i sense cap possibilitat de movilització política, ni tan sols d'amplis sectors de la classe obrera catalana molt influïda encara per l'anarcosindicalisme. Així mateix, cap de les dues sortides ofereix res de nou en uns moments polítics en que ~~era~~^{era} necessari el màxim de iniciatives per sortir de la crisi en que es trobava el país. Francesc Cambó no fa més que expressar teòricament lo que ja havia defensat altres vegades i havia intentat mantenir en la seva línia de conducta política. Andreu Nin no fa més que agafar un model teòric, sense fisures segons el seu anàlisi, i intentar aplicar-lo. Ara bé, durant l'any 1930 i sobre tot durant l'any 1931 calia buscar formes noves si bé no per resoldre definitivament la qüestió nacional catalana, sí, almenys, per intentar satisfer i canalitzar les ansies nacionalistes consolidades al llarg dels set anys de dictadura. La solució o sortida d'en Cambó no era del grat ni de l'interès de les classes populars i la sortida d'en Nin era inviable en aquells moments.

La caiguda de la dictadura i després de la monarquia produí un buit polític que no podien ocupar ni les classes socials que es ~~senti~~ sentien representades per Francesc Cambó, ni la petita força que podia representar Nin. Un conjunt de classes populars anà ocupant i omplint, sobre tot a Catalunya, el buit polític creat per la descomposició de l'antic règim monàrquic. Els representants d'aquest bloc polític nou necessitaven fer front a les tensions amb l'estat central d'acord amb els seus interessos i per tant de forma diferent a la indicada per Cambó o per Nin. L'intent de la República catalana no fructificà i s'hagueren de buscar fórmules de compromís.

Francesc Bonamusa

octubre 1974

ALGUNES NOTES ENTORN DE JOAN PEIRÓ I LA QÜESTIÓ NACIONAL CATALANA

Joan Peiró i Selis (1887-1943) podria encapçalar, com ha estat dit, un cert anarco-sindicalisme català, més "reformista", menys "revolucionari", afí, però, amb el nacionalisme català, que no pas el revolucionarisme finit. Potser aquest recolliria la seva força d'una massa obrera de recent immigració, i aquella d'un cert sindicalisme d'arrelament autòcton. De tota manera, no pretenem fer un anàlisi d'això i ho consignem sols per a fer notar la possible representativitat de Peiró dins el moviment anarquistista. Tampoc intentem una visió exhaustiva i documentada de les relacions entre aquest dirigent obrer i el nacionalisme. Voldríem, això sí, plantejar una doble qüestió: si tingué una continuada preocupació pel fet català, i apuntar -només apuntar- una determinada caracterització del seu, diguem-ne, catalanisme.

Peiró fou un sindicalista "català", sobretot un anarquistista d'arrelament "comercial" malgrat el seu ascendent en ocasions d'abast espanyol. La seva vida de militant s'inicià cap el 1906-1907 a Badalona, on havia de residir fins el 1920, després d'haver-hi organitzat la federació local el 1915 i reorganitzat des d'allí la federació espanyola del vidre. El 1920 - 1922 significà un breu parèntesi, molt important d'altra banda; estigué a Barcelona, l'empresonaren i fou secretari general de la C.N.T.: destacà així mateix el seu paper en la lluita contra la influència tercerista i comunista dins l'organisme confederal. El 1922 fixà la residència a Mataró i ja no abandonà aquesta ciutat si no fou obligat per moments excepcionals. Així, encara que sembli anecdòtic, es significatiu que quan el 1930 i 1931 dirigí "Solidaridad Obrera" continuà vivint a Mataró, encapçalant el Fom del Vidre.

Un altre punt inicial a constatar és el lligam ideològic que en un començament mantingué amb el republicanisme federal (com creiem que succeí en molts d'altres anarco-sindicalistes i anarquistes d'aquells anys). En els primers escrits que li coneixem ens sembla més clara aquesta influència que no pas la d'autors del sindicalisme revolucionari francès, i això malgrat que ell posteriorment afirmés que ja els coneixia, així com que el record de la Setmana Tràgica el convení contra el republicanisme. A Badalona mateix va tenir ja el 1917-1918 una actuació ambigua respecte

tatut i d'Esquerra Republicana de Catalunya el 1931, quan estigué sota les direccions de Clara i Peiró. Són conegudes així mateix les relacions personals si més no ambigües entre els caps trentistes (i en especial Peiró) i les noves autoritats republicanes de Catalunya. Ara bé, explícitament s'oposà a la República Catalana, defensant així sí l'establiment de la República Federal a Espanya (3). L'argumentació insistí en el que "Solidaridad Obrera" digué en aquells dies: la "república Catalana era separatista (i l'anarquisme no volia noves fronteres...) i en qualsevol cas la seva proclamació dificultava la consolidació del nou règim a tota Espanya. Posteriorment, amb violència, hauria d'enforçar-se en separar aquests arguments de l'atac espanyolista contra l'autonomia de Catalunya; a més, aviat afirmaria públicament que el republicanisme català era més "avançat" que el de la resta de la península i pendria peu en això per a insinuar una possible entesa implícita amb el nou règim autòndic. Potser on amb major regularitat tractà d'aquest tema fou el 1932 en les col·laboracions a "La Tierra" de Madrid. Per a situar una mica aquells articles, cal recordar que Catalunya havia ja votat l'Estatut, que dins la C.N.T. tenia plena virulència la lluita interna entre el trentisme i el faisme i que s'havia obert ja un enfrontament com a mínim entre un sector del sindicalisme català i Esquerra (a partir de la vaga de setembre de 1931 i després de l'aixecament de l'Alt Llobregat). D'alguna manera, estava dibuixat un doble joc en les relacions entre el trentisme i Esquerra. Aquesta volgué aguditzar les contradiccions internes de la C.N.T. (mitjançant, encara que no exclusivament, una política repressiva selectiva) i oxidà en ocasions a un obrerisme "català", deslligat del de la resta de la península. El trentisme, creiem, volgué fer ús de l'Esquerra (ja que no de la "república) per a demostrar que sí era possible el desenvolupament de la C.N.T. sota el nou règim, pretenguent alliar els brots putxistes de la F.A.I.

A "La Tierra" Peiró procurà negar una rivalitat de fons entre l'obrerisme català i el castellà. Digué a l'Esquerra que amb l'Estatut en plena vigència el que es produiria seria precisament un allunyament dels obrers respecte del nacionalisme catalanista i una tornada a l'apoliticisme, millor dit al "camino de comprender que no hay libertad posible en la sociedad capitalista, ni dentro del marco del Estado". Davant els fets repressius,

4

pregués molta cura en atacar (quasi bé exclusivament) al Govern Civil (Anguera de Sojo, Esplà), deixant de banda Macià i Companys. Intentà, i això ens sembla important, oposar en aquells moments Esquerra i Azaña, criticant el pacte entre ells (que atribuï al fet de la Llei de Defensa de la República) i insinuant que en veritat a Esquerra li interessava més una aliança amb el proletariat català (la C.N.T.):

"(...) no comprende todavía la Esquerra que esa su concesión (el vot favorable a l'esmentada Llei) ha desplazado de su lado las simpatías de una gran parte del pueblo catalán y que la falta de estas simpatías (...) la incapacitarán en su día para exigir el prometido pleno reconocimiento de la personalidad de Cataluña, y tampoco ha comprendido aún que su pasividad ante el proyecto de Ley de Defensa de la República le ha venido de perilla al Gobierno Azaña para conseguir ese desplazamiento de simpatías y, por consiguiente, la enervación de la fuerza que hace unos meses representaba ante España la Esquerra Republicana de Cataluña (...)" (*"La Tierra"*, 31 març 1932, La primera víctima del "Estatuto.")

Explicità, en un altra ocasió, després de recordar que amb aquell Estatut no s'alterava la "vida econòmica, política y social de Catalunya", una defensa del seu federalisme, municipalista i pi margallà. Ara bé, tot semblava anar dirigit a combatre "la exacerbación patriótica levantada contra Cataluña" i a dir que ell en el nacionalisme català no hi veia cap "perill" per a la resta d'Espanya: les relacions amb l'estat central es mantien i, d'altra banda, hi havia la garantia d'unes raons econòmiques que feien necessaris uns estrets lligams.

Per acabar aquesta petita caracterització de l'actitud de Peiró davant l'Estatut, tenim que, segons ell, la fonamental crítica a fer era que "la libertad de Cataluña no es conseguible más que por un procedimiento de acción directa"; el 28 de juny de 1931 hagués calgut anar, després de les eleccions, a l'assalt dels municipis catalans i a la proclamació de la "República Federal". Tornà diverses vegades en aquesta idea. Un cop ja promulgat l'Estatut, digué:

"(...) Ahí está el "Estatuto de Cataluña. Sus raíces radican en el fermento espiritual del pueblo catalán; han sido sus dos siglos de esclavitud y de ultrajes sufridos, dos siglos de sumisión bajo el yugo de magistrados, militares y pelizoscos incapaces de comprender el alma

5.

Algunes opinions i actuacions de Peiré durant la guerra.

La seva proposta de "República Social Federal" com a possible règim transitori per a Espanya, feta ja el 1935, represa en els primers mesos de la guerra i després el 1937-1938, defensava l'establiment d'un estat federatiu per a la península, esperant que com a mínim l'anarco-sindicalisme pogués ésser dominant a Catalunya. Potser el fonamental es centrava en donar sortida al fet que l'anarco-sindicalisme ne podia obviament aspirar en un plaç mig a imposar-se a tota Espanya. El federalisme preconcibut era en certa mida instrumentalitzat i, en qualsevol cas, passava per damunt del concepte de nacionalisme, si per aquest hom entenia una completa separació de Catalunya. Els arguments econòmics, allò de que Catalunya "necessitava" de la resta d'Espanya, li permetien reafirmar-se en la idea que ~~afirmant~~ els diferents pobles de la península marxarien un llarg tema junts. Ens sem-

bla, si més no interessant, que per a molts anarco-sindicalistes el federalisme fés sempre el cridat a resoldre les contradiccions entre Catalunya i l'estat espanyol. I potser caldria també pensar que el fet català afavorí (donat el pes del sindicalisme de Catalunya dins la C.N.T.) el manteniment del federalisme dins la C.N.T. a tota Espanya.

Com a ministre del Govern Largo Caballero, Peiró féu públicament cessar al Govern de la República en el conflicte que en matèria econòmica enfrontà aquest amb la Generalitat. Encara que de fet intentà trobar solucions parcials. Així amb l'afer de les mines de sals potàssiques de Sallent, Cardona i Figols, que insautà deixant però als miners la seva administració i comercialització interior i creant per al comerç exterior d'aquell producte un organisme mixt amb representants dels governs de la Generalitat i de la República, i dels miners. De tota manera, posteriorment, el 14 de maig de 1937, en justificar-se (i exculpar-se) de la manca de cotó per a la indústria tèxtil catalana, criticà durament el "camí unilateral i exclusivista en matèries econòmiques que segueix Catalunya", donant una part de raó al ministre de Finances doncs, segons ell, si el Govern de la República aportava divises per a comprar cotó, tenia dret a disposar de part dels teixits fabricats a Catalunya. En definitiva, hom pot dir que Peiró utilitzà sense gaires matitzacions la creença en la necessitat d'un esforç de guerra contra el feixisme, així com la interdependència econòmica de la zona republicana, per a justificar un major sotmetiment de la Generalitat al Govern de la República.

Com es sabut, el pas del Govern Negrín a Catalunya anà acompanyat d'una gran minimització de les atribucions de la Generalitat. D'altra banda coincidí amb una pèrdua d'influència de la C.N.T. respecte del P.S.U.C.. Peiró defensà Companys contra Negrín i criticà el nou centralisme estatal d'aquest el nov.-des. de 1937 al diari "Catalunya". Però sobre tot, i a partir de juliol de 1937, intentà aguditzar l'enfrontament entre el P.S.U.C.-P.C.E. i l'Esquerra, presentant als comunistes com a radicalment contraris a Catalunya i al catalanisme. Insinuà -una vegada més- una certa entesa entre l'anarco-sindicalisme i Esquerra: el moviment llibertari estava interessat en el manteniment de les llibertats catalanes i això, no sols perquè el federalisme era consubstancial a l'anarquisme, sinó per a aturar la creixent

influència del P.C.N. i el P.S.U.C. (4)

Altra volta el "catalanisme" de Peiró apareix com a "interressat", però segurament qualsevol mena de catalanisme ho és d'interessat. Peiró pretengué la defensa d'una determinada estratègia per a la classe obrera i la C.N.T. que certament "compta" sovint amb l'existència d'un nacionalisme republicà a Catalunya. Creiem que és important veure fins a quin punt i com volgué incorporar el fet català. Una altra qüestió, bàsica i primera potser, és que efectivament no ignora el fet català, sinó que fins i tot s'hi considera inclòs.

Pere Gabriel
setembre 1974.

- (1) Cal afegir que l'apoliticisme de la C.N.T., no ja de Peiró, fou desmentit pels fets. A Catalunya les relacions de la C.N.T. (o si es vol, d'un ampli sector d'aquesta) amb el republicanisme foren continuades, potser a la recerca d'una no trobada aliança de classes. A part d'això, hi hauria la problemàtica moviment sindical- partit polític del proletariat i, també, la pròpia debilitat del nacionalisme republicà català fins el 1931.
- (2) Posteriorment declararia que no volgué tirar endavant a l'adonar-se'n del caràcter separatista de l'intent de Macià, així com de la poca entitat organitzativa del mateix. Especialment a "La Tierra", 11 febrer 1935, ¿Un problema de frenologia?
- (3) "Solidaridad Obrera", 19 abril 1931, Por la libertad. Horas de serenidad y de prudencia.
- (4) "Llibertat", Madrid, 31 agost 1937, Els anarquistes i Catalunya. Cal afegir que aquest article fou, a més, una dura crítica a "C.N.T." de Madrid per haver atacat les "llibertats de Catalunya".

EL MODEL PRUSSIAN I EL MODEL "CLÀSSIC". BARCELONA, 1909-1936. *
en la formació d'un bloc urbà dominant.

La Ciutat serà nostra perquè solament
nosaltres ne compendrem en plenitud el
profus espectacle. Però la possessió
ens serà durament disputada.

Carles RIBA, desembre 1913

I

Quan Prat escriu: "Cataluña... desde el desastre colonial concentró sus es-
fuerzos en obtener la reforma de la legislación local" (Prat, 1909) lliga dues
qüestions ^(només) aparentment diverses: la perduda de mercats colonials i necessitat
d'una política urbana i territorial.

De sobte, els intel·lectuals orgànics de la burgesia industrial descobreixen
que "los estudios municipales... (son)... la ciencia de los tiempos modernos"
(Valles i Pujals, 1909). I, per a la elaboració detallada d'aquesta "ciència"
s'organitzen, a poc a poc, congressos científics, anuaris estadístics, col·loquis
de tècnics, centres de documentació i investigació, una escola tècnica, etc.
De fet, cal tenir en compte que, com assenyala Prat, "en el acto mismo de
ser practicamente nacionalista la inmensa mayoría de los catalanes, la fór-
mula aclamada es el programa del Tívoli: casi en absoluto dedicado al regi-
men local" (Prat, 1909). I Puig i Cadafalch havia escrit: "sentim la necessi-
tat de fer la gran Barcelona, la París del Migdia" (Puig, 1905).

Sembla evident -però no deu ser-ho, car és un punt que no ha estat debatut-
que en front a la perduda colonial (i enfront a l'Estat del Desastre que l'ha fet
possible), la burgesia industrial catalana inicia una política que, ho veurem,
és substancialment una política urbana i territorial: la pla d'enllaços, reforma
interior, nou regim local, urbanització de l'espai català a partir de l'estruc-
tura de la Mancomunitat, etc. Aquesta política té com a doble finalitat el
llençament del que P. Vilar n'ha dit "tercera etapa d'industrialització ràpida"
i la formació d'un bloc urbà dominant (el bloc urbà de Barcelona) que té com
a model el bloc urbà de París, a través del qual la burgesia de París exerceix
la seva hegemonia sobre l'estat francès.

* Les converses informals amb Ignasi Solà i Carme Massana m'han estat útils per a la
confeció d'aquest esborrany. No cal fer-los, però, responsables de la totalitat del seu contingut.

Caldria examinar amb minuciositat els detalls de la formació d'aquest bloc urbà. Com a mínim caldria esbrinar: a) com s'articula la seqüència: "trabajo nacional" → un minoritari "criteri econòmic catalanista" → una majoritària "solidaritat catalana", amb programa local (després del tall, fonamental, de 1901 que es realitza, precisament, en unes eleccions municipals); b) com es reelabora aquí "la ciencia de los tiempos modernos" (que, no gaire més tard Montoliu anomenarà "ciència cívica"), quin és el treball teòric dels intel·lectuals, des de economistes com Vidal i Guardiola o Tallada, fins a filòsofs com D'Ors; c) com un partit de la burgesia —el partit 'Lliga regionalista'— aconseguix, després d'una lluita electoral sense paliatius— l'hegemonia i com el seu projecte de futur —l'Exposició d'Indústries Elèctriques com a clau de volta de la Gross-Barcelona— esdevé un projecte que integra tot el bloc urbà; d) per quins mecanismes el bloc urbà de Barcelona (en el interior del qual, la Lliga amb el seu programa, és ~~dominant~~) esdevé bloc urbà dominant a nivell peninsular en uns pocs moments i per quines raons el bloc urbà dominant de Barcelona no assoleix els seus objectius de dirigir el conjunt espanyol (però sí, és clar, el conjunt català)

II

La participació d'alguns economistes en la elaboració d'una "ciència urbana" de la classe dominant i en la transformació d'aquesta "ciència" en zona privilegiada d'una concepció del món que arriba a ésser dominant, és, encara, poc coneguda, però, és, possiblement, fonamental. Les magnituds que utilitza, per exemple, Vidal i Guardiola en la seva anàlisi de les ciutats prussianes -empleu (funcionaris municipals) població total, pressupostos estatals, regionals i municipals, deute municipal (en relació a ~~els~~ altres tipus de deutes), mortalitats, índex d'escolarització etc. - seran, fins molt temps més tard, les magnituds que serviran per a definir -i debatre- el paper de les ciutats. P. Corominas calcularà la "tenda urbana" total de Barcelona. Una macro-magnitud com aquesta, que no tornarà a ésser utilitzada fins els anys 60, és útil per a demostrar la viabilitat econòmica de la "reforma interior". Quan Vidal i Guardiola escriu "el municipio es una entidad económica en el sentido estricto de la palabra" (1909) inicia, tot just, una concepció de la ciutat útil per al plantejament polític de la Lliga. Car, a continuació, analitza: a) les finances de la ciutat; b) la lluita contra la mort: la política de sanejament (punt fonamental per a la ciutat entesa com a "mercat local de treball" (Thompson, 1968.); c) la política escolar (municipal), que inclou, com a peça important, l'ensenyament tècnic.

Política de sanejament, política escolar: el municipi té a les seves mans la reproducció de la força de treball. Tallada i Ruiz i Castellà li afegeixen un altre element: l'ordenació del mercat de treball. I, alhora, s'inicia una política directa i indirecta de localització industrial (port franc, projecte de zonificació de l'any 1915). El conjunt té una formulació global vers 1914: és el projecte de la Gross-Barcelona (i de la Exposició d'Indústries Elèctriques de 1917). La Gross-Barcelona de 1914 és la "urbanització general suburbana dels voltants" de Barcelona. Es fixa un màxim de 1,5-2 milions d'habitants per a l'àrea

compresa "des del túnel de Montgat" fins a Castelldefels, i fins a St. Cugat. Es proveuen "barris industrials suburbans: Vilanova, Martorell, Terrassa, Granollers, Sabadell, Mataró", "senyories marítimes: Sitges, Masnou", "dos parcs forestals: Besòs, Tibidabo", passeigs de circumvalació, "metropolitans", "ferrocarrils electrics" (Maluquer i Nicolau, 1914). L'Exposició és, en principi, un instrument de política comercial exterior. També ha d'ésser una inversió puntual estratègica que "estiri" als nous sectors industrials (material elèctric, transports, ciment, química).

Al darrera del pla de la Gross-Barcelona hi ha una concepció teòrica de la ciutat: la que es despren de l'historicisme dels economistes de la jove escola històrica alemanya i s'integra dins una teoria general: la teoria organicista de les societats, que no exclou el positivisme com a marc filosòfic global. Una conferència de 1914 de J. Martí Sàbat titulada "Les grans ciutats en l'evolució de l'història humana", il·lustra perfectament, aquest paradigma de la ciutat.

Pla urbanístic, teoria de la ciutat, tècniques (d'anàlisi urbana (Vidal i Guardiola o Montoliu (1916), es complementen), aquest cos doctrinal ha passat de l'àrea científica a la "concepció del món" de les classes que componen el bloc urbà de Barcelona.

El refús de Cerdà, per exemple, que és obra personal d'uns quants grans intel·lectuals d'aquell moment (Puig i Cadafalch, Carreras Candi) ha passat a formar part integrant del sentit comú de la immensa majoria de barcelonins durant moltes generacions. Val a dir que un Cerdà continuat portava a coses molt diferents de la Gross-Barcelona, perquè, en el fons, Cerdà, com Figuerola, com Monlau, pertanyia com ha recordat Estapé, al món dels racionalistes, dels il·lustrats. I l'historicisme era una de les reaccions en sentit negatiu que la Il·lustració i el que la seguia havia provocat.

" " "

L'èxit de la Gross-Barcelona ha estat considerable: l'alcalde Porcioles en tornà a parlar als anys 60 i projectà una Exposició Universal per al 1982, (un èxit de venda recent es diu, precisament "La Gran Barcelona") i el Pla Comarcal de 1973 té com a "objetivo fundamental mantener la posición del área barcelonesa como capital de una de las regiones más dinámicas de España y como sistema urbano de rango europeo". [Aquest èxit es degut al fet de que la fórmula permet lligar, amb eficàcia, una concepció del món, una teoria general de la societat, l'anàlisi econòmica de les necessitats del capitalisme català en uns certs moments i un projecte urbanístic del que es disposaven ben aviat d'imatges suggerents.] Així, l'Exposició del 17-29 és un model, a petita escala, de la ciutat capitalista utòpica (predomini de la mercaderia i del consumidor, consums massificats, malversació d'energia, enmascarament del procés productiu i de les relacions que s'hi estableixen, etc). El model urbà que funciona al darrera de l'Exposició 17-29 ha estat enormement suggestiu. Ha estat útil per als planificadors urbans, fins als nostres dies, i, al mateix temps, ha donat lloc a una gran quantitat de subliteratura urbanística i a una imatgeria popular ampliament difosa.

III

L'endemà de l'Exposició. "després de 7 anys de govern administratiu, Barcelona es troba (1) sense escoles, (2) sense hospitals, (3) amb serveis d'higiene rudimentaris, (4) per resoldre el problema de la reforma interior, (5) per resoldre el problema dels enllaços, (6) amb servei d'aigua dolentíssim i (7) amb un deute, (8) un déficit, (9) una inflació pressupostària i (10) un esdevenidor econòmic catastròfic" (J. Ll. Pujol i Font, 1931)

El deute creat directa o indirectament a l'entorn de l'Exposició és molt elevat i escanyà, pràcticament, totes les possibilitats de canvi en la política urbana de l'ajuntament de Barcelona. I l'escanyament financer del municipi barcelonés és molt greu, car l'ajuntament de Barcelona és, de llarg, la principal unitat del sector públic a Catalunya (El seu pressupost per a 1934, per exemple, és més del doble que el de la Generalitat per a 1933).

Taula nº1

Pressupost Municipal de Barcelona

milers de pessetes

1927	99.175,8 ^a	49.107,3 ^b	49 ^c
1930	129.404,4	75.293,9	58,3
1932	135.413,2	77.187,6	57
1934	148.805,1	71.020,9	47,5
1936	157.226,3	80.304,8	51

a=pressupost total

b="obligacions generals" (fonamentalment: Deute municipal)

c=percentatge de b sobre a

Taula nº2

Pressupost total de la regió autònoma. Catalunya.

milers de pessetes

1933	65,7
1934	127,6
1935	25,4 (1)
1936	213,1 (2)

- (1) Pressupost liquidat
- (2) dels quals 110 destinats a Milícies, Força Pública, etc.

Font: J. Alzina: "Els pressupostos de les corporacions públiques".
Barcelona, 1936.

Sembla, doncs, que el model urbà de la Gross-Barcelona té com a conseqüència immediata un problema financer —la liquidació d'un fabulós deute municipal— difícil de resoldre a curt i, fins i tot a mig, plaç. Però, al mateix temps, les versions del sector públic —i en primer lloc, el municipi de Barcelona— semblen absolutament necessàries per a sortir d'una crisi econòmica (que és, alhora, una crisi urbana) molt forta.

El cost de la Gross-Barcelona (de la seva inversió estratègica fonamental: la terciarització de la falda de Montjuïc) és tan elevat i els seus efectes multiplicadors a curt termini tan minsos, que ferà molt difícil, en la post-Exposició (i amb uns governs regionals i municipals autònoms), l'endegament de serveis col·lectius i, en general, a una política —d'altra banda molt necessària— de reequilibri de territori.

" " "

Aquestes dificultats fan créixer la solució socialista. Fins i tot el jove Sardà escrivia "el liberal que no s'uneix al socialisme, no és avui un veritable liberal" (1929 a), cal "el liberalisme és una cosa tan real a Rússia com la seva caricatura a molts altres països" (1928b) perquè si "Marx fou el que fonamentà científicament les aspiracions, fins aquell moment vagues d'una societat nova", "els bolxevics (foren) els que més es cenyien a les ensenyances marxistes" (1929b), encara que, com a principi, "els socialistes catalans haurien d'adoptar els punts fonamentals que regeixen el laborisme britànic" (1928a).

Arquer donarà el pas decisiu: "sols un partit proletari és capaç actualment d'empendre una tasca efectiva en (1) higienitzar els barris obrers, (2) construir parcs i jardins, (3) edificar escoles, (4) dotar les institucions de beneficència,

(5) crear biblioteques a les barriades obreres, (6) edificar cases barates, (7) portar una nova política en qüestions d'impostos" (1931). Arquer proposà, doncs, un gir fonamental: que les "forces urbanes" (burguesia, petita burgesia, proletariat) passin a esser dirigides pel Partit del proletariat. Això implicava la formació d'un nou bloc urbà dominant que havia d'establir un nou sistema hegemònic dins del bloc històric.

Però quan el mateix Arquer deia "cal que les nostres masses obreres s'interessin vivament pels afers municipals" (1931) reconeixia de fet, un desinterés significatiu. Per un costat, altres qüestions eren considerades políticament prioritàries (l'autonomia, la qüestió agrària, les llibertats). Per l'altra, mancava, totalment, una concepció teòrica de la ciutat diferent de la que s'havia articulat entre 1909 i 1914.

IV

De fet, les masses estaven dirigides, a Catalunya, per la Confederació Nacional del Treball, que era partidària del retorn al camp (Leval, 1932) i de les petites aglomeracions (Urales 1933, Alaiz, 1946). Certes revisions internes com la de D. A. Santillan, que defineix el progrés en termes industrialistes i urbans no foren escoltades fins molt tard (vegeu: "El organismo económico de la revolución", 1936)

La construcció d'una altra paradigma, útil per a la classe obrera, quedarà doncs, a mans dels intel·lectuals dels partits obrers. En primer lloc, calia situar el fet urbà en un pla teòric diferent. Calia treure'l del camp historicista-organicista i recolocar-lo en el camp de l'economia política clàssica. Manuel Reventós, feia molts anys, ho havia fet sense saber gaire quin era el significat últim de la operació. Reventós, seguint Franz Oppenheimer de qui Schumpeter diu que és un "socialista liberal", defineix les ciutats en relació a "l'organització social" dominant: "els fenòmens de dinàmica de la població determinants de l'aparició de la ciutat moderna... tenen per causa un fet general... Aquest fet és el capitalisme"(I: (1) "capitalisme és una organització social essencialment dominada pel capital", (2) "la clau del capitalisme és la relació social entre propietaris i noproietaris, ço que Marx anomenà relació capitalista", (3) "la creixença de les ciutats i la possibilitat del capital d'imposar condicions, tenen un mateix origen, l'èxode rural", (4) "la vida tràgica, horrible de Manchester i Liverpool a principis del segle passat com ens informen Owen o Sismondi, fou, malgrat tot un triomf, una ascensió, una lliberació") (Reventós, 1914).

La primera conseqüència en el camp de la política urbana d'aquesta concepció és obvia: l'anti-organicisme: "error insigne... de J. Ruskin, fou el voler crear de nou la ciutat mig-eva. I la persistència d'aquest error en la actual consciència anglesa no s'explica més que per la cega unitat ^(que en fets les escoles la tingut l'economia) unilateralitat ~~econòmica~~"

~~De on:~~ De on: "la tasca del nostre segle hauria de ser portar la ciutat per tot" (Reventós, 1914).

L'anàlisi de Reventós no és, pel moment, continuada ni per ell ni per d'altres, i caldria esperar el anys 30 per a que es faci un pas (teòric) endavant, car als primers anys de la dècada dels 20^{l'ant} les conferències al A. E. P. com les campanyes "per a la dignificació de la ciutat" de "Justícia Social" s'insereixen en el camp teòric, en la tradició higienista vuitcentista, valuosa, però enormement limitada teòricament.

El pas endavant és, donat, paral·lelament, pels intel·lectuals marxistes i per certs tècnics preocupats per la qüestió urbana. Entre els del primer grup, cal tenir en compte, sobretot, un important article teòric d'Andreu Nin, del que com a mínim existeixen dos versions (Nin, 1932, 36) i algunes intervencions, al Parlament de Catalunya, de Joan Comorera. (Pero una lectura no linial, tendint a una certa recomposició de la premsa socialista i comunista permet la redefinició de molts dels elements del fet urbà. En una altra banda n'hem dit alguna cosa, però caldria aprofundir-ho). Entre els del segon grup, cal assenyalar, sobretot, Josep Torres Clavé, del que hem publicat recentment textos oblidats, apareguts originàriament a Nova Iberia i a Higia i el text^(del) binomi Joan Griñalbo - Francesc Fàbregas, que introdueix conceptes fonamentals com, per exemple, la distinció renda absoluta / renda diferencial.

Nin defineix: "ciutat moderna és un producte directe de l'economia capitalista, per tal com la divisió social del treball crea les premises necessàries per a l'aparició de centres urbans els habitants dels quals viuen principalment de l'activitat comercial i industrial" (1936). I és l'introduïdor de la polèmica soviètica dels anys 20 sobre la "desurbanització".

Les intervencions dels socialistes -i, especialment, de Comorera i Ruiz i Ponseti en els debats parlamentaris sobre la casa obrera (el "problema de la llar higiènica no pot desvincular-se de cap de les maneres del problema general de la ciutat ni es pot desvincular del concepte social que es tingui de la propietat" (Comorera, 1933)), sobre les finances municipals de Barcelona, sobre la divisió territorial, sobre la immigració, etc. tenen un gruix considerable.

Els treballs entorn del pla Macià, com tot el model teòric de gestió socialdemòcrata, tenen un significat que oscila entre la recomposició de la ciutat capitalista i la impossibilitat d'aquesta recomposició mentre duri aquest mode de producció.

Tot plegat, (articles teòrics debats parlamentaris, treballs del pla Macià i de la C. R. V.) no és, excessiu si ho comparem amb la paperassa que hi ha al darrera de la Gross-Barcelona o de la Roja Viena. En un espai de temps tan curt com el que s'obra pel 1930-31, i amb importants sectors -els confederals- al marge, era molt difícil avançar (teòricament i analíticament) des de unes premisses -les donades per l'escola clàssica- que eren, en aquells moments, com noves.

La formació d'un nou bloc urbà dominant en el que predominin els treballadors industrials urbans pateix encara avui, d'aquestes dificultats.

Francesc Roca

I. ANTECEDENTS

A. Abans de la dictadura

1. Martí Julià: l'intent fallit de convertir Unió Catalanista en un partit socialista (1915-1916).
2. Procés de radicalització socialista de les joventuts de la Unió Catalanista. Formació, entre altres, de la Joventut Socialista Reinaxença (1918).
3. Federació Democràtica Nacionalista (1919-1922) i Estat Català (fundat el juliol de 1922): intents de formar partits d'unificació ampla nacionalista radical encapçats per Francesc Macià que tindran un cert caire i atractiu socialista.
4. Martí Vilanova i "un grup de socialistes" de Figueres que s'auto-proclamaran com marxistes en el número únic del periòdic "Renovació Social" (desembre 1921). Martí Vilanova evolucionarà cap a Estat Català i morirà a l'any 1930, quedant-se com figura simbòlica de la síntesi de marxisme i nacionalisme.
5. La Unió Socialista de Catalunya (fundada a l'agost de 1923) tindrà militància doble amb Estat Català (p.e. Jaume Aiguader, Francesc Muntanyà).

B. Amb la resistència a la dictadura

1. Estat Català es convertirà en un front nacional ampli que admet elements nacionalistes de dreta i esquerra.
2. La radicalització dins d'Estat Català. Maig 1925: Manifest Bandera Negra.
3. Formació del Partit Comunista Català (1926-1928) amb militants desenganyats d'Estat Català: Domenec Ramón, Amadeu Bernadó, Jaume Miravittles.

II. FORMACIO D'ESTAT CATALÀ PARTIT PROLETARI

A. Factors influents

1. Crisi d'Estat Català amb la formació de l'Esquerra Republicana de Catalunya: radicalització socialista i nacionalista de militants fins la disidència (març 1931- gener 1932).
2. Formació del Bloc Obrer i Camperol per unificació del Partit Comunista Català i la Federació Comunista Catalano-Balear (octubre 1930-març 1931), i la disidència del grup "Treball, tendència" provinents del Partit Comunista Català.

B. Grups i corrents que participen a la formació d'Estat Català Partit Proletari

1. Procedents del "primitiu Estat Català":

- a. Lleida: Ramón Fabregat d'Estat Català (fundador de la Joventut Catalanista de Borges Blanques) trenca formalment amb Macià com resultat dels maneigs cacíquils per a l'elecció de Mies com Diputat a la Generalitat per Borges. (maig de 1931.)
- b. Girona: Jaume Compte i el grup d'Estat Català (S. Llauneta) de Castelló d'Ampúries, al'entorn d'en Bordes de la Cuesta (grup estretament lligat a Figueres, Girona, Banyoles i Barcelona) que entra en conflicte amb Macià per les aliances locals fetes per l'Esquerra per les eleccions del 28 de juny de 1931. Després d'un atemptat a Compte a Olot, Estat Català presentarà candidats (en aliança amb el BOC) contra ERC, candidatura que es forçada a retirar.
- c. Barcelona: La formació de les Joventuts d'Esquerra Republicana Estat Català (abril-juliol 1931), coincidirà amb la separació del grup Compte de Bordes, constituint el grup un centre a Barcelona. A principis de setembre, una manifestació nacionalista severíssimament reprimida, desencadenarà una successió d'aconteixements dins d'Estat Català: 11 setembre, Elements d'Estat Català (tendència nacionalista conservadora) s'independitzen amb la sortida del seu setmanari "Estat Català"; 14 setembre, els germans Fontbernat fan sortir el número únic de "Alta Tensió" (independentista i marxista); 17 setembre, reunió al centre de Compte per intentar unificar les tendències d'Estat Català; 27 setembre, Josep Fontbernat anuncia la seva candidatura d'Estat Català com diputat a Corts Republicanes en eleccions parcials; 2 d'octubre, el centre de Compte nega el seu suport a Fontbernat i trenca amb ERC; 3 d'octubre, Fontbernat retira la seva candidatura, recomanant votar a Maurín. El resultat serà que el grup de Compte s'emportarà destacats militants d'Estat Català a Barcelona, com Artur Cussó i Salvador Roca i Roca.

2. Procedents de l'antic Partit Comunista Català, també entren a formar el nou partit un grup de dissidents de la unificació del BOC (A. Bernadó, D. Ramón, Jaume Lluís Roca, Pere Aznar) molts d'ells associats al Sindicat Mercantil, fundat l'octubre de 1930.

3. L'organització nacionalista Patria Lliure, va ser fundada a l'octubre de 1931 amb elements procedents, al menys en part, d'Acció Catalana i estava concentrada als districtes V i VIII de Barcelona. Va entrar a EC(FSEE) en massa, amb el seu cap Joaquim Juanola, pel abril de 1932.

III. AUGE I CRISI DE L'ORGANITZACIÓ.

Estat Català, força separatista d'extrema esquerra.

- A. En assemblea general extraordinària de 3 i 10 de gener de 1932, la direcció de grup Compte trenca formalment amb l'Esquerra, expulsant Macià, Gassol i Aiguader, amb la pretensió de ser la continuació directa de l'Estat Català dels anys 20, definint-se com Estat Català (Força Separatista d'Extrema Esquerra).
- B. Pel abril de 1932, EC(FSEE) proposa una Conferència Nacional Obrera, que el seu objectiu serà un reagrupament general de caràcter obrer, donant lloc a una nova organització política delimitada a Catalunya. Coincidint això, amb el Congrés de Sabadell de la Confederació Regional del Treball de Catalunya, que expulsa de la CNT als Sindicats del BOC.
- C. La iniciativa de la CNO no prosperarà, i pel 19 de juny de 1932 alguns membres de la Comissió organitzadora de la conferència signaran, juntament amb membres de la CNT i el PSOE, un manifest reclamant una actitud positiva de la CNT davant l'Estatut de Catalunya. A conseqüència de signar aquest manifest, són expulsats d'EC(FSEE) en Amadeu Bernadó, Jaume Lluís Roca, Domenec Ramón i Ramón Jover Brufau, el juliol de 1932. Després de reunir-se al·l'entorn d'un setmanari "Politica Obrera", Bernadó, Roca i Jover Brufau aniran a la USC, mentres que D. Ramón anirà a l'ERC.
- D. A principis de juliol de 1932, es comencen les preparacions pel el 1er Congrés d'ECPP, que, portades amb un cert tó de progressiva marxistificació, amb el resultat que ja abans del 1er Congrés (8 i 9 d'octubre de 1932), Juamola porta fora del Partit a les entitats dels districtes V, VI, Gràcia i Poble Nou. Juanola es passarà a l'ERC. Com resultat del Congrés, les delegacions de Sant Andreu i l'Hospitalet es separaran independentment del partit. La darrera es convertirà en Estat Lliure de l'Hospitalet. A part de les delegacions Reals de Sant Martí, Sants i el Districte I (estatge social), es probable que quedessin grups de militants de ECPP a Gràcia, Sant Andreu i Poble Nou. També es separarà Simó Llauneta, que es presentarà en les eleccions de 20 de novembre de 1932 com candidat a Girona de la efimera Esquerra Federal Agraria Obrera, acabant per a passar-se a l'Esquerra.
- E. A l'assemblea general extraordinària del 26 de juny de 1932, EC decideix anar a un I Congrés d'on surti la línia d'actuació política del Partit. La seva finalitat serà la formació d'una organització de classe a Catalunya, que garanteixi la solució del problema nacionalitari. El I Congrés d'EC es celebra el 8 i 9 d'octubre de 1932. Aleshores el Partit passa a constituir-se en Estat Català Partit Proletari, plantejant les bases teòriques de la nova organització i preparant-se per anar a les properes eleccions per al Parlament Català.

- F. Amb una candidatura plena per Barcelona-ciutat, ECPP es llença a una campanya electoral, caracteritzada per les seves justificacions ideològiques cara l'apoliticisme de la CNT i pel seu triomfalisme, criticant molt durament l'ERC i les seves joventuts. La seva rotunda desfeta electoral portarà la desaparició del seu setmanari "L'insurgent" i la seva relativa inhibició en el camp polític.

IV. INACTIVITAT POLITICA I ORIENTACIÓ CAP A LA TASCA SINDICAL

- A. Havent perdut una amplitud política amb l'escissió de Juanola i una influència dins del Sindicat Mercantil, ECPP reduirà marcadament la seva activitat política. Durant els anys 1933 i 1934, el Partit reestablirà contacte amb els altres partits nacionalistes participant en mitings conjunts, al mateix temps que tindrà contactes poc clars amb alguns militants de la FAI.
- B. Si durant 1932, "Estat Català" volia dir el grup políticament més significatiu del nacionalisme radical - ECPP -, a principis de l'any 1933 s'associarà progressivament amb les Joventuts d'Esquerra Republicana Estat Català. Aquestes joventuts es faràn notories per estar publicament militaritzades (p.e. desfilada del 22 d'octubre de 1933) i dedicades a feina parapolicial contra la FAI, particularment després de les declaracions de Badia de juliol de 1933. Després de la sortida del grup de L'Opinió de l'ERC i la resolució de la crisi del partit governamental amb la mort de Macià, tindran un gran creixement de base en gener i febrer de 1934. Donada la preponderància del JEREC, ECPP arraconarà la seva pretensió, tantes vegades repetida, a ser l'hereu d'Estat Català, i després d'una assemblea, anunciarà el 20 de gener de 1934 el canvi del seu nom pel de Partit Català Proletari. Durant l'estiu de 1934, el PCP participarà activament a la campanya pro-presos nacionalistes, i també a la creixent agitació nacionalista durant setembre, particularment en les manifestacions desautoritzades per Dencàs de la Aliança Obrera el 11 de setembre. El 6 d'octubre, Compte amb altres militants és faràn forts a l'estatge social del CADCI, on moriran Compté i Gonzalez Alba, com resultat del canoneig de l'edifici per l'exercit. Aleshores, el PCP es trovarà amb el seu cap eliminat, passant la direcció a Aznar i Cussó. Malgrat tot, paradoxicament, el Partit es trovarà molt prestigiat per la seva belicositat el 6 d'octubre, particularment en comparació amb la inactivitat del JEREC i pel seu monopoli relatiu de màrtirs a Catalunya.
- C. Pel febrer de 1933, ECPP participarà a la Conferència Obrera sobre l'Atur Forçós, apropant-se a les posicions del Partit Comunista de Catalunya. Durant el mateix any, es formarà

la Minoria d'Oposició Mercantil al CADCI (dirigida per Pere Aznar, antic fundador del Sindicat Mercantil), possiblement amb una certa participació de militants del PC de C, que plantejarà una creixent rivalitat al nou Front Unic de Treballadors Mercantils del BOC basat en el Sindicat Mercantil dirigit per Jordi Arquer. Durant la vaga mercantil de novembre de 1933, el MOMC col·laborarà amb el FUTM, prestigiant-se suficientment com a fracció dins el CADCI per arribar a conquerir la direcció del Centre, en una assemblea accidentada a l'agost de 1934. En altres rams, el PCP tenia un dirigent important, Emili Vilaseca, al Sindicat de l'Indústria Hotelera, i una auto-anomenada "Fracció del PCP" al Sindicat de Cambrers. El partit es solidaritzarà amb la campanya portada pel PC de C durant l'hivern de 1935-1936 per arribar a la unificació dels sindicats gastronòmics, en la Federació Obrera de Sindicats de la Indústria Gastronòmica.

V. EL PROCÉS D'UNIFICACIÓ

A partir de l'any 1935 s'inicia el procés de unificació dels partits marxistes a Catalunya.

- A. Durant l'any 1935 es celebren tres reunions successives (3 de febrer, 6 d'abril i 13 d'abril de 1935) per a cercar la tàctica per la unificació. Hi van participar el PCP, el BOC, la USC, la FC del PSOE, el PCC i Esquerra Comunista. El punt base de la discussió era la necessitat d'unificació de les forces marxistes existents en base al marxisme revolucionari. Estat Català (JEREC) estava present a la primera reunió, però no en les successives, coincidint les reunions amb els moments que les JEREC plantejan la possibilitat de separar-se d'ERC. ~~Però~~ D'altra banda, per la primavera del 1935 apareixera un Front Nacional Revolucionari clandestí i fantasma, que proposa un front nacionalista, i que serà fortament respaldat per la premsa del PC de C, el qual intentarà guiar una línia d'unificació nacionalista paral·lela a l'obrera.
- B. El juny de 1935, les negociacions per la fusió queden interrompudes, però el BOC, el PCP i Esq. C. declaren que continuen el procés de unió. S'els hi presenta el problema de la conveniència de que el Partit Unificat s'organitzi a nivell de Catalunya o de tot Espanya.
- C. El 15 de juny hi ha notícia de que les converses pro-unificació s'han interromput novament, i solament el BOC i Esq.C. continuen les negociacions. El 29 de setembre, el BOC s'uneix amb EC formant el POUM.
- D. A partir del juliol de 1935, hi ha una entesa inicial entre la USC i el PCP per formar el Partit Socialista de Catalunya, definint-lo d'arrel catalana i revolucionària i com l'organització política obrera que englobi en els seus rengles la

majoria o totalitat del proletariat de Catalunya. El desembre de 1935, el Ple del Consell Directiu de la USC acorda la fusió entre la USC i el PCP i compta també amb el PC de C.

- E. Al llarg del procés d'unificació entre la USC i el PCP, hi han uns primers contactes entre la Joventut Socialista de Catalunya i la joventut del PCP per anar a la formació de la joventut del PSC. El Congrés de Constitució de la Joventut Socialista de Catalunya fou el 26 de gener de 1936.
- F. El maig de 1936 es realitza la fusió de la Federació Catalana de Joventuts Socialistes (PSOE) i de la Unió de Joventuts Comunistes de Catalunya (PCC), quedant constituïdes les Joventuts Socialistes i Comunistes unificades.
- G. El mateix mes queda establert el Comitè d'Enllaç entre les JS i C unificades i la JSC. El 3 de juliol de 1936 s'anuncia per mitjà del Comitè d'Enllaç de les JSU, un Congrés d'Unificació de Joventuts pels dies 1 i 2 d'agost.
- H. El 23 de juny de 1936 queda format el Comitè d'Enllaç pro Partit Unic del proletariat a Catalunya. El 21 de juliol es va celebrar una reunió del Comitè d'Enllaç dels quatre partits obrers de Catalunya, que va acordar fusionar-se en un sol partit proletari català: el PSUC. El Comitè d'Enllaç va decidir la seva adhesió a la Internacional Comunista. El 22 de juliol, els Comitès Executius respectius ratificaren l'acord d'unificació dels quatre partits.
- I. Durant la darrera dècada de maig de 1936 les tensions entre l'ERC i els JEREC esclataran en dos congressos rivals, el primer al CADCI i al Iris Park (21 i 24 maig de 1936) resultant en la formació d'un nou partit d'Estat Català, i l'altre de la dita Federació Comarcal del JEREC que sota la presidència de Vachier, i amb participació de Artur Cussó, reafirmarà la seva lleialtat a l'ERC (Sala Studium. 27-28 maig). Però el 4 d'agost, Vachier portarà un percentatge important dels Casals del JEREC de Barcelona al PSUC.

VI. EXPOSICIÓ DE PROGRAMA

- A. El 14 de març de 1931, tres dies abans de la Conferència d'Esquerres, l'assemblea d'Estat Català abans de decidir l'entrada a la futura ERC, aprova una ponència sobre l'organització econòmica de Catalunya. Els seus punts plantejen un règim de nacionalitzacions amb predomini de l'Estat dins d'una economia capitalista, sense arribar a ser una economia planejada.
- B. Només mesos després, el 3 i 10 de gener de 1932, EC celebra una assemblea general convocada pel grup Compte, per a definir EC cara a l'ERC. En aquesta assemblea es elabora un manifest que és una definició ideològica del nou partit

d'EC(FSEE) que es defineix en els següents punts: a) nacionalista, a favor de l'autodeterminació de Catalunya; b) defensors de l'alliberació de cada home com a productor, és a dir, es pronuncia a favor de la ideologia proletària; c) s'autodefineix com força separatista d'extrema esquerra; d) denuncia l'Estat Espanyol per la seva condició d'imperialista - no alliberador dels pobles -, i capitalista-explo-tador dels homes. Demana per a tots els pobles el dret a la total sobirania; e) respecte els partits catalanistes, està d'acord amb ells per la seva definició respecte la qüestió nacionalista, però l'acord no existeix quan es defineixen sobre el fet social.

- C. A partir d'aquest manifest es va definint successivament l'idea-
ri d'EC(FSEE). La tàctica del partit comença a definir-se
en la "Orientació d'EC", que apareix publicada varies vega-
des a "L'insurgent". EC, en aquest document, toma a reafir-
mar-se a favor la ideologia nacionalista i proletària. Els
punts tàctics més importants són: a) EC s'organitza per pen-
dre el poder i instaurar a Catalunya un Estat Socialista;

* / b) EC acceptant la consigna marxista d'unió del proletariat, unit com a força amb personalitat nacional ben definida.

Aleshores, consegüent amb la seva definició política, EC es constitueix en la força responsable de portar a terme a Catalunya el compliment dels principis de llibertat nacional i social.

- D. El 8 i 9 d'octubre de 1932, el Partit celebra el I Congrés en el que es constitueix en Estat Català Partit Proletari. La ideologia i el programa d'ECPP es defineix en gran mesura en aquest Congrés. Els punts que tracta són els següents.

1. El paper d'EC dins la revolució a Espanya

Després de l'assemblea dels dies 3 i 10 de gener, i de l'Orientació d'EC, s'ha anat definint successivament l'ideari polític del partit. A mesura que EC s'ha anat definint per un ideari de revolució proletària va fer que abandonessin el partit les esquerres i extremes esquerres burgeses. A més a més, ECPP creu que els socialistes espanyols - PSOE - i els socialistes catalans - USC - han traït l'ideari de la revolució proletària. Aleshores, ECPP, amb el nou programa, s'ha apartat de tota línia reformista o de tot moviment feixista, per basar-se en la doctrina marxista-leninista. I aquesta ideologia portarà a la victòria proletària, i a l'alliberament nacional de Catalunya. ECPP es mostra també partidari de l'internacionalisme proletari.

2. Les tasques del proletariat davant la revolució

Per ECPP l'arribada de la República suposa la victòria de les concepcions polítiques de la petita burgesia.

Però aquesta classe no ha portat fins el final la revolució democrático-burguesa pendent. Al no fer-ho i voler

* mundial, anirà a la revolució social al costat del proletariat,

consolidar la República, ha tingut que pactar amb les forces feudals i repromir a les masses obreres i pageses perquè no implantessin un programa propi. Les Corts Constituents han significat la unió de totes les forces de la burgesia i sectors adictes, per defensar el sistema polític i social que han creat. La concreció a Catalunya de tot això es l'aprovació de l'Estatut, que és un text legal que uneix a la burgesia catalana amb la burgesia espanyola i amb l'Estat Espanyol. ECPP critica a la República en la mesura que és un règim polític burgès. Aleshores, ECPP creu que actualment la única força capaç d'aixecar-se contra el bloc burgès i portar a terme la revolució proletària, és la classe obrera.

3. La missió d'ECPP

ECPP fixa en els següents punts el camí que seguirà en el futur: a) ECPP es constitueix en la força responsable de portar a terme l'alliberament nacional de Catalunya; b) ECPP garanteix que l'alliberament social de Catalunya - revolució proletària - portarà a terme l'alliberament nacional; c) ECPP creu que la classe obrera en la mesura que és una força nacional està obligada a portar a terme la revolució proletària a la nació on es trobi implantada; d) ECPP, malgrat portar la seva lluita a nivell nacional, apoïarà la lluita que porta a terme el proletariat no català; e) Totes les Repúbliques Socialistes, existents i que sorgeixin, tenen que unir-se enfront del perill imperialista existent.

4. Tesi política: Separatisme i lluita de classes

ECPP creu que la solució separatista no és possible dins el règim capitalista. Aleshores, el Partit situa la seva acció en el marc de la lluita de classes. Així doncs, ECPP no pot estar al costat d'aquells partits que defineixen-se com catalans i contra l'Estat dominador, són partits burgesos. Es refereix al Partit Nacionalista Català, Nosaltres Sols!, Unió Catalanista, Unió Democràtica de Catalunya, i Palestra. Tots aquests partits plantejen una concòrdia entre catalans per damunt la lluita de classes. ECPP oposa a aquest principi feixista, el de unió amb el proletariat revolucionari mundial i de lluita contra el capitalisme. ECPP substitueix la guerra entre pobles per la guerra de classes.

5. Tesi política: Programa polític immediat a seguir

ECPP, malgrat estar en contra del parlamentarisme, per ser la forma democràtica de la dominació burgesa, creu necessari que el Partit estigui representat en el Parlament. Per tant, ECPP intervindrà a les lluites electorals i es servirà del parlamentarisme per atacar el poder burgès dins les seves pròpies institucions.

6. Tesi sindical

El programa sindical d'ECPP es compon dels següents punts: a) ECPP declara que un dels mitjans que condueixen a l'alliberació de la classe obrera, és la lluita econòmica. Per tant, és obligació de tots els membres del Partit que percebeixen un salari, d'estar afiliats a un Sindicat; b) A Catalunya, el Sindicat més nombros i de lluita revolucionària més eficaç és la CNT. Però, pel fet d'estar dirigida per anarquistes no serveix als interessos obrers amb eficàcia; c) els membres del Partit que treballin en una mateixa indústria, es constituïran en minoria sindical, per fer triomfar amb més eficàcia les directives que emanin d'ECPP; d) Tenint en compte que el Partit Comunista d'Espanya i la Federació Comunista Iberica tenen també organitzades les seves minories sindicals, les minories d'ECPP procuraran actuar conjuntament amb elles.

7. Tesi agrària

Davant del problema agrari català, ECPP es defineix de la següent manera: a) El capital agrari juga el mateix paper que les demés formes de capital en l'explotació de les classes proletàries; b) ECPP demana l'actuació conjunta d'obrers i pagesos per portar a terme la revolució social; c) ECPP fa una crida a la pagesia en pro de la revolució social i de l'alliberament nacional.

8. Tesi d'estructuració d'ECPP

La base de l'estructura d'ECPP és la cel.lula, formada segons el control del Comitè Local. El seu delegat representant és el Secretari polític.

E. El 25 de gener de 1935, apareix a "Catalunya Insurgent" un manifest en que el PCP analitza els fets del 6 d'octubre. Per el PCP, les eleccions de novembre de 1933 s'oposen el triomf de la coalició de forces burgeses i feudals. El govern de Lerroux-Gil Robles significa la implantació del feixisme a Espanya. La única alternativa política viable pel PCP era l'insurrecció armada per establir a Espanya el mateix règim polític que a la URSS. La revolució d'octubre va poder ser sufocada perquè les forces revolucionàries estaven dirigides per la petita burgesia. El PCP afirmava que la única alternativa per als partits de la classe obrera és unir-se en un sol organisme de classe, dirigint així la lluita cap a la victòria.

VII. ANALISI SOCIAL DEL PARTIT

A. Del total de militants i simpatitzants del partit hem trobat la professió d'un percentatge molt petit d'ells. A més a més, totes les dades professionals que tenim no poden ser totalment representatives perquè estan tretes en gran part d'una

candidatura electoral. Però, en línees generals, és pot veure reflexat un partit amb una direcció dominada per obrers de "coll blanc" (C. Wright Mills) i, en segon terme, per obrers especialitzats, amb minories de professionals liberals, estudiants, publicistes i persones relacionades amb sectors de serveis, particularment serveis intel·lectuals. És probable que aquesta descripció superficial coincideixi amb la composició del partit en general, però, per al moment, és impossible assegurar-ho. Pels seus contactes sindicals, el partit tenia força entre els dependents i els obrers dels serveis hotelers i gastronòmics. Potser també va tenir minories reduïdes d'obriers metal·lúrgics, tèxtils i carril·lares, però és probable, que les va perdre després de 1932. Les Delegacions del partit, particularment durant l'any 1932, quan ECPP tindria la seva màxima expansió, estaven localitzades en barriades tan populars com Dte. I, Dte. V, Sans, Gràcia, Sant Andreu, Sant Martí, Poble Nou, i Hospitalet, amb l'excepció de la Delegació del Dte. VI, antic centre de Patria Lliure.

B. El partit solament es presentarà en tres eleccions: una candidatura completa per Barcelona-Ciutat en les eleccions del 20 novembre de 1932 per al Parlament Català, un candidat (Pere Aznar) a la llista de Front d'Esquerrers per Barcelona-Ciutat en les eleccions del 16 de febrer de 1936, i un altre candidat (Artur Cussó) en les eleccions per a compromissaris per a elegir el president de la República del 26 d'abril de 1936. En el primer cas el escasíssim nombre de vots donats al partit fa tota possibilitat d'anàlisi electoral gairebé impossible, en una elecció en la qual ECPP es trobaria amb problemes de inscripció de candidats i de manca d'interventors, situació que dona lloc a irregularitats al moment de sumar. D'altra banda, en les eleccions de 1936, la votació per blocs porta problemes al nivell d'analitzar la base social de candidats individuals dins d'un front.

Síntesi històrica sobre l'Esquerra Comunista Espanyola

La desfeta de Trotski dins la U.R.S.S., en el seu enfrontament contra Stalin, des de 1923-1924; el fracàs i la disgregació de la Oposició Conjunta formada per Trotski, Kámenev i Zinoviev; la capitulació final dels dos darrers i la intransigència de Trotski, que li valgué l'ésser expulsat a Prinkipo (Turquia), a principis de 1929; i la crisi creada en la majoria dels partits comunistes nacionals arrel de les dissidències soviètiques, motivaren la formació del moviment trotskista internacional, els objectius del qual eren en els seus orígens : contrarrestar la influència de la Internacional Comunista i impulsar a través de la crítica de llurs directrius un canvi en la posició dels partits comunistes que retornés el control d'aquests -i de la pròpia Internacional- a llur base obrera. (1).

La crisi en els partits comunistes nacionals s'havia produït en la pràctica, paral·lelament a la crisi del P.C.U.S. A partir del Ve Congrés de la Internacional Comunista (juny de 1924) havien començat ja les primeres exclusions, legalitzades pel decret de bolxevització formulat per Zinoviev en aquest Congrés. I, en la majoria dels casos, seguirien progressant, a la mínima sospita de "trotskisme" que presentés algun dels membres o dirigents del partit. Fou a partir d'aquests exclusits que es crearen els primers nuclis trotskistes europeus, que comencen a organitzar-se durant 1929.

La primera Oposició Comunista d'Esquerra espanyola havia sorgit per les mateixes causes generals, però la crisi del Partit Comunista d'Espanya s'havia plançejat d'una forma més aguda que a altres països, a causa, sobretot, de la persecució soferta pels militants del partit durant la Dictadura de Primo de Rivera. Clandestinitat, empresonament i exili forçat foren les constants històriques del partit durant aquests anys, la principal causa que va impedir una discussió clarificadora entre els seus membres.(2).

La fundació de la Oposició Comunista d'Esquerra espanyola va tenir lloc precisament a l'exili, a partir dels militants comunistes refugiats a Bèlgica i Luxemburg, aglutinats per Francisco García Lavid ("Henri Lacroix"). El 28 de

febrer de 1930, a Lieja, es varen donar els primers passos organitzatius, en celebrar-se la Primera Conferència Nacional de l'O.C.E., en la que hi varen assistir delegats dels grups espanyols de Luxemburg, França i Bèlgica (3). A partir d'aquesta Conferència s'establiren els primers enllaços amb membres residents a Espanya i quan, en el mateix mes de febrer, el govern espanyol de Berenguer decreta l'amnistia general per als presos polítics i socials, la majoria de la immigració política espanyola retorna a Espanya per a reconstruir llurs quadres i programar llurs futures actuacions.

El grup inicial de Lacroix, juntament amb figures dissidents del comunisme oficial que s'havien quedat a l'interior, com Juan Andrade, i altres membres de Madrid, Bilbao i Astúries constituïren així el nucli original de l'Oposició Comunista Espanyola. Des d'aquesta data fins a la proclamació de la República, però, els trotskistes espanyols no varen poder oferir un programa d'actuació política. Per una banda, havien d'organitzar-se com a "fracció" del Partit Comunista d'Espanya a partir pràcticament de zero, comptant sempre que les possibilitats de que disposaven eren molt reduïdes, així com llur nombre d'afiliats. Altrament, no se'ls havia permès la publicació de cap organ de premsa. Havia estat prohibida, progressivament, la sortida de El Comunista i de Contra la corriente, periòdic aquest darrer que havien començat a publicar a l'immigració (4). Finalment, el govern Berenguer actuava contra els grups polítics més radicals amb de la mateixa forma repressiva com ho havia fet la Dictadura, i ben aviat començaren els empresonaments de trotskistes (5).

Entre setembre i octubre de 1930 arribava a Barcelona, també, Andreu Nin, expulsat de la U.R.S.S., on havia viscut durant prop de deu anys i on havia col·laborat estretament amb Trotski en els darrers anys, formant part de la Oposició russa. La seva arribada no va servir, però, per a agilitzar les tasques organitzatives de la O.C.E., ja que a Catalunya els comunistes dissidents estaven controlats per la Federació Comunista Catalano-Balear que dirigia Maurín, i en prou feines si hi havia un petit grup de partidaris de Trotski a Barcelona. Nin va optar per a col·laborar amb el grup de Maurín i intentar, a través d'una tasca proselitista constant, d'influenciar la F.C.C.-B. perquè assimilés els postulats estratègics i tàctics del programa dels trotskistes (6).

El progressiu distanciament entre Nin i Maurín, les pressions de Trotski i dels oposicionistes de Madrid perquè aquell s'ocupés plenament de les tasques organitzatives de la Oposició i, com a factor concluent, la proclamació de la República que, en principi, va permetre una tolerància política més gran, foren les causes que possibilitaren el desenvolupament de l'estructuració primària de la Oposició i la conseqüent col·laboració de Nin. Així, en el mes de maig de 1931, surt el primer número de la revista COMUNISMO, subtitolada "Órgano teórico de la Oposición Internacional en España" i dirigida per Juan Andrade (7); i un mes després, el dia 7 de juny, els trotskistes espanyols celebren a Madrid la segona Conferència Nacional. En

En aquests moments el nucli més nombrós de la Oposició radicava a Madrid, on residia també el Comitè Executiu presidit per Lacroix. Existien altres grups cohesionats a Astúries i Bilbao i a llocs dispersos en diverses ciutats de la geografia espanyola, com Santiago de Compostela, Llerena (Extremadura), Astillero (Santander), etc... A Catalunya el grup més nombrós era el de Barcelona amb Nin, Francesc de Cabo, Molins i Fàbrega, Josep Metge, etc... De totes maneres, no deixava d'ésser una organització molt minoritària, que en els seus orígens no devia passar de la xifra de 500 afiliats. El seu òrgan teòric -COMUNISMO- ben aviat tindria, però, una influència entre els medis obrers dels Partit Comunista d'Espanya i de la Federació Comunista Catalano-Balear (que aquest mateix any crearia el Bloc Obrer i Camperol, en unificar-se amb el Partit Comunista de Catalunya, de Jordi Arquer) i àdhuc entre els socialistes (8).

La història de la Oposició espanyola passa per quatre etapes molt delimitades, a partir de llur pròpia evolució i del desenvolupament de la República. Així, ens trobem amb un primer període de clarificació ideològica, d'elaboració política i de reagrupament que arriba fins el mes de març de 1932, quan la Oposició celebra la seva III Conferència Nacional i passa a denominar-se Izquierda Comunista ~~Española~~ de España (Sección Española de la Oposición Comunista de Izquierda Internacional). Durant aquesta etapa és quan la Oposició va concretant el seu programa teòric i estratègic entorn de tots els problemes fonamentals de la revolució espanyola i del moviment obrer i comunista a Espanya. Justifica la seva pròpia actuació i existència a causa de la crisi del Partit Comunista oficial, pressupòsit que pren de la perspectiva internacional adoptada pel moviment trotskista (9).

La III Conferència Nacional de març de 1932 suposava ja la plena consolidació orgànica i ideològica del grup. En les sessions de la Conferència es discutiran i s'aprovaran les tesis programàtiques, que dotaran, a més, a la Oposició d'un primer cos doctrinal sistematitzat, després d'un any llarg de pràctica política (10). Aquesta segona etapa en l'evolució ^(de l'I.C.E.) coincidí amb el fracàs reformador de la República. Durant aquests mesos, efectivament, aquesta havia anat esgotant llur capacitat democràtica i alhora anava frustrant cada dia més les il·lusions de les masses obreres. Durant 1932 es produïria en les Corts la discussió de dos projectes fonamentals que marcarien, sobretot durant 1933 i 1934, el fracàs de la República en el seu tímid intent de dur a terme la revolució democràtica. L'aprovació de l'Estatut de Catalunya, restringit i retallat del text original que havia estat redactat pels republicans catalanistes i revolat, en agost de 1933, pel 75% del cens electoral català; i l'aprovació de la Llei de Reforma Agrària que si bé, en teoria, suposava l'expropiació de grans extensions de terres a la noblesa i als Grands de Espanya, en la pràctica deixaria intacte el latifundisme i els privilegis de la major part dels grans propietaris agraris. La resposta camperola a la Llei es traduïria en els constants moviments reivindicatius que a Andalusia i Extremadura es manifestaren en els petits sabotatges contra les collites que perpetuaren, fins a l'estiu de 1933, un estat d'agitació contínua en el camp. Les contradiccions ~~xxxxxx~~ governamentals creades per aquests motius portaren a la crisi de govern, a la dissolució de les Corts i a la convocatòria de noves eleccions, en novembre de 1933, que donarien el poder del Govern Central de la República Espanyola a la C.E.D.A. i als radicals.

Dins aquest panorama profusament agitat, l'I.C.E. s'esforçava a portar a terme un programa que, sempre dins llur limitacions, s'encaminava, per una banda, a mostrar al proletariat espanyol la claudicació de la burgesia enfront als interessos del latifundisme hispànic, i la impossibilitat d'aquesta classe en dur a terme la necessària revolució democràtica; i, per l'altra, a propagar la necessitat que tenia el proletariat de posseir un sol partit comunista, a través de la unificació de les organitzacions marxistes existents, i de formar un front únic proletari que hauria de prendre el poder per a realitzar aquesta revolució democràtica que la burgesia anava traïnt continuament i impedir així ma

teix l'ascens ja evident del feixisme (11). Durant aquest període l'Esquerra Comunista hagué de fer front, també, a una minicrisi organitzativa, que abocà en l'expulsió de Lacroix de l'organització (12).

Amb la pujada dels radical-cedistes es produïria un canvi qualitatiu en el moviment obrer català -i en la pròpia Esquerra Comunista- que vindria motivat per la creació de les Aliances Obreres, pocs dies després de les eleccions, el 9 de desembre de 1933 (13). Varen firmar el manifest constitutiu totes les organitzacions obreres catalanes, excepte la CNT i el Partit Comunista de Catalunya. Andreu Nin el va firmar per la ICE.

Si bé l'Aliança Obrera tenia una incidència relativa entre el proletariat català -sobretot a Barcelona-, a causa de l'abstenció i el boicot de la CNT, va suposar el primer intent seriós de front únic portat a terme per les organitzacions obreres catalanes durant la República. L'Esquerra Comunista, durant tot aquest període i fins a la revolució d'octubre del 34, es va lliurar amb tots els seus esforços a la seva constitució i propagació d'objectius, tant a Catalunya com a la resta d'Espanya, i va participar a tots els comitès locals d'Aliança Obrera creats (14). Havia acomplert així un dels objectius del seu programa, malgrat només ho fos parcialment, per l'exclusió voluntària de la CNT i del Partit Comunista (15).

Paral·lelament, durant aquest període s'anaren refredant les relacions de l'ICE i Trotski. Val a dir que mai havien estat del tot cordials i que enfront les directrius impositives d'aquest, l'Esquerra Comunista havia mantingut gairebé sempre uns criteris més independents, sobretot en el que respecte a qüestions de caràcter organitzatiu. És en aquest sentit que es produeix una primera ruptura quan Trotski, d'acord amb la secció trotskista francesa, preconitza un canvi de tàctica per a les seccions: aquestes passaran de constituir "fraccions" del comunisme oficial a entrar en grups dins els partits socialistes de cada país, per a radicalitzar la base socialista i extreure-la de la influència reformista dels seus dirigents. En el mes de setembre de 1934 una editorial de Comunismo es mostrava contrari a aquesta tàctica i manifestava que si es feia oficial, la ICE estava disposada a trencar amb Trotski. (16).

Aquestes divergències, que els trotskistes espanyols consideraven fonamentals, el canvi produït per les Aliances Obreres a la consciència d'importants sectors obrers i l'experiència de la revolució d'Astúries, motivaren que els

dirigents de l'ICE es plantejessin de fet la possibilitat de l'unificació amb altres agrupacions obreres. Plantejament que, per la seva part, també s'havien fet la majoria de partits obrers o obreristes catalans. La darrera etapa de l'existència de l'ICE abarca el període de preparatius, converses, etc, que, des de gener de 1935, menaran a la unificació entre l'Esquerra Comunista i el Bloc Obrer i Camperol, en Congrés celebrat el 29 de setembre de 1 ma teix any. El nou partit sorgit de la unificació serà el Partit Obrer d'Unificació Marxista (17).

L'Esquerra Comunista enfront el problema de les nacionalitats

Des d'un principi l'Esquerra Comunista havia presentat la qüestió de les nacionalitats oprimides per l'Estat espanyol com un problema a resoldre dins el marc de les necessitats de la revolució democràtico-burguesa, i havia considerat també que no serien els "homes de la República" els que aconseguirien dur a terme, fins a les últimes conseqüències, tots els objectius marcats per aquesta revolució.

Aquest era, en efecte, l'eix central del programa polític dels trotskistes espanyols fins a la revolució d'octubre de 1934. Des de la proclamació de la República havien considerat que la revolució espanyola es trobava en llur fase democràtica-burguesa, però que aquesta revolució, que havia de solucionar radicalment el problema agrari i la qüestió catalana, estava frustrada, des del primer moment, en mans de la burgesia ja que, segons diria Nin en un fullet publicat a finals de 1934, "en realidad, la proclamación de la República^{no} ha sido más que una tentativa desesperada de la parte más clarividente de la burguesía y de los grandes terratenientes para salvar sus privilegios" (18).

El propi Nin deduia la incapacitat absoluta de la burgesia per a portar a terme la revolució democràtica, de la situació que aquella ocupava dins el marc de la correlació de forces socials imperant a Espanya i de l'estructura semifeudal del país. Un repàs de la composició del primer govern provisional reflexava les característiques amb què es manifestarà la burgesia :

"La presidencia y el Ministerio de la Gobernación se hallan en manos respectivamente de Alcalá Zamora y de Miguel Maura, católicos fervientes, representantes típicos del feudalismo y del unitarismo absolutista y reaccionario; la cartera de Hacienda la detenta el socialdemócrata Prieto, estrechamente ligado al capital financiero vasco; el ministro de Economía, Nicolau d'Oliver, es el representante de la banda catalana; finalmente, al frente del Ministerio del Trabajo se halla Largo Caballero, líder socialista, ex consejero de Estado bajo la dictadura, secretario de la central sindical reformista, Unión General de Trabajadores, y cuya misión en el gobierno es bien clara : ahogar el movimiento obrero, domesticarlo, para mayor provecho de la consolidación del régimen de explotación burguesa bajo la forma republicana" (19).

El caràcter de classe de la burgesia republicana espanyola menava a Nin a

considerar que només el proletariat, aliat amb els camperols i la petita burgesia explotada, podria realitzar la revolució democràtica, implantant la seva dictadura de classe (20).

El problema de les nacionalitats i més concretament la qüestió catalana incidia d'una forma molt clara dins aquesta problemàtica general; de tal manera que ja en el mateix moment de la proclamació de la República, el 14 d'abril, s'havia evidenciat el tractament que els republicans no catalans estaven disposats a donar al problema :

"Es indiscutible que la proclamación de la República catalana, que precedió a la de la República española en Madrid, fué el acto más revolucionario realizado el 14 de abril. Un gobierno auténticamente democrático debería haber reconocido sin reservas un acto que contaba con la aquiescencia indiscutible de la mayoría aplastante del pueblo catalán. El nuevo poder central se ha levantado contra la joven República y ha dado la prueba de un espíritu chovinista, absorbente, asimilista, que no tiene nada que envidiar al del poder central monárquico desaparecido" (21).

La Oposició Comunista Espanyola es planteja la qüestió de les nacionalitats, per primera vegada, en la II Conferència Nacional, de juny de 1931, partint dels pressupòsits històrics que havien impedit el desenvolupament capitalista d'Espanya, i del caràcter que adquiria la pugna entre burgesia i feudalisme, sobretot durant el segle XX, en el procés constructiu de l'Estat capitalista. Constatava així la situació en què havia arribat Espanya, nacionalment :

"Si en lugar de ser un país predominantemente agrario, económicamente atrasado, España hubiese sido un país de gran desarrollo industrial, el capitalismo hubiera fundido en una unidad sólida a los distintos ~~países~~ pueblos de la península. La unidad española ha tenido como base la hegemonía de los grandes terratenientes y de la Iglesia, la sujeción de la parte más vital y progresiva del país a la más atrasada, hegemonía y dominación que hallaron su expresión en el "despotismo asiático -para emplear la expresión de Marx- de la monarquía borbónica. Esta unidad artificiosa y despótica no podía mantenerse más que gracias a una irritante desigualdad nacional, que puede ser equiparada a la desigualdad de casta existente en la Edad Media entre el señor y el siervo" (22).

9

El fet de que Espanya no hagués fet el pas de la societat feudal a la capitalista havia comportat, doncs, l'existència d'un Estat multinacional, dins el qual la burgesia dels centres industrials més avançats -Catalunya i Viscaia- havien mostrat la tendència natural a constituïr-se en propi Estat nacional i havien encapçalat la lluita d'emancipació contra el centralisme absorbent, monàrquic i semifeudal. El plantejament d'aquesta lluita restava enquadrat dins el moviment general de la revolució democràtica i com una de les formes de la lluita entre la burgesia i el feudalisme.

Ja s'ha vist, però, com l'Esquerra Comunista caracteritzava les minses possibilitats revolucionàries de la burgesia. Així, malgrat ésser ~~xx~~ l'emancipació nacional una lluita que interessa fonamentalment els interessos burgesos, el proletariat ha de mantenir una posició intransigent d'acord al caràcter progressiu d'aquesta lluita :

"La emancipación nacional es una de las reivindicaciones de la democracia, y, por ~~tan~~ esto, el proletariado no puede desentenderse de ella, adoptar una actitud de inhibición escudándose en un internacionalismo abstracto, que se convierte, de hecho, en un sostén de la política de centralismo reaccionario, de opresión de unas nacionalidades por otras"(2)

A partir d'aquesta declaració de principis inicial, i seguint la posició de Lenin enfront la qüestió nacional (24), la ICE fixarà la seva estratègia nacionalitària, tot i distanciant-se del propi moviment nacional de la burgesia :

"Los comunistas se pronunciarán incondicional y decididamente por todo lo que tenga de democrático, de lucha contra ~~xx~~ ~~xx~~ la opresión el movimiento de emancipación nacional, pues son "los enemigos más decididos y consecuentes de toda opresión" (Lenin). Pero, al hacerlo, evitarán por todos los medios identificarse con el nacionalismo de la burguesía de la nación oprimida, que tiende a subordinar los intereses de clase del proletariado al principio nacional, y con el de las clases explotadoras de la nación dominante, que, explotando los legítimos sentimientos de solidaridad supra-nacional de los obreros, pretende convertir a éstos en cómplices de la política de opresión nacional.

(...)

El principio que los comunistas españoles han de defender con toda energía es el reconocimiento del derecho indiscutible de las nacionalidades a disponer libremente de sus destinos, sin excluir el derecho de

a la separación, si ésta es la voluntad de la mayoría de la población. Ningún demócrata sincero -y no hay partidarios más sinceros de la verdadera democracia que los comunistas- puede pronunciarse contra este principio" (25).

I decidiran així que en cas concret d'Espanya "los comunistas sostendrán el derecho de Cataluña y Vizcaya a darse la constitución política que les plazca contra toda tentativa del Gobierno provisional de la República de continuar las tradiciones de centralismo despótico de la monarquía. Esta es, principalmente, la misión del proletariado no catalán y no vizcaino" (26).

Aquest projecte de tesi sobre la qüestió de les nacionalitats presentava només una posició de principi, que s'aniria concretant i explicitant més, no tant en el camp simple de la teoria, sino ja, posteriorment, en el de l'acció política, a partir, sobretot, de dos nivells diferents i complementaris: el tractament que donarà la República al problema català, successivament, en 1932, durant la discussió de l'Estatut d'Autonomia, i en 1934, quan es planteja el problema de ~~la~~ compatibilitats entre els dos governs -el de la República i el de la Generalitat- a causa de la promulgació de la Llei de Contractes de Conreu; i en el nivell polèmic que enfrontarà l'Esquerra Comunista amb el Bloc Obrer i Camperol (27).

Per altra banda, la Oposició, si bé mantindrà llurs directrius estratègiques sobre el problema, modificarà substancialment la tàctica a seguir en el cas concret d'Espanya. En la seva III Conferència Nacional, de març de 1932, aprovarà una Tesis sobre las nacionalidades, en la que es considera com a únic problema nacional que cal sostenir el català (28). El punt primer de la tesi indica ja el canvi de perspectiva:

"En el proyecto de tesis sobre la cuestión de las nacionalidades, aprobado por unanimidad en la Conferencia de junio de 1931, se estudian los problemas nacionales que tiene planteados España de una manera uniforme y sin establecer diferencias entre ellos. La experiencia nos ha demostrado que los comunistas no podemos afrontarlos todos con el mismo criterio. Hay que hacer distinciones y distinciones tan substanciales que nos llevan a conclusiones totalmente opuestas. Cada uno de los casos tiene tan distinta génesis y tan distinto desarrollo y fundamento que equipararlos sería un error en el cual, como comunistas, no podemos de ningún modo caer" (29).

El moviment nacional català continua essent un moviment progressiu que serveix per a impulsar la revolució democràtica :

"Hoy con República, como ayer con monarquía, el problema nacional catalán significa un impulso hacia adelante en la revolución democrática. Aun hoy, después de la caída de la monarquía, el resurgimiento nacional de Cataluña representa la lucha de la parte más avanzada de España contra la más atrasada; significa la lucha de la democracia contra la parte feudal del Estado" (30).

Ara bé, la incoherència de la burgesia i àdhuc de la petita burgesia, que vacil·la a l'hora d'aplicar el seu programa, obliga a un doble plantejament tàctic davant el moviment nacional :

"Los comunistas tenemos el deber de defender incondicionalmente el derecho de Cataluña incluso a su independencia; pero al mismo tiempo debemos denunciar a las masas el papel de traición que los dirigentes de la pequeña burguesía juegan en esta lucha por la independencia nacional de Cataluña" (31).

Plantejament que sorgeix de l'estrategia política general de la Oposició, en considerar que la revolució democràtica només pot ésser realitzada pel proletariat al poder :

"La emancipación del proletariado catalán no depende de la emancipación de Cataluña, sino todo lo contrario ; la ~~independencia~~ emancipación de Cataluña, como la de todos los pueblos, depende de la emancipación del proletariado, que al hacer su revolución e instaurar su dictadura resuelve este aspecto de la revolución democrática, como resuelve todos los demás que de ningún modo puede resolver la democracia burguesa"(32).

L'altra problema nacional existent era el basc. Si en la tesi aprovada en la II Conferència el moviment nacional basc estava situat en el mateix nivell de motivacions socials que el català, ara, la Oposició el considerarà com un moviment reaccionari, que objectivament lesiona els interessos de la classe obrera i els propis interessos generals de la revolució democràtica :

"Si bien en principio es verdad que los comunistas hemos de defender el reconocimiento del derecho de las nacionalidades a disponer de sus propios destinos, ante un movimiento nacional como el vasco, que representa todo lo que de atrasado y retrógrado existe en España y se

convierte en el baluarte de la reacción, los comunistas, en defensa de la revolución, no sólo no debemos cruzarnos de brazos por un respeto mal entendido a los principios, sino que en nombre de nuestros principios de emancipación del proletariado debemos oponernos por todos nuestros medios a este movimiento. En Cataluña, el movimiento nacional tiene su base en los centros industriales, en la parte más avanzada de la población. En el país vasco es precisamente en los centros industriales donde no se siente el problema de la liberación nacional. Donde éste tiene más enemigos es entre las masas obreras, las que le oponen una feroz resistencia. Su cuna y su fuerza está entre la clase campesina, dirigida por la Iglesia, y en cierto modo ayudados por la ^{gran} burguesía, que ve en el nacionalismo vasco la posibilidad de constituir sindicatos obreros nacionalistas frente a las organizaciones de clase, para así luchar mejor contra las aspiraciones del proletariado. Ya en las luchas del siglo pasado entre la monarquía absoluta y la monarquía constitucional, el particularismo vasco puso todas sus fuerzas al servicio del absolutismo, y hoy, a la caída de la monarquía, el nacionalismo se ha aliado sin tapujos con la reacción al servicio del régimen caído. El movimiento nacional catalán impulsa la revolución democrática. El movimiento nacional vasco frena y pone obstáculos a esta misma revolución. Los comunistas debemos luchar con todas nuestras fuerzas contra este nacionalismo, baluarte de la reacción más exacerbada" (33).

En aquest punt, però, tot i considerant l'existència d'un moviment nacional al País Basc, entrava en contradicció amb els seus principis teòrics, contradicció que resolvia presentant el moviment nacional basc des d'una perspectiva de classe, i considerant, com ho havien fet Marx i Lenin, que "en el problema de la autodeterminación de las naciones, como en cualquier otro, a nosotros nos interesa, ante todo y sobretodo, la autodeterminación del proletariado en el seno de las naciones" (34).

En el que respecta a altres moviments nacionals, la Oposició Comunista en negava l'existència. En primer lloc, del problema nacional a Galícia deia :

"El problema nacional gallego no es tal problema ni existe tal movimiento nacional en Galicia; Galicia, ni por su cultura particular, que no la tiene, por lo menos con fuerza para diferenciarse del resto

de España; ni por su desarrollo económico, plantea ningún problema nacional; Galicia no tiene grandes núcleos industriales que representen un peso específico real en el Estado. Galicia no ve comartado su progreso por el atraso del resto de España, porque en realidad, económicamente, se halla en el mismo estado de atraso del resto del país. En todo caso, si Portugal hubiera sido un Estado económicamente fuerte y avanzado, en Galicia, por su lengua y por su tradición, hubiera planteado un problema de irredentismo. Pero los comunistas no podemos especular sobre cosas que no existen, ni tampoco, en caso de que esto último fuera cierto, en vísperas de una posible revolución proletaria, íbamos a pretender seccionar parte del Estado teatro de la posible revolución, para integrarlo en un Estado en el cual la burguesía fuera más fuerte"(35).

Així mateix Andalusia, "ni por razones étnicas, ni por razones económicas ni culturales, ni siquiera por razones de romanticismo, tiene planteado ningún problema nacional" (36). Talment com tampoc el tenien plantejat ni Aragó ni Múrcia. Unicament^a València i Mallorca es podria plantejar el problema nacional en un futur proper, però "por su cultura, por su lengua y por su origen" aquest moviment seria "de integración a Cataluña" (37).

El darrer aspecte que tracta és el del Marroc, però el tracta no com a problema nacional, sino com a problema colonial, "porque en Marruecos no existe una nación, porque en Marruecos no se ha desarrollado el capitalismo que es el exponente más característico de la nacionalidad, sino que ni siquiera puede considerarse que viva en régimen feudal, sino más bien de clan o de tribu. En donde no existe la nación, no puede haber de ningún modo un movimiento nacional" (38). Exposi la situació de la lluita existent en el Marroc com una lluita dels marroquís "por su aduar, lo más por su cábila", però no dona una alternativa encaminada a solucionar aquest problema colonial, problema que "como tal -acaba- es como debe ser estudiado" (39).

L'Esquerra Comunista, l'Estatut d'Autonomia i la Llei de Contractes de Conreu

La Oposició Comunista recolgarà des del mateix moment de la proclamació de la República el dret d'autodeterminació per a Catalunya i denunciarà la petita burgesia de la Generalitat, quan aquesta es pliega, sense lluita ni resistència, als desitjos del govern provisional de la República Espanyola, en retirar la proclamació de la República Catalana, pocs dies després del 14 d'abril. Des d'ara i sobretot durant la discussió de l'Estatut d'Autonomia, l'Esquerra Comunista utilitzarà el problema català per a posar en evidència la claudicació i traïció constants de la burgesia i petita burgesia ~~xxx~~ catalanes.

A principis del mes de maig de 1932 comencen a discutir-se a les Corts el projecte de Reforma Agrària i l'Estatut. La posició de l'Esquerra Comunista enfront als propis debats de les Corts és ja, d'entrada, irrefractible: "El derecho de los pueblos a disponer libremente de sus destinos se acepta o se rechaza. Discutirlo representa un atentado monstruoso a la libertad, una infracción escandalosa a la democracia" (40).

Durant els mesos de maig i juny l'Esquerra Comunista seguirà tractant la qüestió. Per una banda, mantindrà continuament la seva postura inicial, de defensar la independència de Catalunya, emmarcar-la en el context de la revolució democràtica i denunciar el plantejament de "qüestió autonòmica" quan en realitat es tractava d'una "qüestió nacional" (41). Posava de relleu també la immensa importància del problema (42).

Per altra banda, atacava la reacció espanyolista que s'oposava a l'Estatut, "el clericalismo españolista, los terratenientes y toda la canalla social que vino a salvar el nuevo régimen (...) la vieja sociedad monárquica (...) que vino a cobijarse en la forma republicana" (43). Maura i Lerroux representaven, sobretot, aquest sector més reaccionari de les Corts (44), als quals, paradoxalment, feien costat els socialistes (45). No menys benebolent serà l'Esquerra Comunista per la minoria catalana que havia de defensar l'Estatut. Una editorial del mes de maig de Comunismo acusarà ja que "la cuestión catalana ha venido a poner también de relieve la inmensidad de la capitulación de las huestes políticas pequeño-burguesas que acaudilla Macià" (46).

A mitjans de juny era del tot evident en què quedaria l'inicial projecte d'Estatut, després que el dret autonòmic anava essent retallat en els seus

punts més essencials, davant la ineficàcia i complicitat total dels diputats catalans. Un article publicat a "El Soviet" del 16 de juny de 1932 assenyala-
va el posterior destí de l'Estatut i el trist paper dels diputats de la mi-
noría catalana :

"En la sesión de Cortes del día 9 pasó a mejor vida la minoría cata-
lana dirigida por Lluhi, Xirau y Companys.

Lluhi, aquel leoncete que supo ridiculitzar a Hurtado conx sus "masas
neutras" y aquel otro hábil intrigante de la comisión de la Consti-
tución, Antonio Xirau, han muerto sin honra ni gloria en manos de los
"defensores" que al Estatuto de Cataluña le han salido en el Parlamen-
to.

Ya no cabe la menor duda. Cataluña tendrá Estatuto, no su Estatuto,
sino el Estatuto que quieran las Cortes reaccionarias darle. Azáña,
que tanto empeño puso en salvar el "espíritu" del Estatuto, tal como
exponíamos, al venir la discusión de las cosas concretas, ha abando-
nado a los catalanes a su suerte y a sus fuerzas. Al primer choque,
todo aquel ardor del balcón de la Generalidad -"traeremos el Estatuto
de Cataluña, no un Estatuto sino el de Cataluña"- ha desaparecido co-
mo un fantasma al soplo de la minoría del "cerebro" de la República
y de Maura chico. Tras una breve e inhábil defensa de su voto parti-
cular, Lluhi ha retirado, motu proprio, el Estatuto de Cataluña para
dejar paso sin dificultades al Estatuto de las Cortes, aquel Estatu-
to que, según frase de Maciá, no había de ser nunca porque no era la
voluntad de Cataluña.

Toda la tramoya del plebiscito y de la manifestación, se ha venido
abajo. Y no podía ser de otro modo. La traición al pueblo catalán
que se inició el mismo 14 de abril ha culminado en esta retirada ver-
gonzosa. Y el verdadero pueblo catalán ha permanecido tranquilo e
inerte como sin nada fuera con él. Conoce bien a sus representantes y
sabe lo que pueden dar de sí y ni tan sólo les vuelve las espaldas;
se sonríe.

Lluhi, Xirau, Companys, Maciá, han querido fiarlo todo al manejo de
las camarillas parlamentarias, en el que han encontrado hábiles com-
petidores y han vuelto las espaldas al verdadero pueblo de Cataluña
traicionándolo en los momentos de más responsabilidad, y ahora, vuel-
ven de Madrid con las manos en la cabeza y sin nada o casi nada de lo

mucho que podían haber conseguido para Cataluña.

La minoría catalana ya no existe como tal. Se ha convertido en un grupito más, unido al carro del triunfador Azaña, que se ha burlado de ellos "elocuentemente". Tienen lo que se merecían. Unos bellos discursos de Azaña y nada más que unos bellos discursos, que podrán publicar en ediciones de lujo, como propuso Hurtado, para así perpetuar su ineptitud y traición"(47).

El text definitiu de l'Estatut seria aprovat per les Corts el dia 9 de setembre de 1932 per 314 vots a favor contra 24. La darrera vegada que l'Esquerra Comunista s'ocuparà del problema serà, però, el 23 de juny. Una editorial de El Soviet d'aquesta data era prou contundent en seu títol : El problema de Catalunya si-gue en pié. En ell es tornava a posar en evidència el fals revolucionarisme de la República i de les Corts, la claudicació de la minoria catalana i el caràcter que anava adoptant l'autonomia concedida a Catalunya. Respecte a aquest darrer punt, tractava de la qüestió de l'idioma com un dels aspectes essencials i bàsics en que es fonamentava l'autonomia i que havia estat ja mal solucionat :

"¿Qué valor tiene la aceptación del artículo 19 del Estatuto, en que se reconoce la autonomía de Cataluña, si esta autonomía carece de contenido, si las Cortes empiezan por negarse a reconocer la oficialidad del idioma catalán, que constituye la piedra angular del problema? Todo lo que no sea reconocer la soberanía completa, indiscutible, sin limitaciones de ningún género, del idioma nativo, es escamotear la solución del problema, adoptar una actitud reaccionaria y tiránica contra la cual el proletariado debe ser el primero en levantarse. Las Constituyentes dan en este sentido un gran paso atrás, incluso en comparación con el estado de cosas existente en Cataluña antes del golpe de Estado de Primo de Rivera. La Mancomunidad gozaba, desde el punto de vista del idioma, de mayores privilegios que los que las Cortes republicanas están dispuestas actualmente a conceder" (48).

La falsa resolució del problema català per les Corts Constituents no tardaria a plantejar una crisi greu, crisi que, en última instància, provocaria la insurrecció de la Generalitat, en octubre de 1934. Des de l'aprovació de l'Estatut fins a les eleccions de novembre de 1935 les relacions entre el Govern Central de

la República i el de la Generalitat havien transcorregut de forma correcta, perquè als interessos i objectius dels dos governs coincidien en molts aspectes i perquè als diputats catalans i al propi govern de la Generalitat interessava de tenir el recol·liment de la majoria republicana-socialista a les Corts.

Les eleccions de novembre de 1933, però, no solament modificaren la constitució del màxim òrgan legislatiu de la República -que ara passà a ésser controlat per la CEDA i els radicals- sinó que implantaren en el govern Central uns homes poc suspects de mantenir bones relacions amb la Generalitat, que continuava encara amb un govern d'esquerra.

No tardaria a plantejar-se ben aviat un problema de jurisdiccions de poder entre ambdós governs. El pretext fou la promulgació per part de la Generalitat de la Llei de Contractes de Conreu, el 12 d'abril de 1934, després que hagués estat aprovada pel Parlament de Catalunya. La Llei, que afavoria les aspiracions de bona part dels camperols catalans, sobretot dels rabassaires, va trobar resistència per part dels propietaris catalans, enquadrats a l'Institut Agrícola de Sant Isidre, que dirigia la Lliga. El conflicte sorgí quan aquesta presentà davant el govern radical de Samper un recurs contra la Llei, al·legant llur caràcter anticonstitucional, en quan el Parlament català havia transpassat, segons llur opinió, els límits del poder legislatiu que li conferia l'Estatut i s'introduïa en un terreny reservat a les Corts i al Govern de la República.

Per atendre les sol·licituds de la Lliga, la Llei havia d'ésser jutgada pel Tribunal de Garanties Constitucionals, compost majoritàriament per elements de clara afiliació dretana i antirrepublicana. El juny de 1934, el Tribunal es pronuncià contra el Parlament català, declarant-lo incompetent per a dictar la Llei i, com a contrapartida, aquest tornà a aprovar per unanimitat, el 12 de juny, la mateixa Llei. L'antagonisme es manifestaria no sols entre els camperols i els propietaris catalans, sinó entre les institucions de poder de la República i les de la Generalitat. La intransigència inicial de la Generalitat, però, esdevingué ben aviat moderació pactista i claudicant, en mostrar-se disposada a una reforma de la Llei, d'acord amb Samper. El problema creat, però, afectava directament a la problemàtica global de l'autonomia catalana, amb totes llurs implicacions socials.(49).

L'actitud que va adoptar l'Esquerra Comunista anava encaminada també a mostrar les deficiències de l'Estatut, deficiències que l'obligaven a replantejar altra vegada la problemàtica general de la qüestió catalana. Dues editorials de

Comunismo, del mes de juliol, denunciaven, respectivament, el paper de la gran burgesia catalana, representada per la Lliga, i el de la petita burgesia de l'Esquerra Republicana. (50). En relació a la Lliga posava en evidència com la defensa de llurs interessos de classe havia tirat per terra tot el seu programa pretesament autonomista, com no havia vacil·lat a posar-se al costat del poder central i demanar-li que atacés l'autonomia, abans d'acceptar una llei que llesionava, ni que fos lleument, els drets de la propietat rural. (51). En quan la petita burgesia, posava de relleu la demagogia de la seva política, que havia passat d'una posició intransigent, inflexible, a manifestar, en el moment determinant, llur claudicació, claudicació que la menjava a recórrer "al arreglo, a la fórmula, al pasteleo, en suma" (52).

Una nova editorial de Comunismo, del mes de güent, acusava als dos governs d'anar passant el temps per a distreure l'atenció pública sobre el tema i per a intentar, de sota mà, una solució burocràtica (53).

L'Esquerra Comunista canalitzava llur actitud política sobre el problema a través de l'Aliança Obrera. Efectivament, en aquests moments, la majoria de les organitzacions obreres catalanes -excepte la CNT, el Partit Comunista de Catalunya, la Unió de Rabassaires i la Unió Socialista de Catalunya- portaren a terme la major part de la seva acció política a través de l'Aliança Obrera. Fins aquest moment, s'havien creat ja Aliances en força poblacions catalanes i fins i tot s'havia assajat un intent de vaga general, el 13 de març de 1934, amb caràcter de protesta contra el feixisme, frustrat en part per la posició contrària de la CNT i de la Generalitat, i en part per una manca d'organització (54). L'Aliança Obrera de Catalunya havia realitzat també una tasca propagandística intensa, a través de mitings, conferències i actes de tot tipus, intensificada sobretot durant les jornades del primer de maig (55).

En el moment en que ha quedat plantejat el problema entre els dos governs, l'Aliança Obrera de Catalunya celebrava llur Primera Conferència Regional (juny de 1934). El punt més important de l'ordre del dia havia d'ésser l'actitud que prendria l'Aliança enfront el conflicte intergovernamental. Ben aviat sorgiria una desavinença entre els membres del Bloc Obrer i Camperol i la resta de les organitzacions, en voler aquells que l'Aliança prenguéss la iniciativa en el moviment reivindicatiu català i proclamés la República Catalana com a primer pas cap a la República Socialista Federal. La postura adoptada per l'Esquerra Comunista en la Conferència quedaria concretada per Nin, en els següents termes: "nosotros no vamos ni detrás ni delante de los acontecimientos. Entendemos que

se comete una injusticia contra los campesinos y el pueblo catalán, y nuestro deber es ponernos al lado de ellos para conducir los acontecimientos" (56). La resolució final adoptada per l'Aliança Obrera estava molt aprop de la postura explicitada per la ICE (57).

Durant l'estiu de 1934 seguiren els contactes entre la Generalitat i Samper per tal de buscar una solució a la Llei, però es veia evident cada dia que transcorria ~~per~~ les contradiccions s'anaven aguditzant perillosament. La Lliga s'havia al·liat amb la CEDA per a boicotejar la Llei i era molt probable que davant una possible entesa, la CEDA retirés el recolzament al ~~govern~~ Samper i plantejés una crisi de govern. El fet de que les prerrogatives autonòmiques de Catalunya esdevinguessin insuficients ~~per~~ i no permetessin a la Generalitat de portar a terme una activitat legislativa estava produint una forta radicalització nacionalista entre molts sectors de republicans catalans. Andreu Nin, en el mes de setembre de 1934, replantejava la qüestió de les nacionalitats, des del punt de mira teòric (58) i fixava al mateix temps la posició que havia de prendre el proletariat en relació a Catalunya :

"1º. Sostener activamente el movimiento de emancipación nacional de Cataluña, oponiéndose enérgicamente a toda tentativa de ataque por parte de la reacción.

2º. Defender el derecho indiscutible de Cataluña a disponer libremente de sus destinos, sin excluir el de separarse del Estado español, si ésta es su voluntad.

3º. Considerar la proclamación de la República catalana como un acto de enorme trascendencia revolucionaria; y

4º. Enarbolar la bandera de la República Catalana, con el fin de desplazar de la dirección del movimiento a la pequeña burguesía indecisa y claudicante, que prepara el terreno de la victoria de la contrarrevolución, y hacer de la Cataluña emancipada del yugo español el primer paso hacia la Unión de Repúblicas Socialistas de Iberia" (59).

Pocs dies després, l'entrada de la CEDA al govern actuaria d'incentiu perquè es desenvolupessin sengles moviments insurreccionals a Astúries i a Catalunya. Però mentre a Astúries la classe obrera va portar la iniciativa i va resistir durant quinze dies a les tropes del govern, l'insurrecció catalana, alentida i dirigida per la Generalitat i la petita burgesia, va claudicar davant la primera escomesa del govern (60).

L'Esquerra Comunista i el Bloc Obrer i Camperol enfront la qüestió nacional

Una de les divergències més importants que enfrontaren l'Esquerra Comunista amb el Bloc Obrer i Camperol fou, sens dubte, la diversa postura tàctica adoptada davant la qüestió nacional. Efectivament, quan, després d'un període de col.laboració mútua entre els trotsquistes catalans i la Federació Comunista Eatalano-Balear, es produeix la ruptura, a finals de maig de 1931, s'inicià un període de crítiques i atacs constants entre les dues organitzacions que només es suavitzaran a partir de desembre de 1933, amb la constitució de l'Aliança Obrera (61).

L'Esquerra Comunista, ajudada per Trotski (62), centrava les seves crítiques contra el BOC en l'estratègia general que aquest partit havia adoptat enfront el procés revolucionari espanyol, i les anava concretant en cada una de les posicions tàctiques que prenia. D'aquesta manera, la crítica a la posició nacionalitària del BOC esdevindria un dels punts més importants que inicià, per part de l'Esquerra Comunista, les hostilitats. És simptomàtic al respecte que la primera divergència pública es concretà quan Maurin, en una conferència que pronuncià a l'Ateneu de Madrid, a principis de juny de 1931, declarà que la Federació Comunista Catalano-Balear era una organització separatista (63). A l'endemà, Andreu Nin, en el mateix Ateneu, donaria una altra conferència i reba-tiria punt per punt totes les afirmacions de Maurin, de qui acusaria que el seu separatisme era "una herejía marxista" (64).

El programa exposat per Maurin en aquesta conferència serviria durant un temps de punt de referència als atacs de l'Esquerra Comunista. La Batalla, l'òrgan de premsa del BOC, no informaria sobre les dues conferències fins gairebé un mes després, en el número corresponent al 4 de juliol. Transcrivía alguns paràgrafs de les dues conferències i una carta de Trotski, amb la qual volia posar de relleu que Nin s'apartava de les directrius d'aquell (65). La resposta de Nin a la nota de La Batalla no es feu esperar :

"En el último número de La Batalla aparece una nota sin firmar -y por consiguiente tiene el valor de una declaración oficial de la Federación Comunista Catalanobalear- solidarizándose, con casi un mes de retraso, con la "defensa abierta del separatismo como factor revolucionario" que el compañero Maurin hizo en su conferencia del Ateneo de Madrid. El firmante de estas líneas, en la conferencia que dió al día siguiente se creyó en el deber de refutar el punto de vista de Maurin.

Y lo hizo con el único propósito de restablecer la posición tradicional del marxismo revolucionario, que Maurín tiene el deber de conocer, en la importantísima cuestión de las nacionalidades y no para "apuntarse un éxito", como pretende Maurín, según hacer decir a La Batalla. Si alguien halagó constantemente a los elementos del Ateneo, hasta el punto de que se olvidó absolutamente de hablar del comunismo y del papel del proletariado ~~xxxx~~ en la revolución española, fué precisamente Maurín, quien, como perspectiva, se limitó a señalar la convocatoria de una convención revolucionaria dirigida por dichos elementos. Si Maurín hubiera asistido a mi conferencia y a las que he dado posteriormente en Barcelona sobre la cuestión nacional, no habría reproducido la carta de Trotsky con la que quiere aniquilarme, por la sencilla razón de que el punto de vista expuesto por el gran caudillo de la revolución rusa coincide exactamente con el mío.

Maurín no comprende una cosa sencilla : que un comunista no puede oponerse a la independencia de un pueblo si ésta es la voluntad del mismo, pero que esto no significa ni mucho menos que deba declararse partidario de dicha independencia, del mismo modo que, como decía Lenin, el declararse partidario del derecho al divorcio no obliga precisamente a hacer propaganda ~~en~~ favor del mismo.

Finalmente, haré notar que el pasaje de la conferencia de Maurín que reproduce La Batalla, así como el de la mía, no es la transcripción fiel de lo que se dijo. Pero como desgraciadamente las conferencias no fueron taquigrafiadas, continuar la discusión en este terreno no tiene absolutamente ningún sentido, con tanto mayor motivo que Maurín, que dispone enteramente de las columnas de La Batalla, puede atribuirme lo que se le antoje y negarme la hospitalidad en sus columnas si así lo estima conveniente" (66).

Pocs temps després, Nin tornava a atacar el programa del BOC i en relació a llur actitud nacionalitària escrivia :

"El deber del comunista consiste en combatir el chovinismo local, que tiende a fundir la lucha de clases en la unidad nacional, y en colocar por encima de las diferencias nacionales la solidaridad de clase del proletariado de todos los pueblos.

Maurín no hubiera adoptado una orientación fundamentalmente errónea en esta cuestión importantísima, si en vez de volverse de espaldas a la

Revolució russa hauria bebido directament en las fuentes de la teoría y la práctica del partido bolchevique. Lenin nos ha legado una doctrina perfectamente estructurada sobre la cuestión nacional. En ella hubiera debido inspirarse Maurín, renunciando a su tentativa estéril de crear una teoría absurda de "revolución nacional" (67).

En el projecte de tesi sobre les nacionalitats, aprovat per la ^{3a sessió} ~~1a sessió~~ Conferència Nacional de la Oposició, es denunciava ja la posició errònia de la Federació Comunista Catalano-Balear, per considerar ~~en~~ aquesta que els comunistes havien d'integrar en el seu programa polític el moviment nacionalista (68).

Pocs temps després Maurín teoritzava que el moviment nacional català havia passat en successives etapes d'ésser dirigit per la burgesia (Lliga Regionalista) a ésser-ho per la petita burgesia (Esquerra Republicana) i que an el període següent era el moviment obrer qui havia d'enerbolir les reivindicacions nacionalistes (69). D'aquesta manera justificava el nacionalisme i separatisme del Bloc. Per altra banda, havia publicat, en març de 1932, el projecte de tesi sobre la qüestió nacional que havia d'ésser aprovat en el II Congrés de la ~~BOCB~~ ^{BOCB} (70). La tesi explicitava, d'una forma concreta, l'existència de moviments nacionals només a Catalunya, País Basc, Galícia i Marroc, però considerava també que Múrcia, Aragó, Andalusia, etc.. tenien "problema nacional", i es mostrava disposat a "acceptar la responsabilitat de direcció d'aquesta lluita" (71). Si bé deixava clar que "com a comunistes, no som separatistes en l'expressió burgesa nacionalista", es mostrava partidari de desintegrar l'Estat imperialista i semifeudal espanyol, per després unificar les diverses nacionalitats en una Unió de Repúbliques Socialistes d'Ibèria (72).

La crítica de l'Esquerra Comunista enfront la tàctica del BOC es manifestaria amb caràcters molt durs i intransigents. Exagerant extramadament els criteris de Maurín, escrivia Comunismo del mes de setembre de 1931 :

"Cuando Maurín descubre un nuevo esquema, Maurín se siente feliz a su manera. Sus talentos de geómetra, a fuerza de torturarse en ardientes meditaciones, descubrieron al fin "tres etapas en la cuestión nacional". Mirando el problema desde el punto de vista de la lucha contra el Estado español semifeudal, Maurín concluye que la gran burguesía regionalista es panespañola; republicana federal la pequeña burguesía, y el proletariado separatista. A fuerza de deformar la cosa un poco cada día

ya vemos lo que obtiene Maurín al cabo de unos meses. Ahora ha llegado a darle la máxima perfección a la horrorosa teoría según la cual el desenvolvimiento de la revolución exige convertir toda la Península en una serie de Andarras, partir en mil pedazos España y Portugal, y reunirlos luego todos en la "Unión de Repúblicas Socialista Ibéricas". No comprende el camarada Maurín que dejando las provincias sueltas y desarticuladas hay el peligro enorme de que algunas de ellas se marchen a la deriva, por el Atlántico o por el Mediterráneo, antes del período de reconstrucción? Es cierto que solo el proletariado puede dar satisfacción completa al problema de las nacionalidades y particularmente a la cuestión catalana. A diferencia de las demás clases que por su situación misma acaban traicionando la revolución, nosotros somos la única clase que puede hacer la revolución en su totalidad y con todas las consecuencias. Para disfrazar seguramente su catalanismo morboso, Maurín exige, además de la separación de Cataluña, la de Galicia, Andalucía y Vascónia, las dos Castillas, Aragón... y deja todavía un "etc." que viene a ser algo así como "y otras que sentimod no recordar". Si la cuestión nacional no existe en Asturias, eso a Maurín no le importa. En todo caso los comunistas deben ser los encargados de crear el movimiento" (73).

La tesi sobre les nacionalitats, aprovada en la III Conferència Nacional de la ICE, tornava a insistir sobre els mateixos aspectes i presentava els arguments pels quals no es podia parlar de problema nacional a Galicia o a Andalusia (74). L'argument central en la crítica contra el BOC procedia, però, de Lenin: "La tan conocida frase de Lenin: "El reconocimiento del divorcio no excluye la agitación contra el divorcio", y mucho menos implica que haya que hacer propaganda a favor del divorcio, señala a los comunistas la actitud que deben adoptar ante otros problemas nacionales ficticios que algunos elementos, en especial los jefes del B.O.C., pretenden crear en España" (75). Argument que, si bé l'Esquerra Comunista el va aplicar amb justícia en llur polèmica contra Maurín i el BOC, potser va ésser tingut en compte d'una manera excessivament extrema- da quan la ICE va elaborar llurs pròpies posicions nacionalitàries. En qual- sevol dels casos, però, no passaria molt de temps en que l'Esquerra Comunista i el Bloc Obrer i Camperol coindidissin plenament en aquesta qüestió, com en la majoria de problemes que caracteritzaven la revolució espanyola.

NOTES

- (1) La història del moviment trotskista durant aquests anys es pot trobar a les diverses obres de DEUTSCHER, I. : Stalin, una biografia política. - Barcelona, Ed. Materials, S.A., 1967; Trotsky, el profeta armat (1879-1921); Trotsky, el profeta desarmat (1921-1929); i Trotsky, el profeta desterrado (1929-1940), el primer volum editat per Ed. Materials, S.A., 1968, i els altres dos per Ed. Era (Mèxic) en 1968 i 1969, respectivament. També són d'interès les següents obres : FRANK, Pierre : La Quatrième Internationale. Contribution à l'histoire du mouvement trotskyste. - Paris, Maspero, 1969; ROUSSEL, Jacques : Les enfants du prophète. Histoire du mouvement trotskiste en France. - Paris, Spartacus, s.a.; CRAIPEAU, Yvan : Le mouvement trotskyste en France. Des origines aux enseignements de mai 68. - Paris, Ed. Syros, 1971; i MARIE, Jean-Jacques : El trotskismo. - Barcelona, Ed. Península, 1972. Aquesta darrera obra conté bibliografia més exhaustiva sobre el tema.
- (2) La història del Partit Comunista d'Espanya durant la Dictadura de Primo de Rivera ~~està~~ resta encara per estudiar. Apart de la versió oficial : Historia del Partido Comunista de España. - Varsovia, Ed. Polonia, 1960, que hi dedica breus pàgines, d'una gran ortodòxia interpretativa, es poden consultar : COMIN COLOMER, Eduardo : Historia del Partido Comunista de España. - Volums I i II: Abril 1920-febrero 1936. Del nacimiento a la mayoría de edad. - Madrid, Editora Nacional, 1967; GARCIA VENERO, Mar : Historia de las Internacionales en España, 3 vols. - Madrid, Ed. del Movimiento, 1956-1958; i les ~~Memorias~~ Obras Completas de MOLA, publicades a Valladolid en 1940. D'interès informatiu són també les diverses obres de BULLEJOS, José : Europa entre dos guerras. 1918-1938. - Mèxic, 1945; España en la Segunda República. - Mèxic, Impresiones Modernas, 1967; i La Comintern en España. Recuerdos de mi vida. - Mèxic, Impresiones Modernas, 1972. Darrerament s'ha publicat una conferència pronunciada per Juan ANDRADE a París, el 25 de maig de 1966, que aporta noves dades : La fundación y desarrollo del Partido Comunista de España hasta 1936. - s.l., Acción Comunista - Biblioteca Obrera, [1974].
- (3) ANDRADE, Juan : La fundación y desarrollo del Partido Comunista de España hasta 1936. - Pag. 21; i LACROIX, H. : Algunas consideraciones sobre la Oposición Comunista, a "Comunismo", nº 5, Octubre de 1931. Pàgs. 32-38.
- (4) LACROIX, H. : Ibid.
- (5) Ibid.
- (6) Les relacions entre Nip i la Federació Comunista Catalano-Balear, i llur pro-

programa durant els mesos anteriors a la proclamació de la República poden seguir-se a través del setmanari "L'Hora" corresponent als números 21 de gener, 11 de febrer, 4 i 11 de març i 23 d'abril; i de la correspondència entre Nin i Trotski publicada a La Révolution espagnole (1936-1939). - Supplément à "Etudes Marxistes" nº 7-8. Pàgs. 79-94. Francesc BONANUSA ha tractat també aquesta relació a El Bloc Obrer i Camperol : Els primers anys (1930-1932). - Barcelona, Curial, 1974. Pàgs. 89-111, però comet l'error d'utilitzar el fullet de NIN : El proletariado español ante la revolución. - Barcelona, Biblioteca Proletaria, 1931, com a representatiu de la interpretació del Bloc Obrer i Camperol, quan la publicació del fullet és ~~anterior~~ posterior a la col·laboració de Nin amb el grup de Maurín.

- (7) Els quatre primers números de "Comunismo" foren publicats a Oviedo; a partir del nº 5 (Octubre de 1931) la revista apareix a Madrid. El seu consell de redacció estava constituït, segons consta en la pàgina 38 del nº 2 -juny de 1931- de la revista per Andreu Nin, Henri Lacroix, Esteban Bilbao, L. Fersen, José Loredó Aparicio, Julián Gómez Gorkín (que al cap de poc temps passà al Bloc Obrer i Camperol), L. Siem i Juan Andrade. Altres publicacions de la Oposició d'Esquerra foren el setmanari "El Soviet" de Barcelona, ~~publicada~~ dirigida per Andreu Nin, que surt irregularment a partir del 15 d'octubre de 1931 i desapareix de forma definitiva el 14 de juliol de 1932; i ~~el~~ "Joven Espartaco", organ de les joventuts, que aparegué a Madrid en juliol de 1932. També va publicar un "Boletín Internacional de la Oposición Comunista de Izquierda", que inicia l'edició el mes de setembre de 1933 a Madrid; un "Boletín Hispanoamericana. Publicado por la Izquierda comunista española (Sección española de la Oposición Comunista de Izquierda Internacional)", publicat també a Madrid a partir de 12 juliol de 1933; i un "Boletín Interior de la Izquierda Comunista Española", que apareix a Madrid a partir del mes de juny de 1933.
- (8) La xifra de afiliats a la ICE és aproximada i procedeix del càlcul que va fer Jean ROUS, en setembre de 1935, a Rapport sur la fusion de la Gauche Communiste d'Espagne (section de la L.C.I.) et le B.O.C. (Bloc ouvrier et paysan, Maurín). - Archives Trotsky T 5232. Sobre la importància assolida per "Comunismo" veure el prefaci de Juan Andrade a l'obra de NIN : Los problemas de la revolución española. - París, Ruedo Ibérico, 1971. Pàg. 5.

(9) El primer número de "Comunismo", en un artículo editorial titulat Nuestros propósitos, expone el programa d'actuació en aquestos termes : "El Partido Comunista de España no se ha salvado ~~de~~ en el naufragio ideológico que ha pre- sidido la actividad de todas las secciones de la I.C. en los últimos pasados seis años. Por el contrario, podemos afirmar que la crisis ideológica y orgánica del P. C. de E. ha sido y es más profunda que la que atraviesan, con carácter ya crónico, las demás secciones del Komintern.

Crisis de organización; crisis de dirección; crisis ideológica y política; crisis de moralidad y hundimiento estrepitoso y total, dentro de un vacío sin límites, de lo más elemental de la delicadeza y honradez que deben ser normas en todo organismo proletario. La sección española de la I.C. ha sido y es la menos comunista de todas las que integran el organismo internacional que con tanto esfuerzo crearon los verdaderos comunistas del mundo entero.

(...) En el aspecto nacional, la Oposición Comunista Española luchará : por la reorganización del P.C. de E.; por el restablecimiento de la democracia comunista en el interior del partido ; por la reintegración al mismo de todos los camaradas excluidos por motivos de opinión; por la aplicación de una táctica sindical verdaderamente comunista; por liquidar el aventurismo, la irresponsabilidad, el despilfarro y la inmundicia; por restablecer la armonía entre todos los camaradas; por documentar, orientar y educarnos todos, sobre todos los aspectos político-sindical-económicos, basando el principio de dicha educación en la discusión necesaria y comunista de todos los problemas que se planteen al Partido, haciendo intervenir en las discusiones a todos los camaradas para que de la discusión nazcan las decisiones, impidiendo que una dirección sin noción clara de su responsabilidad tome resoluciones que pretende imponer e impone dictatorialmente.

Lucharemos contra la escisión de nuestra organización; defenderemos la unidad del Partido contra las exclusiones que los burócratas, sin contar con la base, pronuncien contra los mejores camaradas. Serenamente, sin asustarnos por amenazas y acusaciones de quienes jamás supieron ni quisieron hacer nada por la causa comunista en España, daremos siempre gestión de nuestros actos entre los camaradas comunistas verdaderos. Ellos nos juzgarán a todos.

La O.C.E. no es otro partido más. Es la fracción más pura y consciente unida para salvar nuestras organizaciones del caos a que ha sido conducida.

He ahí, en términos sintéticos, expuestos nuestros propósitos. Cuando nuestra obra esté terminada, nuestros fines logrados, COMUNISMO cesará su publicación y la Oposición Comunista Española no tendrá razón de existir". "Comunismo", nº 1.

15 de maig de 1931. Pags. 1-2.

- (10) Les tesis programàtiques de la nova Esquerra Comunista Espanyola es poden consultar a "Comunismo", nº 11, abril de 1932. Pàgs. 30-48; i al nº 19, desembre de 1932, Pàgs. 43-48. nº 13, juny 1932. Pàgs. 30-45;
- (11) "El Soviet", 12 de maig i 16 de juny de 1932 i NIN, Andreu : La etapa actual de la revolució y la táctica que se impone a "Comunismo", juliol de 1932. Pàgs. 24-29; Resolució sobre la situació y la actuació de la classe obrera, "Comunismo", desembre de 1932, Pàgs. 15-18; i NIN, A. : La situació política española y los comunistas, "Comunismo", març de 1933, Pàgs. 130-135.
- (12) "Boletín Interior de la Izquierda Comunista Española", nº2, 15 de juliol de 1933, publica un Informe sobre el cas Lacroix. Pàgs. 9-16. Lacroix, que s'havia enfrontat amb el Comitè Executiu de la I.C.E. publicà un "Boletín Interior de discusión del Comité Regional de Castilla la Nueva y el Comité Nacional de Jóvenes de la Izquierda Comunista Española" que responia a la seva tendència. D'aquest butlletí sortiren cinc números, des de Novembre de 1932 a març-abril de 1933.
- (13) El ~~primer~~ manifest constitutiu de la primera Aliança Obrera apareix publicat per primera vegada al periòdic "Adelante", el 10 de desembre de 1933.
- (14) L'actuació dels membres de l'Esquerra Comunista a l'Aliança Obrera es pot seguir a través de "La Batalla" i de "Zindicalismo", corresponents a aquests mesos.
- (15) Posteriorment també abandonaren l'Aliança Obrera la Unió de Rabassaires i la Unió Socialista de Catalunya.
- (16) "Comunismo", setembre de 1934, Pàgs. 54-55.
- (17) Els passos per la unificació s'inicien el mes de gener de 1935, "L'Hora", 27 d'abril de 1935. A través d'aquest setmanari i de "La Batalla", que reinia la seva publicació el 28 de juny de 1935, es pot anar seguint el procés unificador.
- (18) NIN, Andreu : El proletariado español ante la revolución. Pàg. 21.
- (19) Ibid. Ibid.
- (20) Ibid. Pàg. 24.
- (21) Ibid. Pàg. 23.
- (22) Proyecto de tesis sobre la cuestión de las nacionalidades. "Comunismo", nº 2, 15 juny de 1931, pàg. 30.

- (23) Ibid. Ibid.
- (24) LENIN, V.I. : Sobre el derecho de las naciones a la autodeterminación. En el vol I de les Obras escogidas en tres tomos.- Moscú, Ed. Progreso, 1970.- Pàgs. 615-669.
- (25) Proyecto de tesis sobre la cuestión de las nacionalidades. "Comunismo", nº2 15 juny de 1931. Pàg. 40.
- (26) Ibid. Ibid. La primera part d'aquest projecte, ha convertit en tesi, es pot consultar també a "El Soviet", nº3, del 29 d'octubre de 1931.
- (27) Veure, respectivament, les pàgines 14-19 i 20-23 d'aquest estudi.
- (28) Tesis sobre las nacionalidades. "Comunismo", nº 11, abril 1932. Pàgs. 39-44
- (29) Ibid. Pàg. 39.
- (30) Ibid. Pàg. 41.
- (31) Ibid. Pàg. 41.
- (32) Ibid. Ibid.
- (33) Ibid. Pàg. 42
- (34) LENIN, V.I. : Ob. Cit. Pàg. 646.
- (35) Tesis sobre las nacionalidades. "Comunismo", nº 11, abril 1932. Pàg. 42
- (36) Ibid. Pàg. 43.
- (37) Ibid. Ibid.
- (38) Ibid. Ibid.
- (39) Ibid. Ibid.
- (40) El proletariado y el problema de Cataluña, "El Soviet", nº 4, 12 de maig de 1932. Andreu Nin exposa aquest mateix criteri a La etapa actual de la revolución y la táctica que se impone, "Comunismo", nº 14, juliol 1932. Pàg. 26.
- (41) FERSEN, L. : La cuestión de Cataluña en las Cortes. Otra vez cruje la nave, ~~XXXXXXXXXX~~ "El Soviet", nº 7, 9 juny de 1932.
- (42) Editorial de "Comunismo", nº 12, maig 1932. Pàgs. 5-6.
- (43) FERSEN, L. : Una reacción inmunda, "El Soviet", nº 5, 26 maig 1932.
- (44) Ibid. Ibid. i a "Comunismo", nº 12, maig 1932, pàg. 4.

- (45) FERSEN, L. : Una reacció immunda i la qüestió de Catalunya en las Cortes. Otra vez cruje la nave, a "El Soviet" nº 5 i 7, corresponents, respectivament, al 26 de maig i 9 de juny de 1932.
- (46) "Comunismo", nº 12, maig de 1932, Pàg. 4.
- (47) La minoría catalana en las Constituyentes ha fenecido, "El Soviet", nº 8, 16 juny de 1932.
- (48) El problema de Cataluña queda en pié, "El Soviet", nº 9, 23 juny de 1932. En el redactat final de la qüestió idiomàtica, l'Estatut posava en un pla d'igualtat el català i el castellà i obligava que totes les disposicions oficials fossin publicades en els dos idiomes, Cf. a SARRIÀ, Joan de : L'experiència de l'Estatut d'Autonomia del 1932.- Mèxic, Club del llibre català, 1972. Pàg. 10.
- (49) L'únic estudi existent fins ara sobre la Llei de Contractes de Conteú i llurs implicacions polítiques és de el de DALCELLS, Albert : El problema agrari a Catalunya, 1890-1936. La qüestió rabassaire.- Barcelona, Ed. Nova Terra, 1968.
- (50) "Comunismo", nº 36, juliol de 1934, Pàgs. 243-245.
- (51) Ibid. Pàgs. 243-244.
- (52) Ibid. Pàgs. 244.
- (53) "Comunismo", nº 37, agost de 1934. Pàgs. 2-3.
- (54) Sobre el fracàs parcial de la vaga general del 13 de març es pot consultar "La Batalla" del 17 de març i del 21 de juny de 1934.
- (55) En relació a la campanya Propagandística d'Aliança Obrera veure "Sindicalismo" del 7 de març i 9 de maig de 1934, i "La Batalla" de l'1, 5 i 26 de maig, 9 de juny i 20 de juliol de 1934.
- (56) "Sindicalismo", 27 de juny de 1934. Per la Primera Conferència Regional de l'Aliança Obrera de Catalunya es pot consultar també "La Batalla" del 21 de juny de 1934.
- (57) Ibid. Ibid. La resolució final deia : "Si el Gobierno contrarrevolucionario de Madrid ataca a Cataluña, y aquí con ese motivo se proclama la República Catalana, la Alianza Obrera apoyará el movimiento, procurando tomar la dirección con objeto de conducirlo hacia el triunfo de la República Socialista Federal".
- (58) NIN, Andreu : El marxismo y los movimientos nacionalistas, "Leviatán", nº 5, setembre de 1934, Pàgs. 39-47. Un mes abans havia escrit : La cuestión de las

nacionalidades y el movimiento obrero revolucionario. Antecedentes de la teoría proletaria, "Comunismo", nº 37, agost de 1934, Pàgs. 22-26.

(59) NIN, Andreu : El comunismo y los movimientos nacionalistas, Pàg. 47.

(60) La diversa caracterització social dels dos fenòmens insurreccionals va motivar, costàntment als fets, la publicació d'un considerable nombre d'obres. Entre d'altres destaquem : MOLINS I FABREGA, Narcís : U.H.P. La Revolució Proletària d'Astúries.- Barcelona, Ed. Atena, 1935 i GROSSI, M. : La insurrección de Asturias. Quince días de revolución socialista.- Barcelona, Ed. "La Batalla", 1935, són dues interpretacions comunistes, des de la posició de l'Esquerra Comunista i del Bloc Obrer i Camperol, respectivament. El B.O.C. manifestà també llur postura en dos fullets : La insurrecció d'octubre a Catalunya i Lliçons de la insurrecció d'octubre. Resolució del Comité Central del Bloc Obrer i Camperol. Una interpretació anarquista de la revolució asturiana la ofereix SOLANO PALACIO : La revolución de octubre. Quince días de comunismo libertario en Asturias.- Barcelona, Ed. "El luchador", 1936 (3a ed.). Entre les nombroses obres que aparegueren sobre la insurrecció a Catalunya són d'interés les de COSTA I DEU - SABATER : La nit del 6 d'octubre a Barcelona? des d'una posició conservadora. Una interpretació bloquista la presenta ESTIVILL, A. : El 6 d'octubre. L'ensulsiada dels jacobins.- Barcelona, Ed. L'Hora, 1935; la postura de l'Esquerra Republicana queda reflexada en les obres de FOIX, P. : Barcelona, 6 d'octubre.- Barcelona, Ed. Cooperativa Popular, 1935 i de MIRAVITLLES, J. : Crítica del 6 d'octubre.- Barcelona, Publicacions Acer, 1936.

(61) Entre els nombrosos articles de l'Esquerra Comunista que ataquen el Bloc Obrer i Camperol es poden consultar dos articles de NIN, Andreu : ¿A dónde va el Bloque Obrero y Campesino?, "Comunismo", setembre de 1931, pàgs. 20-31 i Los comunistas y el momento presente. A propósito de unas declaraciones de Maurín, "El Soviet", nº 2, 22 d'octubre de 1931. Per part del Bloc Obrer i Camperol es poden consultar una sèrie de tres articles publicats per ARQUER, Jordi sota el títol : Contra los epígonos de Trotski, sembradores de falsedades, "La Batalla", dels dies 9, 16 i 23 de juliol de 1931. També en el número corresponent al 17 de setembre de 1931.

(62) Trotski fou dels iniciadors en atacar el BOC i en denunciar la política del grup de Maurín. Entre els articles que va publicar es poden consultar : Acerca de la plataforma del Bloque Obrero y Campesino de Cataluña, "Comunismo", nº 3, agost 1931, pàgs. 9-12; Cartas de Trotsky sobre el Bloque Obrero y Campesino y su jefe Maurín, "Comunismo", nº 4, setembre de 1931, pàgs. 10-13.

- (63) "La Batalla", 4 de juliol de 1931.
- (64) Ibid. Ibid.
- (65) Ibid. Ibid.
- (66) NIN, Andreu : A propósito de la cuestión nacional, "Comunismo", nº 3, agost de 1931, pàg. 18.
- (67) NIN, A. : ¿A dónde va el Bloque Obrero y Campesino?, "Comunismo", nº 4, setembre de 1931, Pàgs. 20-31.
- (68) Proyecto de tesis sobre la cuestión de las nacionalidades, "Comunismo", nº 2, 15 de juny de 1931. Pàg. 40.
- (69) MAURIN, Joaquín : La Revolución española. De la monarquía absoluta a la Revolución Socialista, Madrid, Cénit, 1932, Pàg. 225; i també a l'obra Revolución y contrarrevolución en España, París, Ruedo Ibérico, 1966, pàg. 182.
- (70) Projecte de tesi sobre la qüestió nacional. La "Federació Comunista Catalano-Balear" davant el problema de les nacionalitats ibèriques, Barcelona, Tallers Gràfics Armengol, març 1932. 16 pàgs. s.n.
- (71) Ibid. Pàg. 14
- (72) Ibid. Pàg. 15
- (73) "Comunismo", nº 4, 1 setembre de 1931, Pàgs. 2-3.
- (74) Tesis sobre las nacionalidades, "Comunismo", nº 11, abril de 1932. Pàgs. 39-44.
- (75) Ibid. Pàg. 42.

L'Exposició Internacional de Barcelona (1914-1929): un model de política urbana.

I. de SOLÀ-MORALES

1. Sobre les intencions d'aquest estudi.

Les notes que segueixen no son res més que el guió d'un treball en curs sobre el significat que l'Exposició Internacional de 1929 a Barcelona i la seva preparació tenen en el creixement real de la ciutat. El seu caràcter inconclús es manifesta d'antuvi en l'informació de base la qual no estant encara elaborada per igual en tots els aspectes significatius es resumeix aquí a les dades imprescindibles. D'altre banda, les hipòtesis d'interpretació son mes definides en alguns aspectes que no en d'altres i, en qualsevol cas, no passen d'esser propostes que, precisament, interessa contrastar. (1)

L'estudi del creixement urbà de Barcelona entre 1914-1929 es evidentment inseparable del creixement en aquella "regió econòmica" que Pierre Vilar identificaba en els seus treballs del any 30.(2). La manca, però, d'estudis tant sectorials com globals d'història econòmica d'aquest període dificulta el desenvolupament d'un treball que voldria -en la mida del possible- fer atenció principal sols als aspectes físics y territorials d'aquest creixement, a la seva dimensió urbana.

Malgrat esser questions en últim terme inseparables aquest treball voldria estudiar el creixement i les transformacions de la ciutat de Barcelona que es produeixen precisament en connexió amb aquell creixement econòmic, amb la convicció, però, de que la relació entre uns i altres no es la de causa i efecte sino mes aviat la d'una circularitat, en la mutua interdependencia.

Cal dir també, per concretar una mica més les intencions d'aquest treball que, al centrar-lo sobre l'Exposició Internacional que acaba celebrant-se a Montjuic el 1929, parteix de la hipòtesi que aquest aconteixement, la seva gestió i els altres fets que s'hi relacionan directament son una peça principalíssima en la

política urbana desplegada per Barcelona en aquest període per les classes dominants tant desde el sector públic com desde l'iniciativa privada.

2. Tres etapes del creixement de Barcelona.

Per tal d'assenyalar algunes dades i notes significatives que porten a l'Exposició de 1929 voldríem previamente establir una hipòtesi sobre el moment en el que això es produeix en la història moderna del creixement de la ciutat de Barcelona.

a). Quan el recinte amurallar es incapaç d'allotjar l'activitat de Barcelona el primer "salt" que es presenta es el de la creació de l'Eixample. Ara bé, una vegada aprovat el projecte d'en Cerdà la política de creixement que realment aquest plà ordena no s'acompleix, en extensió, sino molt parcialment, d'una manera més densa a la prevista i sense plantejar-se en relació a la totalitat de la urbs barcelonina, sino com una important extensió que ordena sobretot la residència i en la que els asentaments industrials i els eixos de comunicacions (ferrocarrils) segueixen processos en certa forma autònoms a les previsions del plà. (3).

b). El tema de la REFORMA cladría entendre'l desde l'última dècada del XIX, com l'operació urbanística de reequilibri entre la ciutat vella - intramuralles - i la ciutat nova (eixample, zones industrials). El projecte de reforma de Baixeres i les operacions de redistribució de les funcions urbanes en un i altre sector de la ciutat formen part d'una idea d'utilització de la ciutat existent en la que "eixample" i "casc antic" son peces interconexes amb pesos específics fonamentals.

c). Amb la progressiva hegemonia política -i de bon començament en l'administració provincial i local- del que podem dir-ne catalanisme polític (grosso modo: la Lliga) es formula una nova idea de ciu-

tat adequada al fort creixement industrial i econòmic del Principat en el qual Barcelona asumeix un paper d'indiscutible capitalitat.

El projecte d'una GRAN BARCELONA es planteja especialment més enllà de l'antic nucli barceloní (casc antic) i del seu eixample (malla Cerdà). L'ocupació de tot el pla de Barcelona, la coordinació dels municipis existents i la seva agregació a la gran ciutat (Jauessely); la definició metropolitana de Barcelona en relació al territori de tot el Principat ("Regional Planig"); en fi, la redistribució de funcions urbanes i la definició d'un nou centre són aspectes bàsics d'una idea de ciutat per la que treballen les classes dominants segurament desde començaments del segle i molt clarament a partir de 1914.

Es en el marc d'aquesta proposta de "Gran Barcelona" en la que ~~una~~ volem estudiar el paper que hi té l'iniciativa de l'Exposició Universal com a instrument principal de política urbana al servei de la seva consecució i com a plataforma per a plantejar tant el model físic com ~~la~~ ideològic que l'han de fer possible.

3. L'Exposició i les seves vicissituds.

a). Pel que sembla, i malgrat que la valoració positiva de la Primera Exposició Universal de Barcelona al 1888 no sigui massa clara, ja hi han iniciatives per preparar-ne una segona. Coneixem, en concret, el projecte d'emplaçament que es proposa cap a 1896 en els jardins o "Gran Bosque" previst en el pla Cerdà en el límit orientar de la ciutat, a les voreres del Besòs.

b). Més significativa, però, es la postura dels Candidats de la Lliga desde les eleccions municipals de 1901 en las que anaven a obtenir la seva primera victòria política. En el programa dels regidors s'inclou ja l'idea de l'Exposició. Puig i Cadafalch defineix molt clarament la connexió entre l'iniciativa de l'Exposició i la

configuració de la Gran Barcelona, capital metropolitana, "París del Mitjdia". Precisament aquí la crítica de l'eixample Cerdà va més enllà tant del que hi podia haver de discrepància en la concepció tècnica del traçat com del ressentiment per la forma de gestió centralista denunciada pels sectors regionalistes plantejant una idea més ambiciosa i global de "gran ciutat".

c). Cal considerar també, pel que fa a la futura localització, el tema de la muntanya i el castell de Montjuic i el seu valor simbòlic com a resta de les dues fortaleses que durant dos segles havien representat el control militar i el poder central sobre la ciutat. Montjuic, engrandit i modernitzat per Felip V, no significava coses massa diferents de les que representava la Ciutadella, reconquerida per la ciutat en el moment d'eufòria progressista de 1868.

Deixant ara de banda el que espacialment comportava la superació d'aquest limit occidental, cal veure tot el procés d'apropiació successiva -construcció de jardins, discussió sobre les línies polèmiques amb el ram de guerra, gestions per la cesió del castell a la ciutat, ubicació de l'Exposició- com un objectiu amb una profunda càrrega simbòlica dins d'una imatge expansiva i autònoma de la ciutat.

d). Per un acord del 30 d'Abril de 1914 l'Ajuntament de Barcelona aconseguí una llei especial per realitzar expropiacions i obres destinades a una Exposició Internacional d'Indústries Elèctriques. Hi han les gestions amb els organismes internacionals que relamenten les Exposicions i tot seguit el Comité Directiu defineix en un dels seus primers informes l'elecció de Montjuic com a emplaçament de la futura exposició, enfront d'altres alternatives possibles.

Tot i que els treballs d'acondicionament comencen al cap de poc temps la guerra europea constitueix un entrebanc que fa ajornar sine die la data inicialment fixada. De fet Barcelona repren una activitat en matèria d'exposicions ja a partir del 1914. Desde aquest any fins

el 1919 es realitzen unes fires, promulgades pel Fomento del Trabajo Nacional i amb col·laboració de l'Ajuntament, la Diputació i la Mancomunitat.

Desde 1920 comença la "Feria Oficial de Muestras de Barcelona" que es situa aquest any i els dos següents (1921-1922) a l'actual Salón Víctor Pradera, al Palau de Belles Arts aleshores existent i en el Parc de la Ciutadella. (5)

Al 1923 es celebra la quarta exposició que té ja caràcter internacional i que s'instala per primera vegada en els recents palaus inaugurats a Montjuïc per a la Fira d'Indústries Elèctriques que també s'hi celebra allí.

e). Estem ja a les portes de l'Exposició Internacional i així ho veuen polítics i cronistes quan el canvi polític que significava el Directori de Primo de Rivera sembla interrompre aquesta marxa del tot decidida. De fet, però, ¿quines són les conseqüències?. Potser un retràs i algunes qüestions de detall, però, el que cal plantejar es si l'Exposició Internacional del 29, en línies generals, en les seves pretensions i conseqüències, en els seus agents públics i privats, no es gairebé la mateixa que havia iniciat l'Ajuntament de Barcelona el 1914.

4. L'Exposició i la forma urbana de la Gran Barcelona.

El fet de l'Exposició a Montjuïc comporta una sèrie d'opcions que poden donar una determinada forma del creixement de la ciutat enfront d'altres possibilitats apuntades en idees i projectes que no tenen una viabilitat real.

Desde el punt de vista de la forma de la ciutat i de la nova estructuració dels seus elements definidors veiem quines conseqüències té el fet de la Exposició a Montjuïc.

a). Al deixar de banda la possibilitat de la plaça de les Glòries

Es trenca definitivament amb el que en el projecte de Cerdà hi havia de configuració del centre de la futura ciutat en aquell indret. Per aquesta elecció es fonamental -ultra una serie de factors positius a favor de Montjuic- el fré que significaba l'existència dels encreuaments ferroviaris i les estacions del Nord i França immediatament al costat. Al nostre judici també reforçaba aquesta barrera física l'existència de zones fortament industrialitzades a l'est de la plaça de les Glories i la trituració de la propietat amb un us residencial i industrial definit. Els treballs de remodelació i reacondicionament del sector semblen dificultats molt més fortes que la simple propietat, pràcticament rústega, de la muntanya de Montjuic.

b). L'ubicació a Montjuic va unida a la creació del parc. Ja hem parlat de l'aspecte simbòlic de la recuperació de la muntanya per la ciutat. Cal ara veure que fer de Montjuic un parc, -que es el camí que es proposa a l'Administració central per lograr llum verda al projecte primer del parc i després de la situació en aquest de les edificacions efímeres per a l'Exposició-, va lligat al projecte de dotació de parcs a la gran ciutat. Del 1920 coneixem una proposta del sistema de parcs per la ciutat formant una corona que desde Montjuic passant per Pedralbes, Turó Park, San Gervasi, va fins a Horta i Poble Nou. Montjuic es una de les peces principals i d'altra banda no cal oblidar la difusió que almenys desde 1912 tenen les idees de la ciutat jardí i de les dotacions de "naturalesa verda" a la ciutat. El tema del parc de Montjuic conecta per tant amb una idea precisa de dotació a l'escala de la gran ciutat d'un element higiènic entés també com a dotació d'esbarjo i lleure.

c). Amb l'Exposició a Montjuic es produeixen un nombre gran de inversió en obres i serveis de caràcter públic. El transport urbà potenciant el sector oest de la ciutat amb la prolongació del "metro Transversal" fins a Sants i Hospitalet es una de les obres fonamentals. També el reforçament de les línees de tranvies i d'autobusos. Cal però remarcar les obres que, no lligades directament amb Montjuic, revelan la creació d'un sistema de serveis urbans a una nova escala territorial: pavimentacions, enllumanats, clavegueres i remodelació de places i avingudes que de fet es realitzen i s'acceleren

amb motiu de l'Exposició.

Fins i tot es en bona part per causa de l'Exposició i de les obres "públiques" que porta aparellades que en aquests anys, anteriors al 1929, es realitzen les primeres operacions massives de vivenda popular d'iniciativa oficial en els grups de cases barates per absorbir, en part, el barraquisme ja existent.

d). D'aquesta manera Montjuic i la plaça d'Espanya -i ja no la plaça de les Glories Catalanes!- esdevenen centre físic entre una ciutat definida a l'est per eixample, al sud-est per la ciutat antiga i el port, però que cap a l'oest té obertes noves zones d'expansió que no son una pura hipòtesi sino que s'estan concretant en aquella mateixos anys. El port i el port franc com a nova zona industrial, l'aeroport del Prat, la zona industrial en expansió al baix Llobregat, les zones de residència jardí a les Corts i Pedralbes i la residència intensiva a l'esquerra de l'eixample giren totes elles a l'entorn del "nou centre actiu" definit per el punt geomètric de la plaça d'Espanya. (6).

5. Un model de creixement de la ciutat capitalista: La Exposició com a pretexte.

La tesi que volem concloure al estudiar el fet de la Exposició del 1929 es que aquest aconteixement de tipus comercial es en bona part "un pretexte" que posa en funcionament una determinada política d'expansió de la ciutat.

a). El fet de l'Exposició funciona com un "plà estratègic" enfront del que se n'han dit "plans finalistes". Efectivament l'Exposició no fa altre cosa que "capitalitzar" una diversitat d'operacions que l'iniciativa privada ja desenvolupa sobre el territori. El que interessa es, a partir d'una definició general de la idea de ciutat cap a la que es vol anar -"la Gran Barcelona"- articular les iniciatives disperses. Aixó s'aconsegueix amb l'intervenció puntual del sector

públic en una serie de "punts singulars" en els que s'hi aboquen les inversions que han de tenir el caràcter indicatiu i coordinador. (7).

Aquest mecanisme, amb una dosi gran d'imprecisió, però també amb la movilitat que li dona la manca de compromisos massa fermes en un pla tancat, accelera els processos parcials i es fixa un termini que es precisament la data de l'Exposició com a limit temporal. Aquesta fixació en el temps es el que accelera el ritme de certs processos i dona la típica forma de creixement "a salts".

Cal remarcar l'estreta interdependència que en un model de creixement com aquest té el sector públic del privat i com en la seva funció coordinadora tenen un pes privilegiat certs sectors de l'indústria i dels serveis, interessats per les possibilitats que aquest creixement els hi ofereix.

b). ¿Quins elements urbans hi han en una Exposició Universal que la facin capaç d'estructurar, amb un termini fixat, tota una política de creixement urbà?

La nostra hipòtesi es que -malgrat el seu relatiu valor comercial- l'Exposició es d'alguna manera la simulació- per un cert ^{període} ~~espai~~ de temps- del que avui en diem un C.B.O. o un "Centre Direccional". Efectivament, a l'entorn de l'Exposició la densitat d'intercanvis humans, d'informació, de materials i manufactures que cal preveure no son massa diferents que els que amb caràcter estable cal pensar per els Centre Direccionals.

Aquest es el seu poder a la vegada d'incidir molt globalment en el conjunt de la ciutat i també de prefigurar la possibilitat -l'endemà de l'Exposició- d'una utilització estable dels serveis, dotació i estructura urbana com a nou centre de la ciutat.

Tant per l'escala de la seva intervenció -que s'exten a la totalitat de la ciutat- com pel seu caràcter de centre simulat, efímer i per tant possible "motlle" d'un centre estable, el fet de l'Exposició es constitueix en operació preeminent d'estructuració de la ciutat. (8).

- (1) Assenyalem que en l'intenció d'aquest treball hi hauria també l'hipòtesi més general de creure que la definició de Barcelona que es produirà cap al 1929 es la que la ciutat ha de tenir fins a "l'era de l'automòvil" (anys 60).
- (2) Vid. Vilar "La vie industrielle dans la région de Barcelonne". Annales de geographie XXXVIII. París 1929 i també "Interpretació geogràfica de Barcelona" Trad. catalana al Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya nº. 498.
- ~~La definició de Barcelona que es produirà cap al 1929 es la que la ciutat ha de tenir fins a "l'era de l'automòvil" (anys 60).~~
~~La definició de Barcelona que es produirà cap al 1929 es la que la ciutat ha de tenir fins a "l'era de l'automòvil" (anys 60).~~
~~La definició de Barcelona que es produirà cap al 1929 es la que la ciutat ha de tenir fins a "l'era de l'automòvil" (anys 60).~~
~~La definició de Barcelona que es produirà cap al 1929 es la que la ciutat ha de tenir fins a "l'era de l'automòvil" (anys 60).~~
~~La definició de Barcelona que es produirà cap al 1929 es la que la ciutat ha de tenir fins a "l'era de l'automòvil" (anys 60).~~
- (3) Caldria aquí entrar en la discussió de fins a quin punt en la proposta de Cerdà hi ha una idea alternativa de ciutat o un simple "eixample" -en el sentit literal- de la ciutat existent i dels elements que caracteritzarien aquesta continuïtat o discontinuïtat. Per una ressenya exhaustiva d'aquesta polèmica vegis "Cerdà després de Cerdà". F.R. Cuadernos de Arquitectura nº. 100, número monogràfic dedicat a Cerdà.
- (5) Vegis com enten Cambó el significat de l'Exposició en el text que publica el primer número del Diario de la Feria: "La fira de Mostres es l'únic esforç col·lectiu que s'hagi fet després de la guerra en defensa de la nostra producció. El govern espanyol no ha fet res, absolutament res, per defensar la nostra producció. En canvi ha fet, està fent, tot lo possible per dificultar l'expansió dels nostres productes... Avui encara som a temps a conservar alguns dels mercats que la guerra ens va obrir o ens va enxampar". (Diario de la Feria nº. 1 pag. 1. "La defensa de la nostra producció". 1920).
- (6) Un dels tècnics més importants en la definició de l'operació de la Exposició es, sen dubte, l'arquitecte Nicolau M^e. Rubió i Tudurí.

Vegau entre altres els seus treballs: "La plaça d'Espanya centre actiu de Barcelona" que creiem defineix amb la màxima claretat el que aquí intentem exposar. La connexió d'aquestes idees amb les exposades per ell mateix sobre els parcs urbans i la ciutat jardí per una banda i el creixement de la gran Barcelona precisament al Pavelló de la Ciutat a l'Exposició i amb connexió amb el planejament regional constitueixen una bona mostra del discurs global sobre l'estratègia de planejament amb la que es mou el capitalisme a Barcelona en aquest període.

- (7) Seria molt útil una comparació metodològica entre aquesta forma de planejament estratègic de l'Exposició i el tipus de planejament físic proposat pel "plà Macià". Al nostre judici, clarament, en el plà "socialdemòcrata" del G.A.T.C.P.A.C. ultra la seva despreocupació per la gestió hi ha la rigidesa típica de tot "plà finalista".
- (8) Al relacionar el creixement econòmic amb la seva vessant de creixement urbà obtenim, no ja una simple constatació d'un canvi dimensional sino també l'introducció d'una component temporal, bàsica per comprendre els mecanismes expansionistes de la moderna ciutat capitalista.

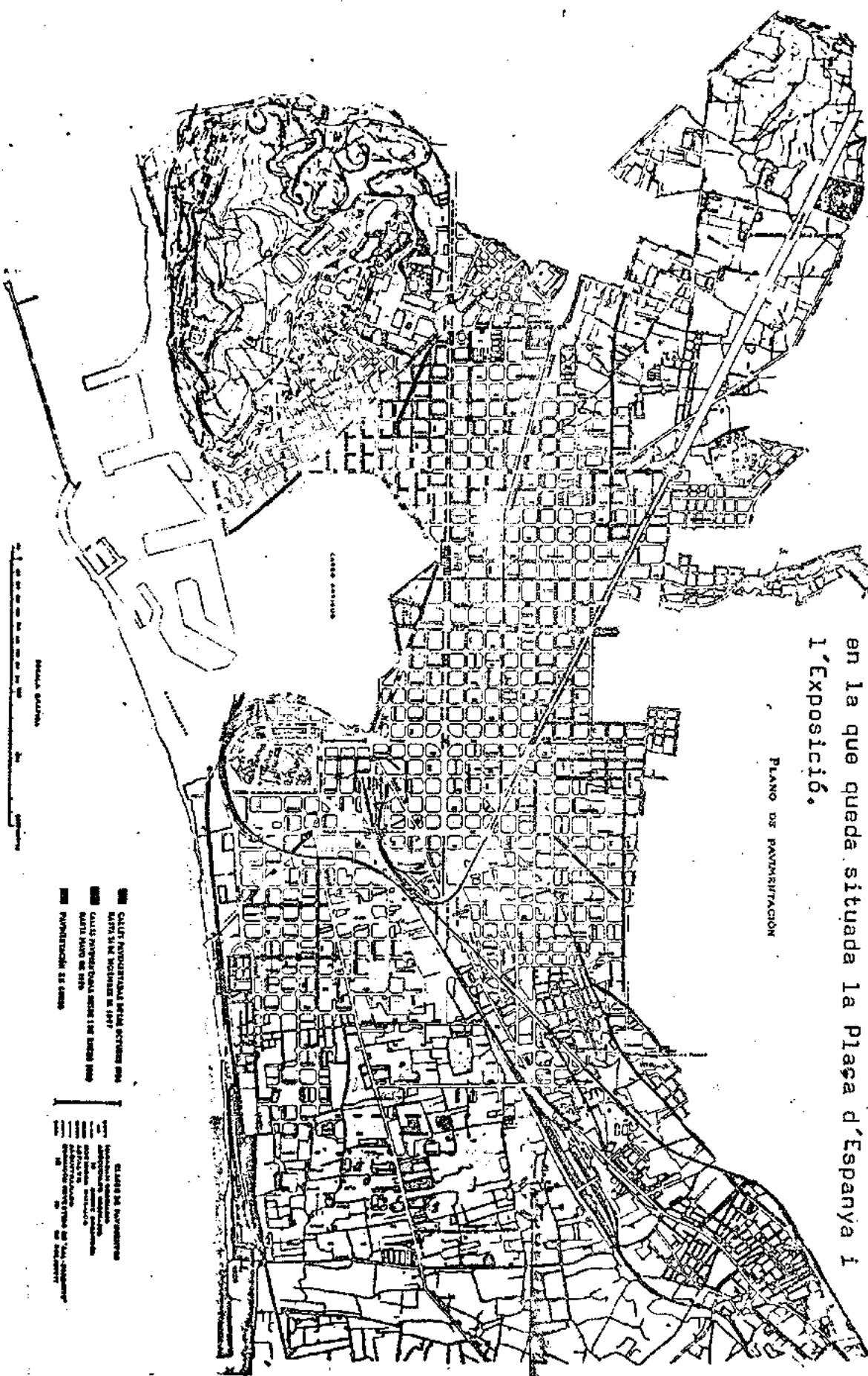
AYUNTAMIENTO DE BARCELONA

Planos de la Zona de Exposición
Elaborados en 1928

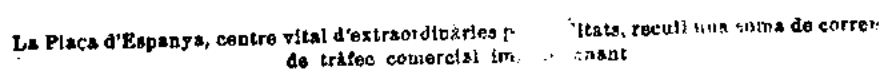
Aquest plànol de previsiones de pavimentació al 1928 permet veure les zones edificades, les simplement urbanitzades i la situació ja només teòricament perifèrica en la que queda situada la Plaça d'Espanya i l'Exposició.

PLANO DE PAVIMENTACIÓN

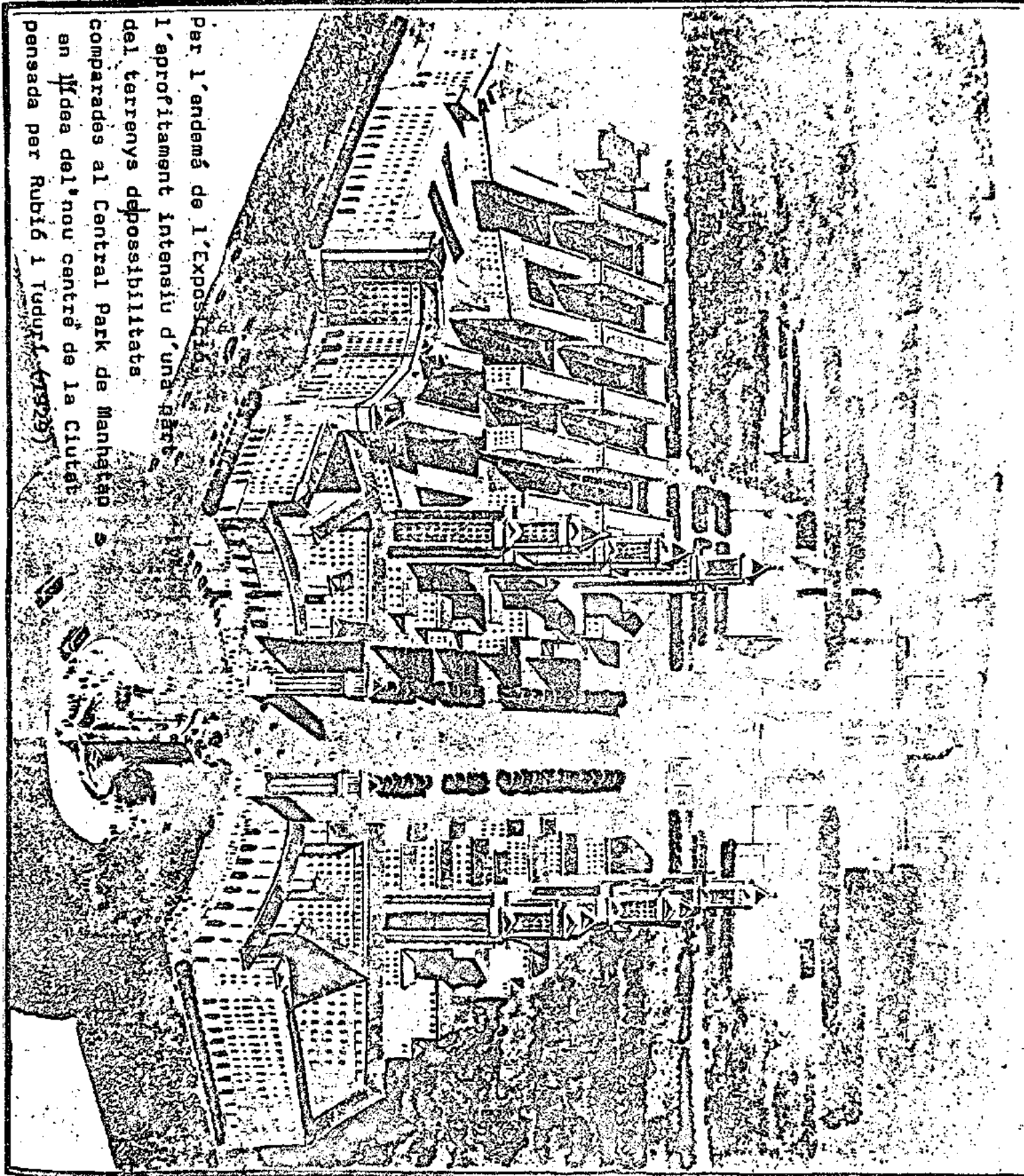
● CALLE PAVIMENTADA DESDE OCTUBRE DE 1928
■ CALLE SIN PAVIMENTAR EN 1928
■ CALLE PAVIMENTADA DESDE 1928 HASTA 1929
■ CALLE SIN PAVIMENTAR EN 1929
■ PAVIMENTACIÓN EN OBRAS

CLASIFICACIÓN DE PAVIMENTOS
1. Pavimento de adoquines
2. Pavimento de baldosa
3. Pavimento de cemento
4. Pavimento de grava
5. Pavimento de tierra
6. Pavimento de asfalto
7. Pavimento de hormigón
8. Pavimento de otros materiales

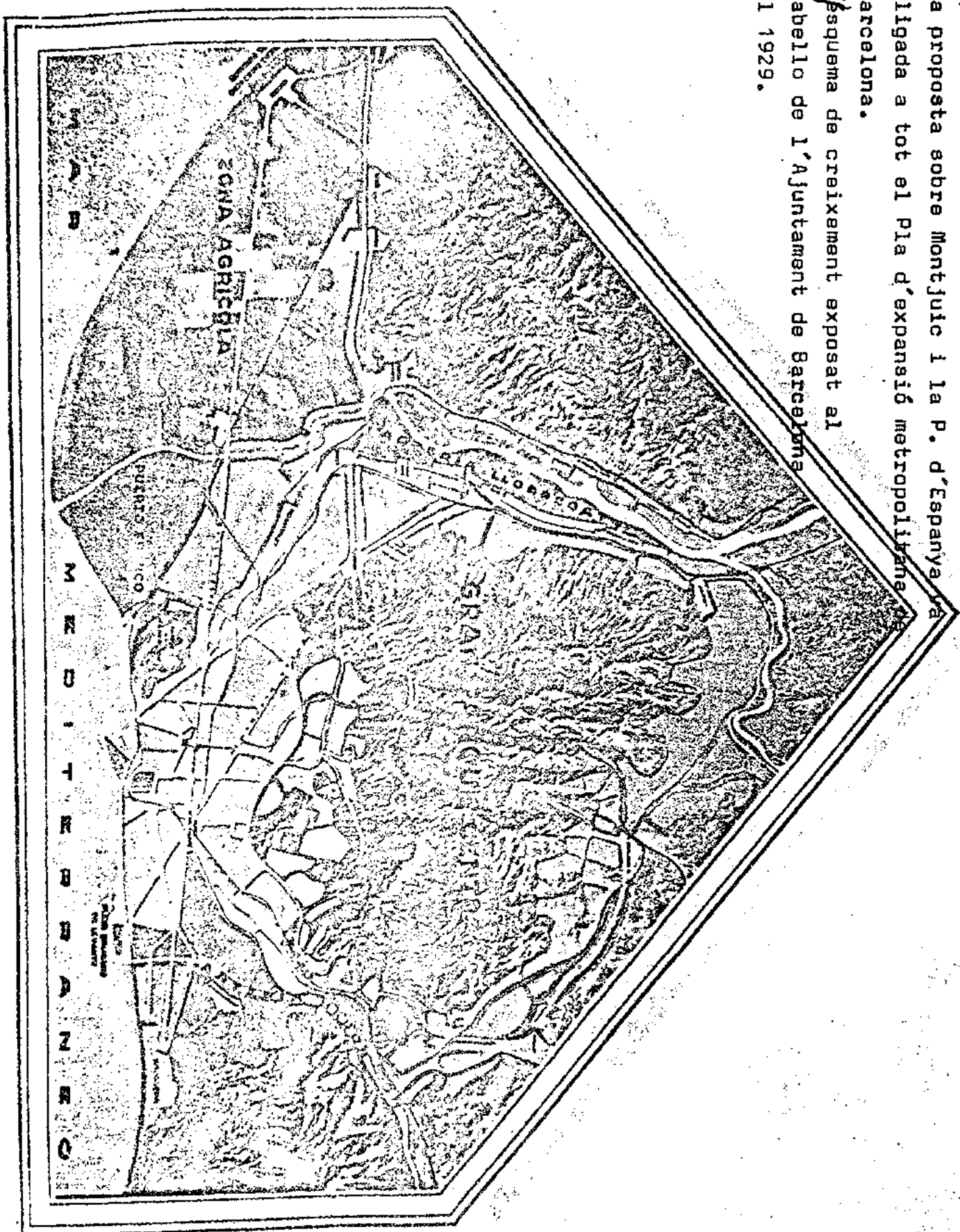
La valoració del possible "Eix de Direccional" a la Plaça d'Espanya i de l'expansió cap a ponent en la proposta de Rubió i Tudurí 1929.

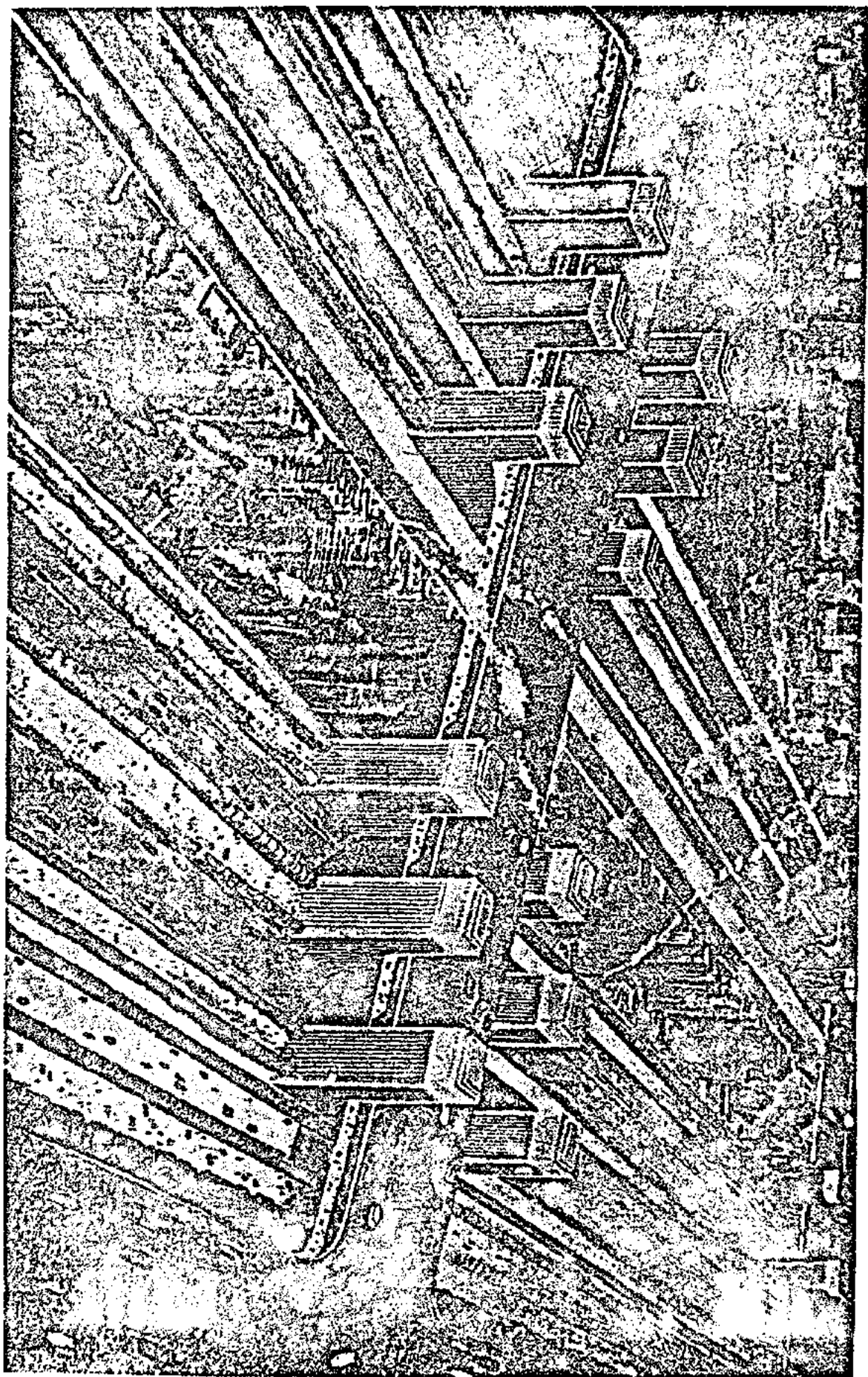
Per l'endama de l'Exposició,
l'aprofitament intensiu d'una part
del terrenys depositabilitats
comparades al Central Park de Manhattan
en l'idea del nou centre de la ciutat
pensada per Rubió i Tudurí (1929)

La proposta sobre Montjuïc i la P. d'Espanya va
 il·ligada a tot el Pla d'expansió metropolitana de
 Barcelona.

L'esquema de creixement exposat al
 pabelló de l'Ajuntament de Barcelona
 al 1929.

Aquesta visió de la zona industrial sobre el Llobregat no cal dir que surt de les mateixes mans que proposen les imatges anteriors. (1929)

LA Lliga REGIONALISTA I LA VAGA GENERAL DE BARCELONA DEL 1902

(Aproximació al paper polític de la Lliga com organització
que defensa els interessos de la burgesia catalana)

Borja de Riquer i Permanyer

INTRODUCCIÓ

S'ha parlat molt, i moltes vegades sense entrar a fons en la qüestió, sobre les repercussions polítiques de la crisi del 1898 a Catalunya. No hi ha dubte que la vida política de Catalunya canvià notablement al començament del segle XX i que les causes s'han de cercar en molt factors. Un ~~començament~~ és la crisi del règim de la Restauració com estat eficaç i representatiu de tots els sectors de les classes dominants. També s'han trobat motivacions ideològiques més o menys relacionades amb l'impacte de la pèrdua de les colònies. Però potser el que no s'ha parlat gaire es de les repercussions econòmiques i de les seves relacions amb diversos problemes polítics. A final del segle XIX es produeix una crisi econòmica provocada per la pèrdua de les colònies que, malgrat ser molt cointural (parlarem més de recessió que de crisi), té un impacte extremadament gran. Aquesta crisi afecta sobretot al sector industrial més fort i amb més tradició: la indústria cotonera catalana. L'afecta d'una manera parcial, en les seves exportacions. Però, el moment, la cointura política, farà que aquesta recessió, una de les moltes que patirà la indústria cotonera, sigui un catalitzador polític i faci que un important sector dels industrials cotoners de Catalunya es posi a fer política.

Haurà una veritable presa de consciència per part d'amplis sectors burgesos de Catalunya. Els problemes econòmics no'ls podran separar dels polítics, els polítics dels socials; el proteccionisme serà insuficient. Hi hauran molts problemes que l'estat centralista de la Restauració no soluciona per omisió i ~~adur~~ per acció. Serà un procés complex, contradictori, on la burgesia catalana cercarà un instrument polític que dongui resposta i solució factible als problemes que té plantejats. Jugaran diverses cartes polítiques, unes més dins del sistema altres més fora, però finalment hi haurà una opció que donarà satisfacció a molt elements de les classes dominants de Catalunya: serà la Lliga Regionalista.

En aquest breu article, resum d'una part de la tesi doctoral que estic a punt de llogir, exposo sense gaire ordre aspectes d'aquest procés de presa de consciència política de la burgesia catalana.

* CRISI COTONERA, CRISI POLITICA I PRESA DE CONSCIENCIA DE LA BURGUESIA.

La pèrdua de les colònies l'any 1898 significarà un cop fort per les exportacions de la indústria cotonera catalana i posarà de relleu els problemes polítics i econòmics que tonia l'estat espanyol per representar els interessos de la burgesia industrial catalana. L'any 1902 serà el punt més baix de la recessió econòmica que afectarà a tots els sectors industrials però que al textil cotoner, el més important de Catalunya, tindrà unes característiques molt greus. Les exportacions totals de teixits de cotó passaran de 11.706 tn. el 1897 a no més 4.188 el 1902; el mercat antillà passarà de significar el comprador del 95 % de les exportacions el 97 a ser no més del 55 % l'any 1902. (1).

Si bé es cert que les exportacions no significaven una part fonamental de la producció total, el que no hi ha dubte es que aquestes havien augmentat considerablement desde l'aplicació de l'arancel antillà del 1892. Així les exportacions que l'any 1890 significaven el 11'8 % de la producció van pujar fins el 18'3 i el 17'2 els anys 96 i 97, per després baixar fins el 5'8 % el 1902. (2).

També es cert que la producció total d'aquest període no baixà considerablement i es mantingué amb petites oscil·lacions entre les 60.000 i 70.000 tn., però en canvi els costos experimentaren una pujada tal que segons Graell no més el preu de la matèria primera ^(l'any 1904) "ha triplicado de lo que era hace 4 ó 5 años, y aproximadamente duplicado de lo que era hace año y medio" (3).

D'aquesta manera trovem que la indústria cotonera catalana en una crisi ocintural a la que han contribuït la pèrdua del principal mercat exterior i l'augment notable del preu de les matèries primeres. Però a tot això s'ha d'afegir el panorama poc clar que s'oferia a aquest sector donada la poca capacitat de consum del mercat interior.

Desde l'any 1898 els fabricants catalans desde les seves corporacions (Foment, Càmera, Lliga de defensa, Gremis, etc.) adreçaren missatges, demandes i quèixes al govern de Madrid exposant la situació crítica de l'economia catalana. El Foment i l'Institut Agrícola Sant Isidre ja havien enviat delegacions a les negociacions del tractat de París. Després, les corporacions industrials de Catalunya demanaren al govern compensacions per les pèrdues dels mercats d'exportació en forma d'exencions fiscals, d'ajut per l'importació de maquinària, d'una ampliació del proteccionisme, etc. ~~Homés repelan bones paraules dels administradors de l'estat.~~

Serà aquesta situació d'impotència para ~~man~~ aconseguir aquestes demandes

el que començarà a donar cos a tot un moviment dels elements més representatius de la indústria catalana. Se començarà a dir que el que passa es un problema polític, que no hi ha prou amb el simple proteccionisme, que són els polítics de Madrid, els mateixos que han portat al desastre colonial, els que ara se negen a les demandes dels industrials catalans. Així, sense posar en qüestió el funcionament del sistema polític de la Restauració, sino als homes que el controlen, se dubte de la seva capacitat, eficàcia, honradesa i de la seva representativitat social. Importants sectors de les classes dominants de Catalunya aniran prenent consciència de la necessitat d'intervenir-hi políticament sobre l'estat per tal de que aquest els hi solucioni els seus problemes, representi els seus interessos.

Serà el polaviejisme, aquest aigualit regeneracionisme, la primera opció política que jugaran importants representants de la burgesia catalana. El polaviejisme, que sols va tenir una força real a Catalunya, representava l'aliança dels industrials catalans que militaven en els partits dinàstics però mantenia una actitud "crítica" (Sallarés i Plà, Rius i Torres, etc) amb importants representants de la burgesia industrial de Barcelona. El seu programa polític, centrat en la moralització pública, en la lluita contra la corrupció, i en favor d'un estat més eficient, descentralitzat, significava les reivindicacions més immediates i moderades dels industrials catalans.

La força o importància del polaviejisme català no ha estat estudiada i sempre s'ha ~~hau~~ tractat com un moviment poc significatiu. Això es ~~un~~ erroni. Pot ser només amb donar la llista dels membres de la Junta Regional de Barcelona i llurs professions pot canviar aquesta impressió molt estesa:

President: Lluís Ferrer-Vidal (fabricant cotoner); vicepresidents: Josep Masriera (propietari i joier) i Vero Vidal (fabricant de colorants i productes químics); vicesecretari: Leopoldo Gil i Llopart (proprietari i enginyer); vocals: Trinitat Rius i Torres (naviler i comerciant), Eusebi Serra (propietari), Joan Torres, Enric Sagnier Vilavecchia (propietari) Manuel Cuadras Feliu (fabricant i propietari), Josep d'Armenteras (propietari), Manuel Marqués (fabricant cotoner), Eusebi Bertrand i Serra (fabricant cotoner), Miquel A. Fargas (metge), Salvador Bernades (fabricant de teixits de seda), Dionisio Conde, Damià Mateu (propietari), Camil Mulleras (fabricant cotoner), Josep Arañó (fabricant cotoner), Joan Girona (fabricant metalurgic), Emerència Roig i Bofill (metge, cunyat del dr. Robert), Geronimo Daniel (fabricant cotoner), Antonio de Satrústogin

4
(conferencier), Manuel Raventós i Codorniu (propietari), Santiago Lopez (conferencier), Joan Cantarell (comerciant de teixits), Ginés Codina i Sert (propietari), Isidre Vallis (fabricant cotoner), Gustavo Peyra (propietari), Antoni Carbonell (fabricant de confecció), Joaquim Soler i Batlle i Luis de Dalmases i de Olivart. (advocat). (4)

Potser no més cal senyalar la gairebé total absència d'advocats (professió del 80 % del polític) i el gran predomini de fabricants cotoners, i no precisament petits, per comprendre el que era el polaviejisme a Catalunya.

El fracàs del polaviejisme significarà per aquest grup de burgesos l'impossibilitat de fer reformes econòmiques i administratives dintre de les regles del sistema. Per això no van trobar altra sortida que iniciar una important campanya contra la política econòmica del govern i en demanda del "concert econòmic", com a primer pas enfront de la pressió fiscal i la gran desorganització dels serveis de l'administració pública a Catalunya. Els presidents de les grans corporacions econòmiques i cíviques encapçalaren aquestes campanyes fent mitins per tot Catalunya. Aquests eren homes molt representatius del estat d'opinió de la burgesia catalana i eren gent que havia tingut, o encara tenia, càrrecs ~~polítics~~ de representació política com a diputats dels partits dinàstics: Albert Rusiñol i Rius i Torres eren ex-diputats fusionistes; Sallarés i Plà i el marquès de Camps eren diputats conservadors.

Així s'inicià un procés de movilització de les classes dominants de Catalunya que promogué una pressió de consciència política del que calia fer per defensar els interessos de "la indústria catalana".

El sentiment de que els problemes d'aquesta passaven per l'ampliació quantitativa i qualitativa del mercat interior, que calien reformes amples que significuessin un increment de la capacitat d'adquisició de la població del estat espanyol, era clar. Però tot això implicava multitud de mesures, administratives, fiscals i econòmiques unes, polítiques les altres. Però, també era evident que donada l'intransigència dels polítics centralistes, tot això sol era possible mitjançant una política no sols de denúncies sino de realitats, de victòries parcials que anessin reformant l'estructura del estat. Calia controlar les corporacions econòmiques i cíviques, calia rescatar l'administració municipal i provincial de la corrupció i ineficàcia dels càrrecs, i finalment calia enviar representants autèntics a Madrid perquè lluitessin per totes les reivindicacions d'aquests sectors socials.

Aquet sentiment, aquestes idees, van ser portades a la pràctica amb notables contradiccions. Així, per exemple, l'actuació dels grans fabricants

durant "el tancament de caixes" fou confusa i oportunista. Mentre la majoria dels gremis de comerciants, dirigits per la Lliga de Defensa Industrial i Comercial, s'enfrontaven amb la política fiscal de Villaverde, ministre d'Hisenda del govern Silvela-Polavieja, i anaven a la vaga de comerços negant-se a pagar les contribucions, els representants dels fabricants facilitaven. Verbalment afirmaven la seva solidaritat amb el moviment de la petita burgesia comercial de Barcelona, però a la pràctica no s'hi sumaren. Albert Rusiñol, president del Foment, després de la dimissió de Polavieja (21 setembre 1899), intentà d'aturar la vaga dels gremis i de canalitzar-la vers la lluita pel concert econòmic.

Aquesta actitud dels fabricants estava motivada pels lligams estrets que encara tenien molts d'ells amb el polaviejisme. Això feia que no s'enfrontessin amb un govern que es reclamava del programa regeneracionista del "general cristiano". També cal tenir en compte que la política fiscal de Villaverde els hi afectava molt menys que als petits comerciants pels quals les repercussions de la crisi econòmica havien estat nefastes.

La no solidaritat dels fabricants amb el moviment gremial, ~~està~~ denunciada en el llibre de Pirretas (5), es mostra de les vacil·lacions polítiques i de la confusió que encara existia entre els fabricants. Protestaven contra un govern ineffecte, contra una política arbitrària, contra un sistema corrupte, però no gosaven enfrontar-se amb tot això, i quan un sector social molt proper amb ells, com eren els gremis de comerciants, pasava a l'acció, duptaven, vacil·laven; però després, quan el conflicte anava de baixa pretendien aprofitar-se d'ell i utilitzar-lo per afavorir la seva campanya del concert econòmic.

+ LA LLIGA REGIONALISTA INSTRUMENT POLITIC DE LA BURGUESIA CATALANA.

A finals de segle el moviment catalanista se trobava en una situació crítica. La principal organització, la Unió Catalanista, estava fortament dividida, sobretot a la ciutat de Barcelona. Els joves del Centre Escolar Catalanista, que propugnaven la participació activa del catalanisme en la lluita política electoral, van aconseguir que oficialment la Unió presentés un candidat seu a les eleccions parcials del març de 1898 pel districte de Vilafranca del Penedès. La campanya, però, fou un desastre, malgrat que els catalanistes contaven amb el suport d'alguns importants líders rabassaires del Penedès.

Aquesta desfeta electoral i la convulsió política que provocà la pèrdua de les colònies van accentuar les divergències on el si de la Unió Catalanista. Els joves, en casi la seva totalitat, s'agruparen en torn a un nou

diari La Veu de Catalunya i després van fundar el Centre Nacional Català (CNC). Aquest grup participà activament a les campanyes de les corporacions econòmiques, a les lluites del "tancament de caixes" i als mitins que exigien descentralització i reformes.

Els homes del CNC, desde La Veu, van començar a publicar articles on valoraven positivament l'ampli moviment de protesta que s'estava desenvolupant a Catalunya; veien que aquestes lluites devien tenir una sortida política, que tot allò no's devia perdre amb plantejaments de principi que significaven cap avenç, com els que feia la Unió. I finalment afirmaven que en els dos anys de casi permanents movilitzacions de les entitats econòmiques i ciutadanes, dels gremis, etc., havien creat un ambient, una consciència, que calia capitalitzar políticament cap uns resultats concrets; i això no podia ser més que la lluita electoral contra el caciquisme i d'aquesta manera aconseguir el control dels municipis i les diputacions de Catalunya. Era el pas previ, i necessari, per lluitar per la descentralització, per l'autonomia.

Els dirigents del CNC eren homes amb grans ambicions polítiques, tenien una certa experiència electoral i agitòria, però els hi mancava els lligams directes amb els sectors socials que volien representar; es a dir, els hi mancava no sols una força econòmica i organitzativa per donar la batalla al caciquisme barceloní, sino sobretot una representativitat política que fes que els industrials i comerciants movilitzats els veïssim com els seus veritables portantveus.

Aquests dèficits seran en gran part coberts at quan s'unifiquin amb la Unió Regionalista, entitat que agrupava als ex-polaviejastes (Ferrer Vidal, Sallarés, etc.), a dirigents de les corporacions econòmiques (Rusí, Mol, Torres, Ignasi Girona, etc), a industrials, i a professionals e intel·lectuals de gran prestigi (doctor Robert, Ferrán Aguiló, director de El Diario del Comercio, etc).

La Unió Regionalista, en un principi, com ho demostren molts articles editorials al seu òrgan oficial, El Diario del Comercio, estava molt identificada amb els plantejaments de regeneracionistes com Basilio Paraiso. Fou a partir de febrer-març del 1901 quan evolucionà cap els arguments del CNC i els editorials del seu diari se semblen cada cop més als de La Veu, malgrat que algun redactor, com Pere Estasen, fesi tot el possible per evitar aquesta aproximació. (atacs als catalanistes, etc.).

Les dues organitzacions aniràn confluint i finalment el 25 d'abril formalitzaran el seu acord polític, mantingut teòricament en secret, malgrat que El Diario del Comercio ja ho anunciava tres dies després.

però finalment s'arribava a una situació amb una certa entesa amb els conservadors.

Al març del 1901, en un moment en que es començava a produir els conflictes que produïren la vaga general, els catalans de La Veu atacaven durament al govern liberal i li acusaven al governador civil d'afavorir descaradament als lerrouxistes a les eleccions a regidors del mes de novembre. La pugna entre el reformisme catalanista i el centralisme dinàstic tot just acabava de començar.

4 CRISI ECONÒMICA I LLUITA DE CLASSES. ELS PRECEDENTS DE LA VAGA GENERAL.

Davant la crisi de sobreproducció els grans fabricants cotoners veien que, a curt plaç, l'única mitjà per ampliar els seus beneficis era la reducció del cost del treball, això és, la reestructuració de les condicions laborals dels treballadors.

El primer intent de fer això, que donà lloc a sagnants incidents, es produí a la vall del Ter. (6).

L'Associació de fabricants de les valls del Ter i Freser, presidida per Albert Rusiñol, va trencar el compromís que tenia amb les societats obreres i decidí començar el 11 de març de 1901 un lock out general a tota la comarca que va afectar a 63 fàbriques i uns 14.000 treballadors. L'origen de tot era la vaga dels obrers de la fàbrica Haulenas i Cia. de Roda de Ter en protesta a les pretensions del propietari de substituir els homes per dones amb motiu de l'introducció de nova maquinària (filadores elèctriques automàtiques). Això significava reduir el cost del treball en un 50 %, donat que les dones cobraven 2 pessetes i els homes 4. Altres dos fàbriques de la zona Roda de Ter-Vic pretenien també modificar en aquest sentit les condicions de treball.

Com les societats obreres tèxtils es van solidaritzar amb els obrers en vaga ajudant-los econòmicament els patrons van considerar trencat el compromís i proclamaren el lock out a tota la comarca: fou el pacte de la fam. Es van produir violents incidents a Manlleu i Torelló i el govern declarà estat de guerra. Totes les societats obreres van ser clausurades, doscents obrers van ser detinguts i es prohibiren les col·lectes de solidaritat. Després d'una setmana de lock out se va arribar a un acord per tornar al treball. La primera ofensiva de la patronal catalana havia acabat amb un compromís (l'implantació de les noves formes de treball quedaven localitzada a les 3 fàbriques de la zona Roda-Vic i les altres haurien d'esperar un informe tècnic favorable) en aparença, però en realitat fou una clara victòria dels empresaris: es van imposar jornades de treball més llargues, de 12 a 13 hores, es generalitzà la tolerància del treball dels menors de

10
129⁹¹
malgrat que la darrera llei de Dato no prohibia explícitament, i, sobre-
tot, les societats obreres textils quedaren desmantelades a tota la comar-
ca del Alt Llobregat, Ter i Fresser.

La desfeta de les societats textils del nord de Catalunya accentuà la divi-
sió i crisi a tot aquesta branca industrial: s'endurí la lluita entre la
moderada Tres classes de Vapor i la més radical Unió Manufacturera; van
aparèixer intents d'agrupar a totes les societats per rams (Societat Obre-
ra del ranc del Agua) o per tots els oficis (Societat del Arte Fabril y
Textil), però tot fracasà.

La repressió, les divisions internes, la gran dispersió de les indústries,
afabliren de tal manera a les societats textils que en pocs mesos els pa-
trons van imposar a gran part de les fàbriques unes condicions de treball
molt més dures.

La crisi de les societats obreres textil, que tradicionalment havien di-
rigit el moviment obrer català, donarà lloc a que aquest passi a ser encap-
çalat per les joves societats d'obriers metal·lúrgics de Barcelona, molt més
radicals, més influenciades pel anarquisme i la teoria de la vaga general.
El moviment obrer de Barcelona no es va recuperar de la gran repressió del
1897 (processos de Montjuic) fins 1900-1901. A partir d'aquest any la pro-
paganda per lluitar per unes millors condicions de treball, augment de sou
i reducció de jornada, s'havia estès per tota la ciutat i es registraven
nombroses vagues amb aquesta intenció.

Al costat d'aquest moviment obrer que surgia amb força la vida de la Barce-
lona del 1901 es veia agitada per les campanyes anticlericals dirigides
pels republicans llerrouxistes. L'anticlericalisme serà la principal acti-
vitat política del llerrouxisme donada la seva migrada influència a les so-
cietats obreres. Després hi afegirant el anticatalanisme.

En aquesta cointura de lluita política, de recessió econòmica, es produirà
l'enfrontament entre una patronal que vol que siguin els treballadors els
que paguin els costos de la crisi i un moviment obrer nou, radical, que creu
en la necessitat d'imposar la jornada de 8 hores de treball per frenar
l'ofensiva dels patrons i que té uns dirigents que pesen que pot ser ha
arribat el moment de canar a la vaga general revolucionària per acabar amb
l'exploació.

+ LA VAGA GENERAL DEL 1902.

Al finals del 1901 se produí a Barcelona una onada de vagues obreres en
demanda de la reducció de la jornada de treball: al octubre els paletes
haviencconseguit les 8 hores. El 15 de decembre els metal·lúrgics iniciaren
una vaga en demanda de les 9 hores amb l'intenció de que així tovarien

7
L'acord de principi era la constitució d'una nova entitat política, la Lliga Regionalista, com a fusió de les dues, però en bona part tot estava hipotecat al resultat que obtingués una candidatura que, amb el simple calificatiu de catalanista, presentarien a Barcelona per les eleccions a diputats del maig del 1901. La candidatura portaria un programa reformista-catalanista en la mateixa línia de les movilitzacions de les corporacions i dels gremis, i estaria formada per personalitats destacades d'aquestes llistes desde el 1898.

La victòria de la candidatura dels quatre presidents significà no sols la primera gran desfeta del caciquisme sino que confirmà la validesa de la constitució de la Lliga Regionalista com organització política que representés els ideals reformistes i anticeutralistes de les classes mitges i altes de Barcelona. La burgesia catalana havia trobat el instrument polític que cercava desde l'any 1898.

Però, perquè aquest triomf tan immediat de la Lliga? Per què la majoria de la burgesia industrial catalana s'identificà immediatament amb la Lliga?

Jo crec que l'exit de la Lliga va ser el omplir un important buit polític el cobrir un espai polític, la defensa dels interessos de la burgesia industrial catalana en una coïntura de recessió econòmica i crisi política. Hi havia una veritable crisi de representació política de la burgesia catalana. Els partits dinàstics a Catalunya, dependents de la política centralista dels governs malgrat alguns intents d'aproximació a la realitat catalana, més personals que polítics, no podien de cap manera jugar aquest paper després del 98. Perque el que hi havia en el fons de la crisi era el gran dubte sobre si el estat de la Restauració podia defensar els interessos del industrials catalans de manera conseqüent. Les llistes dels anys 1898-1901 havien obert els ulls a molts burgesos catalans: l'evidència de que l'estat espanyol, que havia perdut la guerra colonial, que era ineficax i corrupte, representava molt més els interessos particulars de l'Espanya agrària, de la aristocràcia, del latifundisme que els de la indústria i el progrés capitalista era acceptada per amplis sectors de Catalunya. I també la convicció de que un estat d'aquestes característiques era impossible que evolucionés per si sol, per impuls dels sectors socials i polítics que el controlaven.

Així fou com es produí la confluència entre els plantejaments anticeutralistes, autonomistes, dels catalanistes amb els interessos reformistes de gran part de la burgesia industrial. Una crítica molt semblant al estat centralista que havia postergat políticament a Catalunya, al règim que estava impediend el desenvolupament industrial català.

I tot això, en un moment de crisi política general i de recessió econòmica sobretot a Catalunya, possibilitarà i accelerarà l'opció política de bona part de la classe dominant de Catalunya ~~xx~~ de sentir-se identificats amb la Lliga.

La Lliga Regionalista serà sens dubte el partit polític del estat espanyol que a començaments del segle XX faci uns plantejaments més conseqüentment capitalistes, de defensa d'un desenvolupament econòmic industrial, lo que no farà més que accentuar les contradiccions amb els sectors de les classes dominants que basen la seva força material en el capitalisme agrari i la gran propietat i que tenen una gran representació política dins del estat centralista.

Junt a la representació d'uns importants sectors socials de Catalunya, la Lliga sabrà organitzar un partit polític modern i construirà una tàctica realista i hàbil. La Lliga evolucionarà rapidament d'un partit de notables a un partit de polítics, un partit d'organitzadors, d'experts en guanyar eleccions, amb una base electoral controlada i fidel. L'èxit dels seus pressupostos tàctics està en el seu realisme, en la seva concreció i en respondre a necessitats clares: lluita contra el caciquisme, control dels municipis i diputacions, política de "moralització" als ajuntaments, etc. En lo referent als seus plantejaments estratègics comencen les contradiccions. Si bé era clar la necessitat d'una representació autèntica al Congrés el que no quedava tant clar era la concreció de la lluita per la reforma del estat. Els representants de Catalunya no tenien prou força, devien cercar l'aliança amb altres grups. Però amb qui? Amb regionalistes de la resta del estat espanyol? Amb part dels republicans? Amb els conservadors donaura?

Així la consecució d'un estat descentralitzat quedava hipotecada a les aliances amb altres grups. Serà aquest problema, el de les aliances amb altres forces polítiques del estat espanyol, el més conflictiu de la pràctica política de la Lliga, i el que donarà lloc a tot tipus d'opcions oportunistes: 1917, 1923, 1930, 1934 i 1936.

Les altres afirmacions estratègiques com la funció hegemònica de la burgesia catalana en el sí del estat espanyol i els somnis d'un imperialisme econòmic català tenen molt més d'especulacions utòpiques que de possibilitats reals.

La victòria electoral dels catalanistes a Barcelona provocarà una onada antiscatalanista a Madrid. El catalanisme serà objecte d'un important debat al Congrés i els atacs seran ferotges. Els diputats de la Lliga trobaran tota mena de dificultats: intents d'anular les seves actes, pressions,

11
feina els milers d'aturats que hi havia en aquesta indústria afectada també per la recessió.

A principis de gener, quan la vaga del metall ja durava dues setmanes, La Veu feia aquest pesimista anàlisis de la situació de la indústria catalana:

"...la pèrdua dels mercats colonials, l'alça dels francs que augmenta el valor de les materies primes; i més que tot la falta de protecció interna de que gosan tots els països industrials del món, ha deturat el seu creixent desenvolupament i la col·loca en situació impossible per lluitar en el mercat universal... La indústria catalana sense més mercat que l'interior, insegur, pobre i faltat de costums comercials, tenint que lluitar constantment amb l'administració pública, sense vies de comunicació fàcils, amb la qüestió social enverinada pels agents i disposicions de l'autoritat; prou ha fet sostenint-se sense perdre terreny, conservant-se forta, plena d'activitats i d'ideals, que se veurien fàcilment realitzats si no fossin els obstacles que posa constantment a un desenvolupament l'ignorància i malícia del centralisme espanyol." (7).

Per la Lliga la mala gestió del govern centralista agreuja la situació econòmica de la indústria catalana. Ixant I al mateix temps això radicalitza les lluites obreres perquè, segons els catalanistes, el govern està més al costat dels treballadors que dels patrons.

El 4 de gener la vaga del metall estava en un moment crític. Els patrons en un escrit a l'opinió pública argumentaven la seva posició:

"La indústria metal·lúrgica... es petita, raquítica, agobiada pels impostos, carregada pel preu de les primeres materies i amb jornals reduïts per un sens fi de festes amb respecte a l'estranger, i no hi ha cap dubte, i d'això en tenen els industrials mecànics la convicció, de que si accedeixen al jornal de 9 hores en els moments actuals, seria el suïcidi de la indústria metal·lúrgica a Espanya... el fer-ho es indubtable que portaria aparellada la desgràcia dels obrers i la ruïna de la majoria dels amos". (8).

Pero la vaga segeix. Fracasa l'intent de mediació dels regidors per l'intransigència dels representants dels patrons (9).

Els editorials de La Veu senyalen alarmats el perill que significa la continuació de la vaga. Critiquen l'inconsciència dels líders obrers que no veuen que estan "arruinant a Catalunya" i fent el joc al caciquisme i al

1/L centralisme.(10). Per la Lliga les autoritats estan polititzant la vaga al autoritzar mitins obrers on s'ataca directament al capitalisme. Cal una acció clara dels industrials catalans per tal d'evitar la catastrofe:

"...es necessari que les classes directores exerceixin amb més força la seva acció social educadora i provin de tots els medis sostreure les qüestions socials de la influència política que es funesta en totes les qüestions que afecten a Catalunya, però en aquesta més que en cap."(11).

Però mai hi ha una crítica, una censura, encara que sigui lleu, a l'actuació dels patrons. Els culpables de tot són els anarquistes i sobretot el govern. Del governador civil, Socias, arribarà a dir La Veu que "es una amenaça constant per l'ordre polític social i l'ordre públic", que no s'arriba a cap acord per "les intransigències que els agents del govern han sapigut introduir entre patrons i obrers" i que la ciutat està dominada pel "anarquisme que ha llençat el Senyor Socias al mig del carrer"(12).

L'enfrontament entre els patrons i el governador, proclamat a àmbit per diaris com La Veu arribarà al punt màxim quan els presidents del Foment, Càmera de Comerç, Lliga de Defensa Industrials i els diputats per Barcelona Robert, Rusiñol, Domènech i Torres (tots de la Lliga) i el fusionista Maristany, declarin que en aquells moments consideraven "contraproductiu el parlar amb el representant del govern a Barcelona". (13).

L'estat d'agitació entre els patrons es convertí fàcilment en atacs directes contra el règim polític com poques vegades havien estat expresats amb tanta duresa. El 14 de gener la Junta General de la Societat d'Industrials Mecànics aprovà un document dirigit als diputats i senadors de Catalunya on els fabricants posaven en qüestió clarament a quí servia el règim polític:

" O los representantes de su autoridad (del Gobierno de S.M.) en esta región contemplan indiferentes como crece el incendio y toleran que lo aticen los ocultos directores de una política insensata. O dichos representantes no saben o no pueden atajar esa ola devastadora que arrollará a la industria catalana. Si es lo primero, os rogamos pidais, y si es necesario exijais con energía, el abandono de un sistema político fundado tan solo en crasísimos errores cuyos funestos resultados serán la ruina de la industria catalana y el odio de los que, confiados en una protección y tranquilidad a la que tenían el perfecto derecho, emplearon sus capitales en la industria de una nación cuyos gobernantes se habían complacido en arruinarnos y en sembrar la anarquía en la más próspera y leal de las provincias españolas. Si es lo segundo, debéis emplear vuestra influencia para que se destituya inmediatamente a aquellos de sus representantes que

"por su impericia e ineptitud acarreoan el inminente riesgo de un día de luto y de vergüenza para nuestra querida Barcelona." (14)

Escrita com aquest demostren clarament el divorci que ja existia entre els industrials catalans, en aquest cas els metal·lúrgics, amb el govern centralista. La manca de confiança en les autoritats que serà explotada per la Lliga aprofitant-se dels errors del governador civil i amagant l'intransigència de la patronal.

La vaga del metall portà ràpidament a la vaga general. El diumenge 16 de febrer, quan la lluita dels metal·lúrgics portava dos mesos, ~~en~~ un mítin de solidaritat convocat per 25 societats obreres de Barcelona es decidí anar a la vaga general l'endemà. Sense més sentiment que la solidaritat amb els 8.000 metal·lúrgics que havien esgotat feia temps les seves caixes de resistència i sense altre programa que la lluita contra la explotació, les societats obreres de Barcelona van posar en pràctica el 17 de febrer del 1902 la teoria de la vaga general revolucionària.

Durant una setmana 80.000 treballadors de Barcelona es van negar a anar a treballar produint el total colapse de la ciutat. Però, malgrat que es van produir incidents aïllats (10 morts, 30 ferits), i que van ser detinguts uns 200 dirigents sindicals, polítics etc. (entre ells Anselmo Lorenzo), la vaga no significà una onada de violència o incendis. Mes a viat semblava que hi havia molta confusió entre els organitzadors que esperaven potser que pel simple fet d'aturar tota la producció de Barcelona i bloquejar la ciutat l'estat capitalista cauria i finalitzaria l'explotació. De la passivitat i no bel·licositat dels vaguistes dona perfecta compte el capità general en un telegrama adreçat al ministre de la Guerra el dimecres dia 19:

"...No ha ocurrido colisión desde último telegrama, pero ^{el} paro es general, funcionando solo las panaderías, obediendo aquel a un pánico inconcebible producido por las Sociedades Obreras de resistencia, que son las que por medio de pequeñas comisiones, colectiva o individualmente, amenazan a obreros y patronos. Huelga durará mientras no consiga apoderarme de los directores e individuos de dichas sociedades, ó que el hambre les obligue a someterse o a luchar. Creo que han recibido dinero. Ayer cerré todos los círculos consiguiendo algunas prisiones importantes. Como no presentan resistencia en ninguna parte, no resulta ocasión de escarmentarles.

Cámara de Comercio, Fomento Nacional y Cuantos Centros directivos de importancia hay en esta plaza, han venido ofreciéndose incondicionalmente, los cuales han convenido conmigo la situación ridícula en que se encuentra Barcelona dominada por unas cuantas Sociedades ambulantes, que al menos no disponen de algunos cientos

14
"de afiliados."(15).

La vaga general del 1902 finalitzà el dissapte dia 23 de febrer. Havia estat el moviment vaguista més important de la història del moviment obrer espanyol i una de les vagues més importants del internacional. Les seves repercussions tant en el moviment obrer barceloní com en el panorama polític general de Catalunya foren molt grans. Però en aquest treball ens centrarem en la reacció de la Lliga Regionalista.

4 LA DEFENSA DELS INTERESSOS BURGUESOS COM A PRINCIPAL POLITICA DE LA LLIGA.

L'actuació de la Lliga Regionalista davant la vaga general no deixa cap dubte: assumeix explícitament el paper de representant polític dels interessos de les classes dominants de Catalunya. Per la Lliga la vaga ha estat un intent revolucionari d'acabar amb l'ordre capitalista establert:

"...se trataba de ensayar lo que se ensayó ya muchos años atrás en la Commune de París."(16).

Eren les forces dissolvents de l'anarquisme que mitjançant l'enfrontament violent de les classes socials cercaven la ruina de Catalunya:

"no se tractava d'un conflicte entre amos i obrers... sols era una manifestació d'anarquisme pur"(17)

"en los mítines sólo se hablaba de la pugna entre el capital y el trabajo, de la lucha de clases, de odio, de que la propiedad es un robo...estas ideas de revolución social son la causa de una desintegración completa de la sociedad y de un retraso en la civilización del mundo"(18).

Davant d'aquestes pretensions dels revolucionaris anarquistes la Lliga reafirmava el paper històric i progressiu que jugava la burgesia; i afirmava que la de Catalunya no estava disposada a deixar-se derrotar sense lluitar:

"...la classe mitja de Barcelona no es de la pasta d'aquella que es va deixar guillotinar mansament pel 93 a França, hipnotitzada pels cants de llibertat amb que els seus botxins la condormien. Té energies i sery per defensar-se"(19).

Però, després d'aquesta reafirmació com a classe que vol lluitar per defensar els seus interessos, calia fer una interpretació de la vaga, veure les causes, els culpables, cercar els motius per tal d'intentar que es torni a produir. En un primer moment, en plena vaga general, hi van haver dubtes i vacilacions sobretot en lo relatiu a quina mana de crítica es feia a la classe obrera. Els fabricants exigien la repressió, a'extermini de la vaga per mitjans violents. Prat de la Riba s'inclinava també per aquesta

opinió. Això, però, tenia molts perills polítics i podia posar en qüestió els plantejaments interclasistes de la Lliga. Domènech i Montaner, diputat de la Lliga, veu molt clarament aquest perill, i així contestà a les pretensions de Prat el dia 21 de febrer, en plena vaga general:

"M'ha sorprès la seva carta d'avui. Els amics fabricants tenen poc enteniment i els catalanistes en tindrien manys si els deixem que donguem la nota d'extermini. La repressió es forcosa pel govern. A què fer-se'n responsables (nosaltres) excitant-la públicament?. Com podrem després fer fer de tota Catalunya un sol cos si els volem dividir en dos castes enemiges?. Aprofitem l'ocasió, estimat Prat, que n'on tindrem d'altra més favorable després del desengany que tindrà ara la classe obrera tirada al carrer pel govern i republicans i sobrejada en el mateix carrer pels mateixos que l'han tirada!"(20)

L'opinió molt més hàbil de Domènech finalment s'imposarà i als judicis que fagi la Lliga no hi hauran condemes explícites de la classe obrera, ni exigències de greus mesures represives, sino un intent d'amagar les diferències de classe i de cercar els responsables de tot fora de Catalunya. Para la Lliga era bàsic, per les seves pretensions polítiques a llar plaç, no apareixer com un simple instrument polític de la burgesia catalana. Pretenia l'adhesió d'altres sectors socials, volia apareixer com a representant de tota Catalunya. Per això calia utilitzar arguments interclassistes per atreure a les classes mitges i al mateix proletariat, o com a mínim, procurar de neutralitzar políticament a aquesta classe per tal de que no se convertís en un enemic constant.

Amb aquestes pretensions la Lliga no podia fer una condemna dels 80.000 vaguistes, calia d'esviar l'atenció cap altres llocs. Els culpables així, seran els agitadors d'ofici, els vividors de la política que han enganyat als obrers i, sobretot, el govern de Madrid. En aquest joc d'amagar arguments que poden ser perillosos s'arribarà a dir que la vaga general no era resultat de les contradiccions entre el treball asalarat i el capital sino que

"els agitadors d'ofici a sou del govern... han tractat de desviar l'opinió desde el Congrés presentant la vaga general com un conflicte entre els amos i els treballadors, determinat per l'explotació dels uns i les justes reivindicacions dels altres. I això es fals de tota falsetat"(21).

Així la Lliga tindrà la pretensió d'amagar la conflictivitat existent a

tota societat classeita. Però també intentarà, amb argument ben utòpics això sí, aprofitar-se de la situació per dividir el moviment obrer. Domenech ho creu possible i així ho diu en una carta a Prat:

"La nostra acció pot (fer) girar gran part de les masses i contenir o fer contenir les francament anarquistes pel compte que personalment ha de tenir ara als qu'ens les han tirades a sobre nostre i d'ells"(22).

En el fons de tota aquesta posició de la Lliga hi ha una autèntica por per que apareixi a Catalunya un combat dur entre la burgesia i el proletariat. Perque això obligaria a la Lliga a pendre una posició incòmoda, de lluita contra un enemic dins de Catalunya que anul·laria en bona part la pretesa representativitat de tot el país. Les seves pretensions reformistes haurien de ser deixades a un segon terme porque la lluita social obligaria a la Lliga a demanar l'ajut del estat centralista que tant critica; un estat arcaic, corrupte, però que no deixa de ser un estat capitalista. Cal, doncs, amagar l'existència de la lluita de classes, o reduir-la a uns simples petits problemes laborals entre patrons i obrers fàcils de solucionar amb una mica de "bona voluntat" per part de tots. Així el treballador català serà elogiat als editorials de La Veu:

"...els obrers catalans, per més que s'els hagi predicat, amb el visto bueno de l'autoritat, el robo i l'assassinat, no han nascut per lladres i assassins; tenen en lo més fondo de la seva ànima sentiments de honradesa i noblesa arreladisims"(23).

Els atacs més durs dels arguments dels catalanistes seran pel govern. Ell serà el "veritable culpable" de tot, el causant de totes les desgràcies dels catalans, el que vol la ruina del país. Aquesta es la conclusió que la Lliga vol que ~~tingin~~ tothom accepti:

"Dels fets passats i presents, els obrers han de treure la conseqüència de que han sigut miserablement estafats i víctimes dels agitadors i agents ministerials; els patrons han de recordar una vegada més els deures que tenen vers els seus obrers, pera complir-los com ho demanen la seva superior posició i l'esperit de caritat que tots hem de tenir; procurant uns i altres armonitzar els comuns interessos per augmentar les forces productives de Catalunya i la seva riquesa".

I tots plegats han de tenir els ulls fixos en l'enemic comú, en aquet món de misèries i bruticies del Madrid

"polític, para enfonsar-lo i destruir-lo en bé dels interessos morals i materials de Catalunya"(24).

Així s'arriba al argument central: l'estat centralista és l'enemic comú de tots els catalans, patrons i obrers. El centralisme que cerca la misèria de Catalunya, és qui ha provocat la vaga general. Han estat els mateixos representants dels estat a Barcelona qui, en comptes d'administrar amb prudència, ~~amb~~ actuat com provocadors: Duran i Ventosa parlarà de "l'acció perturbadora de les autoritats centrals, mal intencionades molt sovint"(25). Se denunciarà ara l'acció perturbadora no sols dels governs mes propers sino de tots els de la Restauració:

"En temps de Cánovas i per a tenir a ratlla als industrials catalans que lluitaven per imposar a Espanya el proteccionisme, va permetre's que esclatessin aquí i allà, en cases de fabricants i en fàbriques i tallers, bombes de dinamita... tot Barcelona veia als agitadors obrers senyalats com a culpables entrar i sortir del Govern Civil, mantenint amb les autoritats relacions d'una cordialitat assombrosa. Ara que les classes productores de Catalunya s'han posat al cap d'acabar amb les disbaixes de la política espanyola, amb l'ideal català del regionalisme, els homes responsables de totes les desgràcies d'Espanya segueixen contra nosaltres aquesta política de divisió social, volent provocar entre nosaltres la guerra de classes... hi ha tota una campanya per aixecar als obrers contra la burgesia catalana"(26).

Per la Lliga no hi ha cap dubte que és l'estat espanyol el causant de l'agudització de la lluita de classes a Catalunya, que ha aixecat els obrers contra els patrons perquè la política regeneradora de les "classes productores de Catalunya" anava contra els interessos del centralisme parasitari. L'estat ha provocat la vaga, ha fet que les masses incontrolades es fessin els amos de Barcelona durant uns dies. Per la Lliga conscientment el govern va deixar la ciutat abandonada a la seva sort:

"Davant del poder legítim, del poder de les autoritats que havia desaparegut de Barcelona dies ha, s'havia anat montant un altre poder... el poder de l'Anarquia"(27).

"La vaga de les autoritats vania a fer més total i absoluta la vaga general. Fins que va fer-se càrrec del comandament l'autoritat militar, no es va conèixer que n'hi hagués a Barcelona. No es va conèixer

"que Barcelona formés part d'un Estat en que hi ha un Govern organitzat que cobra puntualment les contribucions per assegurar la vida i la prosperitat dels ciutadans"(28),

No hi ha cap dubte que les expressions "prosperitat", "bé comú", "riquesa de Catalunya", etc., molt utilitzades pels dirigents de la Lliga no més tenen ~~aiix~~ sentit en relació als interessos de la burgesia. Amb els arguments d'amagar la lluita entre les classes socials la Lliga pretent convertir al règim centralista en l'escap del pecat de tots els conflictes existents a Catalunya. Fins de la politització dels problemes socials es culpable el centralisme:

"...la qüestió social a Catalunya té en el moment actuals un aspecte polític i aquest es que els governs se valen d'ella per produir divisions i greus transtorns d'ordre públic perquè així creuen poder allargar l'agonia de les burocràcies que malmenen l'Estat espanyol...de Madrid no tenim d'esperar cap remei que posi terme als presents conflictes i que, per lo tant, per solucionar-los, únicament podem fiar-nos amb nostre esforç i amb la nostra iniciativa"(29).

Aquí apareix un argument important dels plantejaments de la Lliga: sols l'esforç de la lliure iniciativa dels catalans, al marge del estat, pot solucionar els problemes actuals del país. D'aquesta manera el conflicte entre Catalunya i l'estat centralista es presenta com la pugna entre la voluntat de progrés dels catalans i l'atràs que imposa l'estructura parasitària del centralisme; es el combat ~~per~~ pel desenvolupament industrial de Catalunya, al voltant del qual "s'armonitzen els comuns interessos" dels catalans. Així la Lliga presentarà el seu principal argument de força política: la lluita pel progrés de Catalunya requereix una descentralització política i administrativa; la riquesa, el desenvolupament econòmic es gairabé incompatible amb aquest estat espanyol.

Però al costat de reivindicar la descentralització la Lliga demana una suposada "neutralitat" del estat. Demana el típic estat lliberal on l'equilibri de les classes dominants es molt gran. I això ho fa fonamentalment, després de l'experiència de com han anat els darrers conflictes laborals i la mateixa vana general, per que sigui la mateixa burgesia la que negoci amb els treballadors. La Lliga al demanar la neutralitat del estat el que vol es que no hi hagi més lleis generals de caracter laboral que sig-

nifiquin unes obligacions pels patrons. Els dirigents de la Lliga, partint del "pensament social" de Prat de la Riba sobre la negociació dels conflictes laborals (30), volen impedir la participació del govern en ~~mixxes~~ les relacions patrons-obrers. Els atacs a la política laboral dels darrers governs (recordem que Domènech en un discurs a les Corts calificarà de "socialistes" les lleis de Dato sobre el treball de les dones i nens i els accidents de treball) serà una clara posició defensiva reivindicant pels interessats (els patrons, clar) tot lo relacionat amb els problemes laborals. Per la Lliga la legislació laboral³¹ dels governs es, en el millor dels casos, utòpica, i en la majoria d'ells un frè al progrés industrial de Catalunya. En el fons d'aquest "pensament social" de la Lliga hi havia la defensa clara de la lliure iniciativa de la patronal i l'atac a les intromissions del estat.

L'ideal era la negociació directa obrers-patrons (jurats mixtes de Prat) dins d'un esperit de "colaboració i harmonia". Cercaven un moviment obrer de caràcter tradeunioniste amb qui es poguessi tractar únicament els problemes laborals sense ficar-hi la política ni l'estat:

"...tot sense recorre a reglamentacions arbitràries, ni a tuteles oficials, ni a intervencions tiràniques del estat"(31).

Les idees "socials" de la Lliga seràn exposades pels diputats catalanistes quan al Congrés s'acusi a la burgesia catalana d'explotadora. Robert, Rusiñol i Domènech intentaran demostrar que això es fals, que la burgesia catalana es la més progressiva i benefactora d'Europa i exposaran el "pensament social" d'aquesta classe. Robert atacarà les lleis laborals del govern perquè no son realistes i dirà que els problemes socials se poden solucionar amb la combinació de "Montepíos" (finançats per les societats obreres i els patrons) amb una acció del govern en el terreny sanitari, higiènic i amb la reducció del impost de consums (32). Rusiñol farà un elegi de la Caixa de previsió i socors dels treballadors tèxtils i la posarà com a exemple de les cordials relacions entres patrons i obrers.

Del estat ~~capitalista~~ només els interessa que complexi el seu paper d'estat capitalista defensant l'ordre establert quan aquest està en perill, defensant la propietat privada, etc. Volen un estat que dongui gran capacitat d'actuació als empresaris en les relacions comercials i laborals però que impedeixi les vagues quan aquestes son polítiques, que no deixi actuar amb impunitat als "agitadors que pregonen la lluita de classes", que no toleri els mítins on s'afirma que "la propietat es un robo". Aquest es el estat que vol la Lliga, un estat que mentres les coses van bé no molesti però

que quan hi hagi una conflicte actui amb eficàcia al servei dels "classes productores". Així ho veia Ferràn Agulló, secretari de la Lliga:

"Nosaltres n'en volem res de l'estat, massa sabem
que tot lo que dona es car i dolent; n'volem
més que l'amparo i la defensa de la llibertat que
es la base del progrés dels pobles" (33).

Podem així ~~an~~ finalitzar aquest petit treball ^{anunciant} ~~resumint~~ tres dels arguments polítics amb que la Lliga Regionalista analitza la vaga general: per un costat l'intent d'amagar la conflictivitat entre les classes socials, fonamentalment per els seus plantejaments interclassistes; en segon lloc el cercar de que tots els sectors socials vegin en l'estat centralista l'enemic de Catalunya i el promotor de la vaga; i en tercer lloc el exposar les seves idees socials amb un caràcter clarament paternalista, benèfic i sopesadament integrador.

Als 10 mesos de la seva existència la Lliga Regionalista es va trobar amb un conflicte social i polític de grans dimensions: la vaga general. Això l'obligà a definir-se sobre molts problemes desde una perspectiva política clara: la defensa dels interessos de la burgesia. D'això n'erem molt consciències tots els seus dirigents. Sabien perfectament quin paper devien jugar i van quedar satisfets per haver sortit ben parats de la situació. Domènech i Montaner, després dels discursos dels diputats de la Lliga al Congrés, es mostra optimista i escriu clarament a Prat de la Riba

"Me sembla que els botiguers i els industrials
no trovaran malament la defensa don Rusinyol
i la meua..." (34)

No hi ha cap dubte que Domènech expresa molt clarament per qui feia política la Lliga Regionalista, a quins sectors socials representaven. No hi ha dubte que la Lliga complia perfectament el paper de defensar els interessos dels "botiguers i els industrials".

21

NOTES

- 1º. Guillermo Graell. Informe presentado a las Juntas Directivas de las Agrupaciones de hilados y tejidos de algodón del Fomento del Trabajo Nacional. EL TRABAJO NACIONAL, Año 12, nº 306, 1 abril 1904, Barcelona. Pags. 91-93.
- 2º Per fer aquest càcul utilitzo la fórmula de Jordi Nadal que es trova a la nota 103 de la pàgina 351 de EL BANCO DE ESPAÑA. UNA HISTORIA ECONOMICA.
- 3º Guillermo Graell op. cit.
- 4º La llista de la Junta, no publicada en cap llibre que jo coneixi, està treta del manifest fundacional del 12 de novembre del 1898. Les professions estan tretas del "Anuario Riera" de l'any 1904 i de la "Memoria" del Foment del'any 1904.
- 5º J. Marian Pirretas. El tancament de caixas. Descripció del Moviment Gremial de 1899. J. Cunill. Barcelona.
- 6º La millor descripció dels disturbis de la vall del Ter es trova als articles de La Publicidad dels dies 11 a 18 del març del 1901.
- 7º L'Any economic. LA VEU 4 gener 1902.
- 8º Escrit de la Comissió delegada de la junta de vaga de la Societat de industrials mecànics. LA VEU 4 de gener de 1902.
- 9º La comissió dels patrons estava formada per: Cornet i Mas de la "Maquinista Terrestre y Marítima", Santamarina de la "Vulcano", i Vilalta, Martí i Brunet dels petits tallers.
- 10º. Articles: Sense autoritat, LA VEU 6 gener 1902; L'educació política i la qüestió social, LA VEU 11 gener 1902; i La vaga dels matalurgics, LA VEU 12 de gener del 1902.
- 11º Ensenyances. VEU 7 gener 1902.
- 12º Desgovern. VEU 15 gener 1902.
- 13º Publicat a LA VEU 16 gener 1902.
- 14º Publicat a LA VEU 18 gener 1902.
- 15º El telegrama va ser llegit per Lerroux al seu discurs al Congrés del 10 de març de 1902 i publicat a LA PUBLICIDAD del 12 de març. El subratllat es meu.
- 16º Paraules del doctor Robert al Congrés el 27 de febrer del 1902.
- 17º L'Anarquia a Barcelona, LA VEU 23 febrer de 1902.
- 18º Discurs del dr. Robert al Congrés del 27 de febrer de 1902.
- 19º L'Anarquia a Barcelona, VEU 23 febrer de 1902.
- 20º Carta de Domènech i Montaner a Prat del 21 de febrer de 1902. Arxiu Prat de la Riba, Barcelona.
- 21º Caracter de la vaga. VEU 23 de febrer de 1902.
- 22º Carta de Domènech a Prat del 24 de febrer de 1902. Arxiu Prat de la Riba, Barcelona.

- 22
- 23: Caracter de la vaga. VEU, 23 febrer de 1902.
 - 24: Ensenyances. VEU, 8 març de 1902.
 - 25: J. Duran i Ventosa. Els problemes actuals i el centralisme. Veu 2 març de 1902.
 - 26: No's excarmentan. VEU, 2 març 1902.
 - 27: L'Amarquia a Barcelona. VEU 23 febrer de 1902.
 - 28: La vaga. Veu 28 febrer de 1902.
 - 29: Ensenyases. VEU, 8 març de 1902.
 - 30: Els més importants son: La Ley jurídica de la Industria (1897) i Los jurados mixtos para dirimir las diferencias entre patronos y obreros (1900).
 31. J. Duran i Ventosa. Els problemes actuals i el centralisme. Veu 2 de març del 1902.
 - 32: Discurs del doctor Robert al Congrés del 27 de febrer de 1902.
 - 33: Pol (Ferràn Agulló). Al Dia. VEU, 8 març del 1902.
 - 34: Carta de Domènech a Prat del 1 de març del 1902. Arxiu Prat de la Riba, Barcelona.

L'ESFORÇ PER A LA CREACIÓ D'UNA CONSCIÈNCIA PRÒPIA
A LA MEDICINA CATALANA.

I - Introducció

La història de la medicina a Catalunya, ho hem escrit altres vegades, pot dividir-se en dos grans períodes. El primer comprèn els segles de l'Edat Mitjana durant els quals Catalunya tenia un pes específic més important en el món. Aleshores la nostra medicina estigué, durant alguns anys, en un primer lloc dintre de la del seu temps. El segon període ---el que definim com a medicina catalana moderna--- comprèn l'etapa que va des de la represa, cap a la meitat del segle XVIII, fins ara.

Durant aquesta etapa de dos segles hi han hagut diferents esdeveniments que han portat a crear una consciència pròpia, podriem dir-ne nacional, de la medicina a Catalunya, diferenciant-ne no pas els aspectes científics, que són els mateixos, sinó les institucions, les publicacions, i àdhuc el contingut social, que han portat a emprar el català com a llengua científica dels treballs, a reunir els metges dels Països Catalans per llur comunitat de llengua, a diferenciar institucions, i fins i tot a estudiar històricament la medicina catalana com una unitat. Veiem ara quins han estat els punts més importants en la creació d'aquesta consciència de medicina catalana.

Tot i que alguns antecedents tenen una certa importància com a factor diferencial, l'embranchada per a crear unes institucions que feren catalanitzar socialment la nostra medicina vé ran de la revolució del 68 del segle passat. Es aleshores quan arriben als llocs de direcció un conjunt de metges que per llur tasca personal impulsen el desenvolupament conjunt d'unes institu-

cions que han permés de vitalitzar la nostra medicina.

El concepte de que existeix una medicina catalana amb una personalitat pròpia no apareix ben clar fins a aquest segle. Cap a finals del segle XIX hi trobem l'esforç, una mica aïllat encara, de Jaume Queraltó, el qual edità la primera revista de medicina en la nostra llengua: "La ginecologia catalana" l'any 1898. D'una altra banda l'esforç es gira cap a marcar les diferències amb la resta d'Espanya, amb l'edició de revistes en altres llengües (Veritas, en francès, moguda per Letamendi i Sentinón; uns Arxius d'otorinolaringologia dirigits per Ricard Boçey).

L'obra de creació d'estructures de la generació del 88 i la influència personal de Joan Giné i de Bartomeu Robert, crearen un ambient que ajudà a fer fructificar una nova consciència dintre de la nostra medicina. Després ja vingué la projecció científica que féu conèixer a fora les particularitats catalanes. Així l'Escola de Fisiologia dirigida per August Pi i Sunyer. Altres treballaren en el camp d l'organització i dugueren a terme l'obra feconda dels Congressos de metges de llengua catalana, dels quals en un quart de segle se'n reuniren nou, l'últim el 1936. Altres lluitaren més directament en el camp de la política; així el mateix Robert o Fargas a la Lliga; Martí i Julià o el propi Queraltó entre els republicans; més tard Jaume Aiguader o Humbert Torres quan la Generalitat.

De les institucions la que tingué una activitat més fèrtil fou potser l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, estructurada d'una manera federal, el que li permeté de mantenir una vitalitat no tallada per imposicions des de dalt. Les revistes incrementaren continuament llur nivell. Esmentem com a exemple la "Revista Médica de Barcelona". Tot això féu que cap els anys 30 es pogués donar per ben consolidat el concepte de medicina catalana.

Aleshores l'aparició d'una nova revista "La Medicina Catalana", moguda principalment per Leandre Cervera, portanveu d'Occitània mèdica, li donà un caràcter expansiu i de despertador de consciències per fora dels límits estrictes del Principat. El traspàs dels serveis sanitaris del govern de Madrid a la Generalitat, amb la confirmació de les decisions sobre política sanitària per part de les autoritats catalanes, cristal·litzaren el fet diferencial. D'altra banda es diferencia també la formació dels metges en un nou concepte d'ensenyament que portà la Universitat Autònoma del 1933.

Després de l'enfonsament del 1939 molts metges catalans portaren llur tasca arreu del món, creant escoles lluny del país. La tasca uniformadora de les noves autoritats acadèmiques i sobre tot el canvi que representà la introducció d'una seguretat social modelada amb un criteri de direcció molt centralitzada, han deixat una petjada molt important, disminuint el fet diferenciador. La represa fou difícil i ja s'ha fet sobre unes condicions molt distintes. Ha calgut primer fer a fer sentir una idea unitària de la nostra medicina. Aquesta és la tasca principal dels Congressos d'Història de la Medicina Catalana, el primer dels quals es reuní a Barcelona i Montpeller el juny del 1970.

II - El paper de la generació del 88

En el començament de la represa, en el segle XVIII, les relacions entre les diferents parts de la península no eren pas absorbents. Quan es creen els Col·legis de cirurgia trobem un repartiment de metges catalans en les tasques de la fundació del de Càdis (Pere Virgili) i de Madrid (Antoni Gimbernat). De fet hi ha un període en el qual molts metges catalans ocupen llocs de direcció arreu de la península, àdhuc a Madrid ---la meitat dels Directors del Col·legi de San Carlos foren catalans, i dels vuit degans de la facultat de medicina del 1830 a 1930

quatre foren catalans---. En canvi en aquest temps aquí ni hagueren pocs metges de procedència no catalana. Aquesta autonomia es manté mentre existeix el Col·legi de cirurgia. A Cervera el nivell era baix i tampoc hi trobem professors no catalans.

El primer fet uniformador important comença el 1843 quan se suprimeixen els Col·legis i es restaura la facultat a Barcelona. Es ara quan comencen a venir, de primer no pas gaires, després més, professors no catalans i que no es catalanitzaran. Un factor important de desdiferenciació fou la reforma de l'ensenyament. En segon terç del segle XIX, amb el regnat isabel·lí tingué un nivell més aviat baix i anquilosat aquí.

L'empenta no vé fins a la revolució del 68. Aleshores en pocs anys passen a ocupar els llocs de direcció un conjunt de metges que tenen una manera nova i deferent de veure les coses. Creem institucions, editen revistes, fan congressos, fan escola i envien els joves a estudiar a fora. Aquest grup realitzà una tasca fèrtil, tingué una considerable homogeneïtat i l'hem definit com a generació mèdica catalana del 88, perquè omplí realment el període ^{de} desenvolupament de Barcelona ---l'Exposició del 88 és un fet que pot pendre's com a símbol--- i perquè aquest mateix any 1888, al redós de l'Exposició, es reuní el primer Congrés general de metges a Catalunya.

En aquest període, però, cal remarcar més la importància de la tasca personal dels capdavaners que no els resultats científics. Ara es basteix l'edifici; es puja el nivell, sovint sense una intenció directament diferenciadora. La diferenciació ja es farà evident més tard, precisament com a conseqüència de l'activitat d'aquests metges. Entre els caps més importants de la generació cal fer conèixer l'obra de Joan Giné, Bartomeu Robert i de Rafael Rodríguez Méndez.

Joan Giné i Partagàs (1836-1903), catedràtic de cirurgia i degà de la facultat durant deu anys (1893-1903) fou el motor més important de la medicina aquí en el seu temps. Creà una revista: "La Independencia Médica" que tingué una gran eficàcia. Féu escola, sobre tot com a psiquiatre; aplegà el primer Congrés de medicina fet a Catalunya, el de psiquiatria de 1883 a Nova Betlem. Fou el primer en crear escola, amb la formació de deixebles que després feren una tasca independent (Galceran i Rodríguez Morini). Fou l'impulsor més decidit de les obres de la nova facultat ---l'Hospital Clinic actual--- en els anys del seu deganat.

El segon cap de la generació fou Bartomeu Robertⁱ Yarzábal (1842-1902) que era catedràtic de Patologia Mèdica i fou el metge pràctic de més prestigi a Barcelona des de feia molts anys. Fou un dels mestres que feu més bé la seva tasca d'ensenyar als metges. El seu prestigi i influència personal foren grans. I adoptà una actitud política ben clara que el portà a ésser alcalde de Barcelona (1899); pràcticament a fer-se destituir al cap de pocs mesos per a no acceptar una imposició del govern de Madrid; a ésser diputat catalanista al Congrés i ésser un dels motors de la Lliga de la qual fou president. Junt amb tot això estigué amatent al progrés científic, i traduí, junt amb Giné, el text de Patologia Celular de Virchow, que fou un dels llibres bàsics per a fer introduir les noves orientacions de la patologia.

Rafael Rodríguez Méndez havia nascut a Granada i tingué una actitud política no catalanitzant. Però la seva tasca fou extraordinàriament fèrtil per a fer impulsar la nostra medicina. Creà una revista, la "Gaceta Médica de Cataluña" que fou la via més important d'entrada de les adquisicions de la ciència mèdica europea. Ell, que no era català ni s'hi sentí mai, contribuí com els qui més ho feren a construir la base que permeté després la diferenciació

Aquesta primera etapa fou de creació d'estructures. Calia montar l'edifici. Després altre l'impulsaran en un sentit més obertament diferenciador. Altres fets importants per a donar un contingut científic foren: la tasca que des de la càtedra de Patologia General féu Jaume Ri i Sunyer per a introduir a la mentalitat dels estudiants els nous conceptes de la patologia; la traducció de textos d'altres llengües, no solament en llibres sinó a les revistes, en forma de referatas breus. En aquesta tasca sovint poc brillant cal fer conèixer l'obra extensa de Gaspar Sentinón el qual fou, per l'extensió del seu treball, el primer traductor, i per tant el primer introductor de la ciència europea aquí. Un altre fet bàsic en aquest període, ho repetim, es la celebració del Congrés de medicina de Barcelona del 1888, que fou la prova de la maduresa dels metges catalans.

III e L'increment del nivell científic

Un fet que permeté de fer pujar el nostre nivell científic, i contribuir a la diferenciació, foren els viatges d'estudi d'alguns metges catalans a l'estranger. No foren pas masses, però van ésser la base de l'increment del nivell d'un cert nombre d'especialitats, en moltes de les quals els catalans estigueren entre els capdavaners a la península.

Per altra banda aquesta fou una de les vies d'entrada de la influència de la medicina francesa sobre la catalana, mentre que a Madrid es decantaven bastant més cap els corrents d'origen germànic. Així veiem com la primera llengüa científica a Madrid durant el primer terç del segle XX era l'alemany, mentre que a Barcelona ho fou primordialment el francès, amb totes les diferències que el fet comportava.

Entre les escoles que pujant el nivell prestigiaren la me-

dicina catalana cal que esmentem, en menció molt breu, les següents:

- la gran empenta que dona a les noves orientacions de la cirurgia Salvador Cardenal, introductor pràctic de l'antisèpsia aquí, el qual des de l'hospital del Sagrat Cor creà una veritable escola de deixebles quirúrgics, tres dels quals arribaren aviat a la cètedra universitària (kúsca a Barcelona; Lleó Cardenal, fill seu i Sebastià Recasens a Madrid). De Cardenal han sortit, directament o indirectament, gairebé tots els grans cirurgians catalans. Cardenal s'havia format en els quiròfans suïssos principalment.

- la pediatria tingué el seu introductor, des de les fonts europees, en l'obra de Francesc Vidal i Solares, el qual féu una estada de sis anys a París, hi tre ballà a tres hospitals, on aprengué l'organització pràctica de l'assistència als infants. Mantingué sempre la relació personal amb els mestres francesos; assistí a Congressos internacionals; publicà treballs en francès i fou un dels primers en valorar la importància d'una alimentació ben controlada pel metge en els infants.

- Una altra especialitat que gaudí aviat d'un nivell bastant alt fou l'oftalmologia. Els grans importadors de la ciència oftalmològica, des de França, foren Lluís Carreras i Aragó (1835-1907) i Josep A. Barraquer i Roviralta (1852-1924), el qual fou també un dels primers estudiosos de l'anatomia patològica a Catalunya. Però además d'aquests caps cal coneixer també la formació francesa d'oftalmòlegs eminents en el seu temps com els doctors Joan Gelpí, Bonaventura Carreras, que exercí a Girona, i Manuel Menacho.

- L'otorinolaringologia té el seu cònsol europeu en la per-

sonalitat de Ricard Botey i Ducoing, fill de mare francesa, el qual inicià el 1890 els "Archivos Internacionales de Laringología, Rinología y Otología" revista trilingüe (espanyol, francès, italià). Ell mateix assistí a Congressos a fora i publicà un gran nombre de treballs en altres idiomes, principalment en francès, i molts menys en alemany.

- Finalment esmentem un altre Barraquer --Lluís-- el qual també es formà a París com a neuròleg i inicià una escola que tingué una considerable importància.

IV - Cap el ús del català com a llengua científica

Un dels punts que des d'un punt de vista públic marca més clarament el fet diferencial de la nostra medicina es la utilització del català com a llengua científica. Des de feia molts anys hi havia hagut, esporàdicament, algun text en català, però sempre com un fet aïllat i sense continuïtat.

No fou fins cap a la fi del segle XIX que el metge Jaume Queraltó va aconseguir de publicar la primera revista de medicina en català. Li digué "La Ginecologia catalana". Tingué una vida bastant curta però fou, des d'aleshores, un punt de referència bàsica. El primer número aparegué el 15 d'agost de 1898, N'era director el mateix Queraltó i foren secretaris de redacció J. Fontbona i M. Visa. Havia de sortir cada mes i de fet fou portanveu de la clínica particular que tenia el Dr. Queraltó. La sortida de la revista li creà alguns problemes i tingué els seus enemics. Però "La Independencia Médica", aleshores de gran prestigi, la defensà obertament. Durà un mig any. El seu motor, que tenia trenta anys justos aleshores, no limità el seu catalanisme a fer la revista; intervingué en política com a republicà i es preocupà molt dels problemes socials de la medicina.

Cap a començaments de segle els metges catalanistes amb una

orientació d'esquerra tingueren moltes més dificultats que els qui tenien una orientació més conservadora. Entre els primer cal esmentar també l'obra mèdica i ciutadana del Dr. Domènec Martí i Julià (1860-1917), psiquiatre que fou mestre de Salvador Vives i Casajoana.

El punt més important de progrés de la utilització del català en les publicacions el trobem en la reunió dels Congressos de metges de llengua catalana. El primer es feu a Barcelona pel juny del 1913 i el presidí Miquel Fargas. El segon es féu a Barcelona el 1917. Després s'anaren reunint cada dos anys a Tarragona (1919); Girona (1921) i Lleida (1923). La dictadura n'aturà la continuïtat. Se'n feren també a Mallorca el 1932; a Perpinyà el 1936 el novè i últim. Després quedaren aturats. El desè, previst pel 1938 a Valencia encara està pendent. La tasca d'aquests congressos fou molt feconda perquè permeté de sensibilitzar moltes consciències, d'acostumar a escriure el català en treballs mèdics, de fer conèixer el fet diferencial a fora.

Resultat en part paral·lel fou la utilització, cada vegada més marcada, del català en articles apareguts en moltes revistes tècniques. Així per exemple els *Annals de Medicina*, que són la revista de l'Acadèmia i Laboratori arriben a tenir una majoria absoluta d'articles en català. Adhuc es catalanitzaren, després del 1931 els *Annals de l'Academia* i de l'Hòspital de Santa Creu i Sant Pau.

També fou molt important l'edició continuada de treballs d'una certa extensió, a la col·lecció de "Monografies mèdiques" la qual edità més de cent numeros entre els anys 1926 i 1937. Fou moguda principalment per l'actividad de Jaume Aiguader.

V - L'obra de l'Institut de Fisiologia

Cap els anys 1925-30 es produí un canvi important. Per esdeveniments estrictament biològics (mort de Ramon Turró, Salvador Cardenal i Jaume Ferran) passà a estar ja en un primer lloc, personalment i oficialment, dintre de la medicina local, la personalitat, l'escola i l'obra d'August Pi i Sunyer. Ja feia uns deu anys que dirigia l'Institut de Fisiologia, que ha estat la institució mèdica catalana que ha gaudit d'un prestigi més alt. Pi havia creat escola amb un ressò exterior molt important: tingué un prestigi científic. Però fou també un gran organitzador. Entre l'Institut de Fisiologia, que estava annexe a la seva càtedra, i la Societat Catalana de Biologia, la qual també dirigí, per una banda; i per l'altra el costat que li feren dos catedràtics de cirurgia, els germans Joaquim i Antoni Trias i Pujol, es conseguí un elevament molt notable del nostre nivell mèdic. Per primera vegada les nostres publicacions, moltes d'elles en català, podien sortir a Europa sense quedar malament en nombroses especialitats.

Així com a la generació anterior es crearen les estructures, però llurs creadors no els hi donaren una embranzida catalanitzant intensa, ara els caps sabem molt bé el que volen i ---recolzats pels esdeveniments polítics--- crearen unes condicions de treball i un canvi d'institucions ja molt diferenciades.

Aquesta situació portarà, en els anys en que Joaquim Trias a serà ~~xxx~~ degà de la facultat, a un canvi extraordinari. Per primera vegada de manera real la facultat s'orientarà en el sentit de que l'interès dels estudiants es més important que el dels professors. Que la tasca primària és la d'ensenyar bé. Que per fer-ho no s'han de respectar privilegis, tot i que van haver de transigir amb els drets adquirits. El primer que féu la fa-

cultat fou obrir les portes a moltes persones que servien per a ensenyar, que ho volien fer, que tenien els mitjans --en forma de serveis hospitalaris-- però que no tenien la llicència oficial per fer-ho; per exemple a Barcelona tot el cos facultatiu de l'hospital de la Santa Creu i Sant Pau, entre altres institucions assistencials. I foren els professors de la facultat els qui, renunciant a llurs privilegis, permeteren d'ampliar el nombre i qualitat dels mestres. No tots hi estigueren d'acord. Però el resultat pràctic fou molt positiu malgrat el curt nombre d'anys que es pogué aplicar i les circumstàncies que dificultaren llur realització.

L'obra de l'Autònoma fou bàsica. Consistia ja un fet diferenciador que hagués arribat a ésser definitiu. Aquesta fou una de les raons per les quals fou anorreada. Cal pensar que aleshores era la única experiència d'aquest tipus que arribava a l'ensenyament oficial.

VI - El traspàs dels serveis sanitaris a la Generalitat

El fet que donà ja un caràcter propi a la medicina catalana, reconegut de manera oficial, fou el traspàs que el govern de la República féu al de la Generalitat, dels serveis sanitaris. La Generalitat ja s'havia preocupat, el mateix mes d'abril de 1931, de demanar al Sindicat de Metges de Catalunya un estudi sobre aquests serveis.

Començà a funcionar una Conselleria, que primer fou de "Governació i Sanitat" i que aviat (decret de 24 de gener de 1933) s'independitzà, recollint els serveis d'Assistència Social de la Conselleria de Treball i constituint la "Conselleria de Sanitat i Assistència Social". El primer conseller, podriem dir-ne independent, fou Josep Bencas i Puigdollers. Una de les prime-

res disposicions fou la de crear la "Fitxa Sanitària" per a conèixer l'estat dels serveis i la necessitat en aquest ordre de tots els municipis de Catalunya.

El traspàs de serveis sanitaris es féu per decret de 24 de maig de 1933, i dos mesos més tard (29 de juliol) ho foren els d'Assistència Social. De fet els assumptes de tipus sanitari s'anaren portant cada vegada més amb plena independència del que es feia en el reste del país. Cal remarcar, com a index de l'orientació que es donà ala solució dels problemes sanitaris que a l'any següent (1934) l'escola d'enginyers de Barcelona començà a fer cursos per a donar el títol d'Enginyer Sanitari.

VII - Altres aspectes diferenciadors

El quinquenni 1931-1936 portà un caracter diferenciador a molts aspectes de la vida catalana. En el camp de la medicina els dos més importants i aparents foren la pròpia gestió de les funcions sanitàries per part del govern de Catalunya i una nova orientació donada a la formació dels metges com a conseqüència del canvi que es féu a la universitat. Però remarcuem que la facultat de medicina fou probablement la que obrí una diferenciació més aparent.

Altres dos fets, que també van tenir molt ressò, poden pendre's com a significatius del moment. Un és l'edició d'un "Diccionari de Medicina", que significa que ja es tingui l'eina de treball que permeti de publicar en català amb prou suficiència lingüística. Fou impulsat per Manuel Corachan --que havia d'ésser un temps Conseller de sanitat-- i redactat per un conjunt important de metges del país.

L'altre fet és l'aparició, l'any 1933, de la revista "La medicina catalana", molt ben feta, amb un bon nivell de qualitat mè-

dica, i que pretenia ésser el "Portavoc de l'Occitània mèdica". No solament s'obrí a Perpinyà ---el Rosselló, on es celebrà un Congrés de Metges de Llengua catalana--- sinó que enfilava directament a altres llocs del Llenguadoc --sense massses limitacions geogràfiques--- i principalment a Montpel·lier i a Tolosa.

A un nivell més bàsic cal referir l'obra del Sindicat de Metges de Catalunya, la tasca continuada de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques i àdhuc la catalanització de l'antiga Reial Acadèmia ---que ara es digué Acadèmia de Medicina de Barcelona--- la del canó del Carme, on en el temps de la República es feren tots els discursos d'ingrés en català des del que hi féu el Dr. Joan Freixas i Freixas l'any 1932.

VIII - El tombant

Acabada la guerra hom troba a la medicina catalana unes línies molt definides. D'una banda la major part dels caps que la portaren hagueren de sortir cap a l'exili, on alguns van fer novament escola, però dispersats entre ells. Així fou interessant la influència catalana sobre tot a Mèxic, on s'hi aplegà el més gran nombre, i a Veneçuela, on hi treballà August Pi i Sunyer. Uns altres quedaren engolits a la península en un exili interior també penós.

En una altra línia hi hagueren els qui vingueren de diferents llocs de la península per a ocupar càrrecs oficials, sobre tot a la universitat, arribant a tenir-ne els llocs de direcció; i finalment els qui col·laboraren amb el nou panorama. De fet s'anà a fer desaparèixer els signes de diferenciació.

Des d'un punt de vista de l'exercici pràctic de la medicina cal remarcar que la introducció d'una forma de seguretat social

amb una direcció plenament centralitzada ha contribuït a uniformar una bona part de l'activitat del metge aquí.

Lentament ana surant, altra vegada, la noció específica de medicina catalana i, ja des d'una visió molt diferent, es tornaren a publicar treballs, a fer reunions científiques, com les anuals de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, i pot ser, com a fet més clar, es reuní un Congrés d'Història de la Medicina Catalana, l'any 1970 a Barcelona, clausurant-se a Montpeller, el qual permeté de desvetllar, una altra vegada, l'interés per l'estudi de la nostra història mèdica i de fer conèixer els mecanismes i els corrents que l'han dirigit en les diferents etapes de la seva història.

Dr. Jacint Corbella

CONDICIONANTS POLITICS DE LES FORCES ECONOMIQUES TRADICIONALS CATALANES EN ACABAR LA GUERRA CIVIL

joan clavera

1.- Els pressupostos i la pràctica del Nou Estat Espanyol sorgit de la guerra civil, així com el desenvolupament de les forces productives en els darrers 35 anys fa difícil esbrinar quins trets caracteritzen en la actualitat a la burgesia catalana.

Caldria preguntar-se si aquesta té uns plantejaments diferents de la nova burgesia industrial de Madrid o de la tradicional del País Basc. En definitiva, caldria investigar si es adient el qualificatiu de "catalans" aplicat a aquells homes que posseeixen els mitjans de producció del nostre país.

Temps enrera, però, la situació no era la mateixa, no tan sols perquè el marc polític de referència fos diferent sinó també perquè la estructura productiva del anomenat Estat Espanyol era tota una altra.

Si bé es discutible l'afirmació de que la història del nacionalisme català es la història d'una revolució burgesa frustada, no sembla massa arriscat arrencar de la hipòtesi de que el pes específic de la burgesia en el terreny econòmic es corresponia millor en el terreny polític abans de la guerra civil que no després d'aquesta.

La present comunicació pretén plantejar algunes de les questions rela-

cionades precisament amb aquesta pèrdua d'especificitat de la esmentada classe en el si de les estructures econòmiques i polítiques del nou Regim .

2.- Cal , en primer lloc , situar ni que sigui de forma esquemàtica quina era l'actitud de la burgesia catalana immediatament abans de Juliol de 1936. En J.M. Bricall apuntava en un article aparegut a " Recerques ":

" A començament de Juny de 1936, cent vint-i-sis entitats patronals presidides pel Foment del Treball Nacional , publicaren un 'Manifest de les entitats econòmiques de Catalunya' dirigit als governs de la Generalitat i de la República que exposava els fets i proposava una terapeùtica....No cal remarcar que , atès el catacter de les associacions firmants, la terapeùtica proposada mirava de reforçar el regim econòmic-social vigent. Es interessant però, d'esbrinar si aquesta conservació del capitalisme els menava a apel·lar a procediments feixistes- donant al mot el significat clar i precis que tenie durant els anys trenta- o es confiava en unes mesures de política econòmica compatibles amb el liberalisme polític. Que el Manifest s'inclina cap el segon camí , no hi ha cap mena de dubte..." (1)

A aquesta afirmació cal afegir la opinió d'Isidre Molas segons la qual no hi va haver participació directa del principals - al menys- quadres de la Lliga en la preparació del cop militar. (2)

Devent , però, de la brutal alternativa de la Guerra Civil la burgesia catalana optà, conseqüentment per la participació activa en el aparell militar o administratiu franquista . El falangí J. M. Fontana fa una descripció detallada de les activitats desenvolupades per significats personatges catalans abans, durant i després de la guerra . (3)

3.- Malgrat les nombroses reunions de la burgesia catalana , ja sigui a Burgos o a San Sebastián per tal de preparar la seva tornada, un cop resolta la lluita armada (4), de seguida es van produir un seguit de fets que cal tenir en compte. En primer lloc la corresponent " Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil " va procedir a la incautació de les primeres materies o de les màquines, sospitoses d'haver intervingut en el esforç de guerra , i transferint-les principalment al Nord de la Península . (5) Això ens porta al important tema de la dependència de les materies primeres foranes en el cas dels dos sectors capdavanters de l'economia catalana: el textil i el metal·lúrgic. Les importacions de cotó o de llana , els suministres de carbó o de productes siderúrgics del Nord estaven absolutament reglamentats per l'aparell polític-administratiu del Nou Estat.

4.- En aquest contexte la posició hegemònica de la indústria textil catalana fou inevitablement acceptada pels dirigents del Nou Estat. Durant els anys de la Segona Guerra Mundial, els industrials del textil seran els únics que gosaran proclamar la seva inmillorable situació ; frases com: " Nunca seguramente la industria catalana de tejidos ha conocido época mejor " (La Vanguardia -1942) (6), o " El negocio textil está viviendo unos años de coyuntura extremadamente favorable gracias a la diligente ayuda del Estado " (Economía - 1943), (7), son habituals en aquella època

El esforç del Govern de cara a la regularitat dels suministres de cotó, per exemple, fou d'una tal magnitud que inclús cap a finals de 1943 i començaments de 1944 es presentaren problemes de magatzematge i pors de baixades de preus. (8)

Els problemes entre l'Administració del Nou Estat i els industrials tèxtils es reduïren a la mes o menys encertada "justícia" en la distribució del "Curros" o en la tova representació del mercat negre, i també en els virtuals esforços de la Administració per a retallar els superbeneficis del sector. (9)

En tot cas el pas aclaparador de Catalunya en la indústria tèxtil no va oferir, en aquells anys, una oportunitat al Regim en matèria de discriminacions politico-econòmiques (10)

5.- Aquestes , però, queden paleses en d'altres sectors. No ens referirem aquí a la falta de participació " catalana " en la creació del " Instituto Nacional de Industria " perquè aquest va tenir una importància econòmica efectiva més enllà del anys de la segona guerra mundial. Escollirem com a punt de referència el sector metallúrgic per ser , després del tèxtil , el més important a Catalunya i perquè en aquest es va produir de forma immediata un seguit de discriminacions.

Cal recordar en primer lloc el que hem assenyalat en el Punt 3 ; aquelles incautacions de maquinària i matèria primera es evident que afectaren particularment al sector metallúrgic.

El fet de que el Nord de la Península fos ocupat per les tropes franquistes abans que Catalunya donés als industrials del País Basc o de Santander una avantatge considerable si tenim en compte els reduïts estralls deguts a la guerra en els equips industrials (11) i el fet de que el organisme clau en la organització siderúrgica de la postguerra instalés la seva seu a Bilbao ; es tracta , es clar, de la " Delegación del Gobierno en las Industrias Siderúrgicas " (DOEIS).

6.- Els entrebancs constants i greus dels metallúrgics catalans estan detalladament exemplificats en la complertíssima documentació de la indústria catalana més representativa del Sector esmentat:

" La Maquinista Terrestre y Marítima " de Barcelona . Responen la correspondència d'aquella amb els seus clients es troben nombroses explicacions del següent tipus: " ... debemos manifestar a Vds. que nosotros

entendemos que la tramitación de pedidos de material siderurgico destinados a dicha obra(la presa de Flix) debe efectuarse segun el Esquema nº 2 adjunto a su Carta, con la supresión, quizás, del trámite 5º -Secretaría General técnica del Ministerio de Industria y Comercio- ya que la DOEIS unicamente exige que los pedidos vayan avalados por la Dirección General correspondiente. En el caso de nuestros pedidos habituales no es obligada, que nosotros seamos la intervención del Sindicato del Metal; sin embargo nuestro deseo de poder facilitar a Vds. una información mas concreta , nos hemos dirigido a nuestra Delegación en Madrid para que se entere bien de la tramitación que siguen dichos pedidos...(12)

El que cal remarcar no es tant la complicació burocràtica existent -per altra banda la mateixa que a tot el Estat espanyol- com la complicació de programar mínimament una producció industrial a 600 Km. del centres de decissió. En d'altres documents el Director de La Maquinista dona compte del retràs dels Organismes oficials en comunicar procediments o practicas administratives mes ágils als industrials catalans quan aquelles ja fa temps que son emprades pels metal·lurgics del Nord.

Mes greus , comparativament , son els nombrosos errors comesos a l'hora de satisfer comandas : " Mayor gravedad tiene (la no satisfacció de les comandes) cuando el hecho se produce por materiales defectuosos y que deben ser rechazados . Piezas como planchas de bastidor o de calderas, ejes forjados y cigüeñales, que son rechazados en la recepción en fábrica o en nuestros talleres, entendemos que deberian ser inmediatamente sustituidos adoptando para ello un procedimiento automatico, mientras que por el contrario nos encontra-

mos con que , con las normas actuales , estas piezas han de ser nuevamente pedidas y programadas, sin tener en cuenta que la pieza rechazada, cuya urgencia habia determinado su inclusion en programa, resulta siempre mucho mas urgente cuando ya se ha llevado a cabo la fabricacion de las restantes del lote y solamente la defectuosa determina la paralización del trabajo para el taller transformador " (13)

Es evident el enorme perjudici economic que representa per a una empresa barcelonina haver de retornar peces defectuosos a les indústries siderurgiques del Nord . Fenomens com aquests ecoratjaren el mercat negre de forma decisiva. En 1947 la anomenada " Junta de Ordenación Económico-Social de la Provincia de Barcelona " va reconéixer les particulars dificultats de la esmentada indústria :: " El problema

de la escasez de materias primas (en la metalurgia de la Provincia) es mas grave aún que en otros sectores. Los cupos asignados son reducidos y los porcentajes que representan las entregas realmente efectuadas han venido resultando inferiores a los fijados en el cupo teórico. Las preferencias oficiales- sin duda muy justificadas- dejan a la industria que trabaja para el consumo privado en condiciones muy dificiles para sostener el trabajo en sus talleres y las empresas que quieren hacerlo asi han de proveerse en el mercado negro que funciona con la intensidad correspondiente a la prohibición " (14)

6.- Creiem que aquests son elements de reflexió per tal de encetar el tema de les discriminacions politiques i econòmiques de caracter espacial o si es vol " regional " que es donaren en el si del Nou Estat de forma immediata. Ara bé ,essentada la diferencia de tractament donada pel Regim als industrials dels dos sectors capdavanters , cal preguntar-se si va apareixer, a Catalunya , una nova forma de burgesia,

conseqüència , precisament , de la política econòmica - i de la política " tout court " - del Nou Estat Espanyol.

Aquesta burgesia que basava el seu poder econòmic precisament sobre les característiques del Regim franquista es definida per l'empresari Guillen Casanovas així: " ... se entró de lleno en la

fase primera de la posguerra, que bien podría llamarse 'economía de decreto constante', que ipso facto originó un mercado negro, paralelo a dichas disposiciones y el inicio del fraude y la falsa declaración jurada, que contribuyó a relajar la moral y la rectitud en los negocios, creando el clima determinante del viraje de la 'mentalidad industrial' a la del comerciante especulador: Este cambio, a mi juicio el mas catastrófico de los sufridos en este época, tuvo unas consecuencias que seguiremos arrastrando todavía durante muchos años y de esas quizás lo peor, el desenfoque y la confusión, en una serie de actitudes propias de la función empresarial-industrial que fueron totalmente olvidadas" (15)

Aquest desplaçament cap a les activitats del comerciant-especulador es poden seguir amb tot detall examinant la indústria tèxtil (16) ; en efecte , van ser molt nombrosos els fabricants que substituïren en les seves funcions als comerciants de teixits per tal d'agilitzar les seves pràctiques fraudulentas en el mercat negre.

7.- Aquesta "reconversió" dels industrials catalans , aprofitant-se de la baratura de la mà d'obra, de la demanda continguda durant la guerra civil i del tancament del mercat , va provocar el floriment d'una serie d'activitats plantejades a curt terme i d'escassa consistència que es posaren de relleu en el canvi de conjuntura de mitjans de 1943. En efecte, en aquest any bastants sectors de la burgesia catalana començan a posar en dubte la continuïtat dels seus negocis especulatius , sota la influència dels aconteixements en les camps de batalla de la Guerra Mundial . Es parla de " valors de pau" i de "valors de guerra" . Les revistes econòmiques

fan crides al "senz" català per tal de tornar els "bons costums" industrials i comercials. (12) De fet la crisi només servirà per a palesar la forma ràpida amb que la burgesia catalana assimilà les noves formes de poder sorgides de la guerra civil. El respecte, envers el Regim, dels Aliats , un cop acabada la Guerra mundial, acabà de tranquil·litzar a la esmentada classe.

Aquesta s'expressà nombroses vegades mitjançant uns raonaments molt allunyants dels esquemes feixistes (vegeu per exemple les Memòries de la Cambra de Comerç, o el Congrés del Textil de 1945, o les manifestacions dels metal·lúrgics). Malgrat això sentí com a seu el poder polític del Nou Estat, incapaç i sense la voluntat necessària per a plantejar una alternativa pròpia . En aquell temps estava massa agraïda pel fet d'haver sobreviscut com a classe.

JOAN CLAVERA- Septembre, 1974

NOTES

- 1.- J.M. Bricall. " Ideologies i programes econòmics a Catalunya durant la guerra civil " a RECERQUES nº 1 , 1970
- 2.- I. Moles : " Lliga Catalana " Vol. II , pag 309 i ss.
- 3.- J. M. Fontana: " Los catalanes en la guerra de España " Madrid , 1956.
- 4.- Vegeu per. ex. la "Memoria Comercial" de la Cambra de Comerç de Barcelona , corresponent a 1939.
- 5.- J. Clavera : Tesi Doctoral: " La política económica del Nuevo Estado Español durante la segunda guerra mundial: una aproximación a sus repercusiones en Cataluña" pag. 231(U. Autònoma de B)
- 6.- Ibid. pag. 169 i ss.
- 7.- Ibidem .
8. Ibidem .
9. Ibidem . pag 202 i ss.

10.- Ibidem.

11.- Ibid. pag 116 i ss.

12.- Fons Documental de "La Maquinista " expedient administratiu
nº 9.582/ 799;

13.- Ibidem.

14.- " Plan de Ordenación Económico-social de la Provincia de
Barcelona" 1947; pag 108

15.- G. Casanovas a " Información Comercial Española " . Febrer 1962
número dedicat a Catalunya.

16.- J. Clavera: op. cit . pags. 168 i ss.

17.- Ibid. pags 214 i ss.

DE LA CARTA MUNICIPAL A LA GRAN BARCELONA ⁽¹⁾

Resumen interpretativo de la política urbanística d'en Porcioles.
SALVADOR TARRAGÓ I CIB. ARTE.

La situació urbanística al 1.957

Percioles ^{ha estat} ~~era~~ un ^{batlle} ~~si~~ ^{batlle} urbanista, com ja s'ha dit ⁺ antes vegades, però el fet que al mateix temps "tingués una concepció tan operativa i decisoria de les finances de forma tan clara i fàcil" (Tele-Exprés ^{explica} 15-V-73), ~~explica~~ el que per ell aquests dos aspectes, l'urbanístic i l'econòmic, no foren mes que les dues cares d'una mateixa política municipal. Per això, no es estrany que al poc temps d'entrar a mans plantejés un diagnòstic prou encertat de la problemàtica urbanística barcelonina.

Avans d'explicar ^{però,} ho ^{hem} de dir que en termes generals el primer problema de Barcelona ^{la} ~~existia~~ ^{del any 50} ~~era~~ ^{constituïa} el ~~problema~~ el fenomen immigratori, aquest creixement demogràfic desbocat que desde la dècada dels 50 no ha parat d'anar en augment. Un petit ^{últims} ~~quadre~~ ^{quadre} comparatiu resumeix el sentit d'aquest problema durant aquest ²⁰ anys.

Creixement demogràfic promitj anual

	1.950-60	1.960-70
Barcelona-ciutat	40.000	20.000
Reste de la Comarca del 53	25.000	50.000

Establert aquest marc de referencia, anem a analitzar la situació urbanística que el mateix Percioles ~~va~~ caracteritza segons el següent resum:

1.-Exesiú envelliment d'algunes barria i particularment el barri vell de Barcelona amb llur ~~xxxx~~ extenses areas degradades. ^{Però} ~~Però~~ l'enve-lliment no es més que una part d'un problema mes generalitzat: el défecit d'estatjes espaorós amb ~~xxxx~~ quasi 25.000 barraques a Barcelona en aque-
s anys.

2.-"L'Eixample den Cerdà encara está per acabar", x grane areas estan poc aprofitades puguense ~~utilitzar~~ ^{sustituir} el velle ma-
gatzems, garatjes, fábriques, etc. ^{per cos, més alta,}

3.-"Complexa situació de la problemàtica dels suburbis", dit d'aques-
ta manera com ho diu en Percioles no es mes que un eufemisme per expli-
car la caòtica situació dels corretja suburbial que envolta a Barcelona.

4.-"Guarniment" de les zones centrals o el que es el mateix, "orna

te de les vies públiques al centre de la ciutat i de les zones residencials de la alta burgesia i deixament absolut dels barris i suburbis.

5.-Necessitat d'ordenar la nova expansió de Barcelona mitjançant el que serà la futura ~~estructura~~ la Carta municipal, la posada en pràctica dels Programes d'Actuació i l'absorció dissimulada dels municipis de la Comarca mitjançant la instrumentalització de la Comissió d'Urbanisme.

6.-Existència d'un dèficit espacial ~~en~~ d'escoles que es ve arreglant desde la postguerra.

7.-Situació molt endarrerida dels transports públics; estan les companyies ^{del} completament descapitalitzades i els serveis ^{per} funcionant són els mateixos que els dels anys 30.

La realitat urbanística de 1.973

En comparació amb l'estat de la qüestió urbanística senyalada per a 1.957, el panorama que ofereix la situació al març del Ajuntament ^(en principi) vers prou lluminós, com aquesta relació incompleta ho deixa veure:

1.-El dèficit d'edificacions no ha fet més que continuar creixent, ^{vegis} sine el següent quadre:

Dèficit d'edificacions

		1.963	1.965	1.966	1.971	1.972
Barcelona- ciutat resta de la Comarca del 53	necessitat absoluta			62.000	85.000	
	" relativa	170.000	80.000		117.825	225.000

El barraquisme s'ha exportat fora del terme de Barcelona cap alguns municipis de la Comarca ja la degradació dels barris vells continua empitjorant. La política d'obrir nous carrers com "García Morato" o el "I Cinturón de Ronda" no resol els veritables problemes de sanejament dels barris vells i solament són una excusa per a fer operacions especulatives a gran escala.

2.-La superfície calamitosa de les zones edificades es van evaluar en l'any 1.965 que arribaven al 54% per a Barcelona-Ciutat i al 37% a la resta de la Comarca.

3.-Com exemple típic de "solució" del problema dels suburbis en hi hauria prou en ~~en~~ analitzar el fracàs del "Plan de Remodelación de Suburbios" fet el 1.961 i ^(vegis) ~~amb~~ el "Pla Parcial del Torre-Baró-Vallbona i Tri-

Dèficit d'escoles a Barcelona-ciutat

Parvulari	17.670 llocs escolars
Primera ensenyança	103.028 " "
Segona ensenyança	50.169 " "
Total	170.967 " "

La Carta municipal

El mateix ex-batlle, en declaracions fetes als diaris passant ~~existia~~ balanç dels 16 anys al front del Ajuntament, insisteix una i una altra vegada ^{en} a valorar la Carta municipal com el fet ^(de la seva actuació) més important. ~~Desaixé~~ ^{hi ha} en era perfectament conscient quan va aconseguir llur aprovació: "...porque disponemos de un ordenamiento jurídico idóneo, concreto, gracias a la comprensión del Gobierno del Caudillo, en esta Carta municipal que codifica todas nuestras aspiraciones, no solo en el orden podríamos llamar ~~físico~~ ^{físico}, sino en el aspecto social, político, económico y administrativo" dels el 13-XII-60.

El nou règim especial que la Carta introduïa, a més de llur ~~verge~~ ^{verge} econòmica i fiscal, tenia una funció ~~en~~ urbanística ~~impor-~~ ^{tan}. Res millor que rellegir les declaracions del ~~autor~~ ^{autor}.

"Los problemas (de Barcelona) son muchos, complejos y algunos de ellos realmente difficilísimos de resolver con los ~~medios~~ ^{medios} actuales; tanto ~~es así~~ ^{es así} que el primer problema, el fundamental, es la falta de recursos suficientes, para hacer frente a su desarrollo urbanístico; y a las que plantea su elevado crecimiento demográfico que entre el ~~gegetativo~~ ^{vegetativo} y el inmigratorio, es del orden de las 40.000 personas anualmente" dels el Diari de "Barcelona" el 11-XI-59, i ~~afegia~~ ^{afegia} el 14-VIII-60. "Agotado el término municipal de Barcelona, fácil es deducir la importancia que alcanza la expansión urbanística de la Comarca. Con acierto no se ha querido ir a la absorción de ningún municipio. Se ha considerado preferible no ~~afectar~~ ^{afectar} su ~~max~~ ^{max} autonomía y constituir, en plan de igualdad y con la intervención de los Organismos del Estado interesados, una mancomunidad que resuelva los trascendentales problemas comunes que plantea una comarca, cuya unidad geográfica y social es indiscutible."

Resolere ^{socialment} ~~en~~ els greus problemes urbanístics que te plante-
 jat el cas barceloní, exigiria una radical transformació, un procés de
 remodelació de una bona part del que està construït, una superació de
 les traves jurídiques que la estructura de la propietat privada de la
 terra planteja, així com l'aparició de noves formes de propietat com la
 municipalització o la socialització. I tota aquesta ^{mena} ~~men~~ de mides a pendre
 es indubtable que ni interessa ni pot fer-hi front aquest digne representant
 tan de la gran burgesia del que estem parlant. Per aixó, la solució que es
 preten carismàtica, és ^{la} ~~el~~ d'urbanitzar nous terrenys, amb la conseqüent
 apropiació de les plusvalues per part dels grans grups econòmics, en exten-
 dre el cas de la Comarca, i exportar-hi primer els immigrants nous, després
~~les barraquistes~~ els barraquistes, i mes endavant ^{els immigrants nous} les escombreries i així,
 amb un procés continuat d'expansió de l'ona urbanitzadora, arribar a hipo-
 otecar totes les petites hectàrees aprofitables que encara queden lliures
 a Catalunya.

Enfrontament amb la Diputació

La Carta municipal serà l'instrument de projecció comarcal que
 així en teoria es presenta no com una absorció dels termes ^{municipals} ~~veïns~~, a la
 pràctica, amb l'excusa de "Barcelona, cap i casal de Catalunya", es convertirà
 en la zona d'evacuació de tots els ditritus que fan ^{de la} ~~de la~~ "Gran Barcelo-
 na" conflictiva. Per aixó, no s'estalviaran ni esforços ni mitjans com son
 la instrumentalització de la Comissió d'Urbanisme, les connexions directes
 amb el poder central perfectament representades per prohoms porciolistes
 situats en llocs clau de la administració madrilenya, les ventajoses ^{profite} ~~ventajas~~
^{de la seva situació} d'aquest quasi-ministeri que es l'Ajuntament de Barcelona, etc.
^{Però,} ~~son~~ precisament els recels ^{cap} ~~amb~~ aquesta concentració de poder en
 benefici dels interessos centralistes barcelonins, els que desperten les
 suspicacions primer i l'enfrontament directe després, dels interessos pro-
 vincials que el Marqués de Castell-Flores representa. L'història d'aques-
 tes tensions, que ja hem explicat a un altra banda, van arribar a paralit-
 zar, ~~amb bona part~~, ^{amb bona part} tot l'activitat urbanística den Porciol de cara a po-
 sar en marxa tota la qüestió de la Comarca duren quasi tot el seu segon
període com a batlle. I principalment es resumeixen a dues les qüestions
 més conflictives: una era l'història dels túnels del Tibidabo i l'altra
 la creació i desenvolupament del Àrea Metropolitana.

(7)

Mentres va durar aquest enfrontament sobtatment es van plantejar o realitzà actuacions urbanístiques "internes" al terme municipal: ~~apar~~ obriment de l'avinguda de Madrid que va ésser com un experiment previ al "I Cinturón de Ronda", el "Plande Metros", aprobació del "Poligón Industrial de la Zona Franca", creació de "Mercabarna", elaboració dels Programes d'actuació etc.

Finalment, les dificultats que paralitzaven els projectes expansionistes varen ésser resolts. "También es un motivo de satisfacción el nombramiento del Marqués de Castell-Florite, tras 17 años de regir la Diputación, como Embajador en Austria..." explicaria en Porcicles al pleno del 28-VI-67 ~~quant finalment la quadra de la via pública per tota la comarca, afegint mes endavant: "Mucho agradezco, pues, Sr. President (es referenx ala nova autoritat provincial, Josep Maria de Muller i Abadal) su cordial salud, su entrañable espíritu de hermandad y la satisfacción ^{con que} la Diputación ha de ver "los esfuerzos de la Capital y de las ciudades y pueblos de la Comarca, dirigidos a resolver armonicamente sus problemas y a gestar la gran metropoli a la que nadie puede sentirse ajeno"~~

I al final la confesió reveladora:

"Si alguna vez sentimos dolor por el retraso de la puesta en marcha de esa gran realidad que no admite aplazamiento, los cambios de directrices operados en ~~la~~ provincial son ya expresión de cómo nuestras inquietudes han llegado a ser compartidas en una dimensión y alcance que ya abre todas las mejores esperanzas"

Cap a la ràpida creació de la "Gran Barcelona"

La paternitat de la concepció de la "Gran Barcelona" ne li correspon en propietat a en Porcicles. De fet, aquesta era una vella aspiració de la postguerra que impulsada desde la "Dirección General de Urbanismo" que aleshores estava integrat al "Ministerio de Gobernación", pretenia crea una imatge franquista de les ciutats que historicament havient jugat, per una u altra raó, un paper republicà destacat durant la guerra civil. Així, després del "Gran Madrid" i de la "Gran València", es va impulsar o definir la creació de la "Gran Barcelona" i el "Gran Bilbao". El Pla Comarcal del 53, que no fou mes que aquest projecte de crea la "Gran Barcelona" ^{que} va ésser començat a fet l'any 47 per un equip de tècnics dirigits per en Soteras, no contava ni amb els mitjans

jurídics ni econòmics necessaris per posar-lo a terme. Va tindre que ^{de l'època} esperar l'arribada d'en Porcioles i el "Milagre econòmic espanyol" produïts pels plans "Plan de Estabilización" i "Planes de Desarrollo Económico y Social" per poder desenvolupar-se ~~en el Pla Comarcal~~.

De fet, el gran drama d'en Porcioles, urbanísticament parlant, ha estat el de no haver ^{fet} un pla d'urbanisme propi. Va arribar massa tard per poder intervenir en el Pla Comarcal del 53 i ^{tampoc} ~~en el del 74~~. Solament va disposar de la Carta municipal de 1.960 per poder realitzar llur idea de ciutat ^{però} sense el complement funcional i orgànic d'un pla d'urbanisme fet per ell ^{mateix} ~~va tindre que adaptar~~ ~~a una esquema urbanístic i a una directriu~~ ~~que pot ser~~ ~~assumida~~ ~~no hagués trobat igual~~. Però, no per això va restar inactiu, ni va renunciar a portar a terme llur política urbanística, ans al contrari, seguint el Pla Comarcal del 53 o saltant ^{de la barra} ~~el~~ quan li ~~convendria~~ ^{va} anar preparant la "Gran Barcelona".

Sense el Marqués de Castell-Florite al davant, a partir de 1.967 en Porcioles empenyé un ràpid procés ^{per mitjà de} ~~els últims anys que li~~ ~~quedaven~~ ~~(els del tercer període com a batlle)~~, per crear llur ~~obsc~~ ~~ur~~ ~~banística~~: la "Gran Barcelona" com ha estat dit. En que consisteix aquesta demagògica idea? Esquemàticament, en traspasar la muntanya del Tibidabo, mitjançant els tres túnels, per permetre la ràpida expansió urbanística ^{en} per les 24.000 Ha. de terres de boscos i cultiu ~~en llur major part~~, desenvolupar com a complement els 3 "Cinturons de Ronda": "Cinturón del Litoral" ~~ixit~~ i la "Red de accesos a Barcelona". Utilitzant, per ~~tot~~ així, el reclam polític i propagandístic, primer de la construcció de la Universitat Autònoma, i després l'Exposició Universal de 1.982. Com a conseqüència de tot això i com a directrius bàsiques ~~en~~ que animen el programa de la "Gran Barcelona" estan: la apropiació del terrenys ^{barats} ~~de les plusvalues del darrer~~ de Collserola per part dels grans grups immobiliaris, així com dels solar centrals revaloritzats per les obres del I i II "Cinturons de Ronda"; afavoriment unilateral dels interessos lligats a l'indústria del automòbil mitjançant la construcció d'autopistes, "cinturons" i aparcaments ^{en contra} ~~enfront~~ d'una majoria de la població que més desguanya les molesties ~~el~~ ~~trànscit~~ ~~que~~ ~~secul·lar~~ ~~la~~ ~~seu~~ ~~suposa~~, per a postres

a de finançiar aquelles obres i els dèficits del transport públic⁹ que aquell favoritisme comporta, etc.

La concreció de tot aquest programa^{concreció d'itj} es realitza amb una gran rapidesa:

- 17-III-67 Convocatòria del concurs dels 3 túnels del Tibidabo
- 17-XII-67 Es crea el "Consortio de los Túneles del Tibidabo" per legalitzar l'actuació del Ajuntament de Barcelona fora del seu terme municipal.
- VII-68 S'aprova el "Plan Director del Area Metropolitana" que havia estat guardat durant dos anys als arxius de la Comissió d'Urbanisme esperant que es resolguessin les desavantatges entre l'Ajuntament i la Diputació.
- 28-X-68 S'adjudica a Tabasa la construcció dels túnels del Tibidabo després de resoldre, mitjançant pacte i compra d'empreses, l'enfrontament d'interessos produït per la convocatòria del concurs.
- 1.968 L'Ajuntament aprova el "I Cinturón de Ronda", la construcció del qual havia estat promesa a Huarte a ~~construcció~~ canvi d'anar-se'n del concurs dels túnels.
- 27-II-69 Compra dels terrenys de l'Univertitat Autònoma^{actuats} de Bellaterra per part del Ajuntament de Barcelona ~~per part del Ajuntament de Barcelona~~ de la Diputació i del Ajuntament de Sabadell que hi han posat, respectivament, el 50%, el 42% i el 8%. L'Autònoma es com la primera pedra per la construcció del gran centre de la Barcelona del Vallès.
- 19-IX-69 La Comissió d'Urbanisme aprova la construcció del "ICinturón de Ronda".
- VI-70 El "Consejo de Ministros" encarrega al Ajuntament de Barcelona l'estudi de les ~~possibilitats~~ possibilitats de fer una Exposició Universal per a 1.982
- 30-XII-70 S'aprova la creació d'Urcobesa ("Urbanizadora Comarcal de Barcelona S.A."), empresa mixta amb capital del Ajuntament de Barcelona en un 73 %, de la Diputació en un 24 % i de la Comissió d'Urbanisme en un 3%, que podria ésser la entitat que facilités l'urbanització de part de les 24.000 Ha. de serra de Collserola revaloritzades pel pas de les autopistes que surten dels túnels.
- 11-IV-73 En Porcioles dona a Franco la memòria de l'Expo 82 en la que ~~corregir~~ el plantejament inicial la presenta quasi com una necessitat per poder resoldre d'una vegada tots els problemes urbanístics que té plantejats Barcelona.

ACCIÓ SOCIAL AGRÀRIA DE LES TERRES GIRONINES

Sindicat de camperols exclusiu de les comarques gironines, que protagonitzà la campanya de revisions de Contractes de Conreu, d'ascensió espectacular, vida efímera, agitada i incordiant sobretot per l'E.R.C., i de dissolució soptada. (1.931-1.932)

0 INTRODUCCIÓ

- 0.1. Antecedents d'aquesta denominació, i llur pes en el moment d'adoptar-la els fundadors: Acció Social Agrària, Secció del Departament d'Agricultura de la Mancomunitat de Catalunya; "Acción Social Obrera", òrgan dels Sindicats de la província de Girona.
- 0.2. Notícia bibliogràfica sobre els components fàctics i jurídics, que propiciaren el naixement d'A.S.A. Cura especial en ressenyar la inèdita i la poc o gens coneguda.

1 L'ASSOCIACIÓ NEIX A BANYOLES (1-5-31) A NIVELL LOCAL I COMARCAL: ACCIÓ SOCIAL AGRÀRIA DE BANYOLES I COMARCA.

- 1.1. Procedència del nucli fundador. Breu notícia del Sindicat Agrícola Catòlic de Banyoles.
- 1.2. Per què es crea l'A.S.A.: necessitat de la unió dels camperols per a treure el màxim profit de les promeses del govern provisional en matèria agrària. Ideologia -o millor manca d'ideologia, o simplement tàctica- d'A.S.A.
- 1.3. L'Associació creix d'una manera espectacular: centra tota la seva actuació en la campanya de revisió de Contractes de Conreu, a que donaren lloc els decrets d'11 de juliol i de 6 d'agost de 1.931. Pel setembre ja disposa de portantveu propi, EL CAMP, que ho es encara d'A.S.A. de Banyoles i comarca.
- 1.4. Recels dels partits de dreta i d'esquerra burgesa. Actitud obstruccionista del governador civil.

2 L'ASSOCIACIÓ S'ESTRUCTURA A NIVELL PROVINCIAL (15-5-32): ACCIÓ SOCIAL AGRÀRIA DE LES TERRES GIRONINES.

- 2.1. Assemblea Preparatoria de març de 1.932 celebrada a Banyoles, organitzada pel nucli fundador.
- 2.2. Assemblea General -l'Assemblea de la Unió- de maig de 1.932, a Banyoles, amb representants del 60 per cent dels pobles de la província.
- 2.3. Continua l'actitud hostil del governador civil i el buit per part de la premsa burgesa.
- 2.4. Relacions amb les altres entitats i partits polítics d'àmbit més ampli.

3 L'A.S.A. ES RADICALITZA: FRACAS DE LA CAMpanyA REVISIONISTA. ATANSAMENT AL B.O.C.

- 3.1. Inici de la restricció gradual de la legislació reformadora, amb el decret de 31-10-31 i mentalitat dels jutges. Gràfics dels resultats de les demandes presentades a Catalunya detallant especialment les de Girona.
- 3.2. El Bloc Obrer i Camperol i l'A.S.A.
- 3.3. L'A.S.A. s'afronta obertament als partits burgesos d'esquerra: manifest A.S.A.-B.O.C. de 13-8-32 i forta topada amb el diputat de l'E.R.C. per Girona, Miquel Santaló.
- 3.4. Els partits burgesos d'esquerra -sobretot l'E.R.C.- trenquen el silenci mantingut per la seva premsa i treballen la descomposició d'A.S.A. desde dintre i fora de la entitat.

4 L'A.S.A. ES DISSOLT, COINCIDINT AMB LES ELECCIONS DE NOVENBRE DE 1.932, DE DIPUTATS AL PARLAMENT DE CATALUNYA.

- 4.1. L'Assemblea General d'A.S.A. a Figueras, dels dies 3 i 4 de setembre de 1.932.
- 4.2. Dirigents d'A.S.A. formen part de la candidatura Esquerra Federal Agrària Obrera a les eleccions de novembre de 1.932. Estudi de la composició d'aqueta coalició. Fracàs de l'E.F.A.O. i màxima votació en números relatius assolida pel Bloc en totes les eleccions i circumscripcions.
- 4.3. Dissolució d'A.S.A. com a tal, i partits mes beneficiats, quant a captació d'exmilitants d'A.S.A.

(La comunicació es fonamenta, gairebé exclusivament en una vintena de periòdics de les comarques gironines, que només es troben en arxius i biblioteques d'aquestes. En llur major part són desconeguts o no localitzats fins ara; s'indica de quin partit o grup són portantveus locals o comarcals. La comunicació té cura especial en esbrinar les relacions A.S.A. - B.O.C.)

R. Pujol

Shaw
performs
Barnell
couple

* Ricardo ROBLEDO HERNANDEZ

(@1000 @00000000000000000000)

O. PLANTEAMIENTO

" Por eso los castellanos hemos tomado vela en este entierro -en el entierro del cadáver del nacionalismo catalán- y podemos y debemos, no sólo echar nuestro cuarto a espadas, sino oponer nos con toda la energía de nuestras fuerzas, como nos venimos oponiendo y nos opondremos en lo sucesivo, cada vez más tenazmente, a que prevalezca ese dislate de la autonomía integral de Cataluña que ni por la historia, ni por la etnografía, ni por la filología, ni por razón alguna que no se funde en una orgullosa altivez, al fin y al cabo infantil y utópica, puede consentirse por el resto de los españoles"

MERIDIANO ANDRADE: Castilla ante el separatismo catalán. Madrid 1921

Cambó supo bien expresar el claro dilema que correspondía al catalanismo cuando declaraba que no era una doctrina susceptible de ser discutida sino un hecho ante el que no cabían más que dos soluciones: aceptarlo o combatirlo.

La postura beligerante predominó en Castilla frenando las aspiraciones regionalistas, aunque no es necesario ir a la Submeseta Norte para buscar anticatalanismos. Dentro de la misma Cataluña existían organizaciones monárquicas u obreras que sostuvieron una marcada hostilidad o indiferencia frente a la propaganda de los grupos catalanistas.

El objeto de este estudio se centra en la animadversión surgida a partir de 1908 en Castilla. Conviene matizar, un poco "a priori", que no era una región la que se enfrentaba globalmente a otra región y que el disgusto ante "los desmanes del separatismo catalán" fueron en más de una ocasión la expresión mal reprimida de negociantes cerealistas que trabajaban con precios no tan altos como de costumbre y con mercados reducidos o invadidos por trigos "exóticos". Las proclamas patrióticas de "Castilla forjadora de pueblos", "Madre Patria"... se mezclaron frecuentemente en los laosentos por intereses en quiebra.

El diálogo centro-periferia llegó a hacerse enrarecido, pues los esfuerzos de teóricos buscando en la historia, el derecho o la antropología los matices diferenciales de la nacionalidad catalana eran considerados desde el mirador castellano como invención artificiosa sino demente. Mientras unos desenterraban a Roger de Lauria otros abrieron el sepulcro del Cid y de algún modo parece que la península se convirtió en campo de batalla donde rivalizaran almogávares y castellanos.

El análisis de los enfrentamientos se reduce principalmente a exponer la impresión que surgió en Castilla ante los episodios clave de la Solidaridad catalana y Primer Estatuto. A partir de aquí deduciremos las objeciones generales del resentimiento castellano.

(@@@@@)

1.- RUPTURA DE UNA ENTENTE ****

"... Els Seradors, hoscamente exclusivista, ruralmente agresivo... !Siquiera Guillermo Kaiser hablaba de la 'espada afilada' y 'la pólvora seca'... Pero eso de la hoz resucitada, armibelfera y rencorosa, puede ser el 'signo' de una nacionalidad eropea? "

MAGDALENO DE CASTRO: Nacionalismo, humanismo y civilización. Madrid 1922.

A pesar de que Cataluña y Castilla constitufan dos regiones antagónicas y dispares, ello no fue obstáculo para que durante algún tiempo marcharan al unísono los representantes de estructuras socio-económicas tan diferentes. En un folleto doctrinario, Cánovas citaba las tres industrias esenciales a quínes competía reservar celosamente el mercado nacional: la producción de cereales, la del hierro y la industria algodonera (De cómo he venido yo a ser doctrinalmente proteccionista, p.9-10)

El estrecho triángulo de intereses estuvo acorde para hacer campañas que salvaran la "obra patriótica" del trabajo nacional. Es inexacto, pues, atribuir en exclusiva al patrono catalán la bandera del proteccionismo o confundir los ritines librecambistas de Madrid con toda Castilla. Por lo menos tardó en venirse abajo, sino la cordialidad regional, sí la conformidad para trabajar por intereses comunes.

Existen diversos puntos que avalan esta perspectiva:

- la postura general a-política de las campañas castellanas que empalmaba con el mismo sentir del país catalán en contra de la podredumbre parlamentaria. La corrupción y la insensibilidad de los políticos madrileños es compartida por ambos y "El Norte de Castilla" no podrá por menos de ser displicente con un paisano suyo como Gamazo por no defender más decididamente la agricultura castellana. Lo que suele decirse en la década de los 80 es "aprendamos de Cataluña".
- la tesitura del catalanismo que todavía no ha entrado del todo en su fase nacionalista y sigue volcado durante un tiempo en la conquista de España, con una postura que se acostumbra llamar "regionalista-proteccionista". La propaganda de industriales catalanes "La España no necesita ni pan extranjero ni ropa extranjera" constituía una buena soldadura para animar la concordia y acallar las voces de quienes en sus respectivas áreas geográficas se inquietaban al pensar que se podía comer un pan más barato y que los tejidos ingleses eran tan buenos y no tan caros como los catalanes.
- Mutuo entendimiento en campañas y organizaciones. Ante el Primer Congreso Nacional Mercantil de 1886, que tenía carácter librecambista, retirada catalana y protesta de los representantes castellanos porque se habían votado proposiciones que desarmaban la producción nacional; reproducción en la prensa de los mensajes del Fomento del Trabajo o del I.A.C.S.I.; colaboración en la Exposición Universal de 1888; propaganda de la "Liga Agraria" por tierras leridanas; los intentos de simbiosis entre partidarios de la Unión Nacional y representantes de la Lliga...

Abundan testimonios de un camino que era recorrido conjuntamente por industriales catalanes y castellanos cerealistas, sobre todo si nos fijamos en la Submeseta Norte y hacemos abstracción del librecambismo radicado en Madrid. Falta ampliar constataciones, pero creo que la fase que P. Vilar califica de "regionalista-proteccionista" pudiera ampliarse algo más allá de 1885. En ese año, escogido por la presentación del Memorial, y en los siguientes, lo que domina es la unión de las dos regiones por mantener el mercado antillano, puesto en peligro por el tratado comercial con EE UU. Más tarde Royo Villanova,

Veneno la lánia de chentaje y separata o por la presentación del Memorial o las lánas de Lanrosa, pero se tratará de visas retrospectivas co dictionadas por el concreto ambiente de la II República o de la postguerra.

No obstante, la concordia Cartilla/Cataluña empezó a quebrarse seriamente con los acontecimientos finales de siglo. Hacia 1898 se multiplican progresivamente los síntomas de disgusto y desdén frente al movimiento catalanista. El término que aflorará en titulares o razonamientos tomará cuerpo poco a poco hasta quedar, hoy, en el subconsciente de bastante gente que lo utilizan como resorte ante cualquier avtar de la cuestión catalana: SEPARATISMO. Los catalanes son unos separatistas.

Diversos grupos de causas apoyan el viraje. En primer término, el fácil y seguro mercado antillano se fue a pique. Los cerealistas se encontraron sin la clientela reservada que consumía el trigo molido por los harineros del litoral. Como dos amigos recién enemistados por extravíar un preciado objeto, empezaron a acusarse mutuamente de tal pérdida. Mientras en Cataluña se increpaba a la incompetencia política que había llevado al desatre colonial, en las páginas de periódicos castellanos se lee "Por Cataluña se perdieron las colonias..." Un diálogo de sordos se había iniciado. Otro aspecto remarcable en este apartado, es la apreciación de F. Soldevila: los industriales enriquecidos con el comercio antillano eran muy españolistas, pero al perderse las colonias dejaron suelto su corazón en favor del "disolvente catalanismo".

A otros niveles, cabe hacer unareferencia a los "guerrilleros espirituales" de la generación del 98, como los autodenominaba D. Miguel de Unamuno. La labor sociológica, literaria o histórica de estos autores, aunque más de uno tuviera raíces periféricas, para nada ayudó una visión constructiva—desde una perspectiva regional—de la España maltrecha. La gritería de protesta debía encaminarse a cuestiones más importantes. Costa lo expresó meridianamente en el prólogo a una de las primeras obras del catalanófono R. Villanova: "Imponenese a España en estos momentos otros problemas harto más sustanciales y de más urgente desenlace aunque no muevan tanto ruido ni, desgraciadamente, acaloren tanto los espíritus... Entre los ocho números o enunciados de reforma en que la Liga Nacional de Productores tiene condensado lo más fundamental del programa de Zaragoza, no figura el regionalismo..." (R. VILLANOVA: La descentralización y el regionalismo. Prólogo de J. Costa pág. X). Y no debía figurar porque, al fin y al cabo, Cataluña era una de las regiones "menos sufrida contra los poderes centrales". Paulatinamente se conformará la idea de que las aspiraciones catalanas son abusivas y egoístas. Ellos lo tienen todo de su parte, hasta la naturaleza, por lo tanto sus peticiones son enfermi-

5
frente a la idea de Castilla. Haciendo suya la frase de Silvela, J. Costa considerará el racionalismo como "Una debilidad del centro cerebral" que perderá toda su virulencia hasta convertirse en simple des-centralización cuando España se haga "nación europea y siglo XX".

De la pluma de publicistas como Unamuno, Azorín, Costa, Silió, Picavea, Maestu, R. Villanova... no salió bien aireada la cuestión catalana. El ensalzamiento patriota de una Castilla, siempre mística y guerrera, lo impedía. Y su labor fue decisiva, tanto para los hombres políticos que citaban las pulidas frases del rector salmantino, como para la producción de epígonos que siempre se resintieron de cierta hostilidad hacia la periferia. Pensemos así, por ejemplo, en la escuela de Menéndez Pidal tratando de fundamentar la historia de España desde su filocastellanismo, lo que llega a viciar muchas de sus afirmaciones. Tal ocurre con el tema de la unidad peninsular, realmente obsesivo, que adquiere una significación polémica en el planteamiento del Compromiso de Caspe.

Finalmente el propio desarrollo de los acontecimientos en Cataluña después del programa Polavieja -euforia de elecciones en la Lliga, 'silbadas' a Dato, a la Marcha Real y, en su lugar, cantos ("con furia tigresa") de Els Segadors ("... ese himno de odio... que marca su ritmo maldito al golpe de hoz que siega la cabeza de los castellans - se encargó de elaborar una imagen poco propagandística fuera de Cataluña.

2. EN TORNO A LA FORMACION DE LA SOLIDARIDAD CATALANA ***

"... Han vendido su alma por un arancel".
(Unamuno) 1905

La Solidaridad no pudo ser bien recibida por núcleos del interior salvo para las escasas mentes reformistas que vieran en el triunfo político catalán un ejemplo de cómo salir del letargo.

El ambiente se había ido caldeando para que las suspicacias crecieran al llegar luego acontecimientos del Cu-Cut y Ley de Jurisdicciones. En la primavera de 1904, cuando se hacían los preparativos para el viaje del Rey a Barcelona, los representantes catalanes iniciaban una serie de peticiones como admisiones temporales de trigo o zonas neutras después, que atentaban directamente al monopolio interior del cereal castellano. Maura estaba dispuesto a congraciarse para asegurarse una buena acogida. Así los explica "El Norte de C.": "... Lo que el Sr. Maura está realizando para prepararse un éxito con motivo del viaje regio a Ca-

taluña, excede de lo intolerable. Como ella solos se han presentado en Madrid los industriales y los negociantes de Cataluña, insistiendo en todas aquellas pretensiones que por perjudicar a las demás provincias, repetidas veces se les han denegado..." (1). Otros periódicos como "El Globo" y "El Imparcial" arremetieron contra los fabricantes de harinas y sobre todo contra Domenech, Ferrer Vidal, Fages y otros, que "tan poco afectos a la comedia parlamentaria", pisaban casualmente Madrid en aquellas fechas.

Mientras tanto Alba, reuniendo a su alrededor una fracción de diputados castellanos, se enfrentaba tanto a un proyecto de Ley de carbones como a las peticiones de franquicias catalanas, por considerar que tales ventajas debían dirigirse antes de nada a la olvidada cenicienta de la agricultura. Esta idea se hará obsesiva en Castilla: es la industria la que más gana y encima quiere favoritismos; de la mano de Santiago Alba intentará ser Ley años más tarde el que cotice por beneficios extraordinarios. El triángulo de intereses, aunados por el rígido proteccionismo que propugnara Cánovas en 1891, había sido roto (2). Ya sólo eran posibles combinaciones binarias. Castilla, aislada como sus mismos pueblos, seguirá pidiendo machaconamente protección y protección, que los Gobiernos no quieren dar del todo, al tiempo que intentan congraciarse con unos cuantos españoles dudosos.

El mito de "Castilla miserable ayer dominadora", alimentado por plumas bien diferentes, iba a ser pregonado por otros autores y políticos desde la palestra de los aranceles, contribuyendo a cultivar lo que Vilar llama "complejo de inferioridad económica". Lo verdaderamente importante era salvar la industria nacional que es la agricultura -porque es la que más hombres emplea y la que más contribuye- no arruinándola más de lo que estaba con impuestos gravosos o exenciones a la industria. Olvidándose del proteccionismo constante exigido para el producto base castellano, se mirará con prevención las industrias periféricas. Vicente GAY valenciano de nacimiento "pero ante todo español", seguidor albista, dirá en 1909: "Hay que resolver en España un problema de justicia económica".

(1) En defensa de Castilla. Conducta intolerable. "El Norte..." 24-03-1904.

Alba diría en las Cortes: "Lo más grande y augusto de la Autoridad del Estado, lo consigna el gobierno a ciertos negocios antes como vulgar mercancía". Conviene aclarar que estos mecanismos de dar mercedes al tiempo de emprender visitas un Rey, eran -y aún lo siguen siendo hoy- usuales. Anecdótica resulta el viaje de la Reina a Barcelona en 1888. Escasas horas antes de dejar la Corte, se votaba apresuradamente un proyecto de Ley concediendo anticipos para el ferrocarril Huesca-Francia. Así se consiguieron los vitores regios durante el trayecto.

(2) "Cuan lejos ya, aunque cerca en el tiempo, las apelaciones de P. Bosch Labrús a los patronos de otras regiones españolas en favor del proteccionismo" VENERO; Historia del nacionalismo catalán. II. p. 21

ca... Si para proteger a la industria, el catalán apenas nació le envuelven con telas recargadas en un cien por cien y sigue pagando altos tributos hasta que lo meten en el ataúd que cierra con clavos recargados en un cincuenta por cien, es justo que se atienda a la vida de millonadas de españoles cuya existencia y progreso social dependen del proteccionismo y de la transformación de la economía agraria..." (E.A. 24.04.1909).

La contradictoria gestación y desarrollo del engendro de la Solidaridad estuvo envuelta en una ida y venida de pretensiones catalanas, ya conocidas, que levantaban automáticamente protestas y amenazas.

En Abril de 1906, la visita del Conde de Romanones a Barcelona, alarma a los representantes castellanos, porque so pretexto de conocer las aspiraciones políticas de la región, pueden convencerle sobre la concesión de depósitos y zonas francas: "Acceder a las demandas de los catalanes para lograr la pacificación de los espíritus" sería matar a Castilla, que también puede protestar porque le asiste "el derecho y la razón". Al fin y al cabo la agricultura pagó en 1905 más de 130 millones de pesetas en concepto de contribución y recargos mientras que la industria y comercio lo había hecho en 44 millones (1). Por lo tanto es de justicia mermar dividendos de los poderosos y evitar el golpe definitivo que se puede asestar a la "agricultura nacional".

Dos años después, los catalanes "instigados seguramente por harineros de Barcelona" vuelven a la carga sobre el tema que ya parecía olvidado con "las argucias de siempre". Se observa una mezcla de amenazas y, a la vez, petición de colaboración a la antigua usanza, cuando se lee: "Si los aranceles no lo impidieran, podríamos los castellanos vestir paños ingleses mucho mejores que los catalanes, a precios más baratos que estos nos cuestan, y parece justo que ya que nosotros aceptamos la protección para sus artículos acepten ellos el mismo régimen para nuestras producciones" ("Las zonas neutrales" "El Adelato" 19-04-1908).

Venero, siempre tan ecuaníme, señalará que los catalanes tenían tiempo para todo, para pedir la anulación de la Ley de Jurisdicciones y presionar para que les concedieran las admisiones temporales. (Ob. Cit. II. p.53-55). Y este fantasma recorrió de hecho los páramos castellanos cuando se conformaba el Programa de Tívoli. Por más que Cambó se diera una vuelta por Salamanca, y -desde la tribuna que dos meses antes ocupara Santiago Alba- afirmara que la cuestión catalana suponía la salvación de España en un trabajo colectivo de pueblos y regiones, no podía evitar que sus

(1) Cataluña y Castilla. "E.A." 24 y 26 Abril 1906.

Una evolución de las respectivas contribuciones, según Calvo Sotelo:

Contr. RUSTICA	1850	1912	1925
	75 mill.	190 m.	280
INDUSTR.	8,5 "	45	143

Contribución y Riqueza Territorial. M. 3925

palabras tuvieran el aspecto de una hueca propaganda. El Sr. Cambó debió insistir que en Cataluña no había egoísmo y que su región era "la más sentimental de España". Para convencer de sus sentimientos añadió: "Yo recuerdo que en los mismos días en que tomó cuerpo la Solidaridad se trataba en Madrid de la revisión arancelaria que entrañaba la prosperidad o la ruina de la industria catalana y sin embargo en las reuniones de los fabricantes catalanes, sólo se hablaba de la Solidaridad y de los resultados que para la región tendría el movimiento político iniciado" (Conferencia en el Círculo Mercantil. "E.A." 16-03-1908).

La "buenavoluntad" del hombre de la Lliga debía quedar a salvo en un viaje de captatio benevolentiae; pero quizá tampoco él y los demás prohombres de un bloque que se encaminaba a conseguir una posición hegemónica en el Estado pudieran discernir entre su táctica política y sus intereses concretos de clase. Si lo hizo el bisturí del resentimiento castellano que supo seccionar las aspiraciones catalanas en dos mitades bien diferenciadas: una máscara de peticiones reformistas, de plantamientos nacionales a modificar y, por otra parte, intentos de sacar tajada de un Gobierno, mientras éste la tenga. La acusación constante - R. Villanova y Alba entre otros, - será que los parlamentarios catalanes usan doble ropaje, uno de circunstancias en Madrid cuando son comedidos peticionarios y el suyo, en Barcelona, a su aire y con su público. Por eso ante la retirada de los solidarios se opinará desde alguna prensa castellana que la supresión de la Ley de Jurisdicciones no resuelve nada; lo que se necesita es que los catalanes quieran manifestar sus únicos deseos: autonomía o independencia. Por otra parte el abandono del Parlamento fue criticado como un juego infantil y molesto permitido por un padre bondadoso:

"Los solidarios, asistidos por los negociantes derrotados entonces, piden al resto de España la luna y si no se les proporciona ese bonito juguete, nos hundirán en un abismo (Nao tumbres o terra!). Los demás españoles amenazaron con un combate de tarifas. Crúzanse saetas de nación a nación y estamos peor que antes. Qué habeis hecho solidarios? Tu quoque Salmerónes meus? Yo amo al noble, al valiente, al laborioso, al honrado pueblo catalán; pero no me parece bien que se las eche de amo. Nos tiene en jaque, nos estremece, nos perturba el sistema nervioso. Así no podemos vivir tranquilos. Pero tiene el Gobierno la culpa: le está educando muy mal con sus mi mos, con sus amenazas. Así el niño de buena pasta, se vuelve caprichoso, irascible y primero ruega, después insulta y luego pega a su madre"

Madrid al día. I. presiones. "E.A." 4 Julio 1908.

Finalmente, el inevitable ruido de la participación solidaria constituyó una ocasión propicia para que se vertieran en conferencias y discursos la crema del castellanismo y los acostumbrados tópicos del catalanismo. He podido examinar textos de una serie de autores que de 1906 a 1909 hicieron parada en Salamanca para explicar la situación político-económica de España. Aunque hubiera conferencias tan asépticas como "La letra de cambio" ello no era obstáculo para explicar que el catalán era lo que era gracias a los aranceles. Allí estuvo S. Alba (19-01-1908) hablando de la osadía de Cambó y el genio de Castilla; Cambó (15-03-1908); Meneñdez Pallarés (22-03-08); Vicente Gay (14-03-1909); Royo Villanova (31-01-1909); el Comandante Burguete (2-02-08)... Quizá las palabras más sorprendentes salieran de la boca de Unamuno en aquellos días. Su conferencia en el Ateneo en el mes de Febrero de 1906 sobre "La juventud intelectual de España" le valió la interpretación entusiasta de un estamento, muy en carne viva entonces (y siempre mal tratado por Don Miguel) (1). Y su interpelación a la conferencia de Cambó en Salamanca, fue un duro alegato al católico catalán, aplaudido por el obispo y sus curas. Aunque Unamuno era amigo íntimo de Maragall y condescendiente con el idioma catalán, la ambigüedad y contradicciones del prolífico ensayista, fueron siempre muy utilizadas. Recordemos, a título anecdótico, cómo en los últimos meses de su vida, su casa era merodeada por falangistas ...

(1) "... Unamuno ha sido casi un fonógrafo de 'La Correspondencia Militar' y aún traspasa nuestros límites ..."

"... Toda la conferencia se sintetiza en una afirmación robusta, viril 'Hay que hacer Patria'. Lo entienden los separatistas que llamarán a Unamuno para hacerlo instrumento de sus odios? 'Hay que hacer Patria!...' "

Resúmenes de "La Correspondencia Militar" y "El Ejército Español" en "E.A." 28-02-1906.

"...Además!hay que vor, San Jorge!. Siquiera San Isidro es un labrador y es un santo muy propio para una República de trabajadores. Pero !San Jorge!. En primer lugar, San Jorge es un aristócrata, y en España se ha suprimido la aristocracia; San Jorge es un militar que esgrime su espada y mata a un dragón, una cosa fe-
roz, imponente, violenta. Es decir, que no han elegido para conmemorar las glorias catalanas a la Virgen de Monserrat, que es una Virgen toda dulzura, todo dolor, toda grandeza y delicadez. Han elegido a San Jorge. Es decir, que Cataluña necesita un santo de Caballería".

ROYO VILLANOVA: Un grito contra el Estatuto.
Madrid 1932.

La Semana Trágica ahogó en sus enfrentamientos muchas polémicas. Cuando por R.D. se concedieron las bases de la Mancomunidad a Cataluña, volvieron a oírse algunas protestas que señalaban el procedimiento particularista de una Ley que sólo podían aprovechar los catalanes. Curiosa afirmación ésta, no exenta de resentimiento, pero en realidad, impregnada de impaciencia. "El Liberal" "El Imparcial" y algún otro periódico formulaban una pregunta "Las Mancomunidades son algo que deben aprovechar en su beneficio todas las provincias de España?" Según el articulista, estas cuestiones debían llamar la atención de esta "región castellana donde apenas se conoce el amor regional..." De hecho hacía más de cuatro años que, al calor del proyecto de Ley de Administración Local, se había planeado por algún ilustrado una Mancomunidad del Oeste, que agruparía Cáceres, Salamanca y Zamora. La gran inercia de una masa rural acuciada por problemas de subsistencia no era lo más propicio para potenciar estos proyectos. Otras causas de orden político (servidumbre municipal, caciquismo ...) impedían sensibilización para tales ideas (1). De ahí que las campañas de las fuerzas vivas se quedaron en programas de élites desgajadas.

No obstante, con motivo del Estatuto parece que se logró conformar una cierta reacción popular. Renació algo que pudiéramos llamar castellanismo, de escasa duración y ámbito reducido, porque tal movimiento era endeble en sus mismos orígenes. Las reivindicaciones castellanas no eran autónomas

(1) Hubo a gún otro intento descabellado : agrupar a toda Castilla en una Mancomunidad. GABRIEL MAURA nos lo cuenta: "... un tinglado ridículo, como la famosa Mancomunidad castellana de que nos habló un día, un día no más, la Prensa oficiosa; un tinglado artístico, modelo en su género". Replicando a D. Francisco Cambó. "La Raza" 25 Setiembre 1915.

sino que iban a la rastra; eran talentos surgidos cuando se producían achaques de otras regiones. Además el que no se pudiera acudir a un sentido efectivo de región castellana y el no contar con una capital reconocida por todos para catalizar esas aspiraciones, hizo del castellanismo algo diluido, ocasional y fracasado. Sin embargo el hecho de no tener vida propia y ser precisamente sólo una reacción al ataque sirvió para entorpecer movimientos encaminados a modificar una estructura política. Así ocurrió con el Primer Estatuto presentado por Cataluña. Una síntesis de "El Norte de Castilla", "El Diario de Burgos", "El Castellano" (Burgos) "El Adelanto" (Salamanca) y alguna otra fuente nos da idea de los acontecimientos:

1918

25 Noviembre

Ante el planteamiento en las Cortes de la autonomía integral para Cataluña aparece en "El Diario de Burgos" un artículo Defendamos España requiriendo la voz de Diputaciones y Cámaras Agrícolas si aman a su Patria o "sienten cuando menos el instinto de la vida".

26-29 Noviembre

Cruzamiento de diversos telegramas entre Presidentes de Diputaciones castellanas para convocar una Asamblea de las mismas en Burgos. El de Valladolid insiste que sea antes del martes (3 Dic.) cuando se espera de los catalanes debate en el Parlamento. La Cámara Oficial de la Propiedad Urbana de Burgos acuerda "oponerse por todos los medios a su alcance a que se concedan a Cataluña la autonomía integral solicitada por estimarla dañosa para la patria española y perjudicial para el resto de la nación".

30 Noviembre

"Como represalia por la violenta campaña autonomista realizada por los catalanistas, diversas casas industriales de Castilla han anulado los pedidos que se les hiciera desde Cataluña".

En Burgos se convoca una reunión de las fuerzas vivas de la ciudad (diputados, concejales, periódicos, profesores y clérigos, representantes de diversas Cámaras y Círculos...) para pensar sólo en España y citar a una magna reunión de Diputaciones castellanas: "Para que Castilla defina su actitud, inspirada afirmación Soberanía y unidad nacional, que ataje disgregación Patria, ruego esa Diputación, concurre lunes pró

ximo, seis tarde, este Palacio Provincial..."(Telegrama Diput.)

1 de Diciembre

Conferencia en Valladolid del Presidente Diputación sobre el Regionalismo y la postura a tomar de las Diputaciones. Entre las pretensiones, figura el que Castilla "se opondrá con toda eficacia y por patriotismo al reconocimiento de nuevas nacionalidades dentro del Estado Español" y de reconocerse alguna se reservará "el derecho de establecer medidas fiscales que graven los productos de la nacionalidad reconocida que se introduzcan en sus provincias".

2 de Diciembre

Reunión en Burgos de la Liga Castellana: Presidentes y Diputados de Avila, Valladolid, Palencia, Zamora, Segovia, Logroño, Santander y Soria, adhesiones de las de Madrid y Salamanca y de otras asociaciones. Se aprueba la ponencia de la Diputación de Burgos -redactada por el Director de "El Diario de Burgos"- que luego sería presentada en Madrid. (Véase más adelante)

3 Diciembre

Cierre de comercios en Burgos para despedir a los mandatarios de las Diputaciones castellanas y representantes en Cortes que iban a entregar el Mensaje al Gobierno. Solemnidad de maceros, timbales y clarines y atronadores gritos de ¡Viva Castilla, Viva España!. Multitud enardecida calculada en 10.000 almas. Al paso del tren por Valladolid, los asambleistas fueron vitoreados.

Se forma la Junta organizadora de la "Unión Castellana" que funde su actuación con la Liga Castellana.

Reunión en Sevilla de las ocho Diputaciones andaluzas, afirmando la unidad espiritual de España y reclamando libertad económica ante la libertad política que pretenden los catalanes, pues con sus aranceles han esclavizado a los trabajadores.

La Asociación de Almaceneristas de Tejidos de Sevilla protesta de las bases autonómicas, manifestando el engaño que han sufrido con las palabras de "España grande" de Canalejas.

4 de Diciembre Reunión en la Diputación Provincial de Madrid de las comisiones y senadores castellanos. Discursos de R. Villanova, Silió y lectura del Mensaje.

Junta General Extraordinaria del Círculo de la Unión Mercantil de Madrid. Se propugna la formación de una Liga cuyo lema sea "A la libertad política, libertad de arancel e igualdad en la tributación". Pedirá esta Liga revisión del arancel que ha esclavizado al proletario desarrollando industrias artificiales.

subida fiscal para las cuotas catalanas; respeto para todos los idiomas de España, pero no se entablarán relaciones mercantiles con entidades o viajeros que no respeten el idioma patrio; se formará una relación de patronos separatistas para no hacerles pedido de ninguna especie.

6 de Diciembre

Reunión en la Presidencia del Consejo de Ministros de los Presidentes de las Corporaciones de Avila, Burgos, León, Logorño, Palencia, Santander, Segovia, Soria, Valladolid y Zamora además de un extraordinario número de representantes en Cortes de dichas provincias. El Presidente de la Diputación burgalesa entrega al Mensaje al Conde de Romanones que promete solución dentro de las Cortes. Visita al Rey, que recuerda a los asambleístas su fidelidad a la bandera española. Reunión por la tarde en el Palacio de la Diputación madrileña, antes de dispersarse, para evitar que se "esfume el movimiento patriótico". Se aconseja sin especificar reuniones de Diputaciones con representantes en Cortes.

7 de Diciembre

Romanones autoriza la manifestación de la Cámara de Comercio de Madrid.

9 Diciembre

Bajo la presidencia del Círculo Mercantil, tumultuosa manifestación en Madrid. Enfrentamiento con grupo de catalanes que la multitud quiere linchar por haber pisoteado una bandera y gritar "Viva Cataluña y Muera España". Según el Norte de C. fueron 100.000 personas las que se manifestaron ante el nacionalismo catalán.

10-16 Diciembre

Gran movimiento de proclamas y manifiestos en la Prensa: Los buenos castellanos de Valladolid; la Sociedad de Estudios Históricos castellanos pidiendo monumento a los Comuneros; sabrosos artículos de R. Villanova en "El Norte"; poesías a la Madre Castilla, al Cid...

17 Diciembre

Reunión de las fuerzas vivas en la Diputación de Burgos. Deciden acercarse al despacho del Sr. Gobernador en ofrecimiento para defender la integridad de la Patria, si fuera preciso.

24 Enero (19)

Asamblea de Diputaciones castellanas en Segovia. Formación de las Bases para el régimen de autonomía municipal, provincial y regional. Una síntesis expositiva de los argumentos y tópicos de los castellanos, en todo este movimiento de oposición al Estatuto, puede leerse en el Mensaje que luego se reproduce.

De todos modos, poco a poco, se fueron apaciguando las manifestaciones de hostilidad como un movimiento de resorte que era: al ralentizarse el

avance catalán, quedaron otra vez en refugio las ideas castellanistas, en cuyas filas se notaban divisiones (1), contradicciones y liderazgos no consentidos. Alba no pudo representar nunca en Castilla el papel de Cambó en Cataluña, por lo mismo que el castellanismo no tenía una coherencia autónoma. Así el "Diario Regional" de Valladolid (católico-agrario) verá moderación y razón en las pretensiones catalanas e imposición y manejos albistas en las manifestaciones castellanas. Y dentro conservador como "El Castellano" de Burgos, Alba recibe el epíteto de "simple traductor de inglés" por sus proyectos de reforma.

A la falta de efectividad en el liderazgo personal también hay que añadir la carencia de capitalidad. Valladolid mantuvo las suspicacias de sus vecinos por querer exclusivizar el problema castellano en un problema triguero, que no era el de Segovia o Logroño, por ejemplo; en 1918, se publicó un sesudo mamotreto La cuestión regional desde Castilla la Vieja defendiendo la capitalidad de Burgos y la radical separación de León y Castilla la Vieja. No podía consentirse que Valladolid absorbiera la mitad de las líneas férreas, la representación de los productores de trigo, la apropiación de Castilla...

Discordias de provincias, podría decirse, por eso su unión aunque fuera ocasional logró impresionar. Después de todo la polvareda iniciada en Burgos forzó la retirada catalana el 12 de Diciembre y llegó a cambiar planes en los ministerios. En otro orden de cosas, conviene señalar que con la condena del separatismo se levantaron ideas y organizaciones confesionales a finales del 18 (Directorios para defender "Dios, Patria y Orden") que debieron tener repercusiones posteriores. Al fin y al cabo, Royo Villanova, Abilio Claderón y otros diputados de las reuniones de Burgos supieron encontrarse de nuevo para combatir el Estatuto de 1932.

(1) "En el Palacio Provincial de Madrid hubo quienes se opusieron a la constitución permanente de la unión castellana y nada más que Castellana...!Traidores!"

" EXCELENTÍSIMO SEÑOR PRESIDENTE DEL CONSEJO DE MINISTROS:

Viene Castilla, desde hace muchos años, sufriendo en silencio toda suerte de vejámenes, ultrajes y menosprecios de elementos importantes de Cataluña, donde políticos sectarios, literatos, colectividades y periódicos que representan a aquellos, parecen haberse conjurado para hacer odioso el nombre castellano, comprendiendo en este calificativo todo lo que es español.

Allí se ha escarnecido nuestro hermoso idioma, que ha dado al mundo tantas obras inmortales y que hoy hablan muchos millones de seres al otro lado del mar. Se nos ha dicho que somos una raza inferior digna de ser sojuzgada por otras más capacitadas y de más alta mentalidad. Se nos ha inculcado de ser responsables de la decadencia española por causa de nuestro imperialismo, y como si todo esto fuera poco, a diario se nos zahiere con las notas rencorosas de un himno insultante, himno de odio en que se conmemora como jornada gloriosa una infame matanza de castellanos. A todo ha callado Castilla, sacrificándose en aras de la unión; pero hoy ya no es posible callar.

La propaganda corrosiva que disfrazándose con los nombres de regionalismo, autonomismo y nacionalismo encubría más hondos fines, se ha arrancado la máscara, concretando en un proyecto de autonomía sus aspiraciones, ~~esas aspiraciones~~, y esas aspiraciones vulneran de tal modo la soberanía de España, que no pueden pasar sin la enérgica protesta de todo el que se llame español (11..)

No era posible creer que después de haberse señalado en la historia Patria como uno de los más memorables y faustos acontecimientos la unidad nacional bajo el cetro augusto de los Reyes Católicos (...) llegara un tristísimo día en que una parte de esa Patria, grande en la historia e inmortal en ella, dirigiera sus esfuerzos a desgarrar aquella gloriosa bandera, y encubriéndose en vistoso ropaje (...) aspirara a deshacer la unidad nacional.

Preséntase a Cataluña en ese Proyecto como una nacionalidad oprimida (...) Ellas cuentan con aranceles protectores para sus industrias, tienen seguro un amplio mercado para sus manufacturas, que acaso no pudieran resistir la libre concurrencia de las de otros centros fabriles; reciben del Estado mercedes tan cuantiosas como la prórroga de exención tributaria del ensanche barcelonés y la espléndida subvención de diez millones de pesetas para la proyectada Exposición de Industrias Eléctricas; al amparo de estas y otras ventajas ha podido ser Cataluña la región más próspera de España (...)

En ese documento, destinado a tener en los anales de nuestras patrias una triste celebridad, se propone una desigualdad tan irritante para el resto de España, que su sola enunciación está evidenciando el inadmisibile absurdo (...) Soberanía absoluta para regir su propio territorio, y participación en la soberanía española para regir el territorio ajeno; he ahí lo que Cataluña solicita.

Por eso (...) lo que hoy se pide es algo más grave que la independencia absoluta, porque es la independencia de hecho, dejando un hilo que permita utilizar las ventajas, rehuyendo los inconvenientes.

No se busca una federación verdadera (...). Se aspira a la supremacía de una región sobre las demás; se anhela una situación de privilegio, una hegemonía económica que haga posible el continuar la explotación del mercado sin temor a ruinosas competencias, y con tal objeto se reservan a España los gravámenes para convertir la Nación toda en una colonia catalana. (...)

He aquí, excelentísimo señor, por qué Castilla, que calló tanto tiempo, alza hoy su voz para oponerse a ese proyecto nefasto, que representa, no ya un retroceso de cuatro siglos, sino una inversión completa del sentido histórico de nuestra Patria.

Castilla, que se despojó de su personalidad fundiéndose gustosa en el seno de la Nación española, y perdió sus fueros peculiares y su típica legislación, y que jamás ha soñado en imperialismos ni hegemonías, no se re-

signa a ser colonia. Desamparada y modesta pero conservando su dignidad, no ha caído tan hondo que se preste a ser esclava de nadie. (...)

Las provincias que representamos ... terminan depositando en mano de V.E. las siguientes conclusiones, aprobadas unánimemente por la Asamblea celebrada en Burgos en este día:

1. Afirmación de la unidad nacional, conservando el Estado íntegras e intangibles todas las funciones inherentes a la soberanía.

2. Amplia descentralización económico-administrativa que permita el desenvolvimiento libre de los Municipios y de las provincias solas o mancomunadas, asignándoles a este efecto fines y medios propios dentro de su peculiar esfera de acción.

3. Oposición terminante y categórica a que ninguna provincia o región de España obtenga autonomía que envuelva merma en el poder único y soberano de la nacionalidad española. En este sentido, Castilla considera el separatismo disfrazado como una gran desgracia nacional, y por ello, antes de consentir o pasar por disgregaciones simuladas de parte del territorio español, apelará, en defensa de su integridad, a cuantos medios las circunstancias impongan.

Burgos 2 de Diciembre de 1918. Diputaciones provinciales de Avila, Burgos, León, Logroño, Palencia, Salamanca, Segovia, Soria, Valladolid y Zamora.

4. SINTESIS DE UNA INTERPRETACION ***

"Como se ve lo que desean es que Cataluña fume y España escupa"

Fernando SOLDEVILA: La opinión en Cataluña. Madrid 1900.

Dentro de los motivos que modelaron la hostilidad moderna de Castilla hacia el catalanismo conviene destacar, sin ningún sentido de prelación, el status de la agricultura castellana. Sobre ella, como sobre todas las naciones europeas, incidió en el cuarto de siglo último, una crisis agraria. Las regiones cerealícolas fueron desplazadas progresivamente de unos mercados tradicionalmente asegurados y en Cataluña el trigo exótico tuvo una aceptación constante para ser mezclado con el peninsular. Pese a ello, el mercado antillano fue una buena soldadura para que catalanes y castellanos estuvieran de acuerdo en imponer al último saldo de nuestro Imperio un rígido pacto colonial que, como de costumbre, iba a matar las gallinas de los huevos de oro. Cuando las Antillas se perdieron, las fábricas harineras del litoral se quedaron y a frente a frente en abierta competencia con los negociantes de Valladolid. La industria catalana, trabajando con granos extranjeros en una buena proporción, se había convertido en una provincia re-exportadora: Santander va a ser reemplazado por Barcelona. Esto saca de sus casillas al sobrio castellano; una cosa es perder a un cliente -debió pen-

12

sar- pero otra cosa es que éste se haga competidor en tu misma casa.

El disgusto de los harineros explica por qué en la ciudad de Zorri-
lla, se formó el núcleo director de campañas en contra de Cataluña, así
como las constantes importaciones de cereal que llegaban al puerto de
Barcelona haciendo flojear las cotizaciones del interior, molestaban dura-
mente a los almacenistas y especuladores de trigo. Pero estábamos rondan-
do el fácil economicismo si dejáramos así el asunto, aunque hay que con-
venir que la causa catalana no podía tener buena prensa cuando solicitaban
reiteradamente admisiones temporales, zonas neutras o bonos de exportación.
Lo más fácil era acudir al epíteto de separatistas.

Hay que referirse también a la oposición de estructuras, a dos formas
antagónicas de concebir el proceso económico y de entender la misma vida.

La agricultura castellana recluida primordialmente en una conserva-
ción a ultranza de ventajas aduaneras no podía mirar sino con desdén el
que los catalanes consiguieran en 1906, un arancel francamente ventajoso,
cuando el suyo era como un calendario móvil: si el trigo subía más de 27
pesetas se suprimían los recargos arancelarios. Esta era la miseria de Cas-
tilla, abandonada de todos, hasta del mismo Gobierno que no había sabido
comprender su silencio. Mientras tanto, los catalanes habían sabido gritar
-y se les había escuchado- para mantener industrias artificiosas a costa
del sacrificio de todos los españoles. Frente a una agricultura del monocul-
tivo y de bienes preindustriales, los dividendos de las empresas se tomaban
como una ofensa. En el sustrato de muchos de los ataques Castilla/Cata-
luña existe una manifestación del sordo enfrentamiento campo/ciudad. Cuan-
do la agricultura se mantenía con rendimientos arcaicos y una dependencia
casi constante de las importaciones del exterior, pocas fueron las mentes
lúcidas que pensaron en transformaciones serias de la propiedad o de los
cultivos, sino que se vertieron muchos ríos de tinta acusando a los nave-
ros o los capitalistas catalanes porque conseguían lo que deseaban del Go-
bierno y seguían esclavizando a Castilla.

Recordemos un momento cómo los panfletos más agresivos están elabora-
dos ante peticiones ventajosas de la periferia y cómo el fuero castellano
de 1918 contra el Estatuto, está envuelto en un ataque a la tasa que el
Gobierno impuso ante el encarecimiento de subsistencias:

"El espíritu regional parece despertar en Castilla, la que
da sus hijos, panga con prodigalidad sus impuestos, riega
los surcos con el sudor suyo, para que a sus productos, como
si fueran obtenidos por siervos de la gleba, se les someta
a una injusta tasa y con esta medida se llenen arcas de av-
ros, reminiscencia de raza judaica. ("El Norte" 8-12-18)

Por qué no se ponía tasa al algodón? La amenaza castellana será
proponer, como lo hizo la Cámara de Comercio de Palencia, "una conjuración

de comerciantes para no adquirir géneros a la industria catalana". Heredia no Andorra pedirá listas negras de comerciantes separatistas, cuyos nombres deberían proporcionados por la Unión Anárquica y otras entidades patriotas de Cataluña. Pero los ideólogos del centralismo pondrán normalmente el énfasis en la callada y sufrida Castilla que acanta y perdona por respeto. La pasividad y la inercia eran confundidas con altas virtudes. Algunos del 98 habían sabido atizar leña a un fuego en llamas ampliando la imagen de una tierra silenciosa y humilde.

Lo cual no era cierto. Castilla estuvo agitada por motines y banderas que pedían pan y trabajo. Por eso la llamada a las clases proletarias para enlazarlas en campañas contra el nacionalismo no tuvieron excesivo éxito. El pretendido castellanismo -en realidad furibundo anticatalanismo- no suscitó demasiados entusiasmos entre las gentes del campo. Quizá sirva esto para poner sordina a alguna frase dura de castellanos de entonces oída por catalanes de ahora.

(@@@)

~~Maxsintes~~

~~Maxxkkjk~~

Una síntesis de algunos tópicos más frecuentes referente a Cataluña serían los siguientes: (extendidas en la etapa estudiada)

LENGUA: De vez en cuando puede oírse que el catalán es un dialecto. Aunque se le reconozca el status de idioma, deben darse cuenta de su limitación. Si quieren mandar tendrán que hacerlo en castellano, hablado por más de 20 naciones.

CULTURA: Se trata de algo artificial, desenterrada apresuradamente de los archivos.

EJERCITO: Lo insultan, para llamarlo después cuando es preciso acabar una huelga.

CARACTER: Carecen de espiritualidad. Son espíritus prácticos y egoístas. Unos fenicios.

AUTONOMIA: Separatismo empedernido y aprovechado. Dejan al Estado las funciones más gravosas y ellos a gozar de la independencia política!

INDUSTRIA: Si la tienen ahora, es porque los ha protegido el Gobierno. Las célebres ferias de Medina y otras industrias de paños han caído por falta de apoyo.

GEOGRAFIA: La naturaleza los ha favorecido. Trasladado a Vitigudino, ¿qué haría un catalán?

HISTORIA: Cataluña no ejercerá hegemonía por su política mezquina e interesada. Ha sido Castilla quien ha fundado la nacionalidad, descubierta América, comunicado su cultura...

(@@@@@@@@@@@@@@@@*****&&&&&&&&*****@@@@@@@@@@@@@@)

Salamanca/Barcelona 1974.

Sobre la Barcelona obrera del segle XIX

JORDI MALUQUER DE NOTES

La importància de Barcelona dins del procés d'industrialització dels territoris de L'estat espanyol durant el segle passat és ben coneguda. Malgrat tot em sembla ben clar que alguns problemes que aixó planteja no han merescut una atenció suficient per part dels historiadors. Hi ha hagut més interès per les accions del moviment obrer organitzat que no pas per la forma en que neix i s'articula el proletariat o per l'evolució de la seva situació. I aixó no és quelcom dax secundari, puix que sense precisar-ho difícilment es pot entendre la lluita política. El coneixement de les condicions de vida del proletariat és, com va escriure Engels, "una necessitat indispensable, per a donar a les teories socialistes, d'una banda, i als judicis sobre la seva legitimitat, de l'altra, una base estable, i per a posar fi a totes les ~~seu~~ fantasies pro et contra" (1). Em proposo formular algunes observacions provisionals al respecte a partir d'unes quantes fonts impreses, ben conegudes la major part d'elles però, potser, insuficientment explotades.

La industrialització de Catalunya era ja a mitjans del XIX, ben al contrari que en la resta d'Espanya, força accentuada. De fet podria afirmar-se que constituïa, durant la major part del XIX al menys, l'excepció industrial en un país bàsicament lligat a una economia de subsistència, malgrat alguns importants illots de mineria i agricultura d'exportació considerablement modernitzats. El contrapunt era ja prou notable en 1840 com per a fer escriure a un observador perspicaç: "en las demás provincias existen, es verdad, algunos ramos, pero aislados, independientes, sin influencia notable en la suerte del país y sin comunicarle tampoco el carácter manufacturero; el caso que en Cataluña, sino por las circunstancias particulares y naturales del territorio, a lo menos por la dirección y tendencia de las profesiones, todo es industrial y todo depende de la industria" (2).

Les xifres de la contribució industrial de 1856, elaborades i publicades per J. Nadal (3), permeten comprovar l'exactitud del criteri de Sagra. La província de Barcelona concentrava un terç de la indústria del país (el 32'5 %) i ocupava el primer lloc en els tres sectors industrials moderns -tèxtil, metal·lúrgic, químic- amb una enorme diferència ^{raporte} de les demés. Si hi afegim les de Girona i Tarragona, s'assoleixen les dues cinquenes parts del conjunt (39'6 %).

Una altra mena de material permet comprovar, endemés, el dinamisme i la capacitat de modernització del nucli català o, si es vol, barceloní. Des de 1832 a 1848 s'hi instal·laren 69 màquines de vapor a la ciutat, 25 més a la comarca i 31 a la resta de la província. Tot plegat feia 125 màquines i una força de 2.262 cavalls de vapor. Aquestes xifres ~~quatorze anys més tard~~ ^{amb 290 màquines i 5.488 cavalls de vapor} havien més que duplicat. Efectivament, en 1862 la província de Barcelona concentrava ^{(el 35 % de les màquines per serveis industrials existents a Espanya i el 41'4 % de la força útil produïda.} Barcelona sola disposava de més energia, si bé amb un nombre inferior de màquines, que tota la resta d'Espanya, a excepció de Màlaga -nucli industrial d'alguna importància, encara que ja encarrilat cap a la decadència- i Oviedo -amb una indústria lligada en part a les necessitats de material bèl·lic de l'Estat-.

Quadre I. Màquines de vapor fixes per a usos industrials (4)

	1848		1862	
	màqs.	força*	màqs.	força*
Barcelona	69	1.138	-	-
Comarca de Barcelona	94	1.724	-	-
Província de Barcelona	125	2.262	290	5.488
Catalunya	135	2.414	-	-
Oviedo	-	-	94	1.998
Màlaga	53	-	53	1.193
Reste d'Espanya	-	-	391	4.583
Total			628	13.262

(4) En cavalls de vapor

Si la província de Barcelona formava la concentració industrial més important, la ciutat era pròpiament la capital industrial del país. I endemés, com també escriuria Engels, la ciutat "la història de la qual enregistra més lluites de barricades que cap altra en el món" (5). Per tal de ponderar adequadament aquesta capitalitat industrial es fa necessari observar la composició per sectors d'activitat i classes socials de l'aglomeració barcelonina i la importància i distribució geogràfica del potencial obrer català. Un minuciós resum del padró municipal de 1863 permet captar l'estructura de la població de la ciutat, tal i com figura en el Quadre II i en el Gràfic I.

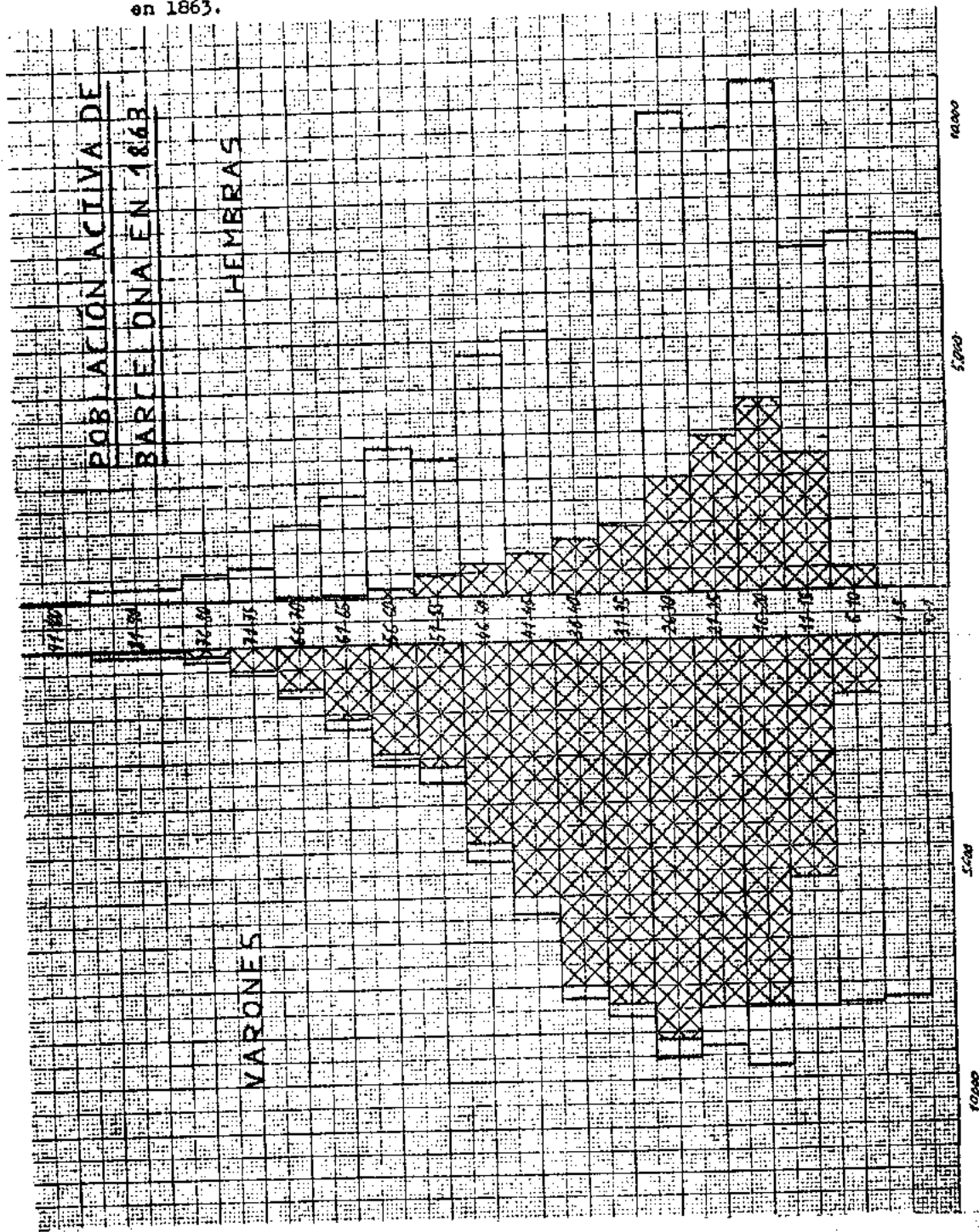
Quadre II. Població econòmicament activa de Barcelona en 1863 (6).

		<u>%</u>
Homes actius	65.766	74'3
Homes inactius	22.718	25'7
Dones actives	18.452	19'5
Dones inactives	76.195	80'5
Total actius	84.218	46
Total inactius	98.913	54

La proporció dels actius entre els homes adults, com és normal en tota economia industrial, tendia al cent per cent. La taxa d'activitat de la població femenina era en canvi relativament baixa. En aquest cas, però, el volum del treball femení està clarament subevaluat, com es pot comprovar amb una senzilla comparació amb les xifres enregistrades per l'enginyer Ildefons Cerdà set anys abans. En conjunt, existeix una proporció de població econòmicament activa bastant considerable, sense arribar a ésser extraordinària. El que sí cal remarcar molt especialment és la forta proporció d'actius en els grups d'edat de sis a deu anys i d'onze a quinze. Entre els components d'aquest darrer grup la taxa d'activitat era del 65 % per als nens i del 40 % per a les nenes.

La distribució de la població activa per sectors es descomposa en un primari (agricultura, pesca) de molt poca entitat, un terciari

Gràfic I. Piràmide d'edats i població activa econòmicament de Barcelona en 1863.

(serveis, comerç, administració) molt considerable, determinat per la condició de ciutat residencial i capital administrativa provincial, i un secundari (indústria, construcció, petita producció artesana) molt més important.

Quadre III. Població activa de Barcelona per sectors en 1863 (7)

		<u>%</u>
Primari	6.194	7'4
Secundari	50.492	59'9
Terciari	<u>27.532</u>	<u>32'7</u>
	84.218	100

Dins del total de la població activa es configuren grups socialment homogenis a partir de la situació concreta dels individus en relació al procés de producció. La font que utilitzem, la Estadística Municipal de 1863, no va ésser pensada per a treure'n aquesta mena de profit. Per això en alguns punts les seves qualificacions, encaminades més a informar dels oficis ~~de~~ dels barcelonins que no pas de les relacions establertes per uns i altres en la producció, resulten difícils de destriar. El document ens informa per exemple de que hi havia 2.077 sabaters, però no ens diu quins eren treballadors dels tallers i fàbriques de sabateria, quins treballaven pel·lpropri compte i quins es valien d'obrers assalariats. Encara que això no està especificat en el document, crec que els últims, empresaris pròpiament, estan separats i classificats en els grups, ben numerosos, de "fabricantes" i "industriales". De tota manera una estadística com aquesta, formada a partir dels propis interessats, incorpora bastantes inexactituds. Ara per ara, però, no hi ha cap mena de dubte de que és el millor instrument per a obtenir una evaluació aproximada dels distints sectors socials integrats a la ciutat a mitjan segle XIX.

Quadre IV. Població activa de Barcelona per classes i grups socials (8)

<u>Assalariats i treballadors independents</u>		
Tèxtil (filadors, teixidors, tintorers, esrapadors)	16.828	
* Metall (ferrers, eserrallers, calderers, torners...)	3.975	
* Confecció (sastres, cosidores, modistes...)	5.085	
* Sabateria (sabaters, espadenyers...)	2.749	
* Fusteria (fusters, ebenistes, cadiraires...)	4.165	
Construcció (paletes, picapedrers, pintors...)	3.154	
* Alimentació (forners, confiters, semolers...)	1.1819	
* Impremta (impressors, gravadors, litògrafs)	944	
* Altres oficis (argentera, barbers, xocolaters, mata- lassers, boters, assaonadors, basters...)	3.550	
Treballadors no especialitzats (jornalers, peons, aprenents)	8.786	
Comerç (dependents, mossos)	2.855	
* Transport (traginers, carreters, macips de ribera)	1.370	
* Agricultura i pesca (pagesos, pescadors, mariners...)	4.075	
Servei domèstic (criats, planxadores, rentadores...)	11.329	
Total assalariats i treballadors independents	70.684	70.684
<u>Burguesia</u> (comerciants, terratinents, industrials, fabricants, negociants, constructors...)	6.881	6.881
<u>Professions liberals, tècnics, funcionaris</u> (advo- cats, metges, corredors, agents, procuradors, enginyers, catedràtics, arquitectes, mestres...)	4.473	4.473
<u>Sense classificar</u> (petita burgesia i menestralia en la major part dels casos)	2.180	2.180
Total general		84.218

(*) Pot incloure treballadors independents i petits propietaris

Aquest quadre permet assegurar que Barcelona no era una ciutat ex-
clusivament obrera a L'estil de les que havien sorgit en d'altres paï-
sos sota l'impuls de la industrialització. Prop de quinze mil individus,
juntament amb les seves famílies, formaven una ben nombrosa classe
burguesa, en les seves diferents capes i grups. Més de deu mil persones
s'ocupaven en serveis domèstics, al marge del procés productiu. Si bé
la resta -penso que aproximadament les tres cinquantès parts dels habi-
tants: cap a uns cent mil- retreïssim la part corresponent als menes-
trals i les seves famílies quedaria probablement una xifra intermitja
entre setanta i vuitanta mil persones per al total de la classe obrera.

Una xifra certament molt considerable, però poc pel damunt d'un terç de la població ciutadana.

D'aquí només una part representa el proletariat de fàbrica creat per la revolució industrial. El sector més important és el tèxtil amb una enorme diferència sobre els altres, més gran encara del que les xifres del Quadre IV suggereixen puix que bona part dels jornalers i peons s'ocupaven normalment a les fàbriques cotoneres. El recompte efectuat per Cerdà i el càlcul de Salarich, de 1856 i 1858 respectivament, ho demostren. Totes dues evaluacions s'ajusten bastant bé amb les del minució cens d'empreses i treballadors dels rams de filats i teixits de la indústria cotonera confeccionat per la Junta de Fàbriques en 1850.

Quadre V. Treballadors de la indústria cotonera de Barcelona (9)

	<u>1841</u>	<u>1849</u>	<u>1850¹</u>	<u>1856²</u>	<u>1858¹</u>	<u>1863²</u>
Filatura	7.152	5.311	6.151	5.010	-	10.789
Tissatge	-	-	16.380	13.205	-	4.937
Altres	-	-	-	<u>2.757</u>	-	<u>2.436</u>
Total			22.531	21.972	25.479	18.162

(1) Amb Gràcia

(2) Sense Gràcia

Aquestes xifres poden proporcionar algunes conclusions, sempre que hom expliqui adequadament les diferències entre les diverses columnes. Primerament cal advertir que el criteri adaptat en les cinc primeres i el de la darrera són diferents. El criteri d'ocupació, emprat en les primeres, no podia donar el mateix resultat que el de residència de la última. Aquesta és l'explicació de la baixa xifra de teixidors residents a Barcelona en front a l'elevat número de llocs de treball que hi havia, coberts sense dubte per residents en els nous suburbis del Pla considerats aleshores administrativament com a municipis independents. La gran quantitat de filadors que figuren enregistrats en la Estadística Municipal de 1863 té també una explicació plausible. En aquest cas la raó fonamental és la gran importància que tenia en aquest sector el treball femení i infantil: això justifica el que tots o la immensa majoria dels llocs de treball fossin coberts amb l'oferta local privada d'al-

tres alternatives, i també que hi haguéssin molts més treballadors que llocs de treball (períodes de gestació o problemes familiars en el cas de les dones; escassa continuïtat i, potser, torns en el cas dels menors).

Si tenim compte d'aquestes precisions hauriem de triar com a xifres millors les de 1850 per als teixidors, les de 1855 per al grup "altres" -tintorers i estampadors, doble tot- i les de 1863 per als filadors, encara que cap d'aquestes dues darreres inclou Gràcia. En definitiva, la xifra final estaria segurament cap a trenta o trenta-dos mil treballadors, amb una irregularitat en l'ocupació molt acusada per a bona part dels filadors. Caldria afegir-hi encara els treballadors de les altres poblacions del Plà, que resulten ésser 3.399 segons el cens industrial de 1850, tal com queda detallat en el Quadre V. Tot plegat faria, doncs, cap a trenta-cinc mil obrers tèxtils en la concentració barcelonina.

Quadre VI. Treballadors en la indústria tèxtil del Plà de Barcelona en 1850 (10)

	<u>filatura</u>	<u>tissatge</u>
Badalona	83	-
Horta	-	44
Hospitalet	-	123
Sant Adrià de Besòs	-	45
Sant Andreu del Palomar	237	1.242
Sant Martí de Provençals	-	70
Santa Coloma de Gramenet	340	113
Sants	<u>569</u>	<u>533</u>
Total	1.229	2.170

Aquesta trenta-cinc mil obrers del tèxtil formaven el grup proletari més homogeni i concentrat en el segon ~~terç~~ terç del XIX. Tenia endemés el seu complement natural en la indústria cotonera de la resta de Catalunya. Es fa difícil evaluar els efectius globals i no per manca de fonts sino per les discrepàncies entre elles⁽¹¹⁾.

He triat una vegada més les xifres del cens industrial de 1850, que considero les de major fiabilitat puix que detalla el número d'obrers fàbrica per fàbrica i localitat per localitat (12). Cal remarcar de nou que està basat en un criteri d'ocupació i ens informa dels llocs de treball de manera que, per l'extrema mobilitat de la mà d'obra en el sector, la quantitat de filadors que consigna és segurament més baixa de la real. En canvi el número final de llocs de treball en el tissatge podia ésser superior al d'obrers efectivament ocupats en el sector per raó del ja iniciat procés de substitució del teler manual pel mecànic. Tenint compte d'aquestes variacions, la quantitat final de treballadors del cotó a Catalunya en 1850 degué ésser de vuitanta-mil com a mínim, que podria haver augmentat considerablement cap a 1860 donat el creixement de la producció. S'hi hauria d'afegir encara els obrers que indirectament treballaven per a la mateixa indústria (construcció de fàbriques, transport, fabricació i reparació de maquinària), que en el recompte de 1839 es calculaven en 8.500.

La indústria cotonera s'extenia per una àrea ben delimitada i concreta, com es pot comprovar en el Mapa adjunt. Un nucli principal al Pla de Barcelona i dues zones importants en les comarques veïnes del Vallès i el Maresme. La resta s'extenia per les conques dels rius Ter i Llobregat i pels afluents d'aquest Anoia i Cardener. ^{tot cercant la barata energia hidroelèctrica} Quedaven finalment alguns nuclis aïllats, Reus i Valls els més importants.

Ja en la primera meitat del XIX la moderna indústria cotonera havia creat una massa important de treballadors en les condicions característiques de la gran indústria capitalista (concentració en una àrea geogràfica determinada i en uns centres de treball característics, mobilitat de la mà d'obra en l'interior del sector i fóra d'ell, dependència directa de les forces del mercat, pèrdua d'importància de la habilitat artesana tradicional, tecnologia avançada...). Havia sorgit, amb totes les implicacions socials i polítiques, una classe completament nova: el proletariat industrial.

La història del moviment obrer a Espanya és, com a mínim fins a 1869, la història d'aquesta massa de treballadors del tèxtil i la dels que ells mateixos havien arrossegat a la lluita. Principalment -quasi podria escriure exclusivament- a Barcelona i a unes poques comarques catalanes. Per això mateix resulta tan important conèixer la posició dels treballadors en el procés productiu, les condicions de vida a la ciutat i els nexes entre una i l'altra cosa (13). Per a una major claretat, passaré a ocupar-me d'alguns aspectes concrets.

Les dificultats de la proletarització.

Witold Kula ha defensat, de forma convincent, l'argument de que l'emigració camp-ciutat no es produeix pràcticament mai de forma espontània en les primeres fases de la industrialització (14). La perspectiva d'uns ingressos més elevats no és suficient com per a compensar els inconvenients de la nova forma de vida: inseguretat en la feina, deguda a les violentes irregularitats en el ritme d'activitat de les fàbriques; rigideses i disciplina del nou règim de treball; manca d'un estatut d'honorabilitat social, garantit en canvi en la societat camperola tradicional fins per als grups més humils de la població. Per tot arreu la màxima dificultat en la primera industrialització radica en destruir els costums de treball desordenat i improvisat de la terra i imposar la inexorable regularitat del maquinisme. Els obrers barcelonins també sentien, ben conscientment, el pes implacable d'aquestes noves cadenes: "metidos en grandes cuadras, en donde impera una severa disciplina; parecemos un rebaño de esclavos sujetos a la vara del señor; colocados junto a las máquinas, somos los servidores de éstas; desde las cinco de la mañana hasta las siete y media de la tarde siempre hacemos lo mismo" (15).

El primer proletariat s'hauria nodrit, doncs, be de la movilització d'individus desarrelats que ja havien trencat els lligams amb la comunitat camperola -captaires, pobres, vagabunds-, be d'elements expulsats directament del camp cap a les fàbriques per la gana, per la impossibilitat de guanyar-se la vida. El resultat en fou el ^{ràpid} enfonsament

de la moral tradicional i la degradació d'alguns grups de la nova classe (alcoholisme, prostitució, criminalitat...). Encara que és patent la presa de posició anti-obrera del cronista, bona part de l'argumentació esmentada estava ja incorporada en aquest text de 1843: "Barcelona con sus revueltas políticas y su progreso fabril llamó a sí la hez de los pueblos del principado. Sus fábricas y talleres se abrieron a los que por sus opiniones libertinas tuvieron que abandonar sus poblaciones nativas; y mancomunadas con la plebe ciudadana formaron una masa desmoralizada de todo principio religioso (sñc); y como a preponderante, quiso sojuzgar a la parte más pacífica de la ciudad; y de ahí el cambio tan notable que ha sufrido Barcelona de algunos años a esta parte" (16). El que més preocupava als observadors de l'època era l'alcoholisme, "el azote más funesto de las clases obreras" (17), i la desarticulació de la família patriarcal tradicional, precipitada pel treball de les dones i els nens a les fàbriques. És a dir, aquells aspectes que comprometien la regularitat de l'activitat industrial i la piràmide jeràrquica establerta.

El treball femení i infantil.

Són abundants els indicis de que els treballadors no acabaven d'habituar-se a la disciplina de les fàbriques, com per exemple el costum de faltar al treball el dilluns cap a 1830-1840. Però després degueren assimilar-la molt ràpidament. El desplaçament de la mà d'obra masculina per la femenina i infantil, que la mecanització feu possible, va tenir repercussions decisives. En generar un molt accentuat excés de l'oferta en el mercat de treball, va fer fàcil la imposició de la disciplina ~~de~~ laboral i la seva acceptació per part dels treballadors masculins adults que conservaven la feina. D'altra banda, el nou sistema inculcava l'aprenentatge de l'ofici i dels rigors del sistema de fàbrica als nens-treballadors.

El sector més mecanitzat i el que se servia majorment de la mà d'obra infantil era la filatura del cotó. La forma jurídica utilitzada era

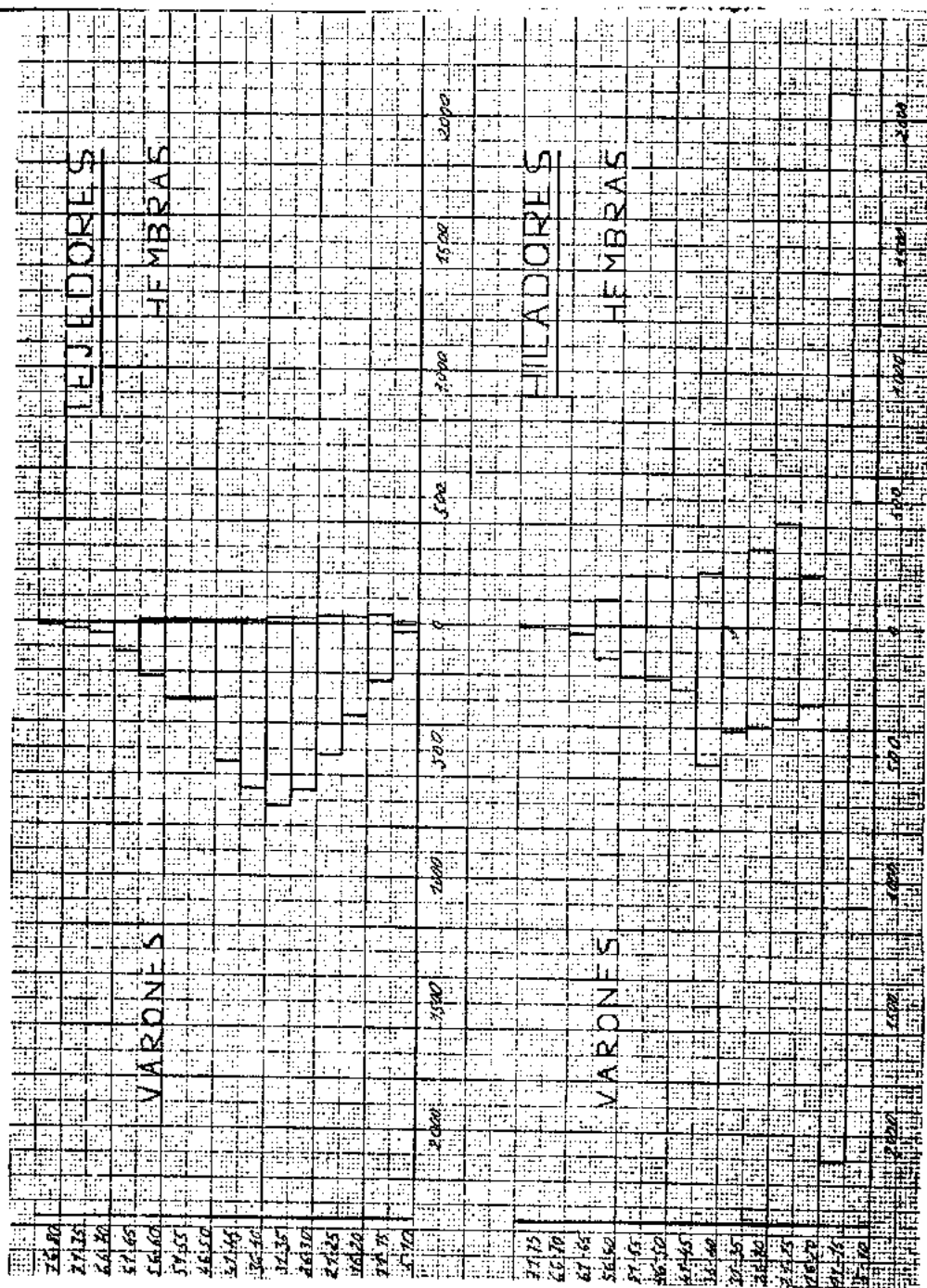
el subcontracte, que deixava els aspectes més desagradables del control del treball infantil i també la seva remuneració en mans del filador adult especialitzat. El número de nens que treballaven en la indústria cotonera era molt elevat. A finals de 1863 hi havia no gens menys que 5.831 menors de quinze anys en les filatures barcelonines. 4.211 d'ells tenien entre deu i quinze anys i representaven més del 27 % dels habitants de la ciutat d'aquest grup d'edats (15.434 en total). Els 1.610 restants tenien entre deu i sis anys. Les piràmides d'edat de la població treballadora barcelonina ~~en~~ ocupada en la filatura i el tissatge, reunides en el Gràfic II, evidencien la major substitució de la mà d'obra masculina per la femenina i infantil en el primer d'aquests sectors, determinada per la superior incidència de la mecanització (18). Mentre els teixidors adults, de més de setze anys, representaven el 91'7 % de tots els ocupats, els filadors adults només arribaven a sumar un 27'2 % del total.

Es de creure que aquests nens-obrers, o molts d'ells, no treballarien més que ocasionalment, o bé ho feien en jornades incomplertes i organitzats en torns, puix que el número de filadors censats a Barcelona és, com s'ha dit abans, bastant superior al de llocs de treball. Els sous de dones i nens eren generalment molt inferiors als dels homes. Cerdà va construir un quadre molt expressiu del nivell salarial de tots els treballadors de la ciutat, classificats per categories laborals i sexes, que permet comprovar la distància entre homes i dones i entre adults -oficials, peons- i nens -ajudants-.

(19)
Quadre VII. Salaries a Barcelona per categories laborals i sexes el 1856

	<u>individus</u>	<u>total de salaris (rs.)</u>	<u>promià diari</u>
Oficials, homes....	16.583	178.834'25	10'78
Oficials, dones....	9.993	46.365'75	4'63
Peons, homes.....	6.960	65.412'13	9'40
Peons, dones.....	2.051	9.000'00	4'39
Ajudants, nens.....	3.121	7.192'50	2'30
Ajudants, nenes....	748	2.186'00	2'92
<u>Total</u>	<u>39.456</u>	<u>308.990'63</u>	

Gràfic II. Piràmides d'edat de teixidors i filadors a Barcelona el 1863

Els ingressos de la dona treballadora eren aproximadament la meitat dels que tenien els homes. Certament les dones molt sovint s'encarregaven de tasques secundàries i complementàries respecte dels homes (com entre els guanterers, sombreroers, sabaters, espendenyers, sastres, cadiraïres...), però moltes vegades la feina era la mateixa i seguien havent-hi sous ben distints. La indústria cotonera, en la que generalment es feien poques discriminacions, és l'excepció més notable: les diferències salarials es redueixen en raó directament proporcional a la modernitat dels sectors d'activitat.

Quadre VIII. Salaris diaris de dones i homes ocupats en treballs i categories iguals a Barcelona el 1856 (20).

	<u>dones</u>	<u>homes</u>	<u>% d/h</u>
Filadors en màquines <u>Mull-jennies</u>	7'66	7'66	100
Nuadors.....	6'63	7'29	90'9
Teixidors en telers mecànics.....	6'26	6'26	100
Teixidors en màquines Jacquard.....	6'13	6'46	94'9
Teixidors en telers senzills.....	5'96	6'63	89'9
Drapaires.....	5'89	5'89	100
Brodadors.....	5'56	9'65	57'6
Filadors en màquines <u>Self-acting</u>	5'33	5'33	100
Perruquers.....	4'54	9'08	50
Mitjaires.....	4'52	9'04	50
Venedors al mercat.....	4'30	9'56	44'9
Teixidors de galons.....	4	6'78	59
Embalsamadors.....	3'68	4'91	74'5
Cistellers.....	2'95	6'63	44'3
Cordoners.....	2'95	5'90	50
Confecció de raspalls i botons.....	2'58	6'63	38'9
Mitjanes.....	4'93	7'10	69'4

La duració de la jornada de treball.

La duració de la jornada de treball era en 1858 de seixanta-nou hores setmanals, dotze cadascun dels cinc primers dies de la setmana i les nou sobrereres el dissabte (21). L'estada a la fàbrica s'allargava des de les cinc del matí fins dos quarts-de-vuit del vespre amb les conseqüents interrupcions per a descansar i menjar. Aquesta era la durada normal del treball des de quinze o vint anys abans com a mínim. Però no

a tot arreu. En les fàbriques del Ter era de tretze hores (22). En alguns pobles de l'interior, com als voltants de Vic per exemple, i en alguns sectors en franca regressió, com entre els teixidors a mà, s'allargava a quatorze i fins i tot a setze hores diàries (23). Però aquests darrers casos semblen quedar per a circumstàncies excepcionals i situacions residuals.

Cap a 1870-1873 seguien essent seixanta-nou les hores que es treballaven a Barcelona i altres nuclis catalans com Manresa i Sabadell (24). Si no havia augmentat fins aleshores havia estat precisament gràcies a la combativitat obrera, com es manifesta en el conflicte de la "mitja hora": Havent la decisió patronal d'allargar mitja hora més la jornada del dissabte en les setmanes que tinguessin una festa en dia de feina, els obrers adoptaren actituds de força per a oposar-s'hi, puix que -afirmaven- "a esta media hora, seguiria otra media y otra" (25).

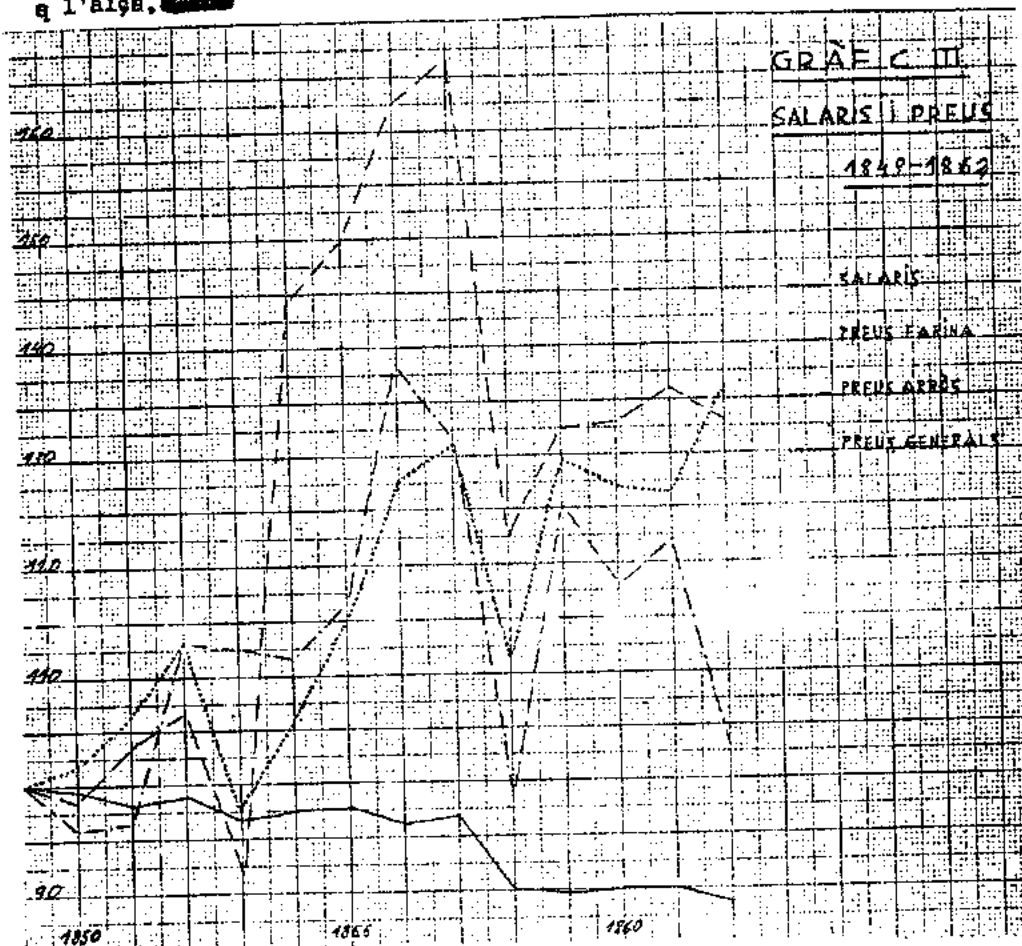
Ja prop de finals de segle, en 1889, la durada de la jornada hauria experimentat una reducció de sis hores setmanals, segons el testimoni d'un dirigent patronal (26). Quedaria, doncs, en seixanta-tres. Però una molt bona font, de 1913, ens informa de que encara es treballava normalment seixanta-quatre hores a Barcelona (11 diàries i 9 el dissabte) i seixanta-sis a les poblacions de l'interior (11 i mitja diàries i vuit el dissabte) (27). No sembla pas que al llarg de quasi vuitanta anys hi haguessin progressos clars en la qüestió de la duració de la jornada.

La remuneració del treball.

Tampoc sembla que n'hi haguessin en l'àmbit de la remuneració del treball. No es disposa de prou informació estadística com per a fer afirmacions definitives, però si per a treure conclusions bastant sòlides. El descens en els sous dels treballadors es troba consignat de forma terminant en els texts de l'època, com en El Eco de la Clase Obrera que es refereix a "la baja continua que durante veinte años está sufriendo el salario" (28). Segons aquest testimoni, el fet observat hauria tingut el seu origen cap a 1835. El començament del procés devia ésser bastant anterior, puix que des de 1827 es produïren protestes

contra la baixa a Barcelona.

M. Izard ha pogut establir una corba de l'evolució dels salaris en la indústria tèxtil a partir de les nòmines de personal de l'empresa barcelonina "La España Industrial" entre 1849 i 1862 (29). Les seves xifres mostren una reducció del 11'30 % entre ambdós extrems. La inflació més marcada correspon a l'etapa immediatament posterior al bienni progressista (30). Aixó resulta especialment significatiu si es té compte com assenyala Izard, que els salaris eren ja molt reduïts i -podria afegir-se- que el punt de partida de la sèrie, l'any 1849, constitueix el límit final d'una aguda crisi que presumiblement hauria provocat altres descensos en dates immediatament anteriors. Per a completar aquesta informació s'ha de considerar també que, al mateix temps que baixaven els salaris, els preus de la farina, base de l'alimentació popular, tendien a l'alça. ~~.....~~

D'una simple confrontació entre l'índex de salaris confeccionat per M. Izard (31) i els de preus d'alguns articles de consum popular(32) s'adverteix que no solsament baixaven els salaris nominals sinó també els salaris reals, com es comprova en la taula següent:

	<u>salaris</u>	<u>preus farina</u>	<u>preus arròs</u>	<u>índex general de preus</u>
1849	100	100	100	100
1850	99'4	98'5	96'1	101'8
1851	98'1	103'4	96'6	106'4
1852	106'7	106'7	113'1	104
1853	96'5	91'7	112'6	97'7
1854	97'6	144'2	111'5	106
1855	97'7	149'7	116'5	114'9
1856	96'2	162'6	138'5	127'7
1857	97'3	166'7	131'8	131'3
1858	90'1	122'4	98'8	111'3
1859	89'7	132'6	124'9	129'4
1860	90	133'2	118'1	126'9
1861	90	136	121'9	126'4
1862	88'7	133'2	103'2	136'1

Un aspecte que escapa a l'observació de les dades anteriors, és la diferència que existia entre oficis distints en el mateix sector d'activitat i dins del mateix ram industrial. Encara que de manera aproximada i fragmentària, és possible referir-se a la pròpia indústria tèxtil per als anys 1855-1858. Alguns testimonis literaris proporcionen una informació rotunda: "hay una clase en la sociedad, para la que la fortuna se ha mostrado siempre escasa [...] tal es la clase de tejedoras a mano [...] y esto cuando los tejedores de velos, los mecánicos y los hiladores ganan lo suficiente, y aún más, para vivir con holgura y desahogo" (33). Aquests treballadors "ganan escasamente lo necesario para acudir a las obligaciones más precisas" (34). D'un total de 1.900 teixidores a mà de la comarca de Vic, Prats de Lluçanès, Olost i Alpens i altres de la comarca de Berga, més de dues terceres parts es dedicaven al teixit de peçes gruixudes ("empesas") per un salari de 20 rals setmanals, poc més de 3 diaris. La tercera part restant es dedicava al teixit de peçes més fines per a aconseguir setmanades de entre 32 i 50 rals, ~~stavis~~ marges equivalents a 5 i 8 diaris aproximadament (35). Els teixidors de cintes de seda i cotó guanyaven 6 rals després de ~~quatre~~ quatre hores de treball (36).

El millor terme de comparació per a aquestes dades és la nòmina salarial de "La España Industrial". En serveixo de la mitjana dels salaris dels anys 1855-1858. Com es veu en el Quadre IX, solsament una de les categories, la dels "ajudants d'enmetxadores" -integrada per nens-, havia sous semblants als de la major part dels teixidors a mà de les comarques de l'interior.

Quadre IX. Salaris i categories laborals a "La España Industrial". Mitjana 1855-1858 (38).

	<u>Rals</u>		<u>Rals</u>
Ajudants d'enmetxadores	3'35	Naadores y passadores	7'5
Manuales	5'78	Cardes	7'65
Batans	6'35	Ordidores	7'88
Bobinadores	6'57	Màquines de vapor	8'95
Enmetxadores	7'21	Paradores	12'6

Encara que aquesta mostra està ben lluny d'ésser exhaustiva, permet algunes conclusions. La majoria de les categories salarials de "La España Industrial" oscil·len entre 5'75 i 8 rals, amb una lleugera diferència respecte del terç més ben remunerat i més especialitzat de entre els teixidors a mà, però amb una enorme superioritat sobre els dos terços restants. Els treballadors ocupats en les màquines de vapor rebien sous bastant superiors als de la major part de les altres categories i, contràriament a les altres, amb una accentuada tendència a l'alça. El ventall salarial es desplegava en estreta relació amb el grau de mecanització de les funcions de que cadascun s'ocupava.

Els migrants ingressos dels teixidors a mà devien condemnar-los forçosament a una situació difícil, paulatinament deteriorada, endemés, en ésser marginats pel creixent procés de mecanització de la indústria. Al marge, però, de casos excepcionalment clars, es fa difícil precisar el patró de vida de les famílies proletàries.

Els nivells de vida.

Existeix en canvi una acurada evaluació dels nivells de vida de la població treballadora de Barcelona confeccionada en l'època amb les màximes garanties. En refereixo a la Monografía estadística de la clase

obrera, en 1856 d'Ildelfons Cerdà [redacted]. Tot i renunciant a expressar globalment el nivell de vida de tots els treballadors barcelonins, Cerdà tracta de determinar en primer lloc les despeses generals teòriques, dels solters i d'una banda i dels casats amb dos fills al seu càrrec de l'altra, per tal de poder confrontar-les després amb els ingressos de cadascun dels grups professionals.

Quadre X. Despeses generals teòriques en 1856 (38).

	solters		casats	
	rales	%	rales	%
Adquisició de vestuari personal .	218	8'8	218	4'5
Despeses socials (socors mutus, tabac, neteja...)	175'38	7'1	175'38	3'6
Allotjament i manteniment de vestuari	353'52	14'3	-	-
Vivenda i aixovar domèstic	-	-	594'55	12'3
Vestuari i altres despeses familiars	-	-	448'33	9'3
Alimentació* (queviures, condiments, combustible i benefici dels fondistes en el cas dels solters).....	1.722'83	69'8	3.393'46	70'3
Total	2.469'73	100	4.829'72	100
Despeses diàries	6'77		13'23	

(*) El cost dels queviures està calculat sobre la mitjana de catorze combinacions distintes, totes elles amb un mínim considerat imprescindible de 20 g. d'azot i 310 de carboni. Aquesta quantitat es redueix a als 2/3 per a la dona i als 1/2 per a cadascun dels dos fills.

El conjunt dels components dels dos mòduls d'aquest quadre arriba a ésser pràcticament exhaustiu, sense incorporar-hi però res superflu o innecesari: l'alimentació representa el 69'8 % i el 70'3 de l'obrer solter i del casat respectivament. Per a analitzar les possibilitats dels assalariats barcelonins d'arribar a cobrir aquest pressupost anual suficient, Cerdà pren en compte el volum del salari i l'ocupació efectiva, després de descomptar les jornades perdudes (festius, atur) al llarg d'un any segons activitats i grau d'especialització. En el cas dels obrers casats hi afegeix als ingressos la xifra de 1'57 rals diaris com a mitjana dels sous de les dones treballadores. Ajusta després

les quantitats obtingudes amb les xifres de despeses del Quadre X, per a extreure'n un saldo final.

Els resultats mostren que moltes categories d'assalariats d'indústries molt variades no podien arribar als mínims establerts per Cerdà. Això s'aggravava en el cas dels casats i pares de família. El Quadre XI, on es recullen les categories més nombroses i més representatives del proletariat de Barcelona, demostra com la immensa majoria dels obrers casats i una gran part dels solters no podrien satisfer les necessitats fonamentals.

Quadre XI. Saldo diari de les principals categories d'assalariats de Barcelona respecte de dos mòduls fixos de despeses (39)

Barcelona, respecte de dos modules fixes de despeses (22)		marges extrems del saldo diari	
	treba- lladors	solters	casats
<u>Indústria tèxtil</u>			
Filadors màqs. mull-jennies.....	2.400	-0'23 a 2'57	-5'54 a -2'74
Filadors en la preparació.....	1.450	-1'78 a -0'54	-7'09 a -5'85
Filadors màqs. self-acting.....	1.160	-1'74 a -1'11	-7'05 a -6'42
Teixidors telers mecànics.....	1.624	-3'98 a 2'63	-9'29 a -2'68
Teixidors telers senzills.....	5.451	-3'44 a 1'87	-8'75 a -3'44
Teixidors màqs. Jacquard.....	5.565	-2'12 a 1'86	-7'43 a -3'45
Estampadors, oficials.....	825	0'20 a 1'59	-5'11 a -3'72
Estampadors, peons.....	2.050	0'00 a 0'68	-5'30 a -4'63
<u>Construcció</u>			
Paletes, oficials.....	425	0'60 a 3'06	-4'70 a -2'25
Paletes, peons.....	275	-3'08 a -1'85	-8'39 a -7'16
Fusters "d'obres".....	1.137	-1'19 a 2'98	-6'50 a -2'33
Serrallers "d'obres".....	455	-0'86 a 2'08	-6'17 a -3'23
Pintors.....	575	-2'14 a 0'18	-7'45 a -5'13
<u>Menestrelia i petita indústria</u>			
Impressors.....	440	0'61 a 5'03	-4'70 a -0'28
Rajolers.....	500	1'20	-4'11
Sastres.....	1.025	-0'98 a 3'65	-6'29 a -1'66
Sabaters.....	575	-0'86 a 5'03	-6'17 a -0'28
Forners.....	750	2'31 a 5'94	-3'00 a 0'63
Boters.....	390	0'98 a 2'18	-5'11 a 3'13
<u>Serveis</u>			
Descarregadors del port.....	1.150	1'13	-6'43
Venedors als mercats.....	1.081	2'80	-2'51
TOTAL		29.893	

En aquestes circumstàncies, davant la manifesta impotència del treballador normal per a l'estalvi i per tant per a l'adquisició dels medis de producció i de la seva independència econòmica, és obligat remarcar que la societat catalana experimentava un accelerat procés de proletarització. Cal afegir, però, que la precoç incorporació dels nens al treball alleugeriria sens dubte les dificultats de les famílies obreres. Les dades de Cerdà han permès construir un quadre força complet del nivell de vida de la població obrera barcelonina en unes dades molt concretes. Però aquesta informació és un autèntic tall estratigràfic, perfectament estàtic, que no proporciona ^{cap} indicació ~~cap~~ sobre la tendència. Resulta impossible formular conclusions definitives sobre la qüestió, encara que existeixen indicis molt reveladors.

L'alimentació.

Els testimonis literaris coincideixen en assenyalar la deficiència de l'alimentació dels grups menys afavorits. Encara en el darrer terç del segle el metge Emerencià Roig i Bofill ho afirmava en termes molt clars: "Más carne come en un día un obrero francés, que en toda una semana un obrero catalán [...]. Habría que doblar las cuatro onzas que consume [...]. Pero aun estas cantidades me parecen insuficientes" (40). Les dades de salaris i preus de 1917 recollides per funcionaris municipals (41) demostren que, encara aleshores, la immensa majoria dels treballadors casats i amb dos fills no podien proporcionar a les seves famílies ni tan sols una alimentació molt pobre, amb una quantitat de carn clarament insuficient.

Un altre metge, Joaquim Font i Mosella insistia també, molts anys abans, en el fet d'una permanent i greu deficiència proteica en l'alimentació dels obrers a Barcelona: "las únicas sustancias animales que usan con frecuencia los jornaleros son la pesca salada y la azul" (42). El ventall de les possibilitats alimentícies del proletariat en la ciutat era bastant estret i, endemés, no sempre presentava les adequades condicions. "Sustancias feculentas, frutas, verduras y abadejo casi siempre son -escribia Font- los alimentos de los jornaleros. Los dere-

chos de puertas que se pagan en esta ciudad influyen también en que siendo la carne más cara que en los pueblos vecinos, no la compren; y estos mismos derechos inducen a los especuladores codiciosos a introducir en la ciudad carne indigesta y poco nutritiva, y a sofisticar algunos otros alimentos y bebidas, especialmente el vino y el aguardiente que son las más usadas por ellos" (43).

L'adulteració d'aliments i altres pràctiques fraudulentas, freqüents en les grans ciutats, tenien a Barcelona, segons un funcionari municipal, "los caracteres de un mal crónico e inveterado" (44) a finals de segle. Quaranta anys endarrera, en els cinquantes, s'havien produït una sèrie de casos escandalosos, per la qual cosa l'Ajuntament començà a publicar llistes amb els noms dels propietaris dels establiments on es comprovaven manipulacions ilegals, però aquesta bona mesura deixà d'aplicar-se desseguida (45), de tal manera que a finals ~~de segle, segons García Faria, "algunos horneros reciben en vez de la flor de harina que pagamos; tambien mezclan sulfato de barita, de cobre y muchos cuerpos nocivos. Lo propio sucede con los alimentos, los cuales son objeto de una falsificación que, excepcionalmente y como terrible pena, se castiga decomisando los artículos sofisticados"~~ *ciertas tortadas anuales de pavo, que nos entregaban los barceloneses* de segle, segons García Faria, "algunos horneros reciben en vez de la flor de harina que pagamos; también mezclan sulfato de barita, de cobre y muchos cuerpos nocivos. Lo propio sucede con los alimentos, los cuales son objeto de una falsificación que, excepcionalmente y como terrible pena, se castiga decomisando los artículos sofisticados" (46).

Dieta alimenticia insuficient, amb particular insistència en la migrada presència de la necessària quantitat de proteïnes, i freqüència de l'adulteració són les dues característiques que la informació de testimonis literaris de l'època sembla privilegiar. Desgraciadament la informació estadística no és, de moment, prou rica com per a substituir-los. Disposem només de les xifres del consum de carn llanar i bovina del període 1836-1849, recollides per Laureà Figuerola, la qual cosa permet avançar una primera hipòtesi. L'índex del consum anual per capita, traçat sobre aquestes dades, manifesta línies distintes: 1) els anys de 1836 a 1841 mostren una lleugera tendència ascendent; 2) estancament entre 1842 i 1844; 3) fort augment en 1845-1847 i 4) descens en 1848-1849.

Quadre XII. Index del consum anual per capita de carn llanar i bovina a Barcelona (47)

	<u>consum anual per capita</u> <u>(lliures carnisseres)</u>
1836-1838	13'37
1839-1841	13'72
1842-1844	13'07 **
1845-1847	15'43
1848-1849	14'72 **

(*) Les dades de 1842 i 1843 no són completes.

(**) Calculat sobre la mitjana de població del període 1845-1847.

Els primers períodes, malgrat un parèntesi que s'explica pels conflictes de 1842-1843, suggereixen una millora important en el consum ciutadà. Però no el darrer. Hi ha de tota manera una sèrie de factors distorsionadors. Les fluïxes anyades inicials podien respondre més a dificultats de proveïment des de l'interior de Catalunya, motivades per la guerra carlina, que a altra cosa. Les darreres podien ésser resultat d'un entrebanc momentani produït per la crisi agrícola i industrial d'aquells anys. En definitiva, s'insinua ^{però} una tendència al augment, encara que de fet només la conjuntura queda ben reflexada.

La duració de la vida.

Evidentment el millor indicador de l'evolució de les condicions de vida, a Barcelona en aquest cas, és la seva durada. Per no fer excessivament prolix aquest treball passaré per alt una sèrie d'aspectes força importants, com són la morbiditat professional, la higiene industrial i les condicions de les vivendes, per centrar-me en la mortalitat. En primer lloc és important advertir que la mort afectava de forma molt diferent a la població segons les respectives classes socials. Sobre observacions d'onze anys, els que cobreixen de 1837 a 1847, Cerdà va compondre un quadre de l'esperança mitja de vida dels barcelonins separats en tres grans blocs. L'esperança de vida de la població assalariada resulta inferior en més d'una tercera part a la dels privilegiats i la de la població obrera masculina pràcticament la meitat de la dels membres masculins de la classe privilegiada.

Quadre XIII. Esperança de vida de la població barcelonina (48)

	<u>homes</u>	<u>dones</u>	<u>mitjana</u>
Classe rica	38'83	34'11	36'47
Classe menestral	25'41	24'90	25'15
Classe pobre o jornalera	19'68	27'43	23'55

Una de les raons principals d'aquestes enormes diferències residia en l'elevada mortalitat infantil, que afectava majorment a la classe obrera. Per tal de matisar els resultats obtinguts, Cerdà va fer un altre quadre amb les xifres corresponents al trienni de 1845-1847 després de retirar les defuncions dels menors de cinc anys.

Quadre XIV. Esperança de vida als sis anys 1845-1847

	<u>homes</u>	<u>dones</u>	<u>mitjana</u>
Classe rica	53'22	47'05	50'13
Classe menestral	48'08	46'64	47'36
Classe pobre o jornalera	46'33	48'78	47'55

Un nou quadre, de Figuerola (49), sobre les xifres del període 1836-1847, ens informa de la mortalitat dels barcelonins agrupats per professions. La seva utilitat pel que aquí interessa és relativa, puix que en la major part dels casos no es fan distincions de classe sinó solsament de professió o ofici, tot i barrejant assalariats, artesans independents i patrons dels establiments. Hi ha unes poques excepcions que resulten especialment significatives: mentre els eclesiàstics, el grup professional que gaudia de més reduïda mortalitat, arribaven per terme mig als 65'06 anys, als membres de professions liberals en corresponien 57'87, als comerciants, corredors i fabricants 57'63 i als teixidors només 44'38.

Aquestes precisions ens permeten abordar el conjunt del problema del nivell de vida dels treballadors amb una presumpció ben plausible: les oscil·lacions en la mortalitat de Barcelona havien d'ésser determinades normalment per la situació de la classe obrera i altres capes populars. Una agravació de les condicions de vida del proletariat feia augmentar la mortalitat i una millora efectiva la feia minvar. Convin-
drà observar amb deteniment les taxes de mortalitat.

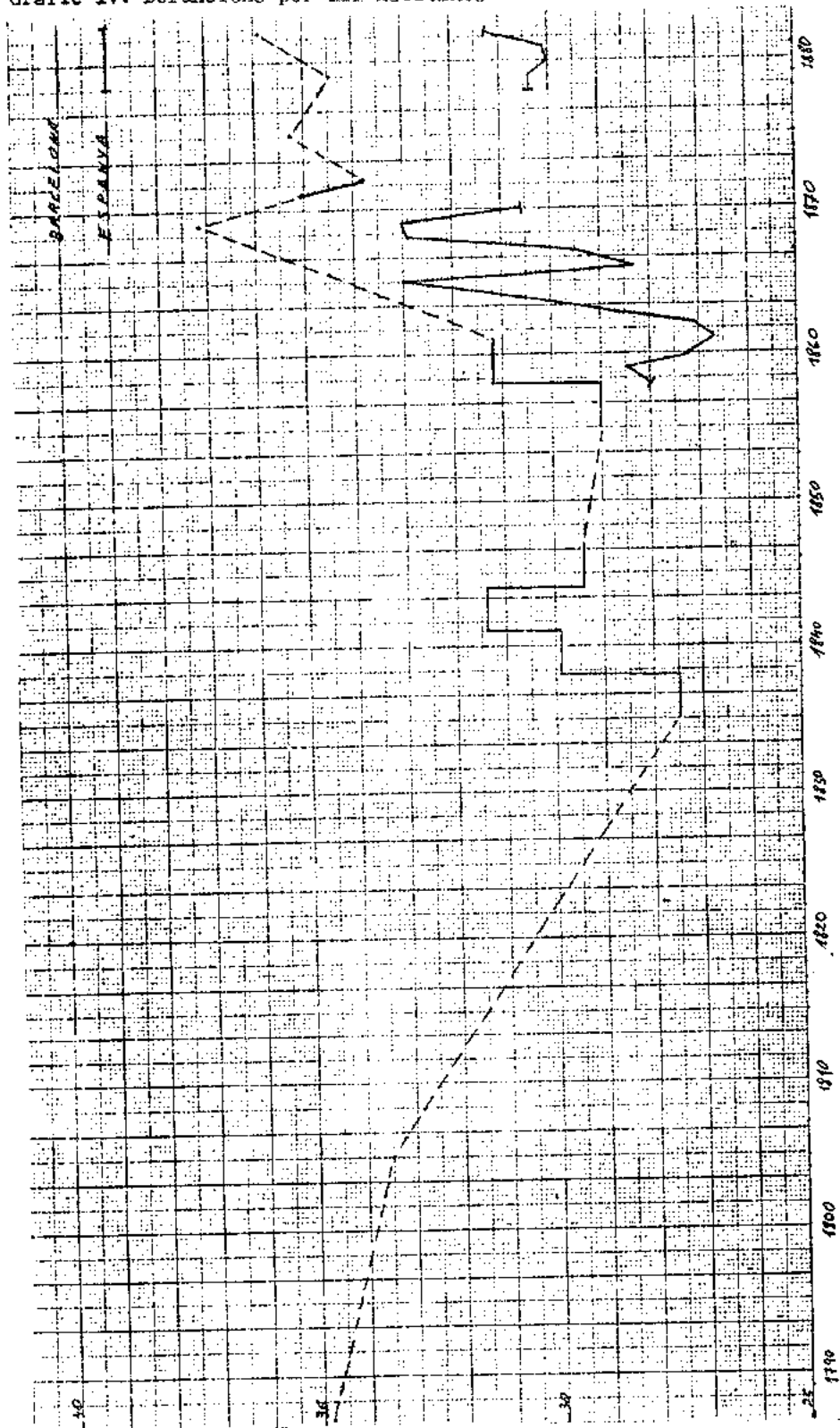
Quadre XV. Mortalitat a Barcelona (50)

	defuncions	població	defuncions (per mil)	
			Barcelona	Espanya
1787	3.869	111.140 (1786)	34'72	.
1805	3.857	115.000 (1802)	33'53	
1820	4.023	83.289	39'97	
1836-1838	3.675 *	133.541 *	27'52	
1839-1841	4.436 *	148.231 *	29'93	
1842-1844	4.843 *	154.083 *	31'43	
1845-1847	5.470 *	186.214 *	29'37	
1856-1858	5.335 *	183.787 *	29'03	
1859-1861	5.948 *	190.684 *	31'19	27'5
1862-1864	6.585 *	190.298 *	34'60	29
1869	7.192	193.493	37'16	33
1871	6.815	194.382	35'05	
1872	6.879	203.603	33'78	
1875	7.619	215.965	35'27	
1877	7.843	249.106	31'48	
1879	8.232	238.784	34'47	30'4
1882	8.375	244.263	35'92	31'3

(*) Mitjana dels tres anys

El Quadre XV marca dues línies ben distintes. La representació de les dades en el Gràfic IV, en el que he prescindit de l'any 1820 per seguir a l'epidèmia de 1819 i estar segurament afectat per les seves repercussions, les mostra clarament. La tendència és descendent fins a 1836-1838. Des d'aquesta anys canvia de signe i comença a augmentar en dues onades successives, 1839-1844 i de 1858 en endavant. La precarietat de les dades impedeix observar amb detall les fluctuacions: la mortalitat extraordinària dels anys 1865, 1870 i 1874 no apareix en el gràfic. Però això no oculta la tendència clarament ascendent dels dos períodes assenyalats. Es de creure que les deficientes condicions higièniques de les vivendes, dels centres de treball i de la ciutat en general, foren les principals responsables de la inflexió de la corba. Però de les oscil·lacions brusques, en sentit ascendent o descendent, només en podia ésser, en condicions normals, l'alimentació i el nivell del consum de les capes més desfavorides de la població. En definitiva, les

Gràfic IV. Defuncions per mil habitants

dades suggereixen un empitjorament força sensible en els períodes 1839-1844 i 1858-1882. Hom podria encara aventurar que la polarització del proletariat en els naixents suburbis, no considerats en el Quadre XV per ésser administrativament distinta de la ciutat, fa que les xifres del darrer període siguin inferiors a les reals. Hi han indicis seriosos per a creure-ho. Les Corts, per exemple, comptava amb una taxa de mortalitat record de l'ordre de 69 defuncions per mil habitants en el quinquenni de 1889-1893 (51). Només cap a 1900-1910 es recobra el nivell de 1836-1838 amb taxes del 27 per mil.

Conclusió.

Si el material estadístic sobre el patró de vida de la classe treballadora a Barcelona no és desgraciadament el desitjable per a formular afirmacions rotundes, és suficient en canvi per a fer una sèrie de consideracions amb certes garanties. Sembla haver-hi una primera fase de millora efectiva fins als anys finals de la dècada 1830-1840, que coincideix -no es pot deixar d'advertir- amb el que Fontana, referint-se a les actituds polítiques de la classe obrera barcelonina (52), ha felicitament anomenat "la fase del consens". Després, malgrat una possibilitat certa de millora en l'alimentació i en els últims anys una reducció, no gaire notable, en la durada de la jornada de treball, els obrers no conegueren beneficis substancials en les seves condicions de vida fins a les darreres anyades del segle. Fins aleshores la realitat va ésser més aviat la contrària: agravació més que millora. És obligat considerar que aquest procés, ben distint per exemple al d'Anglaterra -on s'expressaven progressos indiscutibles, reconeguts tant pels historiadors "optimistes" com pels "pessimistes", des de 1840-, ha de tenir molt que veure amb l'adopció de determinades alternatives polítiques per part del proletariat català.

L'aggravació de les condicions a que ens referim és particularment certa, si ens firm de les dades de mortalitat disponibles, per a dos períodes concrets: 1839-1844 i 1858-1882. Quines en poden ésser les raons és matèria força controvertible mentre no es disposi d'un major

número de dades. Els punts culminants de tots dos períodes coincideixen amb les fases més conflictives del segle, les accions de les "societats de teixidors" en 1840-1843 d'una banda i els anys de plenitud de la Primera Internacional de l'altra. Pot ésser que la relació entre una cosa i l'altra no sigui directa i automàtica, però tampoc casual. L'explicació, penso, podria estar determinada per una circumstància comú: com ha avançat J. Nadal, la quarta dècada del segle presencia la introducció del vapor i la setèima la introducció de les selfactines⁽⁵³⁾. Tots dos períodes presencien la substitució del treball humà pel treball mecànic amb les presumibles conseqüències: atur forçós, excés de l'oferta sobre la demanda en el mercat de treball, caiguda dels salaris. Això hauria deixat pas a dues situacions revolucionàries, en les que les organitzacions obreres actuarien justament en correspondència amb els pre^ssupostos teòrics i polítics que els seus dirigents foren capaços d'assolir. Les despeses de l'equipament industrial havien estat pagades ben dolorosament pels treballadors.

Notes

- (1) Federico Engels, La situación de la clase obrera en Inglaterra, Buenos Aires, 1965, p. 23. El tema ha estat molt poc tractat entre nosaltres, encara que existeix una brillant aportació en el treball de Josep Fontana, "Nacimiento del proletariado industrial y primeras etapas del movimiento obrero" a Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX, Barcelona, 1973.
- (2) Ramón de la Sagra, "Estado fabril de Barcelona" (carta datada el 24 de setembre de 1840) in El Constitucional, 2 de novembre de 1840.
- (3) Jordi Nadal, "Industrialización y desindustrialización del sureste español, 1817-1913" in Moneda y Crédito, n° 120 (març de 1972), pp. 56-57.
- (4) Font: per a 1848 Laureano Figuerola, Estadística de Barcelona en 1849, Barcelona, 1849 (ed. facs.: Madrid, 1968), p. 288. Per a 1862 Francisco Javier de Bona, "Industria fabril de España. Agentes dinámicos" in Las Antillas, n°s 14-19 (25 de juny de 1967 a 10 de setembre de 1867). V. especialment el n° 18 (25 d'agost), pp. 540-543.
- (5) Friedrich Engels, Los Bakuninistas en acción. Informe sobre la sublevación española del verano de 1873 in K. Marx i F. Engels, Revolución en España, Barcelona, 1966, p. 231.
- (6) Font: Ayuntamiento de Barcelona.- Ramo de Estadística.- Padrón general: Estado del número de almas existentes en este Distrito Municipal en 1° de enero de 1863, clasificado por oficios, edades, estado social y sexo, y por habitaciones (citat en endavant Estadística Municipal de Barcelona en 1863). Armand Saez Buesa (La población española en 1863 y 1960, Barcelona, 1968, p. 66) insisteix també en que les dades referents a l'activitat de la població masculina són més de fiar que les de la femenina. Ha acceptat la classificació de grups improductius econòmics amb la que opera Saez ("mujeres dedicadas a ocupaciones domésticas", "estudiantes", "militares retirados", "empleados pasivos", "militares" y "menores sin oficio"), però hi afegeixo "eclesiásticos", "monjas" y "hermanos y hermanas".
- (7) Font: Estadística Municipal de Barcelona en 1863. Aquesta classificació és forçosament inexacta i aproximativa. En el document que utilitza les categories no sempre estan ben delimitades, malgrat que n'hi ha més de cent-trenta, i això distorsiona segurament els resultats. Els principals problemes que es presenten són: 1) en la categoria "hacendados y propietarios", que adjudico al sector primari, es possible que s'hi inclogués un número indeterminat de rendistes inactius; 2) en la categoria "picapedreros y canteros" hi figuren segurament treballadors especialitzats del ram de la construcció, que correspondrien, segons el mòdul emprat, al sector secundari i no al primari; 3) en el gràp de

"marineros y pescadores" és probable que s'hi classifiquessin individus dedicats a activitats terciàries (transport naval, servei del port); 4) l'apartat dels "aprendices" engloba, al meu entendre, fonamentalment a gent ocupada en tallers artesanals, classificada en el ~~secundari~~ ^{secundari}; però alguns d'ells podien estar en el comerç, el que, de confirmar-se, exigiria un trasvassament del secundari al terciari; 5) el capítol "jornaleros" ha estat classificat en el secundari, entre d'altres raons per la inexplicable migradessa dels efectius en algunes ocupacions del peonatge industrial a comparació de les xifres de Cerdà (com en el cas, per exemple, dels teixidors); però es probable que n'inclogués també del terciari (serveis d'entreteniment urbà...). Tot això suposaria una correcció a l'alça del terciari i a la baixa dels altres dos. En el cas més extremat, aquestes correccions podrien arribar a suposar en les respectives proporcions percentuals un increment màxim de cinc punts per al terciari i disminucions de dos i tres punts per al primari i al secundari respectivament.

(9) Font: per a 1841 i 1849 L. Figuerola, op. cit., p. 320; per a 1850 la estadística de la Junta de Fàbriques recollida per G. Graell, Historia del Fomento del Trabajo Nacional, Barcelona, s. a., pp. 440-492; per a 1855 Ildefonso Cerdà, Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona, Madrid, 2 vols., 1867 (ed. facs.: Madrid, 1968). V. II, pp. 617-622; per a 1858 Joaquín Salarich, Higiene del tejedor o sean medios físicos y morales para evitar las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en hilar y tejer el algodón, Vich, 1858, p. 69; per a 1863 Estadística Municipal de Barcelona para el 1863.

(10) Font: Estadística de la Junta de Fàbriques (V. nota 9).

(11) V. les xifres recollides a Miquel Izard, Revolució Industrial i Obrerisme, Barcelona, 1970, p. 21.

(12) Es tracta de l'Estadística de la Junta de Fàbriques (V. nota 9).

(13) V. Volker Hunecke, "Statistische operaie borghesi e proletarie nel secolo XIX" in Studi Storici, 1973, nº 2, pp. 373-403.

(14) Witold Kula, "Recherches comparatives sur la formation de la classe ouvrière" in Première Conférence Internationale d'Histoire Economique, Stockholm, 1960, pp. 511-523.

(15) Manifest dels filadors de Barcelona de 26 de juny de 1856. Citat per Casimiro Martí, "Las sociedades obreras de Barcelona y la política en junio de 1856" in Homenaje a Jaime Vicens Vives, Barcelona, 2 vols., 1967, II, pp. 372-281.

(16) D. Y. P. y D. M. G., Acontecimientos políticos e históricos de Barcelona desde el 2 setiembre de 1843 hasta la entrada de las tropas

nacionales, Barcelona, 1843, pp. 3-9.

(17) J. Salarich, op. cit., p. 45.

(18) Les xifres són les següents:

Edat	Teixidors		Filadors	
	homes	dones	homes	dones
6 a 10	30	10	1.100	500
11 a 15	235	36	2.108	2.103
16 a 20	369	17	306	210
21 a 25	523	15	367	409
26 a 30	664	23	398	306
31 a 35	726	22	470	204
36 a 40	656	4	545	210
41 a 45	553	8	254	200
46 a 50	308	2	216	200
51 a 55	304	5	204	201
56 a 60	215	2	124	102
61 a 65	122	-	30	-
66 a 70	54	-	11	-
71 a 75	27	-	77	-
76 a 80	6	-	4	-
81 a 90	1	-	-	-
Total	4.793	144	6.144	4.645

Font: Estadística Municipal en 1863.

(19) Font: I. Cerdà, op. cit., II, p. 645.

(20) Font: I. Cerdà, op. cit., II, p. 646.

(21) J. Salarich, op. cit., p. 101.

(22) Ibid.

(23) Quinze en una fàbrica de Casterlglaf i setze en una altra de El Pont de Vilomara. V. El Eco de la Clase Obrera, nº 3 (19 d'agost de 1855).

(24) Carlos Seco Serrano, "Acotaciones documentales para el estudio de la Internacional en España", estudi preliminar a Asociación Internacional de los Trabajadores. Actas de los Congresos y Comisión Federal de la Región Española (1870-1874), Barcelona, 2 vols., 1969, I, pp. LXII-LXV.

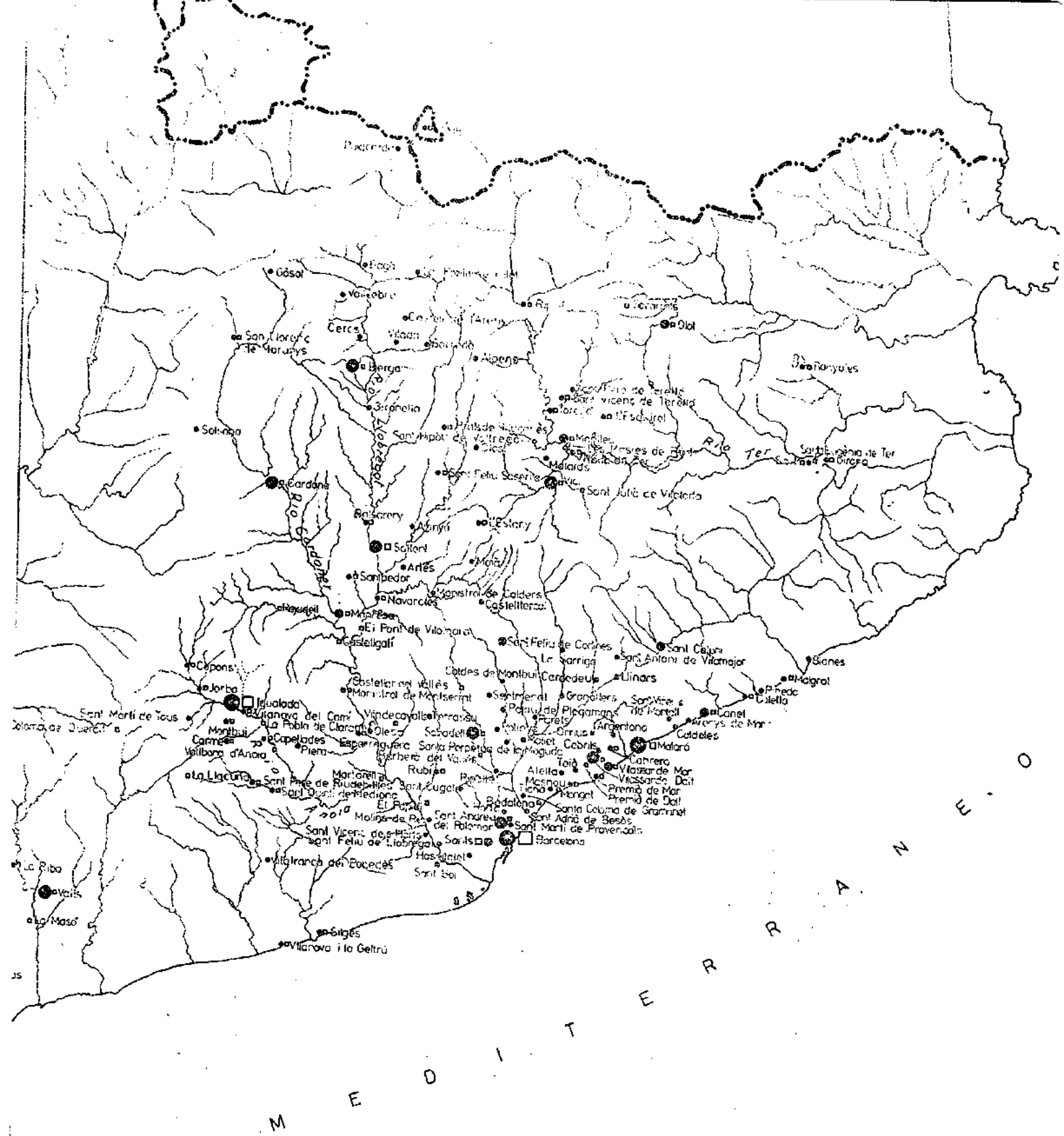
(25) C. Martí, op. cit., p. 379.

(26) F. Alsina, Fonaments de la reforma del treball tal com s'és començada en lo Vapor Vell de Sans, Barcelona, 1889.

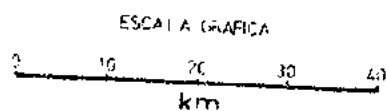
(27) Instituto de Reformas Sociales, La jornada de trabajo en la industria textil. Trabajos preparatorios del Reglamento para la aplicación del Real decreto de 24 de Agosto de 1913, Madrid, 1914.

~~Les xifres són les següents:~~

- (28) N° 17 (2 de desembre de 1855).
- (29) Miguel Izard, La revolución industrial en España: expansión de la industria algodonera catalana 1832-1861, Mérida, 1969, pp. 220-223.
- (30) És lògic relacionar, com han fet Izard i Fontana, aquest descens brusc de l'índex de salaris amb la consolidació política dels moderats en el poder. Però també seria important conèixer les dimensions exactes de la crisi de 1857, amb la que coincideix així mateix la caiguda salarial en qüestió, i les seves repercussions en el sector tèxtil.
- (31) M. Izard, La revolución..., p. 222.
- (32) Juan Sardá, La política monetaria y las fluctuaciones de la economía española en el siglo XIX, Madrid, 1948, pp. 304-305. L'índex general de preus de Sardá és poc representatiu en aquest cas puix que incorpora articles de luxe, com sucre, cafè i cacao, d'escàs consum popular.
- (33) J. Salarich, op. cit., pp. 109-110.
- (34) Id. id., p. 66.
- (35) Id. id., p. 113.
- (36) El Eco de la Clase Obrera, n° 112 (12 d'agost de 1855).
- (37) Font: M. Izard, La revolución..., p. 221-222.
- (38) Font: I. Cerdà, op. cit., II, pp. 660-663.
- (39) Font: I. Cerdà, op. cit., II, pp. 617-622 i 664-673.
- (40) Emerenciano Roig & Bofill, "Conferencias dadas en el Ateneo Barcelonés" in Gaceta Médica de Cataluña, t. II, p. 49 (citat per Jose Maria Calbet Camarasa, Premsa mèdica en Cataluña (hasta 1900), tesi doctoral inèdita, pp. 67-68).
- (41) Antonio Jutglar, "En torno a la condición obrera en Barcelona, entre 1900 y 1920" in Anales de Sociología, 1 (1966).
- (42) Joaquín Font y Mosell, Consideraciones sobre los inconvenientes que irrogan a la salud de los jornaleros y a la pública de Barcelona las fábricas en especial las de vapor, y sobre las ventajas de trasladarlas a la llanada de Cass Túniz, Barcelona, 1852, p. 19.
- (43) Id. id., p. 15.
- (44) P. García Faria, Medios de minorar las enfermedades y mortalidad en Barcelona, Barcelona, 1894, p. 48.
- (45) J. Salarich, op. cit., pp. 31-32 i nota 2.
- (46) P. García Faria, Medios..., p. 48.
- (47) Font: I. Cerdà, op. cit., II, p. 272 i L. Figuerola, op. cit., 149.
- (48) I. Cerdà, op. cit., II, p. 504.
- (49) L. Figuerola, op. cit., p. 121.
- (50) Font: I. Cerdà, op. cit., II, pp. 272-274; Gumersindo Colomer ~~---~~ Codina, Movimiento de la población de Barcelona en el veintenio de 1861-1880, Barcelona, 1883, p. 31 i quadre n° 1; Pedro García Faria, Memoria. Saneamiento de las poblaciones: Condiciones higiénicas de la urbe: Su mejoramiento, Barcelona, 1885, quadre n° 20; Jordi Nadal, La

TRABAJADORES DE LA INDUSTRIA ALGODONERA DE CATALUÑA EN 1850

NUMEROS

- más de 2000
- de 1000 a 2000
- de 500 a 1000
- de 100 a 500

COLORES

- más de 2000
- de 1000 a 2000
- de 500 a 1000
- de 100 a 500

población española (siglos XVI a XX), Barcelona, 1973³, p. 145.

(51) P. García Farin, Medios..., pp. 62-63.

(52) J. Fontana, op. cit., pp. 77-82.

(53) J. Nadal, La población..., pp. 140-142.

Si aceptáramos que la historia es una sucesión de sistemas de clase, en donde la revolución de los modos de producción (como exponente del traspaso de poder de una clase a otra) aparece como mecanismo crucial de la transformación histórica, creemos que adquiere una importancia primordial no ya solamente los grandes cambios sino también los pasos intermedios que los hacen posibles.

Así, creemos, que puede arrojar mucha luz en el estudio de la industrialización española, considerar el papel desempeñado por el "putting-out system", ya que las consecuencias que se derivaron de su nacimiento y posterior desarrollo, sentaron las bases para la aparición y consolidación del capitalismo. (1)

Este sistema se configura como el de tránsito hacia el capitalismo industrial, por cuanto con él, por una parte, se inicia la separación entre capital y trabajo, estableciéndose también nuevas normas en la disciplina de trabajo, a la vez que de las antiguas organizaciones económicas (parentales y corporativas comerciales) y por otra, se posibilita una expansión de la producción sin que exista un estrangulamiento en el mercado. Además de transformarse con su introducción la estructura familiar.

Su desarrollo entre mediados de los siglos XVII y XVIII

(*) Queremos agradecer a Mario García Benafé las importantes sugerencias y críticas que ha hecho a este trabajo.

(1) Dada la extensa bibliografía sobre el putting-out señalamos aquí solo los escritos que nos parecen más importantes: M. J. Thirsk "Industries in the Countryside" en P. J. Fisher (ed.) "Essays in Economic and Social History of Tudor and Stuart England", Londres, 1961; E. A. Jones "Los orígenes agrícolas de la industria" en "Agricultura y desarrollo del capitalismo", Barcelona, 1974; N. B. Harte and K. G. Ponting (eds.) "Local History and Economic History", Manchester, 1973; J. B. Chambers "The Rural Domestic Industries during the Period of Transition to the Factory System, with Special Reference to the Midland Counties of England"; H. Otsuka "The Market Structure of Rural Industry in the Early Stages of the Development of Modern Capitalism" dos comunicaciones presentadas a la "Second International Conference of Economic History, Aix-en-Provence, 1962", París, 1969, págs. 429-456 y 457-472 respectivamente; H. Kellentop "Rural Industries in the West from the end of the Middle Ages to the 19th Century" en P. Barle (ed.) "Industry in European Economic History", Oxford, 1974. En España solo conocemos el artículo de M. García Benafé "El inicio de la industrialización a Alcorcón" en "Revista de Historia Económica", vol. 1, nº 1, 1975.

en determinadas áreas de Inglaterra, Estados Unidos, Japón y otros países de Europa Occidental (que posteriormente se configuraron como los núcleos más desarrollados industrialmente), descansaba en la dicotomía regional que se había ido estableciendo entre unas zonas más avanzadas agrícolamente y aquellas otras en las que por sus características naturales adversas, el grado de desarrollo alcanzado por la agricultura había sido comparativamente mucho menor.

De esta manera, mientras las primeras "se iban especializando en la generación de excedentes agrícolas para venderlos en el mercado", las segundas "vieron una intensa industrialización rural a tiempo parcial" (2). Así, la doble especialización agrícola e industrial, que había ^{tenido} ~~tenido~~ su base en esta dicotomía regional, posibilitaba la articulación del mercado.

Por otra parte, creemos, que es importante destacar que en algunos distritos de estos países los tejedores pasaron a "putters-out" (patrones a domicilio) y posteriormente a fabricantes, por lo que al comienzo de la revolución industrial muchos de los nuevos fabricantes eran aquellos que se habían iniciado en la industria rural como simples tejedores. (3) Este proceso que se desarrolló en Inglaterra sobre todo en el West Riding, explica porque esta zona se constituyó en el principal centro productor de prendas de lana, desbancando al West Country y East Anglia, en donde el putting-out permanecía ligado a los comerciantes londinenses y era controlado por ellos. (4) Ello vuelve a poner de relieve la importancia de lo señalado por Marx respecto a las dos vías de tránsito al capitalismo (5), que tan escaso interés parece haber suscitado en la historiografía española. (6)

Al alcanzar dicho sistema, que se basaba en una predominancia casi absoluta del capital circulante, un elevado grado de desarrollo, su estrecha base técnica se hizo incompatible con las necesidades de una producción en aumento.

(2) E.L. Jones, op. cit. pag. 322

(3) M. Dobb "La transición del feudalismo al capitalismo", Madrid, 1968, pag. 61 y ss. Pueden verse también sus "Estudios..." cap. IV

(4) R.G. Wilson "The Supremacy of the Yorkshire Cloth Industry in the Eighteenth Century" en "Textil History..." citado, pages. 225-246

(5) Marx "El Capital", La Habana, 1965. Vol. III, cap. XX

(6) En ello ha insistido recientemente E. Lluch "El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)", Barcelona, 1973

La introducción del sistema fabril se hizo, pues, cuando los costes del putting-out superaron al capital fijo que era necesario para la aparición de la fábrica, y cuando las necesidades de la producción hacían insuficientes los métodos de trabajo intensivo.

Dicho esto, pasemos ahora a analizar el funcionamiento del putting-out existente en la zona de Morella(7), en el norte del País Valenciano a finales del siglo XVIII.

En primer lugar podemos resumir ~~aproximado~~ actual era el estado de la agricultura en estos años, tal como se desprende de la obra de Cavanilles.(8)

Se basaba éste, dado su nivel técnico constante, sobre dos pilares fundamentales. Por una parte, la necesidad de abundantes brazos, y por otra, de riego suficiente.(9). Cabe señalar también, a escala inferior, la importancia del abono. Si bien podemos considerar a estos dos factores, como los rasgos definitorios de todo el campo valenciano, no podemos olvidar el contraste existente entre las zonas de huerta, localizadas en la franja costera, en donde la mejor calidad de la tierra unida a la presencia de estos factores básicos, explica el mayor nivel de producción que se había alcanzado, y las zonas interiores en las que la pobreza era la tónica general (como es el caso de Morella). Este contraste no invalida, sin embargo, la conclusión a la que hemos llegado: que se trata de una agricultura básicamente de subsistencia, destinada al autoconsumo, en la que la comercialización de excedentes era escasa o prácticamente inexistente -a excepción de algunos productos como la seda, el vino y la barrilla- y en la que el único medio empleado para aumentar la producción era la extensión del cultivo. En la base de ello jugaba un papel determinante el

(7) Lo que hemos llamado la zona de Morella comprende los pueblos de Morella, La Mata, Castellfort, Cànctorres, Catí, Villafranca, Vistabella y Cortes en los cuales existía esta actividad según Cavanilles.

(8) J.A. Cavanilles "Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia", Madrid, 1795-1797. Editado en Valencia 1972.

(9) Si bien Cavanilles hace más hincapié en el primero de estos factores, también señala que "Las aguas en el Reyno de Valencia son el principal agente que ha convertido los oriales en jardines..."

gran peso del régimen señorial(10), como la continuación vamos a tratar de señalar.

Partiendo de la consideración de la actividad económica como un proceso cíclico, podemos sintetizar el funcionamiento del sistema a través de un esquema de reproducción como el siguiente:

$$RN_0 + MP_0 + FT \xrightarrow{\hspace{1cm}} RN_1 + MP_1 + Mc + E \quad (11)$$

en donde

RN = recursos naturales

MP = medios de producción

FT = fuerza de trabajo

Mc = medios de consumo para la fuerza de trabajo, y

E = excedente

Teniendo en cuenta las características concretas del sistema que estamos considerando, sistema básicamente agrario y con una presencia relevante del poder señorial, podemos adaptarlo así:

$$fRN_0 + MP_0 + FT \xrightarrow{\hspace{1cm}} RN_1 + 0$$

en donde f aparece representando la parte del producto social que los poseedores de la tierra reciben a través de sus derechos, y en donde en el segundo miembro aparecen globalizados todos sus componentes a excepción de la tierra. Hemos preferido esta agregación, por el hecho de que los propietarios de los RN, en el caso que analizamos tenían el poder suficiente para detraer su parte (f) independientemente del tamaño del output, sin que les afectase el hecho, dentro de ciertos límites, de que la parte restante fuese suficiente para mantener al sistema, al menos en una situación de suma igual a cero(12)

(10) Aparte de la numerosas alusiones de Cavanilles en este sentido, puede verse también: M. Ardit "Els valencians de les Corts de Cadix", Barcelona. A. Domínguez Ortiz "El ocaso del régimen señorial español en la España del siglo XVIII" en "Hechos y figuras del siglo XVIII español", Madrid, 1973.

(11) Este análisis está basado en la lectura del libro de P. Sraffa "Producción de mercancías por medios de mercancías", Vilassar de Mar, 1966., y de forma más directa en el artículo, al que pertenece este esquema, "Historia y teoría económica" de A. Barceló, al que queremos agradecer las críticas que realizó a un trabajo que, en parte, era un esbozo de este.

(12) Para definir los conceptos de suma menor, igual y mayor que cero podemos usar el ejemplo que propone Barceló, imaginando un aparato transformador por el que entra y después sale un caudal de bienes materiales. Si el que entra es menor que el que sale el sistema es de suma mayor que cero, si es igual, es de suma igual a cero y si es inferior de suma menor que cero. Historia... "pags. 4 y ss

La cuestión, como se notaba del capítulo empleado, es básicamente una cuestión centrada en la producción. Ahora bien, si lo que nos interesa es el proceso de transformación de las características de dicho sistema, es decir, su industrialización, dicha cuestión aparece íntimamente ligada a la distribución. Las posibilidades de una expansión diversificada de la producción, están estrechamente relacionadas con la existencia de una distribución adecuada, que lleve a manos de los productores una parte importante del output.

Si aceptamos que los beneficiarios de la renta agraria la van a retirar del sistema para consumo improductivo, toda destrucción de output a través de este mecanismo, obstaculiza la posibilidad de paso de un sistema de reproducción simple a reproducción ampliada. Y ello, porque dificulta el proceso de formación de capital al impedir toda articulación de mercado que favorezca este proceso. La importancia con que aparece el proceso de formación de capital no debe llevar a confundir éste, que aparece ligado a la producción, con la simple acumulación de riqueza. Lo mismo pueda decirse con relación al mercado. El hecho de que la transición al capitalismo aparezca como el paso de una economía autosuficiente a una orientada al cambio, que se produce obrariamente en el mercado, no puede oscurecer que el hecho básico son las transformaciones cualitativas en la producción. Como señaló claramente Marx "Las proporciones en que la producción entra en el comercio... dependen del modo de producción" (13).

A ello puede unirse el hecho de que debido al carácter predominantemente agrario del sistema, el output puede sufrir oscilaciones relevantes importantes de un ciclo a otro que contribuyen a agravar la situación. (14)

(13) Marx "El Capital" Vol. III, Cap. XX, págs. 346 y ss

(14) Que el sistema pueda ser de suma menor que cero transitoriamente es claro, teniendo en cuenta que hay una cantidad mínima límite por debajo de la cual el campesino no puede alimentarse y sembrar para el ciclo siguiente. Que en la situación que hemos descrito las fluctuaciones en la producción agrícola son muy fuertes lo ha mostrado Gonzalo Añez en "Las crisis agrarias en la España moderna", Madrid, 1970. Como señala Josep Fontana poco se ha investigado en España sobre la lucha de los campesinos contra esta situación, a pesar de que las revueltas debían de haber sido frecuentes. J. Fontana "Nacimiento del proletariado industrial y primeras etapas del movimiento obrero español" en "Cambio económico y actividad política en la España del siglo XIX", Barcelona, 1973

Como hemos señalado, la detracción de una parte importante del producto para uso no productivo impide la articulación del mercado en cuanto imposibilita un aumento de renta campesina que sostenga una demanda de productos no agrarios permitiendo una diversificación y especialización de la producción. Es decir, que a la disminución del excedente comercializado se une, el hecho, de que si dicho excedente aumenta en una línea productiva difícilmente podrá ser absorbido por las otras. En este caso "existirá entonces para todas las formas de empresa capitalista una marcada tendencia a ajustarse a vivir entre lo que Marx llamó los poros de la sociedad pre-capitalista" (15). A ello se añaden los obstáculos que pueden existir en la comercialización.

El funcionamiento posible en esta situación, creemos que sólo puede ser lo que Jones llama una "expansión estática" (16) en donde los aumentos de producción son neutralizados por el aumento de población. Tanto la introducción de mejoras sanitarias como la existencia de tierra sin cultivar contribuyen a mantener esta situación (17).

Existe además otra cuestión que no hemos considerado. Como puede deducirse de lo escrito, el nivel al que se establece el sistema depende de una relación entre tres factores básicamente: población, recursos naturales y régimen señorial. Hasta aquí, hemos presupuesto que dicha relación no impedía que el sistema alcanzase el nivel de suma igual a cero. (18) Puede suceder, sin embargo, que debido a cualquiera de los tres ó a una combinación

-
- (15) E. Hobsbawm "En torno a los orígenes de la revolución industrial", Buenos Aires, 1972, pag. 78. Tal parece haber sido el caso de Alcoy en el País Valenciano. Ver M. García Bonafé "El marco histórico de la industrialización valenciana", Información Comercial Española, N° 485, pags. 135-146.
- (16) E. L. Jones and S. Woolf (eds.) "Agrarian Change and Economic Development", Londres, 1969. Introducción, pag. 2 y ss. Que esta era la situación de la agricultura española en fechas posteriores a los años finales del siglo XVIII, lo muestra N. Sánchez Albornoz en "España hace un siglo: una economía dual" Barcelona, 1968.
- (17) Aunque aquí no hemos introducido el aumento de población puede recordarse lo que señala Joan Robinson: "...si alguien desea sostener que una población creciente contribuye al desarrollo, a él le toca demostrarlo y creo que le resultará sumamente difícil" "Teoría del desarrollo. Aspectos críticos", Madrid, 1973, pag. 129.
- (18) Como es claro, históricamente el nivel igual a cero no aparece como un punto concreto, sino más bien, se establece entre un límite superior y otro inferior entre los que las variaciones de la producción no son relevantes.

de ellos se da una situación de suma inferior a cero no cíclica. Si ésta no se supera con la puesta en funcionamiento de otras actividades productivas "auxiliares", que lo sitúan, al menos, en un nivel de suma igual a cero el sistema se extingue. No obstante, es difícil que esto suceda si existen recursos ociosos, lo cual es frecuente en una situación como la descrita. Dejando de lado la posibilidad de ampliar la superficie de tierra cultivada hasta llegar a rendimientos mínimos, existe la de utilizar otros recursos naturales, (almeces, esparto,...) y existe también la posibilidad de aprovechar la mano de obra rural para la manufacturación de la lana. La importancia potencial de esta última, muy superior a las restantes (19) creemos, que no debe hacer olvidar que al igual que las demás surge como una actividad productiva auxiliar junto con otras muchas de menor o ninguna relevancia, que posibiliten la subsistencia del sistema (20). En este sentido puede decirse, que su relevancia, dependiente de su desarrollo, está separada de la causa de su aparición.

Si estas actividades "auxiliares" aparecen en un sistema con los obstáculos que hemos señalado, su desarrollo y consolidación aparecen como muy improbables. Pueden seguir existiendo indefinidamente cumpliendo exclusivamente la función de posibilitar la subsistencia del sistema, sin que contribuyan a la desaparición de dichos obstáculos y sin pasar del estado de actividades "auxiliares". Así pues, la mera existencia del putting-out, que aparece, como ya hemos señalado, como la posibilidad teórica más consistente para constituirse en el sistema de producción de transición hacia el capitalismo industrial, no implica dentro del modelo general que hemos desarrollado, variaciones importantes.

Ello puede verse con el análisis concreto del funcionamiento del putting-out de la zona de Morella y su comparación con el de otros países.

(19) Habría que excluir la minería, que por otra parte plantea cuestiones distintas por su localización fija. Además en nuestro caso concreto no es relevante.

(20) Como en el caso de Chiva de Morella en donde, según señala Cavanilles, subsisten gracias a los ingresos que obtienen con la miel y lavando la ropa de los de Morella.

Habría que advertir desde el principio que, como es evidente, la comparación se refiere únicamente al funcionamiento económico y no, como es obvio, a aspectos cuantitativos o temporales.

Para ello podemos definirlo como un sistema de producción cuya finalidad consiste en el aprovechamiento de la mano de obra rural para la producción de bienes industriales, estableciéndose una relación de supeditación entre esta y el comerciante. Supeditación que puede establecerse a distintos niveles: a) a nivel de comercialización de la producción únicamente; b) a nivel de abastecimiento directo ó ayuda al abastecimiento de materias primas y comercialización; c) a nivel de medios de producción y cualquiera de los otros dos y, por último, por una combinación simultánea de los anteriores. (21)

No creemos que pueda haber duda de que este existe en la zona de Moralia en donde como señala Cavanilles en numerosas ocasiones, los hombres en algunos casos y en la mayoría las mujeres y la niñas "se ocupan en preparar lanas para texidos y/o en texer telas de lana", aunque como veremos, el tejido es una operación menos extendida que el hilado. Si parece claro que dicha actividad existe es difícil calibrar su importancia ya que los datos de Cavanilles son poco precisos. Con todo, es indudable que esta es pequeña.

Como hemos dicho el hilado y el tejido no se dan con la misma intensidad. Hablando de Moralia, Cavanilles señala: "Si todas (las doce mil arrobas que benefician) las manufacturasen hasta reducirlas a texidos, sería muy grande la ganancia; pero apenas ^{emplean} ~~emplean~~ la mitad en faxas, mantas, cobertores, y estameñas que son sus principales artefactos; la otra mitad la reducen a estambres para venderlos a otros que ganan infinito" (22). Lo mismo se puede señalar en los restantes pueblos en donde se da esta actividad.

La falta de capital puede ayudar a explicar la mayor exten-

-
- (21) Para integrarlo mejor en nuestro análisis lo hemos definido subrayando la relación de dependencia que se establece. La definición, aunque es nuestra en la forma que aparece, no es original. Se basa en las dadas por Landes en la introducción al libro "Estudios sobre el nacimiento y desarrollo del capitalismo", Madrid, 1971, pag. 22; y Klama en "The Domestic Industry and the Putting-out System (Verlags-system) in the Period of Transition from Feudalism to Capitalism" en "Second International Conference of Economic History, Aix-en-Provence, 1962" Paris, 1965. Vol. II, p. 43
- (22) J. A. Cavanilles, op. cit. pag. 11

sión del hilado. Porque parece indudable que la diferencia de coste entre los telares y las ruecas, que son el instrumento predominantemente usado para hilar, debía ser considerable. No es extraño que los habitantes de aquellos pueblos que vivían en la mayor pobreza, no tuvieran capacidad de ahorro suficiente para obtener uno.

Esta falta de capital provoca también otro efecto importante: la indefensión de la mano de obra rural frente a los abastecedores de la materia prima, organizados en forma monopolista, lo que constituye también un freno importante a esta actividad. "Prosperarían mucho estos ramos de la industria si (sus habitantes) tuviesen caudales suficientes para acopiar las lanas en el tiempo oportuno; pero faltándoles se ven en la dura necesidad de recurrir a monopolistas de otros reynos, que adelantando dinero a los ganaderos se hacen con la mayor parte de las lanas, las estancan, y puestos de acuerdo las venden a precios muy subidos" (23) escribe Cavanilles que vuelve a señalar en otro momento "es lástima que los vecinos no tengan caudales para hacer acopios de lana y fomentar debidamente sus fábricas (subrayado nuestro)" (24).

La importancia de esta falta de capital es clara. Lo cual no implica que sea la única explicación de este hecho. Nos parece importante señalar la falta de interés, tanto en la mano de obra como en los que Cavanilles denomina "hacendados", hacia la producción. Parece que la mano de obra se contenta con trabajar en estas actividades lo suficiente para llegar al nivel de subsistencia. Así se explica el uso de la rueca en lugar del torno en la mayor parte de los pueblos. En Morella "Las mugeres y la niñas... no quieren servirse del torno máquina de poco costo y grande utilidad y prefieren la rueca porque con esta al cinto buscan conversación y visitas" (25). Esto puede verse más claramente en Vistabella ya que aquí "en medio de haber cuidado Don Manuel Polo de enviar dos mozas a Valencia para que se instruyesen en el manejo de esta útil máquina. Regresaron instruidas, y provistas de tornos que él les dió; pero

(23) Cavanilles, op. cit. pag. 21
 (24) " " pag. 78
 (25) " " pag. 11

muy pronto se volvieron a la antigua costumbre, útil solamente para buscar diversiones y visitas"(26).

Si bien creemos importante reseñar esta falta de interés en la mano de obra, no se puede olvidar el hecho de los escasos beneficios que los debía reportar la industria lanera, obligados a abastecerse a precios monopolísticos.

Obstáculo más grave parece ser el desprecio de los más ricos hacia las actividades productivas. "La preocupación de creerse menos dignos si conservasen el comercio y la vanidad de salir del número de los artesanos para aumentar el de los ociosos que viven de sus rentas...reducen a un ocio involuntario (a) infinitos brazos útiles"(27).

Esta actitud la observa Cavanilles en los herederos de los que "poseían mayores caudales", lo cual hace disminuir a la industria que "era mayor años atrás". Ello podría implicar no ya una consideración negativa hacia el trabajo sino una radicalización de esta postura a finales del siglo XVIII.

Se distinguen ya algunas diferencias básicas en el funcionamiento del putting-out del norte del País Valenciano con respecto a los existentes en otros países.

Para mayor claridad podemos resumir de forma muy breve el funcionamiento del putting-out inglés tal como lo ha explicado Joan Thirsk(28). Este es el siguiente: la actividad agrícola es insuficiente para mantener a la población, que por diversas causas (régimen señorial débil que provoca inmigraciones de otras zonas, sistema de reparto de la tierra en la herencia) ha aumentado en forma excesiva. Ello hace necesaria la aparición de una actividad no agrícola auxiliar que permita aumentar el nivel del sistema. Además, señala siguiendo a Malovist, que parece existir una simultaneidad entre el surgimiento de la industria rural y la crisis de la agricultura en los siglos XIV y XV. Dándose esta relación no sólo en Inglaterra sino también en los Países Bajos, sur de Alemania e Italia.(29)

(26) Cavanilles, op. cit. pag. 84

(27) " " pag. 22

(28) J. Thirsk, op. cit. en la nota 1, sobre todo pags. 86-87

(29) J. Thirsk, op. cit. pag. 88

Puede verse pues, que en nuestro caso la situación por la que se llega a un nivel de suma menor que cero es distinta. Aquí la insuficiencia productiva de la agricultura no se debe a una población numerosa, ni, probablemente, a la existencia de la práctica de reparto de la tierra en la herencia. Aquí se produce por dos causas bien diferentes: las condiciones naturales adversas y la presencia de un fuerte régimen señorial. No insistiremos en la primera. Respecto a la segunda creemos que es importante señalar que los vecinos de la gobernación de Morelia, además del pago de sus arriendos "hallan siempre obstáculos (a la extensión del cultivo) en las órdenes del tribunal de Marina... claman los labradores, desean emplear sus brazos para aumentar la masa de sus frutos, sin poder jamás lograr alivio, sin conseguir lo que pretenden al parecer con tanta justicia. (...) Con pretexto de criar árboles para la marina se acotan terminos inmensos, muchas veces inútiles para el fin que se intenta... ni el derecho de propiedad que tenían los pueblos, ni la larga experiencia de ser inútil el suelo para maderas de construcción bastaron para revocar o suavizar la orden" (30).

Si bien esta situación abarcaba al parecer "una porción considerable del reyno", Cavanilles señala que en los pueblos del norte "se hace más duro por verse reducidos a la única cosecha de granos". A esto se une la oposición de los ganaderos a la ampliación de la tierra cultivada (31).

De esta forma los campesinos se ven obligados a acudir a otras actividades productivas, en este caso la lana.

Con lo dicho, no creemos que haga falta resaltar la diferencia básica de funcionamiento entre las dos situaciones, ni que extrañe el que, a pesar de la importancia potencial del putting-out no tuviese un desarrollo en esta zona.

Con la oferta de materias primas en manos de monopolistas; con la comercialización en manos, posiblemente, de los señores; con los obstáculos a la extensión del cultivo por parte del Comisario de Marina y los ganaderos; con las bases mentales de la sociedad feudal intactas, y, por su fuera poco, con un terreno montuoso poco apto para el cultivo por su baja calidad, el

{30} Cavanilles, op. cit. pag. 25
 {31} " pag. 79

campesino tan sólo podía, y a duras penas, subsistir. Aquí no escogía la actividad no agraria en función de que la "utilidad marginal" de su tiempo libre era baja, como señala Landes, aquí estaba prácticamente obligado a realizarla si quería seguir existiendo.

Podemos preguntarnos, ahora, hasta qué punto lo que hemos descrito es similar en el resto del estado español. (32)

La presencia y fuerza del régimen señorial, es suficientemente conocida: "Hay, por un lado, una oligarquía de grandes propietarios (con sus aliados y colaboradores locales) y, por otro, la gran masa de campesinos españoles, empobrecidos por la explotación a que están sometidos, entregados a una precaria agricultura de subsistencia, sin excedentes que intercambiar, puesto que a sus gastos ordinarios (arrendamientos y tributos) hay que agregar las cargas que les impone el sistema señorial (diezmos y derechos)" (33).

La obra de Larruga (34) permite afirmar la existencia de actividades no agrarias, localizadas en todas las provincias de las que habla. Si en algunos casos estas no pasan de cumplir una función de abastecimiento a los mercados locales, en otros, el desarrollo de la producción es mayor y da lugar a la existencia del putting-out.

Para esbozar las condiciones en que funcionaba podemos acudir al testimonio de las Memorias Políticas y Económicas de Larruga, que nos ofrecen datos suficientes para resumir los rasgos básicos de su funcionamiento y los obstáculos que se oponen a su consolidación. (35)

Lo primero que aparece claro, es que, al igual que en la zona de Morelia se dan dentro de un sistema básicamente agrario, cumpliendo una función auxiliar: "No pueden sin el socorro de las manufacturas caseras prevalecer contra los naturales infortunios que suelen experimentar las cosechas" (36)

(32) Hemos excluido el caso de Cataluña que, al parecer, presenta características distintas.

(33) J. Fontana "Formación del mercado nacional y toma de conciencia de la Burguesía" en "Cambio económico...", pag. 33

(34) E. Larruga "Memorias Políticas y Económicas sobre los frutos, comercio, fábricas y minas de España", Madrid, 1787-1800.

(35) Para Asturias, el testimonio de Jovellanos nos muestra una situación similar. Ver J.M. Jovellanos "Cartas 6ª y 7ª a D. Antonio Ponz", Vol. II de sus Obras en la B.A.E., Madrid, 1952.

(36) E. Larruga, op. cit. Vol. 22 pag. 71

Respecto a su funcionamiento podemos distinguir dos variantes. En las zonas que rodean a algunas ciudades, normalmente las capitales de provincia, las operaciones se reducen al hilado efectuado por las mujeres para abastecer a los fabricantes urbanos, como sucede en el caso de Alcoy (37). En otros pueblos, dentro de una especialización del trabajo mayor, se utiliza a la mano de obra femenina para hilar, al igual que en caso anterior, y además se teje. Sin embargo, a diferencia de Alcoy, la dependencia del fabricante al mercader es, al parecer, mucho mayor: "Los más están sujetos a la voluntad del mercader, que lo manda trabajar, según, y como se le antoja" (38). Y esto cuando los comerciantes se encargan de la distribución de la producción ya que "a los mercaderes les acomoda generalmente comerciar con géneros de otros Reynos, cuyos precios corrientes en las respectivas fábricas se ignoran en el país donde los venden, pues así pueden despacharlos a precios subidos y arbitrarios, y ganar exorbitantemente sin el riesgo de que conozcan su excesivo lucro los compradores" (39).

Es decir, que la relación que se establece entre mano de obra rural y comerciante, relación de dependencia como hemos señalado, no se establece en ocasiones. Algunos comerciantes no cumplen pues, ni el papel de "editores" de las mercancías producidas por los fabricantes.

La falta de medios parece hallarse en la base de esta subpeditación. Falta de poder de ahorro, que también aquí, está motivada por los precios de la materia prima (40), pero que se agrava en este caso por los altos tributos. El establecimiento de una "fábrica" iba acompañado casi siempre con la franquicia de algunos de ellos durante un período determinado. Al concluir este, las "fábricas" decaían, sino desaparecían. Como es obvio, esto no puede separarse del "escaso consumo" de estas

(37) Ver R. Aracil y M. García Bonafé "Els inicis...", pag. 39

(38) E. Larruga, op. cit? Vol. 8, pag. 68

(39) " Vol. 21, pag. 92

(40) Los precios altos se producen aquí por dos causas. Por un lado, por la especulación "de muchos sujetos no fabricantes (que las compran) para venderlas a estos entre año". Por otro, debido a la extracción de gran cantidad de lana "que se corta con precio muy subido (de forma que) no pueden surtirse de ella los fabricantes, a no ser aquellos de mucho caudal" quedando los otros sin trabajo parte del año.

prendas tal como señala Larruga. La pobreza de los habitantes difícilmente podía sostener una demanda, que, además, estaba cubierta por los productos extranjeros, de mejor calidad, y más ventajosos para los comerciantes como hemos visto.

A estos obstáculos, se suman las restricciones que imponen los gremios, posiblemente los Cinco Gremios Mayores, que operan tanto en forma directa, oponiéndose al establecimiento de nuevas "fábricas" (41), como indirectamente, a través de los altos controles de calidad-Ordenanzas-"tan difíciles de cumplir o que les (es) más provechoso a los fabricantes abandonarlas (las "fábricas") que disfrutarlas". Esta intervención gremial explicaría el hecho de que, pese a no ser pedidas por los fabricantes se les impone su cumplimiento, con lo que disminuye la demanda y los beneficios de éstos.

El funcionamiento de esta actividad ^{es} básicamente, similar al que hemos descrito para el norte del País Valenciano. Al igual que allí, funciona dentro de un sistema agrario de subsistencia y con los obstáculos que hemos señalado. En esta situación difícilmente podía salir de su debilidad. Aquí además existe en un medio más hostil. Si en Morella la mano de obra se contentaba con trabajar para subsistir, sin aceptar la introducción del torno, aquí, a pesar de su pobreza se oponen a su misma existencia. "Se ven en mil miserias los pueblos de labranza y no quieren remediarlas por medio de la aplicación a los trabajos compatibles con ella. No estamos viendo otra cosa que en medio de esta miseria oponerse los pueblos a los nuevos establecimientos de mañobras, que se intentan poner en sus mismas habitaciones, como si les entra se en casa el motivo de su ruina" (42).

En España por tanto, la industria rural estaba prácticamente imposibilitada para alcanzar el desarrollo capaz de dar paso a los importantes efectos que se habían producido en otros países. El hecho mismo de su dispersión constituía, como señala Jones para Irlanda, "el síntoma de un bajo nivel generalizado en la producción agrícola, y de la carencia de especialización

(41) Ello puede verse en Larruga, op. cit. Vol. 21, pags. 24-137, en donde se detalla el enfrentamiento entre los Cinco Gremios Mayores de Madrid y D. Josep Antonio Perez Iñigo.

(42) E. Larruga, op. cit. Vol. 14, pag. 23

-acompañada por una ausencia de comercio-entre los diversos tipos de producción agraria, entre la agricultura e industria, y entre las varias regiones. Las ventajas de una división del trabajo a todos los niveles, sencillamente, no existían."(43)

Todo lo dicho nos lleva a la conclusión, señalada también a lo largo de su artículo por J. Thirsk, de que en la base de la posibilidad del desarrollo del sistema de putting-out, se halla la estructura social. Podemos decir pues, que si bien no puede señalarse como condición suficiente para que el putting-out exista, que se de un régimen feudal débil (sino más bien la incapacidad de la agricultura para alimentar a una población dada); la debilitación de este régimen aparece como una condición necesaria para que este alcance un mínimo desarrollo. Y esta debilitación, como parece claro, no se produjo en la España de finales del siglo XVIII, a pesar de las reformas que hicieran los monarcas ilustrados que más bien se orientaban hacia las manufacturas estatales, aún cuando estas funcionaban con grandes pérdidas.(44)

Dado el carácter de hipótesis de este trabajo acabaremos señalando como Kellenbenz que "No hay duda que una investigación sistemática en este campo producirá importantes resultados para la historia de la industria y la industrialización"(45) que, en el caso de España, tan débil ha sido hasta décadas bien recientes.

(43) E.L. Jones "Los orígenes agrícolas de la industria", pag. 334

(44) Ver W.J. Callahan "La política económica y las Manufacturas del Estado en el siglo XVIII", Revista de Trabajo nº 38, 2º trimestre 1972, Como señala este autor, "La defensa que hicieron en el siglo XVIII varios críticos de estas empresas en favor de un sistema de putting-out correspondía a las realidades económicas de las etapas tempranas del desarrollo industrial capitalista, y fué a partir de esta etapa, que se desarrollaron posteriormente las formas más desarrolladas de los establecimientos fabriles", pag. 13

(45) H. Kellenbenz "Rural Industries in the West from the end of the Middle Ages to the Eighteenth Century" en op. cit. pag. 87.